

Anu Kettunen

Aika-, yksilö- ja yhteiskuntäkäsitykset
suomalaisessa tulevaisuuspolitiikassa

Anu Kettunen

Aika-, yksilö- ja yhteiskuntakäsitykset
suomalaisessa tulevaisuuspolitiikassa

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa S212
tammikuun 10. päivänä 2015 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Social Sciences of the University of Jyväskylä,
in building Seminarium, auditorium S212, on January 10, 2015 at 12 o'clock noon.

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2015

Aika-, yksilö- ja yhteiskuntäkäsitykset suomalaisessa tulevaisuuspolitiikassa

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 514

Anu Kettunen

Aika-, yksilö- ja yhteiskuntäkäsitykset
suomalaisessa tulevaisuuspolitiikassa

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2015

Editors

Jussi Kotkavirta

Department of Social Sciences and Philosophy, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Ville Korhokangas

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-6025-4

ISBN 978-951-39-6025-4 (PDF)

ISBN 978-951-39-6024-7 (nid.)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2015, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2015

ABSTRACT

Kettunen, Anu

Conceptions of time, the individual and society in Finnish future politics

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2014, 182 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research

ISSN 0075-4625; 514)

ISBN 978-951-39-6024-7 (nid.)

ISBN 978-951-39-6025-4 (PDF)

In recent decades, future has become an increasingly important topic on the Finnish political agenda. Many different parties have participated in the work of anticipating the future trends of Finnish society. Citizens and stakeholders have also been invited to participate in this work. This study examines Finnish foresight work from 1993 to 2010. The research focuses on foresight projects that operated on a national level and analyses texts that outline the future of the whole society or nation. The research data consists of reports on the future published by, among others, the government, the parliament, the Finnish Innovation Fund Sitra and the think tank Demos Helsinki. The study asks, what sphere of action the foresight work belongs to, to what extent the future of Finland is politicised and who is seen as a legitimate actor in this field in the foresight texts. In this research, foresight work is understood and studied as a political phenomenon. The political dimensions of foresight are analysed according to the way projects are organised and how participants are selected, by how concepts of time in constructing future visions are used as well as in terms of how the human individual and society are understood and the possibilities of political action embedded in these understandings. The theoretical framework of the study consists of governmentality studies and, theories of time, along with concepts and theories concerning the human individual and human associations developed by the British political philosopher Michael Oakeshott. The foresight texts are analysed by applying frame analysis. The study shows that the experts and the decision-makers are presented as the main actors in Finnish foresight work. They are described as visionary actors in this field while Finnish citizens are viewed as being passive and incapable of taking part in political action and discussion. This negative view of Finnish citizens' capabilities leads to their being ignored in the discussions of Finland's future. The research also shows that Finnish national foresight texts tend to depoliticise the future of Finland in many ways. This de-politicisation appears, for example, in how the foresight texts often present one future vision or one policy as the only possible outcome without any alternatives. This process can further be seen in how the future as a time dimension is often understood as a closed space for political action. However, there is variation in this picture. At times, some actors challenge earlier views of the future and open up discussions from new perspectives. The study suggests that foresight work should be politicised and that citizens should be seen as active political actors who are to be given the possibility to participate in choosing and discussing the future of Finland.

Keywords: foresight, future politics, Michael Oakeshott, governmentality, frame analysis, time, Finland

Author's address	Anu Kettunen Department of Social Sciences and Philosophy/ Political Science University of Jyväskylä
Supervisors	Professor Marja Keränen Department of Social Sciences and Philosophy/ Political Science University of Jyväskylä Docent Suvi Soininen Department of Social Sciences and Philosophy/ Political Science University of Jyväskylä
Reviewers	Director, Professor Risto Heiskala Institute for Advanced Social Research University of Tampere Docent Juri Mykkänen Department of Political and Economic Studies University of Helsinki
Opponents	Professor Risto Heiskala

KIITOKSET

Suomalainen tulevaisuuspolitiikka on ollut niin hauska ja kiinnostava aihe, että olen tullut viettäneeksi sen parissa paljon aikaa. Tein ensin graduni tästä aihepiiristä ja tauon jälkeen palasin tekemään jatko-opintoja ja väitöskirjaa samasta aiheesta. Tämän työn tekeminen on ollut antoisaa aikaa.

Monet ihmiset ovat vaikuttaneet väitöskirjani valmistumiseen tavalla tai toisella. Haluan kiittää professori Risto Heiskalaa ja dosentti Juri Mykkästä asiantuntevista ja hyödyllisistä esitarkastuslausunnoista. Kiitän professori Risto Heiskalaa myös lupautumisesta vastaväittäjäkseni. Professori Marja Kerästä kiitän lämpimästi asiantuntevasta ja hyvästä ohjauksesta. Dosentti Suvi Soininen on myös kulkenut kanssani pitkän matkan. Kiitos Suvi Michael Oakeshotin ajattelua ja käsitteitä avaavista keskusteluista ja työni ohjauksesta. Pertti Lappalainen luki koko käsikirjoituksen ja Kia Lindroos osia siitä heinäkuun helteisinä päivinä. Kiitos teille ajastanne ja kommentteistanne. Ystävääni kirjailija ja Pauliina Vanhataloa kiitän työni kieliasun tarkistamisesta.

Suomen Akatemia, Ella ja Georg Ehrnroothin säätiö sekä Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos ovat rahoittaneet tutkimustani. Kiitän rahoittajia mahdollisuudesta työskennellä kokopäiväisesti tutkimuksen parissa.

Tutkimustyöni on edennyt välillä sujuvasti mutta toisinaan työskentelyssä on ollut raskaampiakin vaiheita. Onneksi monet viisaat kollegat ovat olleet jakamassa tutkijan työn iloja ja suruja kanssani. Minulla on ollut ilo työskennellä Marja Keräsen johtamassa ja Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa Muddy Waters – Democracy and Governance in a Multilateral State. Sydämellinen kiitos Eeva Aarniolle, Anne Luomalalle, Katja Mäkiselle ja Salla Pykälämälle hyvästä työtoveruudesta ja tutkimukseen sekä muuhun elämään liittyvien ajatusten jakamisesta. Lisäksi haluan kiittää Marja Keräsen ohjausryhmän ”kvartaaliseminaarilaisia” seminaareista, jotka olivat aina antoisia oppimisen, tutkimisen ja keskustelun paikkoja. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella on ollut hyvä työskennellä. Kiitos kollegat arjen jakamisesta ja virkistävästä tauoista tutkimustyön keskellä.

Vanhempiani, sisaren perhettä, mummoa ja muita sukulaisia ja ystäviä kiitän myötäelämisestä tutkimusprosessin eri vaiheissa.

Aviomiestäni Mikaa kiitän tuesta, rakkaudesta, huumorista ja kannustuksesta tutkimustyöni kaikissa vaiheissa. Tyttäreni saa lämpimät kiitokseni, sillä hän on pitänyt jalkani maassa ja asiat oikeassa tärkeysjärjestyksessä elämässäni. Yhteiset arkiset puuhut perheen kesken ovat tuoneet hyvää mieltä ja voimia myös tutkimustyöhön.

Jyväskylässä 8.12.2014
Anu Kettunen

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Ennakointihankkeiden tulevaisuuspoliittiset tulkintakehykset aikavälillä 1993–2010.....	97
TAULUKKO 2	Talouden ja hyvinvoinnin tulkintakehykset työn ja leikin välisenä jännitteenä.....	158
TAULUKKO 3	Politiikan tulkintakehykset ennakointihankkeissa vuosina 1993–2010.....	159

SISÄLLYS

ABSTRACT
KIITOKSET
TAULUKOT
SISÄLLYS

1	TULEVAISUUDEN ENNAKOINTI TUTKIMUSKOHTENA.....	9
1.1	Ennakoinnin konteksteja	11
1.2	Tutkimuskohtena tulevaisuuden ennakoinnin poliittisuus	14
2	TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT, AINEISTO JA LUKUTAPA.....	16
2.1	Aikaisemmasta tutkimuksesta.....	16
2.2	Tutkimuksen tulkintakehys	19
	Hallinnallisuuden tutkimus	19
	Kehittynyt liberaali hallinta	22
	Ajan ilmiöiden ja käsitteiden tulkinnasta	25
	Ihmisten yhteenliittymien sekä valtio- ja yksilötyyppien käsitteistö	27
	Tulkintakehysten yhteenveto.....	28
2.3	Kehysanalyysin lukutapa	31
2.4	Tutkimusaineisto	35
2.5	Tutkimuksen kulku	40
3	KUKA KIRJOITTA TULEVAISUUDESTA, KENELLE JA MIKSI?	42
3.1	Miksi tulevaisuutta ennakoidaan?	42
3.2	Ketkä kirjoittavat tulevaisuudestamme?.....	46
	Verrattomat asiantuntijat.....	47
	Työryhmätyöskentely ennakoinnin kivijalkana.....	50
3.3	Kansalaisten osallistumismahdollisuudet ennakointihankkeissa	53
	Mihin ja miten ennakointiin voi käytännössä osallistua? – Case tulevaisuusselonteon aluetilaisuus Jyväskylässä.....	58
3.4	Ennakointi asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden toimintakenttänä	65
4	TULEVAISUUS JA POLIITTISEN TOIMINNAN MAHDOLLISUUDET .	69
4.1	Aikakäsitteiden historiallisuus ja poliittisuus	70
	Tulevaisuuden retorisen ja poliittisen analyysin näkökulmat.....	74
4.2	Tuntemattoman tulevaisuuden kynnyksellä 1990-luvun laman jälkimainingeissa.....	79
4.3	Lähitulevaisuuden kehys.....	82
4.4	Eriytyvät kehukset: ennusteisiin varautuminen ja nykyhetken murros	86
	Sitra nykyisyyden tulkitsijana	90

4.5	Kyynisen ja lähelle katsovan politiikan vastakehys	92
4.6	Yhteiskunnallinen konteksti ja poliittisen toiminnan mahdollisuudet	96
5	TULEVAISUUS ASENNEKYSYMYKSENÄ	100
5.1	Ihmisten yhteenliittymien sekä valtio- ja yksilötyyppien käsitteet	101
	Kansalaisten yhteenliittymä ja yritysytteenliittymä	102
	Societas ja universitas	103
	Yksilön ja epäyksilön ihmiskäsitykset	104
	Kansalaisten yhteenliittymä ja poliittinen toiminta	105
	Kriittisiä huomioita	106
5.2	Ennakointihankkeiden tulkinta suomalaisten arvomaailmasta	108
5.3	Arvot, politiikka ja toimijuus	122
5.4	Tulevaisuuden epäpolitisoituminen yksilölliseksi asennekysymykseksi	124
6	TALOUDEN, HYVINVOINNIN JA POLITIIKAN TULKINNAT	129
6.1	Työ ja leikki	130
6.2	Rationalistinen politiikka	131
6.3	Talouden ja hyvinvoinnin tulkinnat työn ja leikin välisenä jännitteenä	133
	Taloustrategiaalinen tulkintakehys	133
	Globaali talouskilpailu – leikki työn välineeksi	135
	Ihminen, hyvinvointi ja arvokas elämä – leikki haastaa työkeskeiset tulkinnat	138
	Globaalit näkökulmat – työn ja leikin uudet kontekstit	141
	Leikki	143
6.4	Politiikan tulkinnat	147
	Policyn tulkintakehys – tehokas, kokonaisuuden edun politiikka	148
	Politiikan tulkintakehys	151
	Arkipäiväisen politiikan kehys	152
6.5	Talous tulevaisuuskeskustelun ytimessä ja politiikka uudelleenmäärittelyn kohteena	157
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	163
	LÄHTEET	169
	LIITTEET	181

1 TULEVAISUUDEN ENNAKOINTI TUTKIMUSKOHTEENA

Suomen tulevaisuutta on pohdittu tiiviisti yhteiskunnallisten ja poliittisten päättäjien sekä asiantuntijoiden toimesta erilaisissa kokoonpanoissa viime vuosikymmeninä. Myös kansalaisia ja ”sidosryhmiä” on yhä useammin kutsuttu osallistumaan hankkeiden työskentelyyn. Hankkeissa ja niiden julkaisuissa on etsitty yhteisiä visioita ja luotu strategioita, joilla Suomi ja suomalainen yhteiskunta menestyisivät tulevaisuudessa. Menestysreseptien aineksia ovat olleet esimerkiksi talvisodan henki, tekemisen meininki, kilpailukyky, luovuus, osaaminen, arvokas elämä ja elinvoima. Kepeistä iskusanoista huolimatta kyse on vakavasti otettavasta ilmiöstä.

Nykymuotoisen Suomen tulevaisuutta luotaavan toiminnan on tulkittu alkaneen 1990-luvun laman jälkimainingeissa. Tulevaisuudentutkija Markku Wileniuksen (2006, 221–224) mukaan suomalaiset päätöksentekijät kokivat laman kollektiivisena epäonnistumisena, koska lamaa ei osattu ennustaa eikä välttää. Nämä kokemukset vaikuttivat Wileniuksen mukaan merkittävästi siihen, että päätöksentekijät ryhtyivät 1990-luvulla pohtimaan strategisesti sitä, mihin suuntaan suomalaista yhteiskuntaa tulisi kehittää toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten jälkeen. Monet eri tahot syventyivät tuolloin Suomen talouden ja yhteiskunnan kehittämisen uusiin suuntiin (ibid.). 1990-luvun alkuvuosina käynnistyi valtioneuvoston tulevaisuusselontekomenettely, josta tuli sittemmin pysyvä käytäntö. Myös tulevaisuusvaliokunta perustettiin. Lisäksi pääministeri Aho asetti tutkijatyöryhmän pohtimaan Suomen henkistä tilaa ja tulevaisuutta laman jälkimainingeissa (ks. Niiniluoto 1994). Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra puolestaan käynnisti *Suomi -skenaariot* – hankkeen täydentämään keskustelua Suomen tulevaisuudesta vaihtoehtoisten skenaarioiden näkökulmasta vuonna 1994 (ks. Ruokanen & Nurmio 1995).

Wilenius (2006, 228–232) on tulkinnut ennakointitoiminnan kehittymistä erityisesti strategisen ajattelun kehittymiseksi. Laman jälkeen ryhdyttiin kiinnittämään huomiota strategisen tiedon systemaattiseen tuottamiseen ja hyödyntämiseen päätöksenteossa. Tulevaisuusselontekomenettely ja tulevaisuusvaliokunnan perustaminen loi pysyvän institutionaalisen rakenteen yhteiskunnalli-

selle ennakkoinnille. Myös tutkimus- ja selvitystyöhön panostettiin, ja siinä ryhdyttiin käsittelemään tulevaisuuden kehitysvaihtoehtoja. Valtioneuvoston työs-kentelyssä hallitusohjelmia muotoiltiin aikaisempaa huolellisemmin ja toteutet-tiin täsmällisemmin. Poikkihallinnollisia politiikkaohjelmia kehitettiin 2000-luvulla, ja selvitys- ja kehittämistyössä pyrittiin tutkimustiedon parempaan hyödyntämiseen poliittisessa päätöksenteossa. (ibid.)

Ennakointitoimintaa ryhdyttiin kehittämään myös alue- ja paikallistasoilla mutta ei niinkään laman liikkeelle sysäämänä vaan Euroopan sosiaalirahaston Tavoite 4 -ohjelman vaikutuksesta. Ohjelman yhtenä tavoitteena oli edistää työ-elämän, työmarkkinoiden ja osaamisen muutosten ennakointia. Vuosina 1995–1999 Suomessa toteutettiin pitkälti Euroopan sosiaalirahaston rahoituksella lu-kuisia ennakointihankkeita ja ryhdyttiin rakentamaan alueellista ennakointijär-jestelmää osana TE-keskusten tehtäviä ja toimintaa. TE-keskukset ovatkin olleet alueellisen ennakkoinnin keskeisiä toimijoita. (ks. Kaivo-oja, Marttinen & Vareli-us 2002, 35; Kaivo-oja & Marttinen 2008, 40–41) Vuonna 2010 toteutetun valtion aluehallinnon uudistamisen jälkeen alueellisesta ennakointitoiminnasta ovat vastanneet maakuntien liitot sekä elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset (ELY) yhteistyössä muiden aluetoimijoiden kanssa (Työvoima- ja koulutustar-peiden ennakkoinnin yhteistyöryhmän loppuraportti 15/2011, 2-3).

Ennakointityössä mukana olleet asiantuntijat Jari Kaivo-oja ja Jouni Mart-tinen (2008, 8-9) ovat paikantaneet ennakkoinnin aktiivisimman kehitysvaiheen Suomessa vuosiin 1995–2000. Tuolloin ennakointitoimintaan kohdennettiin pal-jon resursseja ja organisoitiin hankkeita erityisesti Euroopan sosiaalirahaston tuella. Vuosina 2001–2008 ennakointitoiminnassa ryhdyttiin kiinnittämään huomiota eri ennakointitoimijoiden välisen yhteistyön kehittämiseen ja enna-kointihankkeiden tulosten hyödyntämiseen. (ibid.) Esimerkkeiksi yhteistyömuo-tojen kehittymisestä ennakointitoiminnassa käyvät 2000-luvulla ministeriöiden ennakointitoimintaa koordinoimaan perustettu Valtioneuvoston ennakointiver-kosto ja viimeisin valtioneuvoston tulevaisuusselontekotyö, jota valtioneuvosto, Sitra, Tekes ja Suomen Akatemia valmistelivat yhteistyössä.

Suomessa tulevaisuuden kehitystä luotaavaa työtä on alusta alkaen tehty useammassa kokoonpanoissa eri tahojen hankkeissa. Suomessa ei siis ole mis-sään vaiheessa ollut, eikä edelleenkään ole, yhtä yksittäistä ylhäältä alas ohjat-tua ennakointijärjestelmää (foresight system) (ks. esim. Kuosa 2011, 33). Tutkijat ja asiantuntijat jäsentävät suomalaista ennakkoinnin kenttää hiukan eri tavoilla ja sisällyttävät keskeisiin ennakointitoimijoihin osittain eri toimijoita. Esimerkiksi tulevaisuudentutkija Tuomo Kuosa (2011, 33) katsoo, että mikäli Suomen koh-dalla voidaan puhua ennakkoinnin järjestelmästä, se käsittäisi kuusi osaa: valtio-neuvoston tulevaisuusselontekomenettelyn, valtioneuvoston ennakointiverkos-ton, eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan, työvoima- ja koulutustarpeiden en-nakkoinnin yhteistyöryhmän, Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran hallin-noiman kansallisen ennakointiverkoston sekä Suomen tulevaisuudentutkimuk-sen seuran tai yhteisön.

Kaivo-oja ja Marttinen (2008, 54) ovat puolestaan jaotelleet toimintaa Suomessa kansallisen ministeriötason ennakointiin, parlamentaarisen tason en-

nakointiin, teollisuuden ja kansantalouden ennakointeihin (esim. ETLA:n ja EK:n ennakointitoiminta), teknologiaennakointeihin (esim. SITRA; Tekes ja VTT), alueellisen tason ennakointeihin (TE- eli nykyiset ELY-keskukset ja muut aluehallinnon toimijat) sekä yritysten ennakointitoimintaan (esim. Nokia).

Näistä jäsennyksistä käy ilmi suomalaisen ennakointityön ja toimijoiden moninaisuus. Tulevaisuuden ennakointi on Suomessa aktiivista, ja sitä tehdään niin kansallisella, alueellisella kuin paikallistasollakin sekä yrityksissä. Tasojen lisäksi näkökulmat vaihtelevat laaja-alaisista yhteiskunnallisista ennakoinneista aihealueeltaan suppeampiin ja täsmällisempiä tavoitteita palveleviin ennakointeihin. Suomalaista ennakoinnin kenttää on monenlaisten toimijoiden vuoksi luonnehdittu myös hajanaiseksi (ks. esim. Salo 2001, 35-36). Kuosa (2011, 33) kuitenkin pitää toimijoiden moninaisuutta ja ennakoinnin kentän monimutkaisuutta kehittyneille maille tyypillisenä ennakoinnin organisoitumisen tapana. Hänen mukaansa ennakointijärjestelmät ovat aina melko monimutkaisia ja niille on ominaista erilaisten toimintojen ja verkostojen päällekkäisyys.

1.1 Ennakoinnin konteksteja

Tulevaisuuden ennakoinnissa ei ole kyse uudesta ilmiöstä siinä mielessä, että ihmiset ovat kautta aikojen olleet kiinnostuneita tulevaisuudesta. Tulevaisuuden ennusmerkkejä on historian kuluessa kysytty jumalilta ja luettu vuodenvaihtelusta. Teknistieteellisen tiedon ja modernien yhteiskuntien kehittymisen myötä tulevaisuutta on tulkittu ja tehty hallittavaksi kokonaisuudeksi esimerkiksi suunnittelujärjestelmien ja tilastollisten ennusteiden avulla. Tulevaisuudentutkija Eleonora Masini (2006, 1159) onkin korostanut ympäröivien sosiaalisten rakenteiden sekä vallitsevien arvojen ja ideaalien merkitystä tulevaisuuteen asennoitumisessa. Erilaiset arvot ja ideaalit vaikuttavat näkökulmien valintaan ja siihen, mikä milloinkin nähdään tavoiteltavana tulevaisuutena. Nykyiset tulevaisuutta luotaavat hankkeet tai tulevaisuuden ennakointi, mitä termiä nykyisin paljon käytetään, voidaan nähdä osana tätä historiasta tuttua ihmisten ja yhteiskuntien pyrkimystä tietää ja hallita tulevaisuuttaan.

Useat tutkijat jakavat näkemyksen siitä, että tulevaisuus on noussut poliittisen hallinnan, tieteellisen tiedon ja kamppailuiden kohteeksi erityisesti toisen maailmansodan jälkeen (ks. Andersson 2008; myös Brown, Rappert & Webster 2000, 4-5). Samalla kun tulevaisuuteen kohdistuva huomio on jatkuvasti lisääntynyt, myös tulevaisuutta tarkastelevien toimijoiden joukko on moninaistunut. Erityisesti suunnittelujärjestelmien ja suunnittelun hiipumisen jälkeen tulevaisuudesta on tullut useiden erilaisten julkisten ja yksityisten toimijoiden ja organisaatioiden toimintakenttää.

Tulevaisuuden kehityskulkuja tarkastellaan ja ennakoidaan tätä nykyä alue- ja paikallistasoilla sekä kansallisilla tasoilla ja myös valtioiden yhteisissä hankkeissa ja järjestöissä ylikansallisella tasolla (Andersson 2008, 2; Söderlund & Kuusi 2002, 325). Esimerkiksi Euroopan unionilla ja OECD:llä on omat tulevaisuuden ennakointiin keskittyvät yksikkönsä. Lisäksi useimmilla kansallisilla

hallituksilla on jokin tulevaisuuden ennakkointia niille tekevä elin. Toimijoiden kentälle ovat vahvasti tulleet myös erilaiset konsulttiyritykset, jotka tuottavat tulevaisuuden tutkimusta julkisten ja yksityisten organisaatioiden tarpeisiin. Tulevaisuudesta on näin tullut myös liiketoimintaa.

Monet OECD ja EU- maat ovat toteuttaneet ennakkointihankkeita kansallisella tasolla (ks. esim. Salo 2001; Hjelt et al 2001; May 2009). Japania on pidetty kansallisten ennakkointihankkeiden esikuvamaana, sillä siellä on toteutettu tulevaisuuden teknologista kehitystä ennakoivia Delfoi-tutkimuksia vuodesta 1971 lähtien aina viiden vuoden välein. (Hjelt et al 2001, 174; Kuusi 2002, 208) 1980- ja 1990-luvuilla monissa maissa Japani nähtiin taloudellisena menestyjänä, ja menestyksen tärkeänä tekijänä alettiin pitää onnistunutta kansallista teknologisen kehityksen ennakkointiprosessia. Aihepiirin tutkimukset mahdollisesti vahvistivat tätä käsitystä. Sitten 1990-luvulta lähtien teknologian kehitystä ennakoivia hankkeita on toteutettu monissa muissakin maissa Japanin mallin mukaan. (Kuusi 2002, 208; May 2009, 60)

Tieteen ja teknologian ennakkointi on ollut keskeisellä sijalla kansallisilla tasoilla toteutetuissa hankkeissa, mutta muitakin teemoja on käsitelty (May 2009, 61). Esimerkiksi Isossa-Britanniassa hallituksen työtä tukeva ennakkointiyksikkö (nykyisin nimeltään Horizon Scanning Programme Team) on toteuttanut ennakkointia esimerkiksi globaalien ilmastonmuutoksen, ruoan tuotannon ja maatalouden sekä henkisen pääoman ja hyvinvoinnin teemoista (Government United Kingdom 27.7.2014). Ruotsissa hallitus asetti vuonna 2011 erityisen tulevaisuusneuvoston (framtidskommission) pohtimaan ruotsalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden haasteita ja kehitystä vuoteen 2020 ja 2050 saakka (Framtidskommissionen 8.10.2012). Neuvosto julkaisi raportin työnsä tuloksista keväällä 2013. Neuvostoa johti pääministeri Reinfeldt, ja sen jäseniin kuuluivat hallituspuolueiden puheenjohtajat sekä yhdeksän muuta jäsentä tieteen, tutkimuksen tai yritys-elämän parista. Neuvosto keskittyi työssään ikääntyvän väestön, osallisuuden ja tasa-arvoisuuden, vihreän kasvun sekä oikeudenmukaisuuden ja yhteishengen teemoihin. Sen tavoitteena oli myös herättää keskustelua ruotsalaisen yhteiskunnan tulevaisuudesta. (Framtidskommissionen 8.10.2012) Voidaan siis todeta, että myös kansallisia laaja-alaisia tulevaisuuden ennakkointihankkeita tehdään monissa maissa. Toisinaan myös tieteen ja teknologian ennakoinnit tarkastelevat tulevaisuuden kehitystä laaja-alaisemmasta näkökulmasta.

Euroopan unionin kontekstissa ennakkointi liittyy keskeisesti Lissabonin strategiaan ja Euroopan tutkimusalueen (European Research Area ERA) muodostamiseen (Thinking, debating and shaping the future 2002, 8-12). Lissabonin strategiassa vuonna 2000 asetettiin tavoitteeksi muodostaa Euroopan unionista maailman kilpailukykyisin tietoon perustuva talous vuoteen 2010 mennessä (ibid.). Komissio ja jäsenvaltioiden hallitukset ovat korostaneet tieteen ja teknologian ratkaisevaa asemaa unionin taloudelliselle menestykselle ja kilpailukykyvyydelle (May 2009, 58). Tiede- ja innovaatiopolitiikalla on pyritty edistämään Lissabonin strategian tavoitteita. Koska niissä hyödynnetään visioita tieteen, teknologian ja yhteiskuntien tulevaisuuksista, on EU:ssa pyritty edistämään enna-

kointitoimintaa ja avointa yhteistyötä eri toimijoiden välillä näiden visioiden tuottamisessa. Ennakointi nähdään keinona edistää Euroopan tutkimusalueen ja Lissabonin strategian toteutumista, ja se viittaa Euroopan unionin tasolla yleensä tieteen ja teknologian ennakoimisiin. (May 2009, 58; Thinking, debating and shaping the future 2002, 8-12)

Tulevaisuutta luotaavassa työssä tuotetaan sanastoja, käsitteitä, menetelmiä ja ohjelmia, joiden avulla erilaiset toimijat voivat työstää tulevaisuuttaan. Euroopan Unionilla ja unionin komissiolla on ollut keskeinen merkitys tällaisten uusien sanastojen, käsitteiden ja menetelmien luojana ja niiden levittäjänä 2000-luvulla (ks. May 2009, 57-58). Euroopan unioni on tukenut monin tavoin jäsenvaltioiden omaa ennakoitotoimintaa sekä alueellisen ja paikallistason ennakointihankkeita. Unioni on myös rahoittanut alue- ja paikallistason hankkeita, joissa useamman jäsenvaltion aluetason organisaatiot ovat tehneet yhteistyötä ja kehittäneet ennakkoinnin metodologiaa eurooppalaisten ennakoitotoimijoiden saataville. (May 2009, 62) EU on myös ohjannut uusia jäsenvaltioita kehittämään ennakoitotoimintaansa osana unioniin liittymisprosessia 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun vaihteessa (Colson & Corm 2006, 57). Komissio puolestaan on tuottanut ja rahoittanut ennakkoinnin oppaita ja verkostoja sekä hankkeita eurooppalaisille ennakoitotoimijoille (May 2009, 58).

Euroopan unionin ja komission rahoittamassa paljon siteeratussa ennakkoinnin oppaassa *ForLearn* ennakointi määritellään seuraavasti:

Foresight is a systematic, participatory, future-intelligence-gathering and medium-to-long-term vision-building process aimed at enabling present-day decisions and mobilising joint actions. [...]

Foresight is neither prophecy nor prediction. It does not aim to predict the future – to unveil it as if it were predetermined – but to help us build it. It invites us to consider the future as something that we can create or shape, rather than as something already decided. (European Foresight Platform 27.7.2014)

Tulevaisuuden ennakointi (foresight, futures work) erotetaan tulevaisuuden tutkimuksesta (futures research, futures studies) ja se ymmärretään tulevaisuuden tutkimusta käytännönläheisemmäksi politiikkaorientoituneemmaksi toiminnaksi (ks. Miles et al 2008, 7-8; Söderlund & Kuusi 2002, 342-344). Rajanveidoista eri lähestymistapojen ja niitä kuvaavien käsitteiden välillä ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä. Ennakointi erotetaan tavallisesti ennakoitotoimijoiden näkökulmissa myös tulevaisuuden ennustamisesta yllä olevan määritelmän tapaan ja painotetaan tulevaisuuden tekemistä pelkästään todennäköisen kehityksen tarkastelemisen tai ennustamisen sijaan. *Viitataan ennakkoinnilla tässä työssä em. määritelmän ja tutkimieni hankkeiden lähtökohtien pohjalta sellaiseen toimintaan, jossa jollakin kokoonpanolla pohditaan tulevaisuuden kehitystä, luodaan tulevaisuusvisioita ja linjataan toimia, joilla halutunlainen tulevaisuus voidaan saavuttaa.*

1.2 Tutkimuskohteena tulevaisuuden ennakoinnin poliittisuus

Koska ennakointitoiminnassa pyritään vaikuttamaan tulevaisuuteen jollakin tavalla ja tekemään siitä halutunlainen, ymmärrän ennakoinnin tässä työssä jo pelkästään tämän lähtökohdan perusteella poliittiseksi ilmiöksi. Tulevaisuutta luotaavissa hankkeissa tehdään arvovalintoja, kun niissä luodaan suuntaviivoja tulevaisuuden Suomelle. Hankkeissa tuotetaan sanastoa, jolla tulevaisuudesta voidaan puhua. Samalla rajataan tulevaisuuden valintojen mahdollisuuksia sekä määritellään niitä toimijoita ja toimia, jotka muodostavat hyvän tulevaisuuden. Tämä on poliittista toimintaa ja poliittisten valintojen tekemistä. Näillä teoilla pyritään ohjaamaan tulevaisuutta määrättyyn suuntaan. Erilaisilla valinnoilla voi myös olla kauaskantoisia vaikutuksia, sillä tulevaisuuskeskustelun sanastot ja siinä esitetyt näkemykset tulevaisuudesta voivat levitä laajalle. Ne ohjaavat ajattelua ja toimintaa, ja ne voivat saada aikaan myös monenlaisia käytännöllisiä rakenteita ja menettelytapoja, joilla eri toimijoita voidaan ohjata tulevaisuuskeskustelussa esitettyjen näkemysten mukaan.

Tästä näkökulmasta tarkastellen sillä on merkitystä, millaisista vaihtoehtoista keskustelua tulevaisuudesta käydään, millaisia sisältöjä tulevaisuus ennakointihankkeiden kuvauksissa saa ja keiden on ollut mahdollista osallistua hankkeissa muodostettujen tulevaisuuskuvien tai -visioiden muotoiluun. Ei ole lainkaan yhdentekevää, kenen toimintamahdollisuuksia ja vaikutusvaltaa tulevaisuuden määrittelyssä ja tekemisessä halutaan lisätä ja kenen toimintamahdollisuuksia puolestaan rajoittaa. Vähäpätöistä ei ole sekään, millaiseksi hyvä tulevaisuuden yhteiskunta nähdään ja millaiset periaatteet sitä ohjaavat. Kun hankkeissa esitetään näkemyksiä nyky-yhteiskunnan ongelmista ja tulevaisuuden hyvän yhteiskunnan olemuksesta, samalla jäsennetään käsityksiä siitä, millaisia ovat hyvät kansalaiset ja miten heidän tulisi toimia, ja muodostetaan näkemystä siitä, millaista yhteiskuntaa poliittisin päätöksin tulisi rakentaa. Suomen tulevaisuutta käsittelevässä keskustelussa ollaan siis merkittävien poliittisten kysymysten äärellä, ja tästä syystä tarkastelen tulevaisuuden ennakointia poliittisena ilmiönä ja tutkin ennakointihankkeiden julkaisujen sisältöjä.

Olen kiinnostunut tässä tutkimuksessa 1990-luvulla virinneestä ja edelleen jatkuvasta Suomen tulevaisuutta koskevasta keskustelusta ja ennakointityöstä. Työni kohdistuu kansallisen tason ennakointitoimintaan, jossa luodetaan suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta laaja-alaisesti. Tutkin ennakointihankkeiden julkaisujen sisältöjä ja ennakointitoiminnan organisoinnin käytäntöjä poliittisen toiminnan mahdollisuuksien perspektiivistä. Olen valinnut tutkimukseni kohteeksi ennakointihankkeiden käytännön organisoinnin tavat ja niiden toimintaa käsittelevän puheen, tulevaisuutta aikaulottuvuutena käsittelevän puheen sekä yhteiskunta- ja kansalaisuusnäkökulmat. Tutkimukseni tavoitteena on avata suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta luotaavan puheen ja toiminnan poliittisuutta. **Tutkimuksen keskeinen kysymys on, millaisena ja kenen toiminnan alueena tulevaisuutta luotaava toiminta konstruoidaan ennakointi-**

**hankkeissa ja missä määrin suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus politisoi-
tuu ennakointihankkeiden tulevaisuuspuheessa.**

Tutkimusta ja sen lukuja edelleen tarkemmin jäsentäviä tutkimuskysymyksiä ovat:

1. Kuka kirjoittaa tulevaisuudesta, kenelle ja miksi?
2. Miten tulevaisuudella politikoidaan ja miten sitä politisoidaan?
3. Millaista kansalaisuutta tai kansalaisuuksia ja yhteiskuntavisiota tai -käsityksiä tulevaisuuspuheessa tuotetaan? Missä määrin niihin sisältyy poliittisen toiminnan ulottuvuuksia?

Olen valinnut tarkasteluuni nämä ulottuvuudet oman kiinnostukseni ja lukemani tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Tulevaisuuden ennakkoinnin poliittisuus ja ennakointi tulevaisuuden poliittisena hallintana ovat olleet keskeinen kiinnostukseni kohde. Tällöin kysymys siitä, kuka tulevaisuudesta kirjoittaa, kenelle ja millaisia tavoitteita varten, on keskeisellä sijalla. Yhteiskunta, kansalaiset ja tulevaisuus aikaulottuvuutena puolestaan ovat ennakointihankkeissa keskustelun keskiössä ja siksi halusin paneutua näihin teemoihin ja niiden käsittelyn poliittiseen tulkintaan. Mielestäni juuri näiden ulottuvuuksien tutkiminen avaa tulevaisuuden ennakkoinnin olennaisia piirteitä ja poliittisuutta. Hallinnan analyttinen tutkimuskirjallisuus, brittiläisen politiikan teoretikon Michael Oakeshottin ihmisten yhteenliittymien, valtiotyyppeiden sekä ihmiskäsitysten näkökulmat sekä aikateoriaa ja -politiikkaa käsittelevä kirjallisuus ovat innoittaneet tutkimustani ja ohjanneet osaltaan havaitsemaan nämä kysymykset keskeisinä tutkimuksen kannalta. Syvennän tutkimukseni näkökulmia ja aineistovalintoja tarkemmin seuraavassa luvussa.

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT, AINEISTO JA LUKUTAPA

2.1 Aikaisemmasta tutkimuksesta

Koska tutkimukseni kohdistuu kansallisen tason ennakointitoimintaan Suomessa, olen rajannut myös aikaisemman tutkimuksen käsittelyä tästä näkökulmasta. Jätän pääosin huomioimatta alueellisen ja paikallistason sekä yritysten ennakointia käsittelevän tutkimuskirjallisuuden¹. Rajaus on tarpeellinen, sillä ennakoiteja tehdään ja niitä tutkitaan runsaasti.

Tulevaisuuden ennakointia ja kansallisia ennakointihankkeita on tutkittu paljonkin erityisesti tieteen, teknologian ja innovaatiopolitiikan tai kansallisten innovaatiojärjestelmien viitekehyksessä. Tällöin ennakointia tarkastellaan politiikkainstrumenttina, jolla informoidaan ja suunnataan esimerkiksi tiede- ja innovaatiopolitiikkaa (ks. Shoen et al 2011, 235). Ennakoinnin tavoitteiksi nähdään keskeisten tulevaisuuden kehityskulkujen tunnistaminen ja sidosryhmien osallistaminen ja sitouttaminen yhteisiin visioihin ja toimintaan (ks. esim. Shoen et al 2011; Malaska 2013, 19).

Tällä tutkimusalalla on viime vuosina käsitelty paljon muun muassa ennakoinnin menetelmiä, tavoitteita ja arviointia (ks. esim. Eerola & Miles 2011; Schoen et al 2011). Myös ennakoinnin vaikuttavuudesta kansallisiin politiikkoihin on keskusteltu ja pohdittu, miten vaikuttavuus voidaan todentaa (ks. esim. Calof & Smith 2012; Meissner 2012; Georghiou & Keenan 2006, myös Amanatidou & Guy 2008). Ennakointitoimintaa myös vertaillaan ja arvioidaan eri maissa (ks. esim. Keenan & Popper 2008; Kuosa 2011). Lisäksi tutkijat tuottavat arviointeja ja jakavat kokemuksia eri maissa toteutetuista ennakointihankkeista ja niissä hyödynnetyistä menetelmistä (ks. esim. Cuhls et al 2009; Salo et al 2009). Tutkimusalalla on keskusteltu myös ennakoinnin (foresight) käsitteen synnystä ja sen suhteesta muuhun tulevaisuudentutkimuksen käsitteistöön (ks. Martin

---

¹ Alueellista ennakointia Suomessa käsittelevät kattavasti esimerkiksi Kaivo-oja & Marttinen 2008. Katso myös Kaivo-oja et al 2002.

2010; Miles 2010; Masini 2010). Suomessa teknologian ennakointia on tarkasteltu esimerkiksi osana tietämyksen hallinnan ja strategiatyön prosesseja (Eerola & Väyrynen 2002, Valovirta & Hjelt 2005). Viime aikoina Suomessa toteutettavan ennakoinnin kehittämistä on pohdittu esimerkiksi demokratian ja osallistumisen vahvistamisen näkökulmista (Myllylä et al 2012).

Myös laajempaa kansallisen tason ennakointia ja muiden aihealueiden kuin teknologian ja innovaatioiden ennakointia tutkitaan, ja erityisesti tarkastellaan niiden roolia kansallisissa poliittisissa päätöksentekoprosesseissa. Tutkimusalalla puhutaan strategisesta ennakoinnista (strategic foresight) (ks. esim. Kuosa 2011). Tätä tutkimusta on tehty huomattavasti vähemmän kuin teknologian ja innovaatioiden ennakoinnin tutkimusta. Tutkimuksissa tarkastellaan muun muassa tulevaisuutta koskevan tiedon tuottamista ja merkitystä sekä pyritään luomaan edellytyksiä tällaisen tiedon paremmalle hyödyntämiselle kansallisessa poliittisessa päätöksenteossa. Tälläkin alalla keskustellaan käsitteistä ja menetelmistä (Schultz 2006; Leigh 2003) sekä kirjoitetaan eri maiden strategisen ennakoinnin käytännöistä ja kokemuksista (esim. Paillard 2006; Mareuge 2006). Eri maiden strategisen ennakoinnin käytäntöjä ja hankkeita myös vertaillaan keskenään (esim. Habegger 2010; Colson & Corm 2006; Hérault 2006).

Suomessa toteutettua laaja-alaista kansallisen tason ennakointia on tutkittu pääasiassa tästä strategisen ennakoinnin näkökulmasta, tosin kaikkiaan vähän. Markku Wilenius (2006; 2005) on jäsentänyt asiantuntijoiden haastattelujen pohjalta tällaisen ennakointitoiminnan käynnistymisen taustaa ja kehitystä Suomessa. Hän valottaa myös haastateltavien näkemyksiä ennakointitoiminnan puutteista ja kehittämistarpeista. Wilenius tarkastelee ennakointitoiminnan kehittymistä osana laajempaa strategisen ajattelun kehittymistä. Wilenius (ibid.) pysyy tarkastelussaan melko yleisellä tasolla ja keskittyy eniten talouden kehityksen ennakointiin. Hän avaa kuitenkin kiinnostavasti haastateltavien näkemyksiä valtioneuvoston tulevaisuusselontekomenettelyn alkamisesta, kehityksestä ja selontekojen vaikuttavuudesta. (Wilenius 2005, 29–37) Tulevaisuudentutkija Tuomo Kuosa (2011) puolestaan käsittelee teoksessaan strategisen ennakoinnin ja tulevaisuudentutkimuksen välistä suhdetta sekä sitä, miten kansallisen tason strategisen ennakoinnin yhteyttä poliittiseen päätöksentekoon voitaisiin parantaa. Kuosa vertailee ennakoinnin käytäntöjä ja organisointia Suomessa ja Singaporessa. Hän tarkastelee myös Euroopan unionin ennakointitoimintaa ja joidenkin jäsenmaiden ennakointikäytäntöjä. Suomalaiset ennakoinnin tekijät ja ennakoinnin organisointitapa suhteessa kansainväliseen kontekstiin ja muiden maiden käytäntöihin käydään selkeästi läpi Kuosan teoksessa. (ibid.)

Tieteen ja teknologian tutkimuksessa (science and technology studies, STS) tulevaisuuden ennakointia on tarkasteltu konstruktiona, jota tuotetaan ja muovataan jatkuvasti kielen avulla. Tällöin tulevaisuus voidaan nähdä myös tulkinnallisten kamppailuiden kohteena. Esimerkiksi Brown et al (2000, 3-5) tulkitsevat tulevaisuuden diskurssiksi, jonka sisällä käydään kamppailua tulevaisuuden tulkinnoista monien eri äänien kesken. Van Lente (2000) puolestaan tarkastelee odotusten sosiologian näkökulmasta teknologisiin tulevaisuuksiin liittyvää argumentaatiota. Hän havaitsee teknologiseen kehitykseen liittyvien

odotusten kääntyvän vaatimuksiksi, jotka ohjaavat pyrkimyksiä ja legitimoivat toimintaa monella tasolla. Van Lente (ibid.) havainnollistaa, miten teknologista kehitystä voidaan käsitellä jonkinlaisena luonnonvoimana, jota ei voida eikä pidä pysäyttää. Sen sijaan siihen liitetyt tulevaisuuden odotukset pitää täyttää. (ibid.)

Van Lente (2012) on keskustellut myös siitä, miten odotusten sosiologian (sociology of expectation) näkökulmaa voisi hyödyntää ennakkoinnin tutkimuksessa ja ennakointihankkeiden toteuttamisessa. Van Lente (2012) tulkitsee ennakointihankkeet mahdollisten tulevaisuuksien muodollisina ilmaisuina ja asettaa ne vastakkain odotusten sosiologiassa tutkittavien monien erilaisten epämuodollisten tulevaisuuksien ilmaisujen kanssa. Odotusten sosiologiassa tutkitaan, miten odotuksia jäsenetään tieteessä ja teknologiassa, miten odotukset kasvavat, saavat huomiota tai katoavat ja miten tämä edelleen vaikuttaa toimijoiden päätöksiin eri toimialoilla ja tasoilla (van Lente 2012, 772). Van Lente (ibid. 777–779) kiinnittää ennakoinneissa huomiota esimerkiksi siihen, miten ne väistämättä tuottavat uudelleen jo olemassa olevia odotuksia ja oletuksia tulevaisuudesta. Odotusten sosiologian näkökulmasta ennakoinneissa tulisi kiinnittää huomiota siihen, että lausunnot tulevaisuudesta eivät ole viattomia vaan toimintaa aikaan saavia tulevaisuuden kuvauksia. Kun ne tuodaan julki, ne alkavat legitimoita ja ohjata monenlaisia pyrkimyksiä. Niiden avulla voidaan edistää myös sellaisia tavoitteita, joita ennakoinnissa ei alun perin haluttu tukea. (ibid.)²

Tulevaisuuden ennakointia on tarkasteltu kiinnostavasti myös soveltamalla tieteen ja teknologian tutkimuksessa käytettyjä tutkija Sheila Jasanoffin (2004) luomia co-production (yhteisesti tuottamisen) ja boundary work (rajanvedon tekemisen) -käsitteitä. Tästä näkökulmasta ennakointia ovat lähestyneet ympäristö- ja ilmastopolitiikan tutkijat Anja Bauer ja Michael Pregernik (2013). He ovat tutkineet osallistujien valintaa ja toimintaa kymmenessä teknologian ennakointi- ja arviointihankkeessa Itävallassa. Bauer ja Pregernik (ibid.) havaitsivat, että teknologian arviointi- ja ennakointihankkeissa korostui tieteellisen tiedon ja asiantuntijatiedon rooli sekä hankkeen tukijoiden, johtajien ja asiantuntijoiden dominoiva rooli ongelmien kehystämisessä. Tutkijat osoittivat, että kun ennustettavan tulevaisuuden käsityksestä siirrytään ymmärtämään tulevaisuus lähtökohtaisesti poliittisena diskursiivisena alueena, merkittäväksi kysymykseksi nousee se, kenellä on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä tulevaisuuden suunnitelmissa, visioissa ja ennusteissa. (ibid.)

Kansallisia ennakointihankkeita ei ole kovin paljon tutkittu politiikan tutkimuksessa. Ennakkoinnin poliittisuutta on kuitenkin sivuttu joissakin teoksissa muiden aiheiden yhteydessä (esim. Kuusela & Ylönen 2013, 21–51, 139; Julku-

² Odotusten sosiologiaa ovat kiinnostavasti soveltaneet esimerkiksi Wilkie ja Michael (2009) tutkimuksessaan tulevaisuuden mobiililaitteiden käyttäjän konstruointia brittiläisen ajatushautomo Demoksen tekstissä. He tutkivat, millaisia tulevaisuuden odotuksia mobiililaitteiden käyttäjän erilaisilla konstruoinneilla luodaan Demoksen tekstissä ja millaista toimintaa ja politiikkaa nykyisyydessä näillä tulevaisuuden odotuksilla perustellaan (ibid.). Tulevaisuuksien odotusten konstruointia bioteknologian kehityksen yhteydessä on puolestaan tarkastellut Brown (2003).

nen 2007, 42; Patomäki 2007, 187–191), ja sitä on käsitelty joissakin valtio-opin pro gradu- tutkielmissa (ks. Bergman 2011; Aalto-Lassila 2008). Kielitieteen tutkija Derek Wallace (2011; 2007) on tutkinut kiinnostavasti Uuden-Seelannin kansallista ennakoitotoimintaa hallinnan, suunnittelun, aikakäsitysten ja yhteiskunnallisen keskustelun perspektiivistä. Tällaisia tutkimuksia on kuitenkin tehty kaiken kaikkiaan vähän. Oma työni täyttää tätä aukkoa tutkimuskirjallisuudessa. Ennakoinnin tutkimuksissa ilmiötä myös tutkivat ja tarkastelevat usein sellaiset ihmiset, jotka ovat keskeisellä tavalla mukana suunnittelemassa ja toteuttamassa ennakoiteja. Näin ollen tutkimukseni tuottaa myös tästä näkökulmasta neutraalimman tulkinnan ennakoinnista, koska en itse ole mukana ennakoitien tekemisessä.

2.2 Tutkimuksen tulkintakehys

Oma tutkimusnäkökulmani tulee lähelle sellaista tieteen ja teknologian tutkimusta, jossa tulevaisuuksia käsitellään kielellisinä konstruktioina, jotka vaikuttavat todellisuuteen ja saattavat saada aikaan toimintaa. Tulevaisuudet ymmärretään myös jatkuvien tulkinnallisten kamppailuiden kohteiksi. Hyödynnän kuitenkin tieteen ja teknologian tutkijoihin verrattuna erilaista tutkimuskirjallisuutta ja käsitteistöä. Olen valinnut tutkimukseni tueksi teoreettisen tulkintakehyyksen, joka muodostuu hallinnan analyttisestä tutkimuksesta, brittiläisen politiikan teoretikon Michael Oakeshottin ihmisten yhteenliittymien, valtiotyypin sekä ihmiskäsitysten näkökulmista sekä aikateoriaa ja -politiikkaa jäsentävästä kirjallisuudesta.

Hallinnallisuuden tutkimus

Ranskalaisen filosofin Michel Foucault'n ajattelu ja tekstit ovat innoittaneet monenlaista tutkimusta useilla eri aloilla. Hallinnan analyttinen poikkitieteellinen tutkimussuuntaus on yksi niistä. Tutkimussuuntauksen lähtökohtana on erityisesti Foucault'n hallinnallisuutta (governmentality) käsittelevä luento ja tekstit (Rose 1999, 3; Miller & Rose 2008, 8, 10). Niissä Foucault (ks. 2009, 88-110) käsittelee hallinnallisuutta erityisenä vallan käytön muotona, joka kohdistuu väestöön ja sen hyvinvoinnin ja toiminnan ohjaamiseen. Tämä vallan muoto perustuu keskeisesti tieteelliseen tiedon ja tekniikoiden käyttöön, sillä ne tarjoavat keinot, joilla väestöä koskevalle elämänalueelle voidaan tunkeutua ja säädellä sitä. Foucault (ibid.) tarkastelee hallinnallisuutta vallan muotona modernin valtion kehityshistorian kautta ja paikallistaa hallinnan kehittymisen alkaneen Euroopassa 1500–1700-luvuilla³. Hän toteaa, että länsimaiset valtiot ovat hallinnal-

³ Mika Ojakangas (2012) on eri mieltä Foucault'n kanssa hallinnallisuuden kehittymisen alkuvaiheista ja esittää siitä toisenlaisen tulkinnan. Ojakangas (ibid.) osoittaa, että antiikin kreikkalais-roomalaisessa maailmassa vallinneet rotuhygieniaan liittyvät käsitteet ja käytännöt, joista Platon ja Aristoteleskin kirjoittavat, viittaavat sellaiseen väestöön kohdistuvaan valtaan, mitä Foucault hallinnallisuudella vallan muotona

listuneet 1700-luvulta lähtien, kun hallinta nousi erityisasemaan muiden vallan muotojen ohi ja sai aikaan monimutkaisten hallintokoneistojen sekä niitä vastaavien tiedonalojen kehittymisen (Foucault 2009, 108-109).

Foucault'n käsite hallinnallisuudesta (governmentality) muuttuu ja kehittyy hänen teoksissaan, eikä sillä ole vain yhtä merkitystä (ks. esim. Walters 2012, 10-13). Foucault tutkii hallinnallisuutta valtioiden sisällä kehittyvänä vallankäytön muotona, mutta toisaalta hän käsittää hallinnallisuuden myös valtioiden vallankäyttöä laajemmaksi kokonaisuudeksi. Se koostuu erilaisista instituutioista, menettelytavoista, analyyseistä ja pohdintoista, arvioista ja taktiikoista. (Foucault 2009, 108-109)

Hallinnan analyyttisessä tutkimusperinteessä Foucault'n hallintaa koskevia käsitteitä on kehitetty eteenpäin ja sovellettu nykyajan ilmiöiden tarkasteluun suoraan ilman Foucault'lle tyypillistä laajaa historiallista perspektiiviä (Miller & Rose 2008, 8-10). Erityisesti brittisosiolegit Nikolas Rose ja Peter Miller (ibid.) ovat monissa teksteissään 1990-luvulla kehittäneet Foucault'n ajattelun pohjalta konkreettista käsitteistöä, joka soveltuu empiirisen tutkimukseen useillakin aloilla. Myös australialainen sosiologi Mitchell Dean (1999) kuuluu tutkimussuunnan keskeisiin kehittäjiin. Tutkimussuuntauksessa korostetaan, ettei siinä ole kyse yhtenäisestä yhteiskuntatieteellisestä teoriasta, vaan enemänkin lähestymis- ja tulkintatavasta sekä empiiriseen tutkimukseen soveltuvasta analyyttisestä käsitteistöstä (Rose 1999, 9; Walters 2012, 45).

Hallinnan analyyttisessä tutkimuksessa hallinta määritellään useiden eri toimijoiden harjoittamaksi suunnitelmalliseksi ja harkituksi toiminnaksi, jossa pyritään ohjaamaan käyttäytymistämme työstämällä halujamme, pyrkimyksiämme, tavoitteitamme ja uskomuksiamme (Dean 1999, 11). Hallinta nojaa erilaisiin tekniikoihin ja tiedon muotoihin, ja sen päämäärät vaihtelevat. Hallinnalla on usein ennakoimattomia sivuvaikutuksia ja lopputuloksia. (ibid.) Valtaa ei ymmärretä pelkästään valtion harjoittamaksi vallaksi tietyllä alueella, vaan vallan ajatellaan olevan useiden eri toimijoiden käsissä, hajautuneena kaikkialle yhteiskuntaan. Nämä tutkimukset kritisoiivat sitä, että aikaisempi tutkimus ja teoriat ovat keskittyneet liikaa valtion harjoittamaan valtaan tietyllä alueella ja epäonnistuneet vallankäytön monimuotoisuuden kuvaamisessa esimerkiksi monissa arkisissa tilanteissa ja ihmisten välisissä suhteissa. (esim. Miller & Rose 2008, 199-200)

Hallinnalla on kaksi eri puolta, jotka yhdessä tekevät sen mahdolliseksi (Miller ja Rose 2008, 14-16). Nämä ovat poliittiset rationalisaatiot ja tekniikat. Poliittiset rationalisaatiot ovat systemaattisia ajattelutapoja, joissa ilmaistaan hallinnan kohteet, rajat ja päämäärät. Hallittava alue esitetään ja tehdään ajattelun kohteeksi sillä tavoin, että sitä on mahdollista suunnitella ja että siihen liitetyihin ongelmiin on mahdollista kehittää ratkaisuja. (ibid.) Hallinnan poliittisilla rationaalisuuksilla on tunnistettava moraalinen muotonsa, sillä ne esittävät edistäväänsä sellaisia yleisesti hyvinä pidettyjä periaatteita kuten esimerkiksi

---

tarkoittaa. Ojakangas (ibid.) osoittaa näin artikkelissaan, että hallinnallisuuden juuret löytyvät jo antiikin Kreikasta ja Roomasta eli paljon varhaisemmalta ajalta kuin mihi Foucault hallinnallisuuden juuret sijoittaa.

oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa tai hyvää elämänlaatua. Ne tietävät aina, mikä on hyvää ja vastuullista yksilöiden ja ryhmien käyttäytymistä ja toimintaa (Dean 1999, 11–12). Poliittiset rationaalisuudet vetoavat tieteelliseen tietoon tai asiantuntijatietoon. Tällaisen tiedon avulla ne tuottavat ikään kuin ”totuuksia” asioiden tilasta, rajaavat hallinnan kohteita ja esittävät ne hallinnalle taipuvaisina. Myös kielen merkitys on keskeinen, sillä kielen avulla hallinnan kohteet artikuloidaan ja rajataan. Rationaalisuuksilla on tavallisesti oma sanastonsa ja ilmaisutapansa. (ibid.; Miller & Rose 2008, 14–16)

Hallinnan teknologinen ulottuvuus käsittää kaikki sellaiset menettelytavat, joiden avulla hallinta saadaan toimimaan käytännössä (Miller & Rose 2008, 15–16). Kun hallinnan rationalisaatiot tekevät hallinnan kohteen näkyväksi ja esittävät ne ongelmallisiksi, hallinnan teknologinen ulottuvuus puolestaan tarjoaa käytännöllisiä välineitä, työkaluja ja käytäntöjä, joiden avulla ongelmallisen kohteen suhteen voidaan toimia ja sen toimintaa ohjata haluttuun suuntaan. Hallinnan teknologiat tekevät hallinnan ja toiminnan kontrollin mahdolliseksi etäältä. Niiden avulla hallinnan kohteista tuotetaan helposti vertailtavissa olevaa tietoa tilastoinnin, ohjelmien ja käytäntöjen avulla. Tällaisen tiedon avulla hallinnan kohteen tilaa ja kehitystä voidaan arvioida. (ibid.) Hallinnan tekniikoiden ja poliittisten rationaalisuuksien voima perustuu niiden käännettävyyteen. Ne ovat käännettävissä muihin yhteyksiin ja muita sovelluksia varten loputtomasti. Sama hallinnallinen periaate ja siihen liittyvät tekniikat voidaan omaksua ja sisäistää toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi lukemattomissa eri yhteyksissä ja erilaisten toimijoiden tasolla aina yksilöistä ryhmiin, organisaatioihin ja toimijaverkostoihin saakka. (Miller & Rose 2008, 64–65) Tulohajautukseen liittyvä taloudellisen tehokkuuden ajattelutapa ja tulohajautuksen mittarit ovat esimerkkejä laajalle levinneestä ajattelutavasta ja tekniikoista, joita on sovellettu laajalti ja kaukana alkuperäisestä liike-elämän yhteydestään.

Koska hallinnassa pyritään edistämään tiettyjä päämääriä ja tavoitteita vaikuttamalla ihmisten ja ihmisyhteisöjen ajattelutapoihin ja toimintaan, hallinnan analyttisessä tutkimuksessa poliittisten rationalisaatioiden ja hallinnan tekniikoiden lisäksi keskeinen tarkastelun kohde ovat subjektit ja heihin kohdistuvat subjektivoinnin käytännöt (Dean 1999, 32–33). Hallinnan analyttisissä tutkimuksissa tarkastellaan millaisia toimijoiden kykyjä, ominaisuuksia ja asemia hallinnassa pyritään edistämään ja vaalimaan ja miten tämä tehdään. Hallinta onnistuu silloin, kun toimijat sisäistävät hallinnan vaalimat periaatteet osaksi omaa toimintaansa ja ajatteluaan ja ryhtyvät edistämään hallinnan tavoitteita omaehtoisesti. Tällöin toimijat alkavat ymmärtää itsensä hallinnan vaalimien kykyjen, laadun ja asemien kautta, esimerkiksi kuluttajina, aktiivisina kansalaisina tai työnhakijoina. (ibid.) Hallinnan kohteena olevien yksilöiden oletetaan olevan vapaita (Rose 1999, 4; Dean 1999, 13–14). Hallinnassa ei pyritä murskaamaan vapaiden yksilöiden toimintakykyä. Sen sijaan hallintaa luonnehtii pyrkimys hyödyntää ja suunnata toimijoiden toimintaa vapaina yksilöinä niin, että se edistää hallinnalla tavoiteltuja päämääriä. (ibid.)

Dean (1999, 36–38) kuvaa hallinnan analyttisen tutkimuksen tehtävää kritismin käsitteellä. Tutkimuksessa pyritään osoittamaan, että hallintakäy-

tännöissä välttämättömiksi ja luonnollisiksi ymmärretyt ajattelu- ja toimintatavat ovat kontingenteja ja historiallisia ja voivat näin aina saada myös nykyisyydestämme poikkeavia muotoja. Dean huomauttaa, että hallinnan tutkimuksen lähtökohtana ei ole hallinnan kohteiden vapauttaminen hallinnan alaisuudesta. Täydellistä vapautumista olisi vaikeaa perustella, koska kaikki sosiaalinen toiminta edellyttää joitakin itsen ja muiden hallinnan muotoja. Tutkimuksen tehtävänä ei myöskään ole hallinnan muotojen muuttaminen, koska sillä ei itsellään ole osoittaa muutokselle suuntaa. Sen sijaan analysointi avaa pelikentän kyseenalaistamiselle, toisinajattelulle ja toisin toimimisen mahdollisuuksille. (ibid.)

Kehittynyt liberaali hallinta

Miller ja Rose (2008) ovat omissa, lähelle nykyaikaa kiinnittyvissä tutkimuksissaan tarkastelleet hallinnan tapoja, jotka mielletään liberaaleiksi ja demokraattisiksi. He ovat soveltaneet hallinnan analyttistä tutkimusotetta erityisesti hyvinvointivaltion tarkasteluun yhdenlaisena liberaalin hallinnan muotona (esim. Miller & Rose 2008, 53–83) ja sen purkamiseen liittyvien uusliberaaleiksi nimettyjen hallintatapojen ja käytäntöjen tarkasteluun. Miller ja Rose (ibid. 201) tarkastelevat liberalismia hallinnan tapana eivätkä poliittisena ideologiana tai filosofiana. Uusliberalismin he ymmärtävät myös yhdeksi hallinnallisuuden muunnelmaksi eivätkä yhtenäiseksi poliittiseksi ideologiaksi tai teoriaksi (Miller & Rose 2008, 209–215).

Miller & Rose (2008, 209–212) nimittävät vähittäin 1900-luvun loppuvuosikymmeninä syntynyttä ja moniin maihin levinnyttä hallinnallisen vallankäytön muunnelmaa kehittyneeksi liberaaliksi (advanced liberal) hallinnaksi. Tämä hallinnan tapa alkoi nousta hyvinvointivaltiota kohtaan kohdistetusta kritiikistä ja sen uudistamispyrkimyksistä. Erilaisin sanakäantein sitä ovat edistäneet sekä poliittinen oikeisto että vasemmisto. Kehittyneelle liberaalille hallinnalle on ollut Millerin ja Rosen mukaan ominaista kehittää sellaisia tekniikoita, jotka ovat luoneet etäisyyttä muodollisten poliittisten instituutioiden päätösten ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden välille. Lisäksi tälle hallinnan tavalle on ollut tyypillistä havaita nämä toimijat uudella tavalla vastuullisina, autonomisina ja valintoja tekevinä toimijoina sekä pyrkimys ohjata näiden itsenäisten toimijoiden toimintaa muovaamalla ja hyödyntämällä heidän vapauttaan. (ibid.)

Kehittynyttä liberaalia hallintaa luonnehtivat Millerin & Rosen (2008, 212) mukaan kolmenlaiset muutokset. Kehittynyt liberaali hallinta on muodostanut uudenlaisen suhteen asiantuntijatiedon ja hallinnan käytäntöjen välille. Kun hallinta aikaisemmin hyvinvointivaltion kontekstissa nojasi erityisesti ihmistieteiden tuottamaan tietoon ihmisten käyttäytymisestä, kehittynyt liberaali hallinta on siirtänyt näiden tiedonalojen valtaa kirjanpidon ja taloushallinnon kaltaisille tiedonaloille. Esimerkiksi budjettikuri, tilivelvollisuus ja arviointi ovat uusia kirjanpidon ja taloushallinnon tiedonaloihin perustuvia tekniikoita, joiden avulla päätöksentekovalta (authority) asetetaan jatkuvan arvioinnin kohteeksi. Näiden tekniikoiden avulla kehittynyt liberaali hallinta toimii käytännössä.

Nämä tekniikat ovat sekä vaatimattomia että kaikkietäviä ja sovellettavissa rajattomasti uusiin yhteyksiin. (ibid. 212)

Toinen hallinnassa tapahtunut muutos liittyy ”sosiaalisten” teknologioiden uudenlaiseen monilukuisuuteen ja autonomisoitumiseen (Miller & Rose 2008, 212–213). Kehittyntä liberaalia hallintaa on luonnehtinut keskitettyjen hyvinvointivaltiojärjestelmien purkaminen ja erilaisten tehtävien hajauttaminen itsenäisistä toimijoista muodostuvien verkostojen toteutettavaksi. Hallinta perustuu näiden itsenäisten kokonaisuuksien (yritykset, organisaatiot, yhteisöt, ammattikunta, yksilöt) voiman ja tahdon muovailemiseen. Se tapahtuu tietynlaisia laskelmoitettuja muotoja ja normeja juurruttamalla. Esimerkiksi palvelujen ja omistautumisen normit on korvattu kilpailun, laadun ja asiakasvaateiden normeilla. Itsenäisten yksiköiden toimintaa on ohjattu myös vastuullistamalla toimijoita ja asettamalla verkostoille tilivelvollisuus. Hajauttaminen on koskenut myös monia aikaisemmin poliittisen järjestelmän sisällä toteutettuja sääntely- ja suunnittelutehtäviä. Niitä on hajautettu muodollisesti itsenäisten kansalaisjärjestöjen ja organisaatioiden hoidettaviksi. Myös julkisia palveluita ja valtion omistuksessa olevaa liiketoimintaa on yksityistetty. Hajautettaessa toimintoja itsenäisille yksiköille on annettu omaa päätösvaltaa ja vastuuta, mutta samalla sopimusten, tavoitteiden, indikaattorideiden, suoritteiden mittaamisen ja arvioinnin teknisillä keinoilla on ohjattu ja suunnattu näiden yksiköiden toimintaa. (ibid.)

Kehittyneen liberaalin hallinnan pyrkimys hajauttamiseen on johtanut muutoksiin myös edustuksellisen demokratian tasolla. Edustuksellisen demokratian mekanismeja ja kontrollin muotoja on purettu ja korvattu kumppanuuksilla ja lautakunnilla sekä uusilla verkostoilla, jotka kokoavat sidosryhmiä, liike-elämän edustajia, yhdistyksiä ja kansalaistoimijoita. Niille on siirretty myös valtaa. Tässä uudessa tilanteessa poliittinen valta ei enää jäsenny yksin valtion ja markkinoiden vastakkainasettelun kautta. Hallinta tapahtuu etäältä ja yhdistää moninaisen toimijajoukon toimintaa poliittisiin tavoitteisiin ohjaamalla näiden vapautta uusilla mekanismeilla. (Miller & Rose 2008, 213)

Muutoksia on tapahtunut myös hallinnan subjektien tasolla (Miller & Rose 2008, 213–214). Hallinnan kohteet ovat tarkentuneet tässä uudenlaisessa hallinnan tavassa. Asiakkaan ja palveluiden kuluttajan vallan kasvattaminen esimerkiksi terveydenhuollon, koulutuksen ja liikenteen palveluissa on ohjannut kansalaisia toimimaan uusissa aktiivisen yksilön rooleissa. Tämä muutos on myös täsmentänyt hallinnan kohteita. Hallinnan kohteeksi on alettu ymmärtää aktiiviset yksilöt, jotka toimivat yrittäjämäisesti valinnoillaan oman elämänsä laatua maksimoiden ja sen suuntaa ohjaten. Hallinta pyrkii ohjaamaan itsenäisten yksilöiden valintoja vetoamalla yksilöiden vastuuseen valinnoistaan ja vastuullistamalla heitä sellaisten yhteisöjen ja ryhmien jäseninä, joihin heillä on jonkinlainen henkilökohtainen sidos, esimerkiksi jäsenyys perheessä, työyhteisössä tai harrastusryhmässä. Kehittynyt liberaali hallinta hyödyntää lukuisia tekniikoita, jotka ovat muodollisen julkisen vallan ulkopuolella. Muun muassa median ja viestinnän, kuluttamisen sekä markkinoinnin ja mainonnan kehittyminen on entisestään lisännyt keinoja hallita yksilöitä vastuullisina ja vapaina toimijoina.

Uudet tekniset välineet tuottavat epäsuoria mekanismeja, jotka voivat kääntää poliittisten, yhteiskunnallisten ja taloudellisten päätöksentekijöiden tavoitteita yksilöiden omiksi valinnoiksi ja sitoumuksiksi. (ibid.)

Kun hyvinvointivaltiollinen hallintatapa toimi sosiaalisen avulla, kehittyneet liberaalit hallintakäytännöt pyrkivät hallintaan sosiaalisen sijaan itsenäisten toimijoiden säänneltyjen ja vastuullisten valintojen kautta (Miller & Rose 2008, 215–216). Toimijoiden autonomisiin valintoihin vaikutetaan heidän yhteisösidostensa kautta. Kehittyneen liberaalin hallinnan ytimessä on aktiivinen kansalaisuus aktiivisessa yhteiskunnassa. (ibid.) Vaikka kehittyneet liberaalit hallintatavat kritisoivat poliittista hallintaa, ne eivät menetä uskoaan hallinnan mahdollisuuksiin eivätkä luovu halustaan hallita (ibid. 211). Hallinnan epäonnistumisten katsotaan olevan korjattavissa hallinnallisilla keinoin eli uusia toimivampia hallintastrategioita keksimällä (ibid.).

Edellä kuvattuja Millerin ja Rosen kehittyneeseen liberaaliin hallintatapaan liittämiä muutoksia on tutkittu paljon myös suomalaisessa kontekstissa. Muutokset ajattelutavoissa ja käytännöissä ovat Suomessakin olleet huomattavia. Suomalaisessa kontekstissa muutosta on käsitteellistetty esimerkiksi siirtymänä suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen (Alasuutari 2006) tai kilpailukyky-yhteiskuntaan (Heiskala 2006). Myös kilpailuvallion käsitettä on käytetty kuvaamaan tällaista uudenlaista hallinnallista kokonaisuutta, jossa hyvinvointivaltion sijaan Suomessa on katsottu operoitavan erityisesti kansallisen kilpailukyvyn ympärille rakentuvan ajattelu- ja toimintatapojen kokonaisuudessa (Kantola 2006; Kantola 2010).

Hallinnallisissa käytännöissä 1900-luvun loppuvuosikymmenillä tapahtuneita muutoksia jäsenetään ja tulkitaan monissa muissakin tutkimussuuntauksissa kuin vain hallinnan analytiikan tutkimuksissa. Koska ennakointi ilmiönä on levinnyt niin lokaalilta kansalliselle kuin globaalillekin tasolle ja eri tasojen toimijat ovat yhteydessä keskenään, tämän tutkimuksen tulkintakehykseksi olisi soveltunut hyvin myös esimerkiksi monitasoista (multilevel governance) tai verkostomaista hallintaa (network governance) käsittelevä tutkimuskirjallisuus, jossa vallankäytön ja hallinnan muutoksia tarkastellaan verkostoihin hajautuneen vallan viitekehyksessä. Tämä näkökulma olisi kuitenkin johtanut tarkastelemaan ja tulkitsemaan ennakoinnin ilmiötä nimenomaan verkostojen tasolla. Halusin kuitenkin tutkia ilmiötä monipuolisemmasta näkökulmasta.

Tutkija William Walters (2012, 3) on huomauttanut, että hallinnan analyttinen tutkimusote mahdollistaa verkostomaista hallintaa moniulotteisemman tutkimuksen tekemisen, koska sen avulla on mahdollista tarkastella kriittisesti myös käsitystä siitä, että maailma rakentuu verkostoista. Hallinnan analyttisellä tutkimusotteella on mahdollista tutkia, millaista politiikkaa verkostomaisen hallinta-ajattelun taustalla on, sen sijaan, että tutkimus pohjautuisi oletukseen verkostoihin hajautuneesta vallasta. (ibid.) Hallinnan analytiikka vaikutti myös oman työni kannalta monipuolisemmalla viitekehyksellä. Se tarjoaa myös governance-kirjallisuutta paremmin työni aihepiiriin soveltuvia analyttisiä tulkintavälineitä.

Tulkitsen ajankohtaisen ennakkoinnin ilmiön ilmentävän kehittyntä liberaalia hallinnan tapaa, koska myös ennakkoinnille on leimallista niin kansallisella kuin globaalillakin tasolla toimijoiden moninaisuus ja monitasoisuus sekä toiminnan verkostomaisuus. Ennakkoinnissa valta on hajautunut monien erilaisten toimijoiden käsiin ja toimijat toimivat monimutkaisissa keskinäisissä verkostoissa, joissa niin globaali, kansallinen, alueellinen kuin lokaalikin toimintatase kohtaaavat.

Tulevaisuuden ennakkoinnin hankkeita, ohjelmia, oppaita ja menettelytapoja on ryhdytty kehittämään suunnittelujärjestelmistä luopumisen jälkeen. Ennakointia ja siihen liittyviä hankkeita ja ohjelmia voidaankin tulkita yhtenä tällaisena uutena tulevaisuuden hallintastrategiana, joka pyrkii vastaamaan tarpeeseen hallita tulevaa tilanteessa, jossa aikaisemmista tulevaisuuden suunnittelun menetelmistä on luovuttu ja niitä on purettu. Tulkitsen tässä tutkimuksessa tulevaisuuden ennakointia useiden erilaisten toimijoiden toteuttamaksi tulevaisuuden poliittiseksi hallinnaksi, jossa ennakkoinnin hankkeissa ja ohjelmissa tuotetaan ajattelun ja toiminnan tapoja sekä sanastoja ja käytäntöjä, joiden avulla tulevaisuutta konstruoidaan ajattelun ja toiminnan kohteeksi. Tutkin tätä tulevaisuuden hallintaa kuitenkin ennen kaikkea poliittisuuden näkökulmasta ja siksi olen valinnut tutkimukseni tulkintakehyksen kokonaisuuteen hallinnan analyttisen tutkimusotteen lisäksi aikateoreettisen ja aikapoliittisen sekä brittiläisen politiikan teoreetikon Michael Oakeshottin ihmisten yhteenliittymien, valtiotyyppien sekä ihmiskäsitysten näkökulmat. Näistä kolmesta teoreettisesta näkökulmasta hallinnallisuus muodostaa tutkimukseni laajemman viitekehyksen ja kaksi jälkimmäistä näkökulmaa toimivat tulkinnan välineinä tutkimusaineiston yksityiskohtaisemmassa analysoinnissa.

Ajan ilmiöiden ja käsitteiden tulkinnasta

Historiallisen ajan luonteesta, käsitteistä, ymmärtämisestä ja erilaisista ajan tulkintoista löytyy runsaasti tutkimuskirjallisuutta. Ajan luonnetta käsittelevää teoretisointia tarkastelevat esimerkiksi Peter Osborne (1995) ja Barbara Adam (2004) sekä Kia Lindroos & Kari Palonen (2000). Historiallisen aikakokemuksen luonnetta ovat jäsentäneet eri tavoin ja erilaisin käsittein useat eri ajattelijat, esimerkiksi Bertrand de Jouvenel (1967) tulevaisuuksien (Futuribles), Walter Benjamin Nythetken (Jetzeit) (ks. Lindroos 2000), Paul Virilio Dromologian (ks. Lindroos 2000), Reinhart Koselleck (2002) odotushorisontin ja kokemusvaraston käsitteillä sekä Adam (1995, 2004) aikaa yhteiskunnan eri alueilla tai tasoilla jäsentävillä käsitteillään. Lindroos ja Palonen (2000, 20) toteavat ajan käsittämisen moninaistuneen ja eriytyneen, sillä eri teoreetikoiden näkemykset ja käsitteistö poliittisen ja historiallisen aikakokemuksen tulkintoista eivät suuntaudu vain yhteen aikaan vaan avaavat erilaisia tulkinnan taseja ja näkökulmia ajan ilmiöihin.

Ajan ilmiöitä käsitellään myös empiirisessä tutkimuksessa nykyajan kontekstissa. Tämän tutkimuksen näkökulmasta kiinnostavimpia ovat tutkimukset, joissa kohdistetaan huomio tulevaisuuden aikaulottuvuuteen poliittisen hallinnan, tieteellisen tiedon ja tulkinnallisten kamppailujen kohteena (ks. esim. An-

dersson 2008; 2012) tai tarkastellaan tulevaisuuden retorista käyttöä erilaisten yhteiskunnallisten ja poliittisten päämäärien edistämisessä tai ylipäänsä inhimillisen toiminnan suuntaamiseksi jollakin tavalla. Tulevaisuuden retorista tai diskursiivista rakentumista on tarkasteltu esimerkiksi tieteen ja teknologian (ks. Brown, Rappert & Webster 2000; Michael 2000) kontekstissa sekä turvallisuuden hallinnan yhteydessä tulevaisuuteen liitettyjen katastrofien poliittisuuden näkökulmasta (ks. Aradau & van Munster 2013).

Kun kansallisilla tasoilla toteutetut teknologian ennakoinnit ja kansalliset tulevaisuusohjelmat ovat nostaneet tulevaisuuden ajankohtaiseksi ilmiöksi, myös näitä ajankohtaisia aiheita on tutkittu ajan retorisuuden ja ajan käsitteiden käytön näkökulmista (ks. Rappert 1999; Wallace 2011). Ajan käsitteitä on tarkasteltu myös poliittisen toiminnan instrumentteina ja erilaisia poliittisen toiminnan mahdollisuuksia ja ulottuvuuksia avaavina ja rajaavina näkökulmina (Lindroos & Palonen 2000; Palonen 2003). Palonen (2008) on tarkastellut aikaa erityisesti parlamentaarisen politiikan kontekstissa.

Asetan tässä työssä tulevaisuuden ennakoinnin ilmiön laajempaan historialliseen perspektiiviin ajan ymmärtämisen ja käsitteellistämisen historian (Koselleck 2002) sekä ajan sosiologisen tutkimuksen näkökulmien avulla (Adam & Groves 2007). Pyrin näin purkamaan nykyaikaan sidoksissa olevan ajan ymmärtämisen ja aikakäsitteiden itsestäänselvyyttä ja avaamaan tulevaisuuden luonnetta konstruktiona. Koselleckin (2002) teorian ja käsitteistön avulla avaan näkökulmia siihen, miten aikaa on aikaisemmin käsitteellistetty ja millaisia muutoksia ajan ymmärtämisessä on tapahtunut. Adamin ja Grovesin (2007) näkökulmien avulla puolestaan havainnollistan, millaisia toiminnallisia seurauksia nykyisestä läntisissä teollistuneissa valtioissa hallitsevalla ajan ja erityisesti tulevaisuuden käsittämällä ja sen tekemisellä on. Hyödynnän aikaa käsittelevän puheen yksityiskohtaisemmassa analyysissä politiikantutkijoiden Kia Lindroosin ja Kari Palosen (2000) ajan poliittisuutta avaavaa käsitteistöä sekä tieteen ja teknologian tutkijan Mike Michaelin (2000) jäsenystä tulevaisuuskuvien retorisen analyysin ulottuvuuksista.

Lindroos ja Palonen (2000, 12) huomauttavat, että ajasta puhuttaessa joudutaan väistämättä käyttämään sellaisia käsitteitä ja luokituksia, jotka jollakin tavalla jäsentävät aikakenttää. Pelkästään sen tunnustamiseen, että aika on jotakin, jonka suhteen täytyy tehdä eroja, sisältyy politisoiva aspekti (ibid. 13). Tästä näkökulmasta Suomen tulevaisuutta luotaaviin hankkeisiin ja niiden tuottamaan puheeseen liittyy lähtökohtaisesti aikaa politisoiva näkökulma, sillä näissä hankkeissa tulevaisuus nostetaan erityiseksi ajattelun, tulkintojen ja toiminnan kohteeksi. Avaan näiden käsitteiden ja ulottuvuuksien avulla aikakäsitteiden poliittisuutta tulevaisuuden ennakoinnissa ja sitä, miten erilaisilla ajan käsitteellistyksillä voidaan luoda erilaisia poliittisen toiminnan mahdollisuuksia. Lähtökohtanani on käsitys tulevaisuuskonstruktioiden poliittisuudesta ja näin ollen tarkastelen tulevaisuuden kuvausten sisältämää argumentointia poliittisena toimintana, jossa erilaiset esitykset tulevaisuudesta mahdollistavat erilaista toimintaa ja avaavat toimintatiloja joillekin samalla rajaten toimintamahdollisuuksia joiltakin toisilta toimijoilta.

Näistä lähtökohdista tässä tutkimuksessa aikaa tarkastellaan ihmisten ja ihmisyhteisöjen jatkuvan aktiivisen käsitteellistämisen, tulkintojen ja määrittelyjen kohteena. Ihmisten aktiivisen käsitteellistämistyön kohteena aika ymmärretään tässä tutkimuksessa myös kiistojen ja tulkinnallisten kamppailujen kohteeksi ja sellaisena poliittiseksi ilmiöksi. Aika tulkitaan myös kerrokselliseksi ilmiöksi, jossa samanaikaisesti erilaiset ajat ovat läsnä, toiminnan ja käsitteellistämisen kautta.

Ihmisten yhteenliittymien sekä valtio- ja yksilötyyppien käsitteistö

Tutkimukseni tulkintakehyksen kolmas ulottuvuus muodostuu brittiläisen politiikan teoretikon Michael Oakeshottin (1901–1990) *yhteiskunta-, valtio- ja yksilökäsityksiin* liittyvistä teorioista. Keskeisellä sijalla työssäni on Oakeshottin teos *On human conduct* (1975/1990), jossa Oakeshott tarkastelee ihmisyhteisöjä ja valtiota ihmisten yhteenliittyminä sekä tutkii yksilön vapauden ja politiikan mahdollisuutta niissä. Oakeshott kehittää historiallisen tarkastelun pohjalta ideaalityyppiset käsitteet kuvaamaan erilaisia yhteenliittymiä (*association*), valtiotyyppisiä ja yksilötyyppejä. Nämä käsitteet ovat keskeisiä analyysin välineitä työssäni. Hyödynnän tutkimuksessani myös Oakeshottin esseitä *Rationalism in politics* (1947/1991), *The Masses in Representative Democracy* (1961/1991) ja *Work and Play* (1995/2004⁴) sekä vähäisemmässä määrin joitakin muita tekstejä. Myös näissä mainituissa esseissä Oakeshott jäsentää käsitteistöä, jonka avulla yksilön, yhteisön ja politiikan ulottuvuuksien tarkastelu mahdollistuu tutkimuksessani mielekkäällä ja monipuolisella tavalla.

Oakeshott kirjoitti tässä tutkimuksessa hyödynnetyt tekstinsä toisen maailmansodan jälkeen Englannissa. Heti sodan jälkeen poliittisissa keskusteluissa pelättiin vallan keskittymistä, mikä johtui osaltaan lähimenneisyydessä nähdystä totalitaaristen hallitusten noususta Euroopassa (Soininen 2005, 86). Myös ajankohtainen brittiläinen poliittinen konteksti, jossa valtion toiminnan aluetta laajennettiin, herätti huolta. Esimerkiksi keskitetyn suunnittelun ja kollektivismin pelko oli esillä keskusteluissa tuona aikana. (Soininen 2005, 86, 91) Sodan syiden ja totalitarismin käsittely oli myös tuolloin yleistä ja käsitys politiikasta oli varsin pessimistinen. Oakeshottin poliittista ajattelua tutkinut Suvi Soininen (2005, 222-224) on todennut, että yleisesti ottaen toisen maailmansodan jälkeisessä brittiläisessä liberaalissa ajattelussa oli jatkuvasti esillä vallan keskittyminen ja Oakeshottin ajattelu tuolloin vastasi tätä melko yleistä ajattelusuuntaa.

Oakeshottin käsitys politiikasta kuitenkin muuttui hänen uransa aikana. Muutos tapahtui hyvin negatiivisesta käsityksestä melko positiiviseksi (Soininen 2005, 84)⁵. Tämä näkyy myös Oakeshottiin liittyvistä tulkinnoista, joissa häntä vaihtelevasti tulkitaan niin liberaaliksi, konservatiiviksi kuin skeptikoksi-

⁴ Julkaistu ensimmäisen kerran postuumisti vuonna 1995 lehdessä *First Things*, 54 (1995), 29-33.

⁵ (ks. http://www.michael-oakeshott-association.com/pdfs/bibliography_whole.pdf) Oakeshott myös aktiivisesti päivitti ja muutti omaa ajatteluaan suhteessa saamaansa kritiikkiin, ajankohtaisiin poliittisiin tapahtumiin sekä suhteessa lukemaansa muuhun politiikan teoriaan (Soininen 2005, 219).

kin (Gerencser 2000, 2; Galston 2012, 222-223). Tässä tutkimuksessa hyödynne-
tyistä teksteistä esseessä *Rationalism in Politics* (1947/1991) Oakeshott käsittää
erityisesti valtavirtaisen rationalistisen politiikan tyylin negatiivisesti, kun taas
teoksessa *On human conduct* käsitys ”oikean” politiikan mahdollisuuksista on
positiivinen (Soininen 2005, 84, 224-225).

Oakeshottin tekstit heijastelevat osin oman aikansa ilmapiiriä, ja niiden
teemat nousevat tuon aikakauden keskeisistä yhteiskunnallisista ja poliittisista
keskusteluista. Tässä tutkimuksessa hyödynnetty käsitteistö ja teoretisointi voi-
daan ymmärtää valtakeskittymien ja ismien kritiikkinä. Vaikka Oakeshottin
teoriat kiinnittyvät oman aikansa kontekstiin, teoriat ja käsitteet soveltuvat kui-
tenkin hyvin myös 2010-luvun yksilöä ja yhteisöä käsittelevien ajatusten tarkas-
teluun, sillä yksilön ja yhteisön välinen suhde sekä yksilön vapauden ja yhtei-
sön päämäärien väliset jännitteet eivät ole menettäneet ajankohtaisuuttaan.
Nämä jännitteet ovat yhä esillä esimerkiksi hyvinvointivaltiota koskevassa kri-
tiikissä.

Tulkintakehyksen yhteenvetoa

Erittelen nyt hieman sitä, miten nämä erilaiset teoreettiset näkökulmat työni
kokonaisuuden kannalta toimivat.

Hallinnan analyttisiä tutkimuksia on kritisoitu useammastakin näkö-
kulmasta. Tarkastelen nyt hallinnan poliittista ulottuvuutta käsittelevää kritiik-
kiä, koska se vaikuttaa keskeisesti tämän tutkimuksen tulkintakehystä koske-
viin valintoihini ja tapaani soveltaa hallinnan analytiikkaa tässä työssä. Hallin-
nan analyttistä tutkimusta on kritisoitu käsitteellisestä epäselvyydestä ja ong-
elmista määritellä poliittinen (Helen 2010, 46). Tutkimuksissa ei kriitikoiden
(Helen 2010, 46-47; Hänninen 2010, 75; O’Malley et al 1997, 508-511; Walters
2012, 74) mukaan erotella toisistaan hallintaa ja politiikkaa riittävän selvästi.
Hallinnan poliittista ulottuvuutta ei erotella sen tiedollisesta, teknisestä ja hal-
linnallisesta puolesta. Hallinnan asetelmiin liittyviä sisäisiä ristiriitaisuuksia ja
kiistoja ei myöskään kriitikoiden mukaan ole onnistuttu avaamaan riittävästi,
vaan tutkimuksissa on tuotettu hallinnasta todellisuutta yhdenmukaisempaa ja
yksiäänisempää kuvaa. (ibid.)

Politiikantutkija Sakari Hänninen (2010, 77-78) havainnollistaa tätä poli-
tiikan käsittelyn puutteellisuutta hallinnan analyttisissä tutkimuksissa erotte-
lemalla ulottuvuudet hallinnan politiikka (politics of government), hallinnan
mahdollistama politiikka (politics by government) ja politiikka hallinnassa (po-
litics in government). Hänninen katsoo hallinnan analyttisen viitekehyksen
käsittelevän politiikkaa pääosin vain kahdella ensimmäisellä ulottuvuudella.
Tällöin politiikkaa luetaan hallinnan ehdollistamana. Näkökulma politiikasta
hallinnassa merkitsisi puolestaan sitä, että tutkimuksen keskiössä olisi keske-
näen kilpailevien voimien ja toimijoiden kiistat ja kamppailut ja niiden vaiku-
tukset hallinnan käytäntöihin. Tämä näkökulma jää Hännisen mukaan hallin-
nan analyttisessä tutkimusotteessa tutkimatta. (ibid.)

O’Malley et al (1997, 510-511) puolestaan katsovat, että politiikkaan liitty-
vät kamppailut, monitulkintaisuudet, ristiriidat, vastarinta ja konfliktit jäävät

hallinnan analytiikan tarkastelun ulkopuolelle, koska näissä tutkimuksissa politiikkaa tarkastellaan hallinnan mentaliteettina. Kirjoittajat katsovat ongelman kiteytyvän tapaan, jolla hallinnan analyytikot tarkastelevat hallintaa korostetusti hallinnan harjoittajan näkökulmasta. Tällöin politiikka vastarinnan ja hallinnan harjoittajan näkemyksestä poikkeavana näkökulmana tulee käsitellyksi herkästi negatiivisesti hallinnan esteenä ja hallinnan toiminnan virheenä. (ibid.) O'Malley et al (1997, 505) ehdottavat ratkaisuksi muun muassa poliittikkakäsityksen muutosta siten, että politiikka ymmärrettäisiin kamppailullisina suhteina, jotka muodostavat hallinnan sen sijaan, että ne olisivat vain hallinnan virheitä tai sen myöhemmän uudelleenmuotoilun lähteitä. Joissakin hallinnan analyttisissä tutkimuksissa (ks. Li 2007; Nousiainen 2010) poliittisuuden käsittelyä koskeva kritiikki on jo huomioitu ja ongelmaa on pyritty ratkaisemaan avaamalla selkeämmin politiikkaa hallinnassa, Hännisen (2010) käsitteellistä jakoa hyödyntäkseni.

Hallinnan analyttisen tutkimusotteen kritiikeissä on lisäksi huomautettu, että tutkimussuuntauksen piirissä ei ole juurikaan tutkittu niin sanotun muodollisen politiikan ilmiöitä kuten puolueita, yhteiskunnallisia liikkeitä tai ylipäänsä intressiperustaista toimintaa (Walters 2012, 78–79). Huomiota on kiinnitetty paljonkin säädeltyjen subjektiviteettien kuten vaikkapa työttömien tai rikollisten muodostamiseen mutta ei toisaalta poliittisen aktivistin tai puolueessa toimivan henkilön subjektiviteettien muodostamiseen. (ibid. 80) Hindess (1997, 261–263) on myös pohtinut, onko hallinnan kohteiden puoluekantaisen toiminnan tarkastelu lainkaan mahdollista Foucault'n alkuperäisessäkään hallinnallisuuden viitekehysessä.

Tässä tutkimuksessa hallinnan analyttinen tutkimuskirjallisuus muodostaa työlleni keskeisen lähtökohdan tulevaisuuden ennakoinnin ilmiön tarkasteluun. Tulkitsen tulevaisuuden ennakoinnin ilmiötä tulevaisuuden poliittisena hallintana ja liitän sen hallinnan analyttisessä tutkimuksessa jäsenettyyn kehittyneen liberaalin hallinnan tapaan. Hallinnan analytiikka muodostaa tutkimuksessani kuitenkin pääosin vain viitekehysten ja lähtökohdan työlleni, sillä halusin tutkimuksessani avata tulevaisuuden ennakoinnin poliittisuutta ja katsoin edellä käsittelemäni hallinnan analytiikan kritiikin pohjalta, että hallinnan analytiikan käsitteelliset välineet eivät toimisi tätä tavoitetta ajatellen parhaalla mahdollisella tavalla. Tästä syystä valitsin tulevaisuuden poliittisen hallinnan sisältöjen analysoinnin käsitteellisiksi välineiksi aikateoriaa ja ajan poliittisuutta avaavan käsitteistön sekä Michael Oakeshottin käsitteistön. En siis tutki poliittisia rationalisaatioita, hallinnan tekniikoita tai subjektivoinnin käytäntöjä työssäni. Sen sijaan tutkin ajan poliittisuutta ja politikointia sekä tulevaisuuskeskustelussa jäsenettyjä ihmis- ja yhteiskuntakäsityksiä poliittisen toiminnan mahdollisuuksien näkökulmasta. Näiden käsitteellisten valintojen pohjalta pyrin avaamaan Hännisen (2010, 77–78) jäsentämää ulottuvuutta politiikka hallinnassa. Tällöin huomio ei kohdistu hallinnan yhtenäisyyteen vaan sen sisältämiin ristiriitoihin ja kamppailuihin. Valitsemieni teoreettisten näkökulmien avulla korostan työssäni toimijanäkökulmaa eli en tarkastele hallintaa vain hallinnan harjoittajan näkökulmasta vaan ennemminkin toimijanäkökulmasta.

Hallinnan analyttinen tutkimusote tarjoaa tälle työlle näkökulman ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen kontekstiin ja siinä esiintyvän vallan monimuotoisuuden analysointiin. Hallinnan analyttisen tutkimuksen näkökulmasta tulevaisuuden ennakoimista voidaan tarkastella ja tulkita osana kehittyneitä liberaalia hallintatapaa tai käytäntöjä ja liittää se näin laajempaan ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kontekstiin. Kun hallinnan analytiikka avaa tulevaisuuden ennakoimisen ilmiön luonnetta ajankohtaisessa kontekstissään nykyaikaan kiinnittyvien teoreettisten näkökulmien kautta, Oakeshottin teoria ja käsitteet tarjoavat työlleni näkökulman, jonka avulla tämä ajankohtainen ilmiö voidaan etäännyttää tämän päivän kontekstista ja tarkastella sitä analyttisesti ikään kuin vieraan silmin. Toinen tärkeä seikka liittyy poliittisuuden käsitteeseen tässä työssä. Kun hallinnan analyttisestä tutkimussuuntauksesta puuttuu selkeä kanta siihen, mitä politiikka hallinnassa on, niin Oakeshottilla politiikka on hänen käsitteistönsä ja teoriansa ytimessä. Oakeshottin teorian ja käsitteistönsä avulla pystyn avaamaan tulevaisuuden ennakoimisen tai hallinnan poliittisuutta ja välttämään liian harmonisen ja yksiulotteisen tulkinnan tulevaisuuden ennakoimisen luonteesta. Oakeshottin ajattelussa yksilöllisen vapauden ja poliittisen toiminnan mahdollisuuksien tarkastelu yksilön ja yhteenliittymän tai valtion välisessä suhteessa on keskeistä. Tätä näkökulmaa tutkimuksessani hyödyntäen politiikka asettuu myös oman työni keskiöön.

Tässä työssä keskeinen teema on aika ja erityisesti tulevaisuus. Aikateorioiden näkökulmat asettuvat tässä omalle paikalleen tuomaan tutkimusteoreettisia näkökulmia aikaa käsittelevän puheen analysoimisen tueksi, johon nämä kaksi muuta teoriaa eivät tarjoa samanlaista tukea. Aikaa koskevien teorioiden kohdalla työssäni vallitsee myös kaksijakoisuus, jota voisi kuvata käsitehistoriallisen tutkimuksen diakronisen ja synkronisen analyysin käsitteillä (ks. Kurunmäki 2001, 149). Koselleck (2002) tarjoaa tässä työssä ajan ilmiöön historiallisen näkökulman ja mahdollisuuden tarkastella nykyistä aikaa käsittelevää puhetta osana sitä koskevaa historiaa ja laajempaa viitekehystä. Käsitehistoriallisessa tutkimuksessa tätä näkökulmaa kutsutaan diakroniseksi analyysiksi (Kurunmäki 2001, 149). Siinä on kyse eräänlaisesta pitkittäisleikkauksesta ja tällä tarkastelulla pyritään havaitsemaan käsitteellisiä muutoksia joidenkin valittujen ajankohtien välillä. Tämä analyysitapa irrottaa tutkittavan käsitteen sille spesifistä kontekstista ja asettaa sen laajempaan kontekstiin. Synkronisessa analyysissä käsitettä tutkitaan puolestaan historiattomasti omassa ajallisessa kontekstissään yhteydessä muihin käsitteisiin tuona aikana. Siinä on kyse pitkittäisleikkauksen sijaan poikittäisleikkauksesta tutkittavaan ilmiöön. (ibid.) Adamin ja Grovesin (2007) teoria tarjoaa tutkimukseeni tällaisen synkronisen analyysin näkökulman, sillä teoriassa jäsennetään ajankohtaista kehittyneiden teollisten yhteiskuntien aikaa koskevaa ajattelua, tulevaisuuden työstämistä ja siihen liittyviin ongelmiin.

Tutkimusmenetelmäni ei ole varsinaisesti käsitehistoriallinen mutta hyödynnän tällaista käsitehistoriallisessa tutkimuksessa käytettyä diakronisen ja synkronisen analyysin näkökulmien yhdistelmää tutkimukseni aikaa käsittelevän puheen yhteydessä. Tarkastelen tällöin aikaa koskevaa puhetta sekä etään-

nyttämällä sen ajankohtaisesta kontekstistaan että liittämällä sen osaksi ajankohtaista kontekstia ja sitä koskevassa tutkimuksessa tehtyjä tulkintoja. Kosellekin (2002) historiallisen tarkastelun avulla on mahdollista avata tulevaisuuden ennakoinnin ilmiön ajattomuutta ja siihen liitetyn uutuuden näennäisyyttä sekä toisaalta tarkastella sitä kuitenkin Adamin ja Grovesin (2007) teorian kautta osana ajankohtaista yhteiskunnallista kontekstia ja kasvavaa kiinnostusta tulevaisuuden hallintaan.

Aikateoriat sopivat hyvin yhteen niin hallinnan analyttisen tutkimussuunnan kuin myös Oakeshottin teorian ja käsitteistön kanssa. Hallinnallisesta näkökulmasta tulevaisuutta on mahdollista tarkastella kehittyneen liberaalin hallinnan kontekstissa ja Oakeshottin teorian näkökulmasta puolestaan on mahdollista avata yksilöiltä odotetun tulevaisuuteen orientoitumisen tavan poliittisuutta sekä tutkia ihanneyhteiskunnan tulevaisuutta poliittiselle toiminnan mahdollisuuksien näkökulmasta.

Yhdistän työni teoreettisissa lähtökohdissa näin kolmea erilaista teoreettista näkökulmaa, jotka ovat joiltakin osin jopa keskenään ristiriitaisia. Eri teorioilla on tässä työssä kuitenkin erilainen perusteltu roolinsa ja paikkansa. Koska ristiriidat myös mahdollistavat vuoropuhelun käymisen erilaisten näkökulmien välillä, katson, että nämä kolme erilaista teoreettista näkökulmaa on yhdistettävissä mielekkääksi tulkintakehykseksi tässä työssä.

2.3 Kehysanalyysin lukutapa

Luen tutkimusaineistoani tässä työssä kehysanalyysin avulla, koska se tarjoaa hyödyllisiä välineitä tulkita tutkimieni teemojen käsittelyssä tapahtuvia muutoksia poliittisen toiminnan perspektiivistä.

Kehysanalyysiä hyödynnetään eri tutkimusaloilla ja tutkimuksilla on usein yhteys Erving Goffmanin (1986) teoriaan kehyksistä. Goffmanin (1986) näkemyksen mukaan kehykset ja kehystäminen jäsentävät kaikkea inhimillistä toimintaa ja auttavat ihmisiä tulkitsemaan ilmiöitä ja antamaan niille merkityksiä. Goffman (ibid.) ei esitä teoriansa yhteydessä mitään systemaattista tapaa, jolla kehysanalyysiä pitäisi tehdä. Kehysanalyysi on levinnyt sittemmin monille tutkimusaloille ja sitä on sovellettu ja kehitetty vaihtelevin eri tavoin (Fisher 1997). Kehysanalyysiä on hyödynnetty paljon esimerkiksi organisaatioiden, median ja viestinnän sekä yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksessa (ks. esim. Benford & Snow 1986; 2000). Lukutapaa on hyödynnetty myös politiikan tutkimuksessa ja erityisesti tulkitsevassa politiikka-analyysissä (interpretive policy analysis) (ks. esim. Rein & Schön 1993; 1996; van Hulst & Yanow 2014). Poliittikan tutkimuksessa kehysanalyysia ovat viime aikoina eri näkökulmista kiinnostavasti hyödyntäneet esimerkiksi Eeva Luhtakallio (2010) Suomen ja Ranskan poliittista kulttuuria ja demokratiassa toimimisen tapoja vertailevassa tutkimuksessaan, Peter Scholten (2011) Alakomaiden maahanmuuttopolitiikkaa käsittelevässä tutkimuksessaan ja Kari Kulovaara (2012) eurooppalaisen palkan-saajakattojärjestön EAY:n strategista toimintaa tarkastelevassa tutkimuksessaan.

Tässä työssä kehysanalyysin lähtökohtana on Goffmanin (1986) teoria väljästi tulkiten sekä tulkitsevan politiikka-analyysin tutkijoiden Martin Reinin ja Donald Schönin (1993; 1996) sekä Merlijn van Hulstin ja Dvora Yanowin (2014) näkemykset kehyksistä. Lisäksi hyödynnän työssäni Mitchell Abolafian (2004) tutkimusta *kehystämisen siirroista*.

Goffman (1986, 8-11, 21) tarkastelee kehyksiä yksilötasolla sosiaalisen toiminnan näkökulmasta ja pitää kehyksiä keskeisenä tulkinnallisena välineenä, joka auttaa ihmisiä toimimaan maailmassa. Kehykset saattavat ihmisten havaitsemia tapahtumia ymmärrettävään muotoon ja antavat erilaisille tapahtumille merkityksen. Ne ikään kuin vastaavat pohdintoihin siitä, mistä uusissa tilanteissa on kysymys ja mitä niissä tapahtuu ja auttavat näin ihmisiä toimimaan erilaisissa konteksteissa ja tilanteissa niihin sopivalla tavalla. (ibid.) Esimerkiksi urheiluhallissa järjestettyä nyrkkeilyottelua seurataan eri tavalla kuin jos vastaavanlainen ottelu kohdataan illalla kadulla ilman urheilullista kontekstia. Kehystämällä tarkoitetaan siis tapaa valita, jäsentää ja tulkita todellisuutta siten, että siinä toimiminen, tietäminen ja ymmärtäminen tulevat mahdollisiksi (ks. Goffman 1986, 10-11; Rein & Schön 1993, 146). Goffmanin (1986, 21) mukaan kehykset muodostuvat toimijoiden tiedostamatta sosiaalisissa vuorovaikutusprosesseissa rakenteiksi, joita toimijat eivät todennäköisesti osaa kuvata tai selittää siitä huolimatta, että omaksuvat ne ja soveltavat niitä omassa toiminnassaan jatkuvasti. Goffman (1986, 11) tarkoittaa kehysanalyysillä tämän kokemusten jäsentämisen tavan analysointia.

Rein ja Schön (1993, 1996) tarkastelevat kehyksiä yhteiskunnallispoliittisessa kontekstissa, jossa erilaiset yksilöt, intressiryhmät, yhteiskunnalliset liikkeet ja instituutiot käyvät keskustelua ja pyrkivät tulkitsemaan tai kääntämään erilaisia ongelmallisia tilanteita politiikkaongelmiksi, joiden suhteen tarpeellisia toimia määritellään, päätöksiä tehdään ja toimia pannaan täytäntöön. Tässä yhteydessä Rein ja Schön (1993, 145-147; 1996, 88-89) tulkitsevat toimijoiden hyödyntävän ongelmien konstruoinneissa erilaisia tulkintakehyksiä, joissa faktat, arvot, teoriat ja intressit kootaan kokonaisuuksiksi. Kehykset tarjoavat suuntaviivoja sille, mitä käsillä olevasta asiasta tulisi ajatella, mitä sen suhteen pitäisi tehdä ja kenen pitäisi tehdä (ibid.). Kehykset ohjaavat ajattelua ja toimintaa suuntaamalla huomiota joihinkin asioihin ja samalla rajaamalla huomiota pois joistakin toisista asioista (ks. Yanow 2000, 11). Huomiota suunnataan asioita ja ilmiöitä nimeämällä, näkökulmia valitsemalla ja tarinoiden kerronnan avulla (ks. Rein & Schön 1996, 99-102).

Rein ja Schön (1996, 89) tulkitsevat politiikkoja (policy) koskevien määrittelyiden, keskusteluiden ja kiistojen *kontekstissa kehykset voimakkain narratiiveiksi, jotka ohjaavat ajattelua ja toimintaa*. Narratiivit diagnosoivat ongelmia ja tarjoavat niihin ratkaisuja. Ne ovat yleisluontoisia, kuten esimerkiksi tarina *murtuneesta kokonaisuudesta*, joka pitää palauttaa entiseen muotoonsa tai tarina *sairaudesta*, joka pitää parantaa tai eristää. Tarinoiden avulla kehystäjän on mahdollista tehdä normatiivinen siirtymä olemassaolevan tilanteen kuvaamisesta siihen, miten asioiden pitäisi olla. Kehykset kiinnittyvät usein laajasti hyväksyt-

tyihin kulttuurisiin normeihin ja teemoihin ja ammentavat niistä voimansa. (ibid.)

Tulkitsevan politiikka-analyysin tutkijat van Hulst ja Yanow (2014, 6-9) korostavat kehystämisen poliittisuutta ja kiinnittävät huomiota erityisesti nimeämiseen, valitsemiseen ja luokitteluihin kehystämisessä keskeisinä tekoina. Tiettyjen asioiden tai näkökulmien nostaminen ja valitseminen huomion kohteeksi joidenkin toisten näkökulmien sijaan sekä niiden nimeäminen ja luokittelu esimerkiksi ongelmalliseksi tai huolestuttavaksi on luonteeltaan poliittista toimintaa. (ibid.) Van Hulst ja Yanow (2014) pyrkivätkin täydentämään Reinin ja Schönin kehysanalyysin käsitteistöä niin, että kehystämisen dynaaminen ja poliittinen luonne tulisi tutkimuksissa paremmin esiin. Heidän mielestään kehysanalyysissä on kysymys ymmärrettäväksi tekemisestä, nimeämisestä, johon sisältyy valikoiminen ja luokittelu, ja tarinankerronnasta (ibid. 6).

Kehykset ymmärretään luonteeltaan jatkuvasti muuttuviksi eikä suinkaan pysyviksi (Rein & Schön 1993, 147). Inhimillisessä toiminnassa nähdään olevan yhtä aikaa läsnä monia erilaisia kehyksiä, ja yhdessä tilanteessa ihminen voi hyvinkin soveltaa useampaa tulkintakehystä samaan aikaan (Goffman 1986, 25-26). Kehykset muuttuvat, kun tilanteita ja tapahtumia määritellään ja tulkitaan uudelleen toisella tavalla kuin aikaisemmin. Erilaisissa kehystämistä hyödyntävissä tutkimuksissa on eroja suhteessa siihen, nähdäänkö kehystäminen ja siihen liittyvät muutokset tietoisena vai enemmän tiedostamattomana prosessina (ks. esim. Fisher 1997). Goffman pitää kehystämistä enemmän tiedostamatta tapahtuvana tilanteiden jäsentämisen ja merkitykselliseksi tekemisen tapana (ks. Goffman 1986, 21). Rein & Schön (1993, 1996) puolestaan tarkastelevat kehystämistä enemmän politiikkaa tietoisesti johonkin suuntaan muuttamaan pyrkivän toimijatahon harkittuna toimintana. Kysymys kehystämisen tietoisuudesta toimintana ei tässä työssä kuitenkaan ole keskeinen. Katson, että kehystäminen voi olla oman tutkimukseni kontekstissa niin tietoista asioiden esittämistä josakin valossa kuin tiedostamatontakin tulkintojen suuntaamista.

Rein & Schön (1996, 95) katsovat, että politiikkakeskustelun aiheesta riippumatta siihen liittyy lähestulkoon aina *joukko kilpailevia tulkintakehyksiä*, jotka kamppailevat sekä merkityksistä että resursseista. Kehykset niin kuin diskurssitkaan eivät kellu vapaasti yhteiskunnallisessa todellisuudessa, vaan niillä on omat erityiset areenansa ja erilaisten kehysten takana on erilaisia toimijoita. Kehyksiä tarkastelevan analyysin tehtävänä on Reinin ja Schönin (ibid. 95) ajattelussa *tunnistaa kilpailevat kehykset ja niitä edistävät tahot* tarkastelun kohteena olevalla keskustelun aihealueella. He (1996, 98-102) kehittävät kehyskriittistä menetelmää (frame-critical policy analysis), jossa kehystämistä tarkasteleva politiikka-analyysi voisi auttaa hankalien kiistojen ratkaisemisessa. Kiistatilanteissa tulkintakehyksiä voitaisiin tutkijoiden avustuksella muokata esimerkiksi *uudelleenkehystämisen* keinoin tai eri kehyksiä voitaisiin sulauttaa toisiinsa niin, että kaikki kiistatilanteiden osapuolet voisivat hyväksyä uudet tulkintakehykset. (Rein & Schön 1996, 101) Irrottaudun itse tästä näkemyksestä siltä osin, että en katso oman työni tehtäväksi ratkaista tällaisia kiistoja. Keskityn tässä työssä

tunnistamaan, millaisia tulkintakehyksiä tutkimukseni kohteena oleviin teemoihin liittyy ja millaiset toimijat niitä edistävät.

Hyödynnän analyysissäni Reinin & Schönin (ibid.) näkemyksiä yhtenä näkökulmana kehystämiseen liittyvistä siirroista. Tämän lisäksi hyödynnän tutkija Mitchell Abolafian (2004) työtä, jossa hän on tarkastellut tulkintakehysten välillä tapahtuvaa liikettä Yhdysvaltain keskuspankin erään poliittisen linjanmuutoksen yhteydessä. Abolafia (2004) käsitteellistää tutkimuksessaan kehysten haastamiseen liittyviä toimia kehystämisen siirroiksi (framing moves), kun vallitsevan poliittisen linjan taustalla oleva kehys tulee haastetuksi ja uusi poliittikalinja valituksi. Abolafia (ibid. 351) ymmärtää tällaiset siirrot strategiseksi toimiksi, joissa pyritään joko haastamaan tai ylläpitämään vallitsevaa kehystä. Tällöin argumentointi suuntautuu joko vallitsevan kehysten kyseenalaistamiseen tai sen puolustamiseen. Vanha kehys voidaan kyseenalaistaa esimerkiksi herättämällä epäilyksiä sen pätevyyttä kohtaan. (ibid.) Tarkastelen kehystämiseen liittyviä muutoksia myös aikaisemman kehysten jonkin ulottuvuuden tai kysymyksen politisoinnin näkökulmasta. Palosen (2003, 182) käsitteistössä politisointi tarkoittaa jonkin ilmiön avaamista poliittiseksi ja sellaisena pelattavissa olevaksi ilmiöksi.

Kehykset eivät nouse tutkittavasta keskustelusta tai tekstistä esiin itseksensä, vaan tutkija joutuu rakentamaan kehukset jonkinlaisen näytön pohjalta kehysanalyysiä tehdessään (Rein & Schön 1996, 90). Tässä työssä olen jäljittänyt tutkimuskysymysten ja tutkimusteemojen valinnan pohjalta kutakin aihetta käsittelevää puhetta tutkimusaineistosta erilaisten sanahakujen avulla.⁶ Niiden perusteella olen muodostanut käsityksen siitä, millaista kyseistä teemaa käsittelevä puhe on, milloin sitä tutkimukseni aikajänteellä esiintyy, missä julkaisuissa ja minkä toimijan tuottamana. *Olen valinnut työssäni tarkasteltavat teemat aineistolähtöisesti teemojen kiinnostavuuden, runsaan esiintyvyyden tai vähäisen esiintyvyyden perusteella. Olen koonnut sanahakujen perusteella yhteen tiedostoon kutakin teemaa käsittelevää puhetta ja alkanut sitten ryhmitellä puhetta samanlaisuuden ja erilaisuuden perusteella kokonaisuuksiksi eli kehyksiksi. Olen jäsentänyt kutakin teemaa käsittelevän puheen kokonaisuutta ja tarkastellut, millaisia muutoksia tutkimukseni aikajänteellä tämän teeman kohdalla tapahtuu.*

Kehysanalyysini pohjautuu kehysiin, joita olen muodostanut eri luvuissa vähän eri tavalla. Toisissa luvuissa kehukset muodostuvat vain yhden ulottuvuuden pohjalta, esimerkiksi luvussa neljä kansalaisten arvoja ja asenteita käsittelevästä puheesta. Toisissa luvuissa muodostan tulkintakehyksiä useamman ulottuvuuden tarkastelun pohjalta. Näin on esimerkiksi luvussa kolme, jossa muodostan ennakointihankkeiden aikaa käsittelevän puheen tulkintakehyksiä useamman ulottuvuuden analysoinnin kautta. Kerron kunkin tutkimusteeman kohdalla tarkemmin siihen liittyvän kehysanalyysin periaatteista.

Olen pyrkinyt paikallistamaan tutkimuksessani erilaisten kehysten rajoja eli sitä, milloin jokin tulkinnallinen kehys on muodostunut ja millaisessa yhtey-

⁶ Kerron luvuissa 3-6 kunkin tutkimusteeman kohdalla tarkemmin, millaisia sanahakuja olen kyseistä teemaa käsittelevää puhetta etsiessäni käyttänyt ja millaisia tutkimusaineistoon kohdistuvia rajauksia olen tehnyt.

dessä se on kenties muuttunut. Kehysten muuttumisen ja siirtymien kohdalla olen kiinnostunut erityisesti *poliittisen toiminnan mahdollisuuksien muuttumisesta. Tarkastelen, millaista toimintaa ja tulkintoja kyseisen teeman tulkintakehyksen muuttuminen on tehnyt mahdolliseksi ja millaista tai kenen toimintaa tai tulkintoja se on rajannut tulkintakehyksen ulkopuolelle suhteessa aikaisempaan kehykseen.* Yhdistän kehysanalyysiin erilaisia teoreettisia näkökulmia, jotka täsmennän tarkemmin kunkin teeman käsittelyn yhteydessä.

2.4 Tutkimusaineisto

Kansallisella tasolla tulevaisuutta ennakoivat ensinnäkin valtioneuvosto, ministeriöt ja tulevaisuusvaliokunta. Tällä tasolla operoivat valtioneuvoston tulevaisuusselonteot ja tulevaisuusvaliokunnan mietinnöt niistä. Myös ministeriöt ennakoivat oman hallinnonalansa tulevaisuuden kehitystä. Esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriössä on pitkä historia tulevaisuuden koulutustarpeiden ennakoinnista. Työ- ja elinkeinoministeriössä puolestaan on tehty kauan työvoiman tarpeen ennakointia. Nämä ministeriöt ovat tehneet lisäksi yhteistyötä työvoima- ja koulutustarpeiden ennakoinnin yhteistyöryhmässä. 2000-luvulla kaikki ministeriöt ovat alkaneet valmistella myös tulevaisuuskatsauksia omalta hallinnonalaltaan hallitusneuvotteluiden pohjaksi. Näissä katsauksissa ministeriöt tarkastelevat oman hallinnonalansa tulevaisuuden näkymiä ja kehityshaasteita. Ministeriöiden ennakointitoimintaa koordinoi valtioneuvoston ennakointiverkosto. Se toimii ministeriöiden välisenä yhteistyöelimenä ja foorumina tulevaisuuden ennakointiin liittyvissä kysymyksissä sekä valmistelee yhteisen toimintaympäristökuvauksen ministeriöiden katsausten taustaksi. Verkosto asetettiin ensimmäisen kerran kaudelle 2004–2007. Sittenmin toiminta on jatkunut.

Kansallisella tasolla Suomen tulevaisuutta on käsitelty muissakin kuin valtioneuvoston, ministeriöiden ja eduskunnan ennakointihankkeissa. Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta ovat käsitelleet muun muassa Suomen itenäisyyden juhlarahasto Sitra, Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA sekä ajatushautomo Demos Helsinki. Elinkeinoelämän keskusliitto EK on ollut aktiivinen työelämän koulutus- ja osaamistarpeiden ennakoija. VTT ja Teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskus Tekes ovat toteuttaneet ennakointia teknologian ja innovaatioiden näkökulmasta, Suomen Akatemia puolestaan tieteellisen toiminnan tulevaisuuden kannalta.

Koska olen kiinnostunut laaja-alaisesta koko Suomen tulevaisuutta koskevasta keskustelusta ja ennakointityöstä, olen valinnut tutkimusaineistooni sellaisia julkaisuja ja hankkeita, joissa tarkastellaan koko Suomen tulevaisuutta ja joissa yhtenä julkilauttuna tavoitteena on yhteiskunnallisen keskustelun herättäminen Suomen tulevaisuudesta. Tätä julkilauttua tavoitetta vasten tulkiten näiden hankkeiden julkaisujen osallistuvan samaan keskusteluun Suomen tulevaisuudesta, jolloin näiden tekstien lukeminen yhdessä on mielekästä.

Tutkimusaineistoni valinnan lähtökohtana on 1990-luvun laman jälkeen alkanut keskustelu ja tulevaisuutta luotaava toiminta, joka on ollut luoteeltaan

laaja-alaista ja jossa on pohdittu suomalaisen yhteiskunnan tilaa ja tulevaisuutta muuttuneessa maailmassa useammissa erilaisissa hankkeissa ja kokoonpanoissa. Katson tämän laaja-alaisen keskustelun alkupisteeksi tulevaisuusselontekomenettelyn käynnistymisen vuonna 1993. Lähtökohtana 1990-luvun alkupuolen hankkeissa oli ymmärtää monella tasolla tapahtuvaa ympäröivän maailman sekä suomalaisen yhteiskunnan muutosta ja etsiä uutta suuntaa ja polkuja hyvään tulevaisuuteen. Taustalla oli talouden taantuma ja yhteiskunnallinen murros tai kriisi. Tarkastelun kohteena näissä hankkeissa olivat esimerkiksi suomalaisten arvot ja asenteet, hyvinvointiyhteiskunnan tila ja tulevaisuus, talouden kehitys, elinkeinoelämän toimialojen kehitys ja muutos, työllisyys ja työelämä, koulutus ja osaaminen, työ- ja perhe-elämä, globalisaatiokehitys, kansainvälinen poliittinen tilanne ja kehitys sekä ilmastonmuutos.

Tällainen laaja-alainen ennakoitintoiminta on jatkunut 2000-luvulle tultaessa. Valtioneuvoston ja eduskunnan välinen tulevaisuusvuoropuhelu on saanut pysyvän aseman. Lisäksi esimerkiksi Sitran, EVAn ja ajatushautomo Demos Helsingin hankkeissa on 2000-luvulla tarkasteltu suomalaisen yhteiskunnan tilaa ja pohdittu tulevaisuuden kehityksen vaihtoehtoja. 1990-luvun tilanteen tapaan myös 2000-luvun lopulla valtioneuvosto tilasi ulkopuolisen tukijan puheenvuoron Suomen tulevaisuuden haasteista (Himanen 2010). Näissäkin hankkeissa keskeisellä sijalla on ollut ympäröivän maailman ja suomalaisen yhteiskunnan muutoksen ymmärtäminen ja hyvän tulevaisuuden rakentaminen. Käsitellyissä teemoissa on ollut paljon yhteneväisyyttä suhteessa aikaisempiin 1990-luvun hankkeisiin. Näistä hankkeista olen muodostanut niiden yhteisten piirteiden ja niissä esitettyjen yhtenevien tavoitteiden pohjalta tutkimusaineistoni kokonaisuuden⁷.

Olen kerännyt tutkimusaineistoni vuosilta 1993–2010. Tätä aikaväliä täydentää yksi havainnointiaineisto vuodelta 2012. Valitsin aineistoni tältä aikaväliltä, koska se kattaa tulevaisuuden ennakoinnin alkamisen kontekstin 1990-luvun laman jälkimainingeissa sekä 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen, jolloin toiminta oli jo vakiintuneempaa. Aineiston aikajänne tekee mahdolliseksi myös tulevaisuuskeskustelussa tapahtuvien muutosten ja kehityksen jäljittämisen suhteessa yhteiskunnallisissa kontekstissa tapahtuneisiin muutoksiin, sillä

⁷ Tutkimusaineistooni kuuluivat alun perin myös Tekesin ja Suomen Akatemian vuonna 2005 toteuttaman tieteen ja teknologian ennakoitinhankkeen loppuraportti (FinnSight 2015 2006), Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVAn vuoden 2009 ennakoitinhankkeen julkaisut (EVAn globaalit skenaariot 2009) sekä 1990-luvulla julkaistu Suomen henkistä tilaa ja tulevaisuutta käsittelevä teos kokonaisuudessaan (Niiniluoto & Löppönen 1994). Rajasin Tekesin ja Suomen Akatemian FinnSight 2015 -hankkeen ja EVAn vuoden 2009 ennakoinnin kuitenkin tutkimusaineistoni ulkopuolelle, sillä näiden hankkeiden tavoitteet ja niissä käsitellyt teemat eivät vastanneetkaan niihin kysymyksiin, joihin tutkimustani tarkemmin kohdensin. EVAn ennakoitihanke myös poikkesi tekstilajiltaan muusta aineistosta paljon. FinnSight 2015 -hankkeessa puolestaan tavoitteenasettelu poikkesi muusta aineistosta, sillä hankkeessa keskityttiin tieteen, teknologian, yhteiskunnan ja elinkeinoelämän tulevaisuuden osaamistarpeisiin. Suomen henkistä tilaa ja tulevaisuutta käsittelevästä teoksesta otin tutkimukseeni mukaan vain työryhmän vetäjän professori Niiniluodon (1994) puheenvuoron. Se vastasi mielestäni hyvin tutkimuskysymyksiini ja toi riittävän lisän 1990-luvun kontekstia käsittelevään aineistoon. Koko teos olisi kasvattanut aineistoa liikaa.

tutkimuksen aikajänteellä liikutaan 1990-luvun laman kontekstissa käydyistä tulevaisuuskeskusteluista taloudellisen kasvun kauteen ja edelleen 2000-luvun lopun taloudellisen taantumien kontekstiin. Katson aikajänteen muodostavan riittävän kattavan ja monipuolisen kuvan suomalaisesta tulevaisuuden ennakkoinnista.

Primaariaineistoani ovat valtioneuvoston tulevaisuusselonteot⁸ ja tulevaisuusvaliokunnan mietinnöt niistä vuosilta 1993–2010, kaksi tulevaisuusvaliokunnan taustamietintöä vuosilta 2005 ja 2011, viiden Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran toteuttaman ennakkointihankkeen keskeiset julkaisut aikavälillä 1995–2010, Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVA:n ennakkointihankkeen raportti vuodelta 2004, kolme tulevaisuutta luotaavaa raporttia ja yksi esitelmä ajatuspaja Demos Helsingiltä vuosilta 2009 ja 2010 sekä kaksi valtioneuvoston tilaamaa puheenvuoroa Suomen tulevaisuudesta (Niiniluoto 1994; Himanen 2010). Tutkimusaineisto esitetään liitteessä 1.

Tutkimuskohteeni ulkopuolelle jäävät alueellisen ja paikallistason ennakkointi, tulevaisuudentutkimuksen seuran ennakkointitoiminta, yritysten ennakkointitoiminta sekä teollisuuden ja kansantalouden ennakkoinnit. Rajaan tutkimusaineistoni ulkopuolelle myös aihealueeltaan kapea-alaisemmat hankkeet kuten teknologian ennakkoinnin sekä osaamis-, koulutus- ja työvoimantarpeiden ennakkointitoiminnan. Rajaus perustuu siihen, että kapea-alaisemmissa ennakkoinneissa tulevaisuuden tarkastelu keskittyy yhdelle aihealueelle eikä suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta käsitellä välttämättä laajemmin. Rajaan myös ministeriöiden ennakkoinnin tutkimukseni ulkopuolelle, sillä valtioneuvoston ja tulevaisuusvaliokunnan välinen tulevaisuuskeskustelu vastaa tutkimuskysymyksiini laaja-alaisuudessaan ministeriöiden ennakkointitoimintaa paremmin.

Tutkimusaineistoni tekstit ovat luonteeltaan erilaisia, edustavathan niiden takana olevat toimijatkin yhteiskunnallisen keskustelun erilaisia osapuolia ja näkemyksiä. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteot poikkeavat muiden ennakkointihankkeiden julkaisuista luonteeltaan, siten että ne ovat poliittisia asiakirjoja. Ne linjaavat hallituksen politiikkaa, ja ne valmistellaan valtioneuvostossa ja eduskunnassa virkamiesten virkatyönä. Näiden julkaisujen sanamuotoja ja taustatyöskentelyä ohjaavat siksi erilaiset periaatteet kuin muiden hankkeiden julkaisuja. Myös tulevaisuusvaliokunnan mietinnöt ovat tällaisia selkeästi poliittisia asiakirjoja. Tulevaisuusvaliokunnan mietinnöt esittävät eduskunnan kannan valtioneuvoston tulevaisuusselontekoihin.

Kun valtioneuvoston ja eduskunnan julkaisut tässä tutkimusaineistossa ovat edustuksellisen päätöksentekojärjestelmän puitteissa tuotettuja tekstejä, Sitra, EVA ja Demos Helsinki tuottavat tulevaisuusnäkemyksiä muodollisen institutionaalisen ennakkointirakenteen ulkopuolella.⁹ Niiden voi tulkita tuotta-

⁸ Selontekojen yhteydessä julkaistaan tavallisesti oheisjulkaisuja, esimerkiksi tilastoja ja selvityksiä. Liitejulkaisut eivät kuulu tutkimukseni aineistoon.

⁹ Kun keräsin tutkimusaineistoa, etsin julkaisuja myös esimerkiksi kansalaisjärjestöiltä, etujärjestöiltä ja ajatushautomoilta. En kuitenkaan löytänyt näiltä toimijoilta tutkimukseeni sopivaa aineistoa. Ajatushautomoita oli ja on yhä Suomessa vähän. En onnistunut tuolloin löytämään Demos Helsingin lisäksi useampia itsenäisiä ajatushautomoita, jotka olisivat käsitelleet laaja-alaisesti Suomen tulevaisuutta. Järjestöjen jul-

van näkemyksiä julkiseen keskusteluun tulevaisuudesta mutta myös pyrkivän vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon ja siinä tuotettuihin ennakkoinnin sisältöihin. Sitra, EVA ja Demos Helsinki edustavat tutkimusaineistossani hyvin julkisen tulevaisuudesta käytävän keskustelun erilaisia näkökulmia, sillä ne ovat taustoiltaan erilaisia toimijoita.

Näistä toimijoista Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra on eduskunnan alainen julkisoikeudellinen rahasto (Sitra 20.7.2014). Sitra perustettiin Suomen Pankin yhteyteen vuonna 1967 Suomen itsenäisyyden 50-vuotisjuhlan kunniaksi. Rahaston tehtäviä ovat ”Suomen vakaan ja tasapainoisen kehityksen, talouden kasvun sekä Suomen kansainvälisen kilpailukyvn ja yhteistyön edistäminen” (ibid.). Sitrasta tuli eduskunnan alainen itsenäinen rahasto vuonna 1991. Siträn toiminta rahoitetaan sen peruspääoman ja sijoitusten tuotoilla ja sen tehtävät määritellään laissa. (ibid.) Siträn toiminnasta päättää ja sen hallintoa valvoo eduskunnan asettamista Suomen Pankin pankkivaltuuston jäsenistä koostuva hallintoneuvosto. Siträn toiminnanohjaus ja valvonta on näin parlamentaarisen järjestelmän kontrollissa, mutta rahastolla on omat varat. (ks. Sitra 20.7.2014) Siträn toiminta pitää sisällään ajatushautomontyyppistä toimintaa sekä rahoitustoimintaa. Sitralla on ollut ja on yhä merkittävä rooli suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa sekä strategisen ja tulevaisuutta ennakoivan tiedon tuottamisessa (ks. Wilenius 2004, 17–18; Kuusela & Ylönen 2013, 34–35).

Tämän tutkimuksen aineistossa Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVAn voi tulkita tuovan elinkeinoelämän näkemyksiä julkiseen keskusteluun tulevaisuudesta, vaikka kyse ei olekaan etujärjestöstä. EVA on vuonna 1974 perustettu voittoa tavoittelematon yhdistys, jota kuvataan elinkeinoelämän think tankiksi (Elinkeinoelämän valtuuskunta 21.7.2014). Sen jäsenjärjestöjä ovat Elinkeinoelämän keskusliitto r.y. ja Teollisuuden ja työnantajain keskusliiton (TT) -säätio, ja se toimii läheisessä yhteistyössä Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen ETLAn kanssa (ibid.). EVAn toimintaa ohjaa ja valvoo hallitus. Käytännön toiminnasta ja taloudesta puolestaan vastaa toimitusjohtaja. (EVAn säännöt 2004 21.7.2014) EVA julkaisee raportteja ja pamfletteja sekä järjestää keskustelutilaisuuksia (Elinkeinoelämän valtuuskunta 21.7.2014). Se nimeää tavoitteekseen ”edistää suomalaisen yhteiskunnan pitkän aikavälin menestystä, johon kuuluvat sekä kansallinen kilpailukyky, aineellinen vauraus että kulttuurin elinvoimaisuus” (ibid.).

Suhteessa edellisiin toimijoihin ajatushautomo Demos Helsinki on yhteiskunnallisen keskustelun uusi toimija, sillä se on perustettu vasta vuonna 2005. EVAn tapaan myös se on yhdistysmuotoinen ja voittoa tavoittelematon organisaatio (ks. Demos Helsinki 21.7.2014). Ajatushautomoa johtaa viisijäseninen hallitus, ja sen päivittäistä työtä ohjaavat vakituiset työntekijät sekä toiminnanjohtaja. Demos Helsinki kertoo pyrkivänsä toiminnassaan auttamaan ”yhteisöjä ja

---

kaisuja puolestaan löytyi hyvin vähän, ja niiden näkökulmat olivat kunkin järjestön tai sen toimialan tulevaisuuden tarkastelussa koko suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden sijaan. En ottanut tämäntyyppistä aineistoa mukaan tutkimukseeni niiden näkökulmien suppeuden vuoksi.

yrityksiä menestymään tulevaisuudessa”. (ibid.) Tämän se toteuttaa ”yhdistämällä ihmisten toiminnan ja parhaan ymmärryksen yhteiskunnan muutoksesta” (ibid.). Demos Helsinki on saanut paljon näkyvyyttä suomalaisessa julkisessa keskustelussa, ja useat niin julkisen, yksityisen kuin kolmannen sektorinkin toimijat ovat tilanneet siltä tai toteuttaneet sen kanssa yhteisiä hankkeita (ks. toteutettuja hankkeita Demos Helsinki 21.7.2014). Ajatushautomon voi tulkita tällä perusteella toimijaksi, jonka hankkeilla ja näkemyksillä on vaikutusvaltaa julkisessa keskustelussa tulevaisuudesta.

Tutkimusaineistoani voisi ryhmitellä parlamentaarisen ennakkoinnin poliittisiin asiakirjoihin, julkista keskustelua käyvien erilaisten ajatushautomoiden ja muiden tahojen tuottamiin puheenvuoroihin sekä valtioneuvoston tilaamiin tutkijapuheenvuoroihin (Niiniluoto 1994; Himanen 2010). Tutkijapuheenvuorot käyvät keskustelua samalla areenalla ajatushautomoiden kanssa, sillä niiden julkaisujen esitystapa on ollut huomattavan vapaa, vaikka tehtävänanto tai kysymyksenasettelu onkin tullut valtioneuvostolta tai pääministeriltä. Ajatushautomot ja tutkijat voivat esittää näkemyksiään tulevaisuudesta valtioneuvostoa ja eduskunnan tulevaisuusvaliokuntaa vapaammin, koska näitä toimijoita eivät sido samanlaiset säännöt ja menettelytavat kuin parlamentaarisen ennakkoinnin toimijoita. Toisaalta kaikkien tähän tutkimukseen valittujen toimijoiden tavoitteissa on paljon yhtäläisyyttä, sillä kaikki tavoittelevat suomalaisen yhteiskunnan menestystä tulevaisuudessa.

Tutkimusaineistoni koostuu yhtä havainnointiaineistoa lukuun ottamatta teksteistä, joista pääosa on julkaistu tulevaisuutta luotaavien hankkeiden puitteissa tai päätteeksi. Tutkin pääasiassa hankkeiden kirjallisia raportteja ja julkaisuja enkä tämän aineiston puitteissa ota kantaa siihen, millaisia keskusteluja erilaisten hankkeiden työskentelyn kuluessa on käyty. Tutkimani tekstit ovat julkisia ja kaikkien niistä kiinnostuneiden saatavilla. Katson, että nämä julkaisut edustavat kunkin tulevaisuutta luotaavan hankkeen tai selvitysprosessin osallistujien yhteistä kantaa. Julkisina asiakirjoina ne osallistuvat suomalaiseen tulevaisuutta koskevaan keskusteluun ja pyrkivät vaikuttamaan siihen sekä suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden suuntaan.

Olisin voinut valita tutkimukseni aineiston toisinkin. Olisin voinut lähestyä aiheitani tekstiaineiston sijaan myös esimerkiksi ennakkointihankkeisiin osallistuneita henkilöitä haastattelemalla tai havainnoimalla ennakkointihankkeiden työn kulkua, mikäli olisin saanut tutkijana luvan havainnointiin ja sopiva hanke olisi ollut käynnissä. Haastattelu- ja havainnointiaineisto olisi avannut ennakkointihankkeiden työskentelyprosesseja ja hankkeisiin osallistuneiden ajattelua ja kokemuksia niistä. Tällaisen aineiston avulla olisin saanut ennakkoinnista kuvan ikään kuin prosessin sisältä käsin. Hankkeiden julkisia loppuraportteja analysoimalla pääsen käsiksi vain siihen ennakkoinnin kuvaan, josta hankkeessa halutaan kertoa ulospäin. Hankkeiden sisällä käydyt keskustelut ja osallistujien toiminnalle antamat merkitykset jäävät tämän tutkimuksen ulottumattomiin.

Pohdin tutkimukseni alkuvaiheissa paljon erilaisia vaihtoehtoja tutkimusaineiston kokoamiselle. Tekstiaineisto tuntui alusta alkaen sopivan tutkimukseeni ja tutkimuskysymyksiini hyvin. Ennakkointihankkeiden julkaisut ovat

myös helposti saatavilla verkossa. Näin ollen tekstiaineistojen tutkiminen tuntui perustellulta valinnalta. Alusta alkaen ja pitkin matkaa olen kuitenkin pohjittanut tekstiaineiston täydentämistä etnografisella haastatteluaineistolla tai havainnointiaineistolla. Kysyin lupaa päästä havainnoimaan Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran *Elinvoiman lähteet* - ennakointihanketta sen käynnistymisen alla syksyllä 2009. En kuitenkaan saanut lupaa mennä havainnoimaan hankkeen työskentelyä. Ennakointihankkeen järjestäjät perustelivat tätä sillä, että ennakointiprosessissa haluttiin saavuttaa luottamuksellinen ilmapiiri hankkeeseen osallistuvien päätöksentekijöiden ja vaikuttajien kesken¹⁰. Paikan päällä työskentelyä havainnoiva tutkija saattaisi järjestäjien mukaan häiritä luottamuksellisen ilmapiirin syntymistä. Yritin myös tavoittaa erästä useissa ennakointihankkeissa mukana ollutta henkilöä ja sopia tapaamista hänen kanssaan, tässä onnistumatta. Koska löysin tutkimukseeni soveltuvaa tekstiaineistoa runsaasti, jätin haastattelu- ja havainnointiaineistoon liittyvät pohdinnat sillä erää. Ajattelin, että jättäisin ennakointihankkeiden havainnoinnin ja hankkeisiin osallistuneiden haastattelut mahdolliseen seuraavaan tutkimukseen.

Syksyllä 2012 huomasin kuitenkin, että valtioneuvoston tulevaisuusselonteon valmisteluun liittyvä aluekierros kävisi myös kotipaikkakunnallani Jyväskylässä. Kysyin puhelimitse valtioneuvoston kansliasta mahdollisuutta päästä osallistumaan aluetilaisuuteen Jyväskylässä ja sain luvan helposti. Pääsin siis vielä tutkimukseni kuluessa havainnoimaan yhtä ennakointihankkeen kansalaisille suunnattua tilaisuutta paikan päällä ja testaamaan tekstiaineiston pohjalta muodostuneita ajatuksiani. Tekstiaineistoani täydentää siis nyt yksi osallistuvan havainnoinnin menetelmällä 5.10.2012 kerätty aineisto Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon aluetilaisuudesta Jyväskylässä.

2.5 Tutkimuksen kulku

Työ jakaantuu seitsemään päälukuun. Tarkastelen **luvussa kolme** kuvaten ja retorisesti sekä kehysanalyysin avulla analysoiden ennakointihankkeiden puhessa jäsenettyjä näkemyksiä siitä, miksi tulevaisuutta ennakoidaan, ketkä ennakoivat ja miten hankkeissa käytännössä on työskennelty. Lisäksi tarkastelen, miten kansalaiset ovat voineet osallistua ennakointihankkeisiin. Tämän teeman kohdalla hyödynnän toteuttamaani osallistuvan havainnoinnin casea ennakointihankkeeseen osallistumisesta. Muutoin käsittelen luvussa pääasiassa *ennakointihankkeiden omaa kuvausta toiminnastaan*, ja pidättäydyn tässä vaiheessa analysoimasta puhetta teoreettisten näkökulmieni pohjalta. Tarkoituksena on johdattaa lukija ennakointihankkeiden puhetapaan ja avata hankkeiden itsensä toiminnalle jäsentämiä lähtökohtia ja tavoitteita.

Analysoin ennakointihankkeiden tulevaisuutta käsittelevää puhetta **luvussa neljä**. Käsittelen aluksi tarkemmin tässä luvussa hyödyntämäni teoreettista tulkintakehystä ja keskeisiä käsitteitä. Kiinnitän tutkimuksessani huomiota

¹⁰ Puhelinkeskustelu Sitran yliasiamies Mikko Kososen kanssa syyskuussa 2009.

aikakäsitysten poliittisuuteen ja tarkastelen, miten tutkimusaineistossani jäsenetyt tulevaisuuskonstruktiot toimivat poliittista toimintaa mahdollistaen, sitä rajaten tai sitä estäen. Kohdistan tarkasteluni tulevaisuuden aikajänteeseen, toiminnalle avautuvaan tilaan ja toimijoiden ulottuvuuksiin ennakointihankkeiden tulevaisuutta käsittelevässä puheessa. Vastaan tarkasteluni pohjalta tutkimuskysymyksiini siitä, miten tulevaisuudella politikoidaan ja miten sitä politisoidaan tai epäpolitisoidaan tutkimukseni aineistossa.

Tutkin ennakointihankkeiden jäsentämää käsitystä yksilöistä ja heidän toimintamahdollisuuksistaan **luvussa viisi**. Käsitelen siinä aluksi tarkemmin keskeisiä Oakeshottin ihmisten yhteenliittymien sekä valtio- ja yksilötyyppien käsitteitä. Tarkastelen, vastaako ennakointihankkeiden tuottama käsitys kansalaisista Oakeshottin *epäyksilön (individual manqué)* vai *yksilön (individual)* ihmiskäsitystä. Vastaan tarkasteluni pohjalta tutkimuskysymykseeni siitä, millaista kansalaisuutta tulevaisuutta luotaavassa puheessa tuotetaan ja missä määrin siihen sisältyy poliittisen toiminnan mahdollisuuksia. Olen valinnut tarkemmaksi tutkimukseni kohteeksi puheen suomalaisten arvoista ja asenteista suhteessa muutokseen, koska tämä teema on keskeisellä sijalla ennakointihankkeiden tulevaisuuden tarkasteluissa.

Tutkimuksen **luku kuusi** käsittelee ennakointihankkeiden puhetta suomalaisesta yhteiskunnasta talouden ja hyvinvoinnin välisen suhteen sekä politiikan teeman pohjalta. Analysoin talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta ennakointihankkeiden puheessa Oakeshottin (2004) työn (work) ja leikin (play) käsitteiden näkökulmista. Poliitiikan ulottuvuuden kohdalla hyödynnän Oakeshottin rationalistisen politiikan käsitettä sekä käsitteistöä yhteenliittymä- ja valtiotyypeistä ja politiikan mahdollisuuksista niissä. Vastaan tarkasteluni pohjalta tutkimuskysymykseeni siitä, millaisia yhteiskuntavisiioita tai yhteiskuntakäsityksiä ennakointihankkeissa tuotetaan ja missä määrin niihin sisältyy poliittisen toiminnan ulottuvuuksia.

Päätän työni **luvussa seitsemän**, jossa kokoan yhteen empiirisen analyysini keskeiset tulokset ja teen niistä johtopäätöksiä.

3 KUKA KIRJOITTA TULEVAISUUDESTA, KENELLE JA MIKSI?

Tarkastelen tässä luvussa retorisen analyysin ja kehysanalyysin keinoin ennakoitihankkeiden puheessa jäsenettyjä näkemyksiä siitä, miksi tulevaisuutta ennakoidaan, ketkä ennakoivat ja miten hankkeissa käytännössä on työskennelty. Lisäksi tarkastelen, miten kansalaiset ovat voineet osallistua ennakoitihankkeisiin. Hyödynnän tämän teeman kohdalla toteuttamaani osallistuvan havainnoinnin casea ennakoitihankkeeseen osallistumisesta. **Vastaan tässä luvussa kysymykseeni siitä, millaisena ja kenen alueena tulevaisuutta luotaava toiminta konstruoidaan ennakoitihankkeissa.** Tämä luku on luonteeltaan kuvaileva, sillä jäsenän ennakoitihankkeiden omaa kuvausta toiminnastaan enkä analysoi vielä tässä luvussa kuvauksia teoreettisten näkökulmien avulla. Sen sijaan tarkastelen ennakoitihankkeiden omien kuvausten pohjalta, millainen päätöksentekoaarena tulevaisuuden ennakoinnin aihealueesta muodostetaan ja miten se eroaa muista päätöksentekoaarenoista. Tarkoituksena on myös johdattaa lukija ennakoitihankkeiden puhetapaan ja avata hankkeiden itsensä toiminnalle jäsentämiä lähtökohtia ja tavoitteita. Tätä taustaa vasten on mahdollista peilata myöhempien lukujen kohdalla saatuja tutkimustuloksia. Tutkimukseni seuraavat luvut tarjoavat tähän kysymykseen vastauksia toisenlaisten ja analyttisempien näkökulmien kautta samalla kun ne vastaavat muihin tutkimuskysymyksiin.

3.1 Miksi tulevaisuutta ennakoidaan?

Hankkeiden julkaisuista on löydettävissä neljä erilaista perustelua. *Tarve tunnistaa tulevaisuuden keskeisiä kehityskulkuja niihin varautumiseksi* on näistä ensimmäinen. Erityisesti valtioneuvoston tulevaisuusselonteoissa käsitellään tätä näkökulmaa.

Tämä valtioneuvoston tulevaisuusselonteko käsittelee alaotsikkonsa mukaisesti väestökehitystä, väestöpolitiikkaa ja ikärakenteen muutokseen varautumista. Valtioneuvosto käynnisti tulevaisuusselonteon valmistelun näistä kysymyksistä

siksi, että väestörakenteen muutokseen varautumisessa onnistuminen on Suomen tulevaisuuden avainkysymyksiä. (Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille 2004, 7)

Ennakointihankkeissa määritellään siis keskeisiä poliittisia kysymyksiä Suomen tulevaisuuden kannalta. Tämän tutkimuksen aikajänteellä valtioneuvosto on tarkastellut väestökehityksen lisäksi myös esimerkiksi alueellista kehitystä (Tasapainoisen kehityksen Suomi 2001) sekä ilmasto- ja energiapolitiikkaa (Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009).

Käsillä olevalla tulevaisuusselonteolla Valtioneuvosto osoittaa väestöpoliittisen keskustelun tarpeellisuuden, laajentaa ikärakenteen muutokseen varautumista sekä tehostaa toimenpiteitä kriittisiksi katsomillaan alueilla. (Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille 2004, 7)

Valtioneuvoston selonteot ovat luonteeltaan poliittisia asiakirjoja ja niissä valtioneuvosto määrittelee ja linjaa politiikkaansa. Selonteoissaan valtioneuvosto siis nostaa esiin joitakin kysymyksiä ja konstruoi ne tulevaisuuden kannalta merkittäviksi. Selonteoissa valtioneuvosto kartoittaa valitsemiensa aihealueiden kehitystä ja ongelmakohtia sekä ryhtyy linjaamaan niitä sääteleviä toimia asetamiensa tavoitteiden mukaisesti. Myös muissa kuin valtioneuvoston teksteissä määritellään tulevaisuuden kannalta tärkeitä kysymyksiä. Toisin kuin valtioneuvoston tai tulevaisuusvaliokunnan tekstejä, niitä leimaa kuitenkin usein pyrkimys häivyttää ennakointitoiminnan poliittisuus.

Vapaamuotoista keskustelua käyvä idearyhmä ei nähnyt itseään komiteana, joka esittää poliittisia toimintasuosituksia. Tavoitteeksi asetettiin pohdiskeleva puheenvuoro haasteista, joita kohtaamme matkalla kohti tulevaisuuden Suomea. (Niiniluoto 2008)

Vaikka kaikissa ennakointihankkeissa nostetaan esiin tulevaisuuden kannalta keskeisiä kysymyksiä ja linjataan joitakin toimia, joilla hyvään tulevaisuuteen päästään, monien ennakointihankkeiden tavoitteissa korostetaan kuitenkin toiminnan epäpoliittista luonnetta. Vain valtioneuvoston tulevaisuusselonteot ja tulevaisuusvaliokunnan mietinnöt niistä ovat julkilauseutusti poliittisia tekstejä. Muut ennakointihankkeet konstruivat tulevaisuuden poliittisen linjaamisen tai toimintasuositusten antamisen sijaan toiminnan tavoitteet ja perustelut yleensä toisin. *Päätöksenteon tietopohjan parantaminen* on esimerkiksi tällainen tavoite ja perustelu, joka yhdistää monia ennakointihankkeita.

Välttämättömyys tehdä päätöksiä epävarmuuden ja tietämättömyyden ehdoilla merkitsee uutta haastetta. [...] Päätöksenteon on monipuolistettava tietopohjaansa, kehitettävä ennakointikykyään ja saatava käyttöönsä jatkuvasti arvioita vaihtoehtoisten kehityskulkujen vaikutuksista. Uhkana on, että muuten ajaututaan päättämättömyyden tilaan. (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 11)

Päätöksenteon tietopohjan parantaminen ja kehityksen suunnan ohjaaminen ovat keskeisiä teemoja tulevaisuuden ennakointihankkeiden puheessa. Nämä muodostuvat keskeisiksi ennakoinnin perusteluiksi ja tavoitteiksi. Ennakointi konstruoidaan keinoksi, jolla voidaan parantaa päätöksentekoa ja korjata siihen liittyviä ongelmia.

Suomalaisen yhteiskunnan ja sen toimintaympäristön nopea muutos korostavat tulevaisuuden ennakkoinnin merkitystä päätöksenteossa. Ennakkoinnin avulla voidaan nostaa esiin uusia muutostrendejä ja heikkoja signaaleja kansalaisten, organisaatioiden ja yhteiskunnan pitkän aikavälin päätöksenteon pohjaksi. (Hämäläinen 2006, 6)

Ennakointityöskentely päätöksenteon taustalla liitetään tavallisesti keinoksi muuttaa yhteiskunnallista päätöksentekoa paremmin toimivaksi ja paremmin hyvään tulevaisuuteen tähtääväksi pelkän vallitsevaan kehitykseen reagoimisen sijaan. Toisinaan se kuitenkin liitetään myös kansalaisten päätöksentekoon. Tässä esimerkissä ennakoitiin konstruoidaan keinoksi, jolla voidaan parantaa päätöksentekoa monella tasolla, myös kansalaisten oman henkilökohtaisen päätöksenteon tasolla. Ennakointihankkeiden puheessa toistuu purjehtimiseen liittyvä vertaus. Ennakkoinnista konstruoidaan kuvaa muutosten ja tuntemattoman tulevaisuuden hallinnan välineenä.

Muutos on kuin tuuli meren selällä. Jos olemme huonosti varustautuneita, se kaataa laivamme tai ajaa sen karille. Jos hallitsemme tilanteen, tuuli täyttää purjeemme ja antaa meille vauhtia eteenpäin. (Niiniluoto 2008)

Ilman tulevaisuuteen kurkottamista ja tulevaisuuteen varautumista on uhkana, että päädytään vain ajelehtimaan virrassa ilman selvää suuntaa. Ajelehtiminen voisi kuvata 1990-luvun laman tilannetta, jota kuvattiin ensimmäisessä tulevaisuusselonteossa päätöksenteon ennustettavuuden kannalta vaikeaksi tilanteeksi, jossa edes talouden kehityksen suuntaa ei välttämättä osattu ennustaa (ks. Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 9-10). Ajelehtiminen merkitsee, että suuntaa ei kyetä valitsemaan itse. Ennakointihankkeissa pyritään antamaan Suomelle suunta.

Jotta voidaan siirtyä reaktiivisesta politiikasta aktiiviseen tulevaisuuspolitiikkaan, olla enemmän kuin Euroopan paras sopeutuja, tarvitaan parlamentaarista toimijaa, joka etsii Suomen menestymisen mahdollisuudet, uhat ja vahvuudet, kipupisteet ja voimavarat. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 76)

Ennakoitiin merkitsee ennakoitiin hankkeiden puheessa suunnan valitsemista ja halutunlaisen tulevaisuuden aktiivista tekemistä. Tulevaisuuden aktiivisen valitsemisen ja tekemisen vaihtoehdoksi esitetään ajelehtimista, pelkkää sopeutumista, päättämättömyyden tilaa ja kehityksen keltasta tipahtamista.

Kolmas ennakkoinnin perusteluista liittyy *kansakunnan henkiseen tilaan*. Joissakin ennakoitiin hankkeissa työskentelyn tavoitteena on tutkia ja tarkastella Suomen henkistä tilaa tai kansalaisten muutosvalmiuksia.

Suomi elää muutosten keskellä. Globalisaatio etenee kiihtyvään tahtiin ja Kiinan, Intian ja Brasilian tapaiset kehittyvät taloudet voimistuvat nopeasti. (...)

Vaarana on muutosten näkeminen pelkkänä uhkana ja tästä seuraava jäykistyminen. Globaalitalouden voimistuminen on kuitenkin myös suuri mahdollisuus Suomen kaltaiselle pienelle ja osaavalle kansakunnalle. Suomi voi ketteränä toimijana hyötyä muutoksesta jopa enemmän kuin suuremmat ja jäykemmät maat, jos se tarttuu nopeasti avautuviin mahdollisuuksiin. Näistä syistä Sitra kutsui yliasiamies Esko Ahon aloitteesta koolle Muutoksen Suomi-työryhmän, jonka

tehtäväksi annettiin arvioida suomen muutosvalmiuksia suhteessa edessä oleviin haasteisiin. Muutosvalmiuksilla tarkoitetaan tässä kansakunnan ja kansalaisten arvoja, asenteita, tahtotilaa ja tulevaisuuskuvaa. Työryhmän tehtävänä oli laatia puheenvuoro kansakunnan tilasta ja valmiuksista varautua tuleviin muutoksiin. (Hautamäki 2008, 5)

Ennakointihankkeiden puheessa kansalaisten ajattelutapojen, arvojen, asenteiden ja toimintatapojen katsotaan olevan merkittävä tekijä muutoksen hallinnassa. Ennakointi konstruoidaan tästä näkökulmasta myös keinoksi, jolla voidaan vastata tarpeeseen saada tietoa tästä muutoksen hallinnan kannalta tärkeästä ulottuvuudesta. Ennakointihankkeiden puheessa olemme usein muutosten keskellä, taitekohdassa tai murrosajassa, jossa täytyy tunnistaa keskeisiä kehityskulkuja, pohtia päätöksenteon parantamista ja tutkia kansakunnan arvo- ja asennemaailmaa suhteessa muutoksiin. Näiden lisäksi hankkeissa tavoitellaan myös *yhteiskunnallisen keskustelun herättämistä* Suomen tulevaisuudesta.

Suomen pitkän aikavälin tulevaisuutta koskeva selonteko on ensimmäinen laatuaan. Sitä ei ole laadittu tulevaisuuden ennustamiseksi tai yksityiskohtaisen suunnitelman tekemiseksi. Selonteon tarkoituksena on käynnistää laaja keskustelu Suomen tulevaisuudesta. (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 7)

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra toivoo, että tämä raportti virittää laajan yhteiskunnallisen keskustelun ja edistää osaltaan niiden tavoitteiden saavuttamista, jotka Sitra on asettanut 2000-luvun haasteisiin vastaamiseksi. (Suomi 2015 2000, 4)

Kansallisen ennakointiverkoston tarkoituksena ei ole tehdä perinteistä, kapea-alaista ja syvälle porautuvaa ennakointityötä. Pikemminkin tavoitteena on harvoin suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuushorisontista merkittäviä uusia muutostrendejä, jotka tulisi nostaa Suomessa päättäjien tietoisuuteen ja julkiseen keskusteluun. (Hämäläinen 2006, 6-7)

Tulevaisuusselonteko tarkastelee yhteiskunnan kehitystä ilmastohaasteen näkökulmasta. Mitä pidemmälle nykyhetkestä katsotaan, sitä enemmän epävarmuustekijöitä on vastassa. Selonteon tavoitteena on herättää keskustelua ilmastomuutoksesta, sen torjunnasta ja siihen sopeutumisesta. (Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 9)

Yhteiskunnallisen keskustelun herättäminen mainitaan ennakointihankkeiden julkilausuttuna tavoitteena usein. Tulevaisuutta siis ennakoidaan, jotta siinä esiin nostetuista tulevaisuuden kannalta keskeisistä poliittisista kysymyksistä voitaisiin käydä julkista keskustelua. Hankkeissa ei kuitenkaan yleensä täsmennetä, kenen tulisi käydä keskustelua tulevaisuudesta tai miksi ja mihin tällä keskustelulla pyritään. Ennakointihankkeiden puheessa ei täsmennetä esimerkiksi, voisiko yhteiskunnallinen keskustelu saada aikaan jotakin muutoksia ennakoinnin sisältöihin tai vaikuttaa ennakointihankkeissa valittuun tulevaisuuden suuntaan ja muuttaa sitä.

3.2 Ketkä kirjoittavat tulevaisuudestamme?

Tässä työssä tutkitut suomalaiset ennakointihankkeet eivät ole olleet kaikille avoimia, vaan kutakin ennakointihanketta organisoiva taho on valinnut ja kutsunut hankkeen osallistujiksi sopiviksi katsottuja henkilöitä. Tutkimieni hankkeiden osallistajat ovat koostuneet yleensä päätöksentekijöistä, asiantuntijoista ja muista jollakin tavalla vaikutusvaltaisiksi katsotuista henkilöistä. Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että hankkeiden osallistujiksi on kutsuttu suurimpien tai hyvin menestyneiden suomalaisten yritysten johtajia, elinkeinoelämän sekä työmarkkinajärjestöjen johtoa, ministereitä, ministeriöiden virkamiehiä, kansanedustajia, Euroopan unionin parlamentin jäseniä, kuntajohtajia, yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen rehtoreita, eri medioiden johtoa, tutkijoita yliopistoista ja tutkimuslaitoksista sekä kansalaisjärjestöjen edustajia. Mukana on toisinaan ollut myös puolustusvoimien ja kirkon johtavia henkilöitä ja joskus toimittajia.

Kaikki ryhmät eivät ole olleet kaikissa hankkeissa edustettuina. Osallistujajoukon painopiste on vaihdellut. Esimerkiksi valtioneuvoston selontekotyöskentelyn ohjaus- ja työryhmiin on kutsuttu tutkijoita ja virkamiehiä. Sitran ennakointihankkeiden painopiste puolestaan on ollut päätöksentekijöissä kuten kansanedustajissa, valtion virkamiehissä, kuntajohtajissa ja yritysten, järjestöjen ja valtion tutkimuslaitosten johtajissa. Sitran hankkeissa yksi keskeinen työskentelyn tavoite on usein ollut ”suomalaisen yhteiskunnan ylimmän tason päättäjien tietojen, taitojen, valmiuksien ja verkostojen kehittäminen suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta koskevissa asioissa (Suomi 2015 2000, 5).” Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVAn ennakointihankkeessa vuonna 2004 on haastateltu elinkeinoelämän järjestöjen ja yritysten johtajia mutta myös valtion virkamiehiä sekä tutkimuslaitosten johtajia. (ks. Ruokanen 2004).

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteot valmistellaan valtioneuvoston kanslian asettamassa johtoryhmässä ja työryhmässä. Näiden kokoonpanot ilmoitetaan 1990-luvun selonteoissa ja jälleen vuoden 2009 selonteossa. Tällä välillä tietoa valmistelussa mukana olleista asiantuntijoista ei ole kirjattu selontekoihin. Ohjaus- ja työryhmien kokoonpanot niiltä vuosilta, joilta tieto on saatavilla selontekotekstistä, muodostuvat ministeriöiden virkamiehistä sekä yliopistojen ja valtion tutkimuslaitosten tutkijoista. Vuodesta 2009 lähtien tulevaisuusselontekotyötä ovat ohjanneet ministerityöryhmät (ks. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 8; Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko: kestäväällä kasvulla hyvinvointia 2013, 63). Poliittisen ohjauksen roolia selontekotyön valmistelussa on siten viime vuosina vahvistettu. Vuoden 2009 selonteossa on myös eritelty asiantuntijatyöryhmän jäsenet, jotka koostuvat ministeriöiden virkamiehistä, tutkijoista ja järjestöjen edustajista (ks. Valtioneu-

voston selonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 177). Aikaisempiin työryhmiin verrattuna kokoonpano on laajentunut järjestöjen¹¹ edustajilla.

Myös tulevaisuusvaliokunta kuulee asiantuntijoita valmistellessaan mietintöä valtioneuvoston selonteosta. Kuultavina on ollut muun muassa ministereitä ja ministeriöiden virkamiehiä, tutkijoita yliopistoista ja tutkimuslaitoksista, maakuntahallinnon johtajia, kuntien johtajia, toimittajia sekä etu- ja kansalaisjärjestöjen edustajia. Valiokunnan kuulemat asiantuntijat listataan kunkin mietinnön alussa (ks. esim. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2005, 1-2). Tulevaisuusselontekoja koskevien mietintöjen yhteydessä kuultaviksi kutsuttujen asiantuntijoiden kokoonpano muistuttaa muiden ennakoitihankkeiden asiantuntijaryhmiä. Yritysjohdajien osuus on ollut kuitenkin huomattavan pieni muihin ennakoitihankkeisiin verrattuna. Muilta osin asiantuntijoiden kokoonpano on samankaltainen kuin muissakin hankkeissa.

Kansalaisjärjestöjen edustajia on ollut kaikissa ennakoitihankkeissa mukana vähän. Eniten heitä on ollut mukana Demos Helsingin ja ajatuspaja E2:n yhteisissä hankkeissa sekä tulevaisuusvaliokunnan kuultavina. 2000-luvun kuudessa heidän osuutensa osallistujista on kuitenkin vähitellen kasvanut kaikissa hankkeissa.

Verrattomat asiantuntijat

Tarkastelen seuraavaksi ennakoitihankkeille tyypillisiä tapoja puhua hankkeiden osallistujista. Ennakoitihankkeiden puhetavat osallistujiin liittyen voidaan jakaa kolmeen tyyppiin. Näistä *ensimmäinen puhetapa liittyy asiantuntijoiden määrään*.

Selonteon valmistelussa on käytetty tutkimustietoa ja asiantuntemusta monin eri tavoin. Yli 20 henkilöä on laatinut oman Suomi-visionensa [...]. Valtioneuvoston kanslia on järjestänyt syksystä 1992 lähtien kaksitoista keskustelutilaisuutta – nk. Königstedt – keskustelua – joihin on osallistunut yli sataviisikymmentä ulkomaista ja kotimaista asiantuntijaa taloudesta, politiikasta, hallinnosta ja tutkimuksesta [...]. (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 8)

Hankkeiden pätevyyttä ja vakuuttavuutta rakennetaan usein mukana olleiden asiantuntijoiden suuren määrän varaan. Ajatuksena vaikuttaisi olevan, että mitä suurempi määrä asiantuntijoita hankkeen työskentelyssä on ollut mukana, sitä parempi ennakoitihanke on. Samanlaista argumentointia näyttäisi löytyvän lähes kaikkien ennakoititoimijoiden hankkeista niin valtioneuvoston ja eduskunnan välisestä tulevaisuusselontekomenettelystä kuin eduskunnan ulkopuolisten organisaatioidenkin hankkeista. Ajatuspaja Demos Helsingillä tämänkaltaista argumentointia ei ole. Tähän voi olla syynä se, että pienenä organisaationa ajatuspaja on toteuttanut pienempiä hankkeita. Niissä ei ehkä ole ollut mahdollista hankkia satoja asiantuntijoita työskentelyyn mukaan.

¹¹ Mukana edustajat seuraavista järjestöistä: Ilmastonsuojeluyhdistys ry, Suomen luonnonsuojeluliitto, Metallinjalostajat ry, Kuntaliitto (ks. Valtioneuvoston selonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 177)

Toinen keskeinen ennakointihankkeiden puhetapa liittyy mukana olleiden *osallistujien laatuun*. Määrän ohella puhutaan myös erityisen hyvistä asiantuntijoista. Erityisyys voi merkitä esimerkiksi vaikutusvaltaa.

Ohjelmaan kuului kolme vaikuttajafoorumia. Ne kokosivat yhteen noin 200 päättäjää ja vaikuttajaa yhteiskunnan eri sektoreilta etsimään yhdessä uusia polkuja kohti elinvoimaa.

Vaikuttajafoorumien välillä kokoontui työpajaprosessiin noin kolmekymmentä eri tahoja edustavaa asiantuntijaa työstämään vaikuttajafoorumeissa esiin nousseita teemoja jälleen vaikuttajafoorumille käsiteltäväksi. (Nurmio & Turkki 2010, 2)

Sitran *Suomen elinvoiman lähteet* - kehityshankkeessa osallistujien kerrotaan olevan päättäjiä, vaikuttajia ja asiantuntijoita. Hankkeissa ei kuitenkaan selvennetä, mitä vaikuttajilla tarkoitetaan tai miten vaikuttajat eroavat päättäjistä ja asiantuntijoista. Osallistujista luodaan kuitenkin arvovaltainen kuva nimeämällä heidät näin. *Vaikuttajafoorumi* - termin käyttö vaikkapa kehittämisseminaarin sijaan luo kuvaa erityisestä toiminnasta, johon osallistujilta vaaditaan erityisiä kykyjä ja ansioita. Vaikuttajien ohella ennakointihankkeissa puhutaan myös esimerkiksi "avainhenkilöistä". Tätä termiä käyttävät esimerkiksi ajatushautomo Demos Helsinki ja ajatuspaja E2 yhteisen hankkeensa osallistujista (ks. Jutila et al 2009). Vaikuttajien ja avainhenkilöiden käsitteillä korostetaan ennakointihankkeiden osallistujien pätevyyttä ja rakennetaan hankkeiden uskottavuutta ja vakuuttavuutta. Osallistujia kuvataan myös näkemyksellisinä henkilöinä.

Uusien muutostrendien ja heikkojen signaalien tunnistaminen on haasteellista. Monet asiantuntijat ja päättäjät puhuvatkin mieluummin jo hyvin tuntemistaan tulevaisuuden haasteista. Sitra onnistui saamaan teemaryhmiinsä suuren joukon aktiivisia ja ennakkoluulottomia asiantuntijoita ja päättäjiä, jotka lähtivät innokkaasti etsimään uusia muutostrendejä. (Hämäläinen 2006, 7)

Tässä esimerkissä erottaudutaan muista hankkeista kertomalla, miten omassa hankkeessa tarkastellaan ennakkoluulottomasti uusia muutostrendejä eikä puhuta vain jo tunnetuista tulevaisuuden haasteista. Yllä olevassa esimerkissä tulevaisuuden ennakointia tuotetaan tulevaisuuden tutkimuksen sanaston avulla erityisalueena tai asiantuntijoiden alueena, jolla juuri oman hankkeen toimijat ovat päteviä. Tulevaisuus ikään kuin vallataan tietynlaisen sanaston, asiantuntumuksen ja asiantuntijoiden toiminnan ja ajattelun kohteeksi ja alueeksi.

Kun lukee ennakointihankkeiden kuvauksia hankkeiden osallistujista, syntyy mielikuva markkinoiden kilpailutilanteesta, jossa eri toimijat houkuttelevat lukijoita, yleisöä ja kannattajia oman hankkeensa näkemysten taakse. Kusakin ennakointihankkeessa pyritään saamaan laajan yleisön ja päätöksentekijöiden huomio. Ennakointihankkeiden puheista muodostuu vaikutelma, että Suomen tulevaisuuden muotoiluista käydään kilpailua, jossa yhtenä pätevyyden kriteerinä näyttäisi olevan se, kenen hankkeessa on eniten ja laadultaan parhaimmat asiantuntijat ja päättäjät pohtimassa tulevaisuuden suuntaa. Kamppailua käydään siitä, kuka onnistuu esittämään hankkeensa pätevimpänä ja vakuuttamaan muut siitä, mikä on Suomen tulevaisuuden suunta. Valtio-

neuvoston tulevaisuusselonteosta tämänkaltaista puhetta ei ole havaittavissa. Sen sijaan eduskunnan tulevaisuusvaliokunta puhuu ennakointityön erityisyydestä ja omasta tärkeästä roolistaan tässä työssä.

Tulevaisuusvaliokunta on ainoa eduskunnan valiokunta, joka ei ole sektorivaliokunta. Se käsittelee koko elämää, yhtä hyvin biodiversiteettiä, globaalia etiikkaa kuin köyhyyden ongelmaa kaupungin lähiössä. Sen pitää ja se saa liikkua yhtä aikaa makro- ja mikrotasolla. Se piirtää kartan ja maamerkit, tunnustaa realiteetit, mutta ei tingi ihanteista. Tämä ominaisuus tekee siitä merkityksellisen suomalaisen tulevaisuuden suunnittelussa. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 76)

Tulevaisuuden ennakointityöhön liitetään myös tässä erityistä näkemyksellisyttä. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan mietinnöissä tulevaisuusvaliokunnan roolia ja merkitystä ennakointityöskentelyssä korostetaan varsinkin 1990-luvun mietinnöissä. Tämä liittyy todennäköisesti tulevaisuusvaliokunnan tuolloiseen asemaan väliaikaisena valiokuntana. Tätä taustaa vasten valiokunta vaikuttaisi pyrkivän vakuuttamaan valtioneuvoston, eduskunnan ja laajemman yleisön oman toimintansa ja roolinsa merkittävydestä, jotta se saisi pysyvän valiokunnan aseman. Tässä esimerkissä valiokunta tuottaa sisältöä roolilleen eduskunnan ainoana valiokuntana, joka ei ole sektorivaliokunta. Valiokunta kääntääkin laaja-alaisuuden erityispiirteekseen ja vahvuudekseen, jonka perusteella se kykenee suunnittelemaan tulevaa. Tulevaisuusvaliokunnasta tuli pysyvä valiokunta vuonna 2000, ja sen jälkeen tämäntyyppinen puhe vaimenee valiokunnan mietinnöissä.

Kolmas ennakointihankkeiden osallistujia käsittelevä puhetapa liittyy hankkeiden *osallistujien korkeaan asemaan*.

Suomi 2015- ohjelman osallistujiksi kutsutaan suomalaisen yhteiskunnan eri tahojen ylintä johtoa. He ovat poliittisen päätöksenteon, julkisen hallinnon, elinkeinoelämän, etujärjestöjen, kolmannen sektorin, viestinnän sekä tutkimuksen ja koulutuksen johtavissa tehtävissä toimivia henkilöitä. Erilaiset yhteiskunnalliset näkemykset ovat monipuolisesti edustettuina. Kurseille kutsutaan naisia ja miehiä sekä eri sukupolvia edustavia ihmisiä. Kurssille kutsutaan kerrallaan noin 25 osallistujaa. Virallisen kutsun osallistujille lähettää pääministeri. Käytännössä osallistujien rekrytoinnin hoitaa Sitra. (Suomi 2015 2000, 5)

Erityisesti Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran hankkeissa vakuuttavuu-
tuutta rakennetaan osallistujajoukon yhteiskunnallisen aseman ja vaikuttavuuden perustalle. Pääministeriltä tullut kutsu lisää olennaisesti ohjelman painoarvoa. Valtioneuvoston ja eduskunnan välisessä tulevaisuusselontekomenettelyssä tällaista puhetta taustatyöhön valmisteluun osallistuneiden johtavasta asemasta ei ole.

Oheisessa esimerkissä tulee esiin myös ennakointihankkeiden puhe pyrkimyksestä koota mahdollisimman monipuolinen ja moniääninen osallistujajoukko hankkeisiin. Useimmiten osallistujajoukon valinnassa korostetaan vain osallistujiksi valittujen henkilöiden asiantuntemusta ja heidän suurta määräänsä. Toisinaan hankkeissa kuitenkin esiintyy myös puhetta osallistujajoukon monipuolisesta valinnasta (ks. myös esim. Niiniluoto 2008). Vaikka yllä olevassa esimerkissä tuodaan esiin pyrkimys osallistujien monipuolisuuteen, hank-

keessa ei kuitenkaan pohdita sitä, olisiko moniäänisyyden ja monipuolisuuden näkökulmasta ollut tarpeellista kutsua hankkeeseen osallistumaan myös muita kuin päätöksentekijöitä ja eri alojen johtajia. Hankkeissa esitetty näkemys hankkeiden osallistujien monipuolisuudesta on ristiriitainen siinä mielessä, että eri kansalaisjärjestöjen osuus ennakoitihankkeiden osallistujissa on ollut pieni ja tavallisilta kiinnostuneilta kansalaisilta hankkeiden tilaisuudet ovat olleet suljettuja. Monipuolisuus rajataankin ennakoitihankkeissa useimmiten asiantuntijaryhmän sisälle, eikä sitä laajenneta osallistujajoukon ominaisuudeksi siten, että osallistujiksi kutsuttaisiin myös muita kuin asiantuntija-asemassa työskenteleviä henkilöitä.

Ennakoitihankkeiden osallistujajoukon valinta ohjaa hankkeiden aiheiden käsittelyn näkökulmia. Osallistujajoukon valinnalla ennakoitihanketta organisoiva taho kertoo myös ulospäin siitä, millaisten ihmisten pitäisi sen mielestä pohtia, keskustella ja päättää Suomen tulevaisuudesta. Kun hankkeissa tuodaan esiin pyrkimyksiä monipuolisuuteen ja yhteiskunnallisen keskustelun herättämiseen, voisi odottaa, että hankkeiden osallistujien valintaa käsiteltäisiin hankkeiden lähtökohtien yhteydessä enemmän. Osallistujien valintaa ei kuitenkaan avata tämän tarkemmin ennakoitihankkeiden julkaisuissa.

Vaikka ennakoitihankkeiden osallistujien valinnassa korostuvat heidän asiantuntijuutensa ja asemansa yhteiskunnassa, näiden ominaisuuksien ei aina odoteta korostuvan varsinaisessa työskentelyvaiheessa.

Osallistujilta toivottiin rohkeutta innovoida ja ajatella omasta organisaatiostaan ja taustastaan riippumatta. (Jutila et al 2009)

Tällainen lähtökohta mainitaan esimerkiksi tässä ajatushautomo Demos Helsingin ja Ajatuspaja E2:n päättäjäkurssin yhteydessä.

Työryhmätyöskentely ennakoinnin kivijalkana

Tavat organisoida ennakoitihankkeiden työskentelyä ja sen tulosten julkaisua ovat melko samanlaisia huolimatta hankkeiden erilaisista taustaorganisaatioista ja muista hankkeiden välisistä eroista. Tutkimuksen aineiston valossa vaikuttaa siltä, että tavallinen tapa organisoida ennakoitihankkeiden työskentelyä on koota hankkeisiin kutsutut osallistajat työskentelemään yhteen tai useampaan seminaariin, työryhmään tai paneeliin. Työpaja-, työryhmä- ja seminaarityöskentelyyn pohjautuvia ennakoitihankkeita on organisoitu paljon ja ne vaihtelevat kooltaan. Tällaisia työpajatyyppejä tai seminaarimuotoisia ennakoitihankkeita ovat organisoineet Sitra, EVA sekä Demos Helsinki ja Ajatuspaja E2 yhteistyössä keskenään. Joissakin hankkeissa osallistajat ovat tehneet vierailuja eri maihin ja kuulleet asiantuntijoita eri vierailukohteissa (ks. Suomi 2015 2000). Useimmiten ennakoitihankkeen osallistajat ovat kuitenkin työskennelleet Suomessa ja tänne on kutsuttu vierailevia puhujia (ks. Nurmio & Tukki 2010, 97–98). Isommissa hankkeissa osallistujajoukko on jaettu pienempiin teemaryhmiin tai paneeleihin ja näissä pienemmissä ryhmissä on työstetty jotakin hankkeen aihealuetta ja valmisteltu sitä koskeva osio yhteiseen laajempaan ra-

porttiin. Esimerkiksi Sitran Elinvoiman lähteet -kehityshankkeessa työskenneltiin näin (ks. Nurmio & Turkki 2010, 17). Seminaari-, työpaja- tai työryhmätyöskentely on ennakointihankkeiden tavallisin työskentelymuoto, ja nämä tilaisuudet ovat yleisöltä suljettuja. Myös valtioneuvoston selontekojen taustalla vaikuttaisi olevan pitkälti samantyyppistä työskentelyä.

Tulevaisuusselonteko on laadittu valtioneuvoston kansliassa (VNK) yhteistyössä sektoriministeriöiden kanssa. Työssä ovat neuvoneet selonteon asiantuntijaryhmä ja ne toista sataa asiantuntijaa ja sidosryhmien edustajaa, jotka ovat osallistuneet erilaisiin työpajoihin ja teemakeskusteluihin. (Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 8)

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteot rinnastuvat muiden ennakointihankkeiden työpaja-, seminaari- ja paneelityöskentelyn perinteeseen, sillä itse työskentely valtioneuvoston selontekotyön taustalla näyttäisi olevan organisoitu pitkälti samalla tavalla kuin muissakin hankkeissa. Ennakointihankkeissa on usein ollut ohjausryhmä ja toisinaan myös työryhmä suunnittelemassa, organisoimassa ja ohjaamassa hankkeen kulkua (ks. esim. Ruokanen & Nurmio 1995, 11–12; Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 4). Ennakointihankkeet julkaisevat yleensä työskentelynsä pohjalta yhden tai useamman raportin työssä tuloksista. Julkaisun toimittaja(t) ovat tavallisesti ennakointihankkeen järjestäjätahon henkilöstöä.

Työskentely tapahtui teemaryhmittäin työpajoissa ja työseminaareissa kevään 2006 aikana. Teemaryhmien työtä ohjasivat ja tukivat ennakointityön asiantuntijat Mika Mannermaa ja Mika Boedeker sekä Mikko Syrjänen. Teemaryhmien puheenjohtajina toimivat Sirkka Heinonen, Tuomo Alasoini, Matti Pietarinen, Risto Laukkanen ja Kari-Pekka Mäki-Lohiluoma. Ennakointiverkoston työn keskeiset tulokset on koottu tähän raporttiin. (Hämäläinen 2006, 7)

Ennakointihankkeiden julkaisuissa kerrotaan lyhyesti siitä, millaisen työskentelyn pohjalta ennakointihankkeiden julkaisut ja johtopäätökset ovat syntyneet, kuten tässä yllä olevassa esimerkissäkin. Työryhmissä, seminaareissa tai paneeleissa kuullaan tavallisesti asiantuntijoiden alustuksia ja keskustellaan. Monissa hankkeissa luetellaan julkaisussa erikseen ne asiantuntijat ja puheenvuorot, joita ennakointityöryhmä on kuullut. Hankkeissa ei kuitenkaan välttämättä täsmennetä tai avata tarkemmin hyödynnettyjä työskentelytapoja.

Hankkeiden osallistujien valinnan ohella työskentelyn organisointi on keskeisesti ennakointihankkeissa käytyjen keskustelujen aiheita ja kulkua ohjaava ja niitä rajaava tekijä. Myös työskentelytapa ohjaa tarkasteltavan aiheen käsittelyä ja sitä, millaisia aiheita keskustelussa nostetaan esiin. Eroja eri työskentelytapojen välillä voi olla esimerkiksi siinä, lähdetäänkö liikkeelle tulevaisuuden tavoiteltavasta tilanteesta vai lähestytäänkö tulevaisuutta pohtimalla ratkaisuja nykyisiin ongelmiin tai tarkastelemalla mennyttä kehitystä. Nämä valinnat rajaavat ja ohjaavat työskentelyä. Keskustelun lähtökohtien ja suuntien ohjaaminen sisältää poliittisia valintoja. Tämä poliittisuus ennakointihankkeiden lähtökohdissa ja työskentelyssä häivytetään hankkeiden omassa puheessa.

Seminaarit toteutetaan kotimaassa ja ulkomailla yhteistyössä eri alojen asiantuntijoiden kanssa. Niiden aikana kuullaan asiantuntijoita ja käydään keskusteluita. Seminaarit ovat ulkopuolisilta suljettuja tilaisuuksia. (Suomi 2015 2000, 6)

Poliittisuuden sijaan ennakoitihankkeissa korostuu ennakkoinnin perustuminen asiantuntijoiden kuulemiseen ja työskentelyyn asiantuntijoiden kanssa. Hankkeissa asiantuntijoiden, osallistujien ja työskentelytapojen valinta sekä työskentelyn ohjaus ja valittujen näkökulmien rajaaminen esitetään usein toteavasti avaamalla niihin sisältyviä valinnan vaihtoehtoja. Kuitenkin esimerkiksi Sitran hankkeissa pyrkimys asiantuntijoiden taustojen monipuolisuuteen kertoo siitä, että hankkeiden osallistujien kokoonpanoa on mietitty tarkasti. Ulospäin näitä prosesseja ja osallistujien valinnan politiikkaa ei kuitenkaan useinkaan avata, valinnat vain todetaan.

Ennakoitihankkeiden tavassa puhua työstään ja hankkeisiin osallistujista löytyy paljon yhteisiä piirteitä. Työskentelivätkä hankkeissa päättäjät tai asiantuntijat heidän työskentelyään kuvataan useimmiten samoin sanakäantein.

Keskustelut olivat koko puolivuotisen prosessin aikana mainioita. Kurssilaiset ilmoittivat olevansa hengästyneitä, ulkopuoliset alustajat puolestaan kyseivät, ”mistä porukka on oikein kerätty”. Se kommentti, että ”enpä ole joutunut moiseen myllytykseen” kuului usein. Auktoriteettiasema oli vain faktoilla. (Kauhanen & Lyytinen 2003, 7)

Työskentelyä kuvataan sitoutumisen, syvällisen paneutumisen ja innostuneisuuden termein. Tällainen puhetapa puuttuu valtioneuvoston tulevaisuusselonteosta ja valiokunnan mietinnöistä, joiden luonteeseen poliittisina asiakirjoina tämäntyyppinen puhe ei istu kovin hyvin. Myöskään tutkijapuheenvuoroissa kuten esimerkiksi Himasen (2010) raportissa tällaista puhetta ei ole. Tällaista työskentelyn kuvausta löytyy tavallisesti kuitenkin muista ennakoitihankkeista. Sitoutuneisuuden ja innostuneisuuden lisäksi tutkimissani hankkeissa korostetaan työskentelyn yksituumaisuutta.

Työryhmän jäsenet olivat vahvasti sitoutuneita työskentelyyn ja pitivät työryhmän kokouksissa alustuksia. Vaikka kaikista asioista ei oltukaan samaa mieltä, peruslinjoista oltiin yksimielisiä. Raportti nostaa rikkaasta keskustelusta esiin vain tärkeimpiä teemoja ja keskeisiä johtopäätöksiä. Työryhmän jäsenten kommentit on otettu raportissa huomioon. (Hautamäki 2008, 5)

Tutkimilleni ennakoitihankkeille on tyypillistä puhe hankkeiden työskentelyssä ilmenneestä yhteisestä näkemyksestä ja yksimielisyydestä. Joissakin hankkeissa myös eksplisiittisesti tavoitellaan tällaista yhteistä näkemystä. Hankkeiden omassa puheessa yksimielisyyteen sisältyy vain sopivasti eroavaisuuksia. Voidaankin kysyä, olisiko ennakoitihankkeissa enää mahdollista esittää yksimielistä ja yhtenäistä linjaa ulospäin, jos hankkeet avattaisiin laajemmille kansalaisryhmille. Toisaalta on mahdollista, että yksimielisyys ja yhtenäisyys on kehys, jonka raportin kirjoittaja on valinnut mutta joka ei todellisuudessa vastaa hankkeen työskentelyn kulkua. Tällaisia mahdollisia ristiriitoja ja kiistoja tulevaisuuden tulkinnoista ei tuoda esiin ennakoitihankkeiden puheessa.

3.3 Kansalaisten osallistumismahdollisuudet ennakoitihankkeissa

Ahti Salo (2001, 35) totesi teknologian ennakoititarpeita koskevassa selvityksessään 2000-luvun alussa, että suomalaiset teknologian ennakoitihankkeet olivat olleet tyypillisesti asiantuntijakeskeisiä. Salo (ibid.) mukaan teknologian ja talouden asiantuntijoita oli konsultoitu hankkeissa ahkerimmin, kun taas maallikoiden, kansalaisjärjestöjen ja palveluiden käyttäjien näkemykset olivat tyypillisesti jääneet ennakoitiprosesseissa kuulematta. Salo (ibid.) totesi selvityksessään, että nämä ryhmät ovat aktiivisemmin mukana ennakoititoiminnassa esimerkiksi Ruotsissa ja Iso-Britanniassa. Tämän tutkimuksen aineiston valossa samanlainen tulkinta voidaan tehdä myös aihepiiriltään laajemmista ennakoitihankkeista, sillä Suomen tulevaisuutta luotaavat hankkeet ovat myös olleet luonteeltaan asiantuntijakeskeisiä. 2000-luvun kuluessa tilanne on alkanut vähitellen muuttua.

Ennakoitihankkeiden omassa puhunnassa ei oteta kovinkaan usein suoraan kantaa siihen, kenen tulisi ennakoida Suomen tulevaisuutta. Muutamia suoria kannanottoja ennakoitihankkeiden julkaisuista kuitenkin löytyy.

Toisin kuin ennen, tulevaisuudessa ei riitä, että talouden tai politiikan eliitti tiedostaa suunnan. Mahdollisimman monen kansalaisen on voitava olla mukana määrittelemässä ja tekemässä muutosta talouden, tieteen, politiikan ja kansalaisuuden toiminnan kentillä. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1997)¹²

Tässä näkemyksessä korostetaan kansalaisten merkitystä ja roolia tulevaisuuden muutosten tekijöinä ja määrittelijöinä. Avoimeksi jää, onko suunta ja muutoksen sisältö kuitenkin jo pitkälti valittu vai olisiko tulevaisuusvaliokunnan näkemyksessä kansalaisilla aito mahdollisuus toisenlaisiin muutoksen määrittelyihin kuin esimerkiksi eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalla. Vastakkainen näkemys kansalaisten roolista löytyy Elinkeinoelämän valtuuskunnan ennakoitihankkeesta vuodelta 2004.

Erityisen suuri vastuu on ns. eliitillä - olipa kyse poliittisista päättäjistä, ammattiyhdistysliikkeen ja elinkeinoelämän huippujohdosta tai kulttuurielämän kärjestä. Juuri eliitin on kyettävä laatimaan tiekartta tulevaisuuteen. Useimmiten historian vaikeissa tilanteissa päätökset ovat olleet yleisen mielipiteen vastaisia mutta kuitenkin oikeita. Nyt on kyettävä tekemään näitä päätöksiä. (Ruokanen 2004, 9-10)

Tässä hankkeessa tulevaisuuden suhteen tulee laatia toimintasuunnitelma, ja se katsotaan nimenomaan eliitin tehtäväksi. Kanta on päinvastainen kuin eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan edellä esittämä näkemys. Molemmat tahot katsovat muutokset laajoiksi ja kattaviksi mutta päätyvät sen pohjalta erilaisiin lopputuloksiin keskeisistä toimijoista. Tulevaisuusvaliokunnalle keskeisten muutosten laajuus merkitsee sitä, että tulevaisuustietoisuutta ja muutosten suhteen toimimista tulee laajentaa kansalaisiin asti. Elinkeinoelämän valtuuskun-

¹² Ei sivunumerointia.

nan raportissa näkemys on toinen. Huomattavaa on, että siinä tulevaisuuden kannalta tärkeiden päätösten katsotaan voivan olla myös yleisen mielipiteen vastaisia.

Vaikka ennakoitihankkeet ovat olleet asiantuntija- ja päätöksentekijäkeskeisiä, niissä ollaan kuitenkin oltu kiinnostuneita siitä, mitä kansalaiset ajattelevat tulevaisuudesta.

Hyvin tärkeänä on pidetty sitä, että selonteko valottaa kansalaisten näkemyksiä nykytilanteen ja tulevaisuuden ongelmista, uhkista ja vahvuuksista; selontekoa varten on teetetty erityinen arvo- ja asennetutkimus [...] (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 8)

Kansalaisten ajatuksia tulevaisuudesta on selvitetty erillisillä arvo- ja asennetutkimuksilla tai sitten on tarkasteltu muiden tahojen toteuttamien asennemittausten tuloksia (ks. esim. Himanen 2010, 31; Hautamäki 2008, 31; Reilu ja rohkea -vastuun ja osaamisen Suomi 1996, 95–99). Ensimmäisessä valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa teetettiin oma arvo- ja asennetutkimus selontekotyötä varten. Tulevaisuuden ennakoitityöstä kiinnostuneita kansalaisia ei ole kuitenkaan kutsuttu mukaan ennakoitihankkeiden eri työskentelyvaiheisiin kuin vasta vähitellen 2000-luvun kuluessa viime vuosiin painottuen.

1990-luvulla ja 2000-luvun alkupuolella ennakoitihankkeet olivat joko kokonaan yleisöltä suljettuja tai sitten niissä tarjottiin kansalaisille joitakin rajattuja mahdollisuuksia esittää näkemyksiään hankkeista jälkikäteen, kun hankkeiden julkaisut ja johtopäätökset valmistuivat ja tulivat julkisuuteen. Kansalaisille ei siten avattu mahdollisuuksia vaikuttaa käsiteltävien aiheiden ja niiden käsittelyn näkökulmien valintaan, vaan painopiste oli hankkeiden lopputuloksista käytävässä keskustelussa. Esimerkiksi Sitran Suomi 2015-ohjelman yhteydessä ohjelman puitteissa julkaistusta raporteista oli mahdollista keskustella jälkikäteen kertomalla näkemyksistään Sitraan sähköpostitse (ks. Suomi 2015 2000, 6). Myös valtioneuvoston tulevaisuusselontekojen kohdalla 1990-luvun lopulla avattiin keskustelun mahdollisuuksia tulevaisuudesta järjestämällä alueellisia tulevaisuusfoorumeja. Näitä tilaisuuksia organisoivat valtioneuvoston kanslia yhdessä tulevaisuusvaliokunnan ja alueellisten toimijoiden kanssa. Myös nämä tilaisuudet järjestettiin selontekojen julkaisemisen jälkeen, jolloin oli mahdollista keskustella selonteon lopputuloksista.

Tilaisuudet järjestettiin Joensuussa, Espoossa, Lahdessa, Kemissä, Kokkolassa ja Porissa. Osallistujat edustivat tasaaisesti kaupunkien ja kuntien virkamies- ja luottamushenkilöjohtoa, maakuntien liittoja, korkeakouluja ja tutkimuslaitoksia, valtion aluehallintoa, ammattiyhdistysliikettä, kansalaisjärjestöjä, yrityksiä sekä elinkeinoelämän järjestöjä. Valtioneuvoston edustajina osallistui kuhunkin tilaisuuteen kaksi ministeriä. Jokaisella foorumilla oli omat teemansa, joiden kautta käytiin keskustelua tulevaisuudesta. Aiheina oli elämän koko kirjo. (Saari 1999, 10)

Tulevaisuusselonteon aluetilaisuuksien osallistujia ei täsmennetä tämän tarkemmin. Vaikuttaa siltä, että tilaisuudet on ensisijaisesti suunnattu alueellisille päätöksentekijöille. Tulevaisuusfoorumeja on järjestetty vuosina 1998–2010 kunkin tulevaisuusselonteon julkaisemisen jälkeen. Foorumeissa on keskusteltu

selonteon aihepiiriin liittyvistä teemoista, ja jokaisella yksittäisellä tilaisuudella on ollut oma teemansa. Kuhunkin tulevaisuusselontekoon liittyvistä foorumeista eri paikkakunnilla on julkaistu kooste, josta käy ilmi eri paikkakuntien aluetilaisuuksien ohjelma ja jossa on lyhyet koosteet tilaisuuksien keskeisistä puheenvuoroista (ks. esim. Mesimäki 2003; Peltonen 1999). Foorumien julkaisuista syntyy vaikutelma, että tarkoituksena on ollut jalkauttaa tehtyjä tulevaisuus-suunnitelmia alueiden toteutettavaksi. Tavoitteena on ollut myös vuorovaikutuksen lisääminen alueellisten ja valtakunnallisten toimijoiden välillä.

Tulevaisuusfoorumit 2002 – alueellisten keskustelujen sarja jatkoi vuosina 1998 ja 2000 järjestettyjä vastaavia tilaisuuksien sarjoja. Niiden toteuttamisen taustalla on ollut tarve saattaa alueellisia ja valtakunnallisia toimijoita yhteen käymään avointa vuoropuhelua alueiden tulevaisuuden mahdollisuuksista sekä toive alueellisen jatkokeskustelun synnyttämisestä hallituksen tulevaisuusselontekojen esille nostamien kysymysten pohjalta. (Lipponen 2003, 9)

Alueellisissa tulevaisuusfoorumeissa on keskusteltu tulevaisuudesta valtioneuvoston julkaiseman tulevaisuusselonteon pohjalta. Vuoden 2009 selontekoon saakka valtioneuvoston selonteosta on keskusteltu pelkästään selontekojen julkaisemisen jälkeen alueellisissa tilaisuuksissa alueellisten toimijoiden, voittopuolisesti kunnallisten ja maakunnallisten päätöksentekijöiden kanssa. Vuoden 2009 selonteon yhteydessä myös valmistelutyötä avattiin siten, että kansalaisilla ja muilla ryhmillä oli mahdollisuus osallistua rajatuilla tavoilla selonteon valmisteluun.

Selonteon valmistelussa on pyritty osallistamaan otteeseen. Kansalaisten ja sidosryhmien näkemyksiä on kysytty verkkokyselyillä ja – keskusteluilla, työpajoilla sekä ryhmäpaneeleilla. (Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 7)

Tässä selontekotekstissä kerrotaan osallistavasta otteesta, mutta siinä ei kuitenkaan tarkemmin avata, mikä oli kansalaisilta saatujen näkemysten anti selonteolle. Selonteon lopussa on listattu ”Tapahtumat ja osallistaminen” -otsikon alle selontekoprosessiin liittyviä tilaisuuksia (Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 178). ”Osallistaminen” -otsakkeen alla on lista, jonka mukaan Otakantaa.fi-foorumilla on järjestetty selonteon valmistelun yhteydessä kaksi verkkokeskustelua joulukuussa 2007 ja maaliskuussa 2009. Lisäksi osana selonteon valmistelua on järjestetty kaksi skenaarioverstasta ja toteutettu skenaarioiden laadintavaiheessa kolme verkkokyselyä. Osallistamisen kerrotaan sisältäneen myös vuonna 2008 toteutettuja sidosryhmäpaneeleja ja yhteiskeskustelun, yhteensä 14 tilaisuutta. (ibid.) Selonteossa siis listataan tapahtumia mutta ei avata niiden sisällöllistä puolta. Niistä kiinnostuneen pitää etsiä tietoa muualta. Erityisesti osallistamisen tavoitteet ja vaikutukset selonteon valmisteluun ja varsinaisen selonteon sisältöön jää avoimeksi.

2000-luvun loppupuolella muutkin ennakoititoimijat alkoivat avata ennakoitihankkeidensa työskentelyprosesseja kansalaisille. Myös ennakoititoimijoiden välinen yhteistyö lisääntyi. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto perusti

kansallisen ennakoitiverkoston vuonna 2008¹³. Verkostolla on verkkosivut, jotka on suunnattu kaikille ennakoinnista kiinnostuneille (Kansallinen ennakoitiverkosto 12.6.2014).

Kansallisen ennakoitiverkoston (KEV) tavoitteena on nostaa suomalaisen yhteiskunnan uudet haasteet ja mahdollisuudet keskusteltaviksi, tutkittaviksi ja päätettäviksi. KEV ylläpitää näitä kaikille avoimia Foresight.fi-verkkosivuja, jotta ennakoititieto ja keskustelijat kohtaisivat. Foresight.fi on tarkoitettu yhtä lailla asiantuntijoille, päätöksentekijöille kuin kaikille tulevaisuuskeskustelusta kiinnostuneille kansalaisille.

KEV on ennakoijien keskustelu- ja koordinaatiofoorumi. Sen ydinryhmä koostuu lähinnä julkishallinnon organisaatioista, joilla on jatkuvaa ennakoititoimintaa. KEV kutsuu kokouksiinsa lisäksi muita osallistujia haastamaan ennakoijien ajattelua, oppimaan ja opettamaan. Näitä osallistujia kutsutaan erityisesti yritysmaailmasta ja kansalaisjärjestöistä. (Kansallinen ennakoitiverkosto 12.6.2014)

Aikaisempiin varsinaisiin ennakoitihankkeisiin verrattuna kansallisen ennakoitiverkoston tavoitteena näyttäisi olevan ennakoinnin avaaminen laajemmille kansalaisryhmille, vaikka sen toiminnan ydinryhmä muodostuu julkisen hallinnon organisaatioista (esim. EK, EVA, Tekes, Suomen Akatemia, Valtioneuvoston kanslia, Sitra). Hankkeen verkkosivulla on ennakoititietoa siitä kiinnostuneille sekä linkkejä eteenpäin. Sivuille kirjoittavat ennakoinnin asiantuntijat ja ennakoititoimijat. Näitä tekstejä tai blogeja voi kommentoida ja ajoittain niistä käydään keskustelua. (ks. Kansallinen ennakoitiverkosto 12.6.2014)

2000-luvun lopulla internetin ja sosiaalisen median mahdollisuuksia ryhdyttiin hyödyntämään muissakin ennakoitihankkeissa. Esimerkiksi Sitran vuonna 2009 käynnistämällä *Suomen Elinvoiman lähteet* -kehityshankkeella oli verkkosivut, jonne hanketyöskentelyssä mukana olevat henkilöt kirjoittivat blogia hankkeen työskentelystä ja avasivat jonkin verran hankkeen kokoontumisissa käsiteltyjä teemoja (ks. Sitra, Suomen elinvoiman lähteet. 12.6.2014). Blogia oli mahdollista kommentoida. Itse hankkeen tilaisuudet olivat kuitenkin yleisöltä suljettuja enkä itse edes tutkijan roolissa saanut lupaa osallistua hankkeen kokoontumisiin hanketyöskentelyä havainnoidakseni. Myöhemmin hankkeelle perustettiin myös facebook-sivut (ks. Elinvoima-foorumi 12.6.2014).

Internetin ja sosiaalisen median mahdollisuuksia alettiin hyödyntää myös tulevaisuusselonteiden valmistelussa, erityisesti vuoden 2013 tulevaisuusselonteiden valmistelun yhteydessä. Selonteiden teemana oli *Suomen kestävä kasvu ja kansalaisten hyvinvointi 2030*. Tämän selonteiden valmisteluvaihetta avattiin aikaisempaa enemmän aiheesta kiinnostuneille (ks. Tulevaisuus 2030 21.3.2013). Valmisteluvaihe nimettiin erilliseksi *ennakoitivaiheeksi*, johon ”osallistettiin” monia toimijoita eri vaiheissa. *Ennakoitivaiheen* päätteeksi julkaistiin raportti, jota oli mahdollista kommentoida ja josta oli mahdollista antaa palautetta hankkeen verkkosivuilla. Ennakoitivaihetta seurasi varsinaisen poliittisen asiakirjan eli selonteiden valmistelu. (Tulevaisuus 2030 21.3.2013) Valtioneuvoston kanslia valmisteli tätä tulevaisuusselontekotyötä yhteistyössä Sitran, Suomen Akatemian ja Tekesin kanssa (Valtioneuvoston kanslia. Ennakoinnin verk-

¹³ Jatkoa kauppa- ja teollisuusministeriön perustamalle ennakoitifoorumille.

koraportti. 12.6.2014). Ensimmäistä kertaa selontekotyössä oli mukana myös muita keskeisiä ennakoitintoimijoita.

Tulevaisuusselonteolle perustettiin omat internet-sivut (Tulevaisuus 2030 21.3.2013), ja näille sivuille linkitettiin aiheesta kiinnostuneiden ja mukaan ilmoittautuneiden kansalaisten ja asiantuntijoiden omia blogikirjoituksia. Sivulla oli myös vieraileva päätoimittaja lyhyen ajan kerrallaan. Kenen tahansa oli mahdollista kommentoida sivujen kirjoituksia. Selontekohankkeelle perustettiin myös facebook-sivut (Tulevaisuus 2030b 12.6.2014). Sivuille linkitettiin blogeja ja muita ennakoitihankkeeseen tai ennakointiin yleisemmin liittyvää aineistoa, ja sivuilla oli ja on yhä mahdollisuus käydä keskustelua.

Tulevaisuusselonteon verkkosivuilla (ks. Tulevaisuus 2030c 12.6.2014) listattiin tapoja, joilla selonteon valmisteluun oli mahdollista osallistua. Osallistumistavat olivat kaikki verkon kautta tapahtuvia, esimerkiksi osallistumista keskusteluun Twitterissa, palautteen antamista ennakoinnin verkkoraportista, verkkosivujen sisällön kommentointia tai palautteen antamista sähköpostilla. Vaikka selonteon verkkosivut ohjasivat osallistumaan selonteon valmistelutyöhön verkon kautta, selonteon valmisteluprosessiin liittyivät myös yliopistopaikkakunnilla järjestetyt seitsemän aluetilaisuutta. Ennakointivaiheen raportissa kerrotaan, että aluetilaisuuksia toteutettiin alueiden ja nuorten näkemyksien tavoittamiseksi (Valtioneuvoston kanslia. Ennakoinnin verkkoraportti. 12.6.2014).

Aluetilaisuudet ovat noudattaneet samaa kaavaa (ks. Tulevaisuus 2030d 12.6.2014). Tilaisuudet on avannut ministeri omalla puheenvuorollaan. Tämän jälkeen on toteutettu paneelikeskustelu, jonka osallistujina on yleensä ollut ministeri, yksi opiskelija, yksi yrittäjätaustainen henkilö, joku kaupungin edustaja, keskeisen oppilaitoksen rehtori (yliopisto tai ammattikorkeakoulu) sekä jonkin paikallisen median päätoimittaja. Päätoimittaja on juontanut paneelikeskustelun. Paneelien jälkeen aluetilaisuuksissa jonkin koulun oppilaat ovat kertoneet omia näkemyksiään tulevaisuudesta. Eri tilaisuuksissa on ollut eri-ikäisiä oppilaita, nuorimmat ovat olleet alakoululaisia ja vanhimmat ovat olleet lukiolaisia. (ks. esim. Tulevaisuus 2030e 12.6.2014)

Lasten ja nuorten esityksen jälkeen aluetilaisuuden teemasta vastaava henkilö (teemaryhmän johtaja) on ohjeistanut ryhmätyön, jonka tekemiseen on sen jälkeen käytetty aikaa noin 45–50 minuuttia. Tämän jälkeen tilaisuudessa on ollut tauko. Tauon jälkeen eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan edustaja on pitänyt oman puheenvuoronsa, ja tilaisuuden on päättänyt selonteon pääkirjoittajan Mari Hjeltin (Gaia) yhteenveto, jossa hän on tarkastellut ryhmätöiden antia ja poiminut niistä esiin joitakin huomioita. Tilaisuuden päätössanat on lausunut rehtori siitä oppilaitoksesta, jonka tiloissa tilaisuus on järjestetty.

Aluetilaisuuksien järjestelyt ja ohjelma ovat asemoineet tilaisuuksien osallistujat pitkälti etukäteen valmisteltujen virallisten puheiden ja muiden esitysten kuulijoiksi. Paneelikeskustelujen osallistujien ja muiden puhujien valinnan voi tulkita kehystävän nämä toimijatahot päteviksi keskustelijoiksi tulevaisuudesta. Ministerit, kansanedustajat tulevaisuusvaliokunnasta, yrittäjät, kaupunkia edustavat päättäjät, oppilaitosten johtajat ja median päätoimittajat sekä

opiskelijat nuorten edustajina on kehystetty tilaisuuksissa keskeisiksi toimijoiksi tulevaisuuden suhteen. Lasten ja nuorten esitykset ja piirustukset ovat tuoneet virallisiin puheisiin tauon ja tarjonneet kevyempää ohjelmaa. Koska jonkin hallinnonalan ministeri on avannut aluetilaisuuden, hänellä on ollut merkittävin rooli tulevaisuuskeskustelun kehysten asettajana. Median päätoimittaja on puolestaan ohjannut paneelikeskustelun juontajana sitä, mistä paneeliin valitut toimijat ovat voineet keskustella ja huolehtinut siitä, että keskustelu on pysynyt ministerin asettamissa tulkintakehyksissä. Kysymyksille tai keskustelulle yleisön kanssa ei ole varattu tilaisuuksissa aikaa ja tilaa ryhmätöiden ulkopuolella. Tilaisuuksien ohjelman rakenne ja toteutus kehystää tavallisia kansalaisia edustavan yleisön näin ennalta valittujen keskustelijoiden puheiden kuulijoiksi. Ylipäätään tilaisuuksien sisältö ja ohjelma muistuttaa hyvin paljon aikaisemmin selontekojen julkaisun jälkeen järjestettyjen tulevaisuusfoorumien tilaisuuksien ohjelmaa (vrt. esim. Mesimäki 2003). Henkilöt, joiden puheenvuoroja ja alustuksia tilaisuuksissa on kuunneltu, ovat taustoiltaan samoja. Keskeisimmäksi eroksi näyttäisi muodostuvan aluetilaisuuksissa osallistujilla teetetty ryhmätyö ja tilaisuuksien ajoittuminen selonteon valmisteluvaiheeseen sen toteuttamisen jälkeisen ajankohdan sijaan.

Mihin ja miten ennakoitiin voi käytännössä osallistua? – Case tulevaisuusselonteon aluetilaisuus Jyväskylässä

Osallistuin itse Jyväskylässä järjestettyyn tulevaisuusselonteon aluetilaisuuteen 5.10.2012.¹⁴ Tarkastelen nyt tilaisuudessa tekemäni osallistuvan havainnoinnin¹⁵ pohjalta sitä, mihin ja miten keskusteluun tässä tilaisuudessa saattoi osallistua.

¹⁴ Tarkalleen ottaen soitin valtioneuvoston kansliaan ja pyysin lupaa saada osallistua tilaisuuteen, kun olin selonteon verkkosivuilta huomannut yhden aluetilaisuuden tulevan tapahtumaan omassa kotikaupungissani. Sain kutsun osallistua.

¹⁵ Toteutin osallistuvan havainnoinnin siten, että seurasin tilaisuuden ohjelmaa ja osallistuin ryhmätöiden tekemiseen tavallisen osallistujan tapaan. En asettunut tilaisuudessa ulkopuolisen tarkkailijan rooliin esimerkiksi istumalla erillään muista osallistujista ja pidättäytymällä osallistumasta ryhmätöihin tai keskusteluihin muiden osallistujien kanssa. Halusin osallistua ohjelmaan saadakseni tilaisuudesta nimenomaan osallistujan kokemuksen enkä ulkopuolisen tarkkailijan kokemusta. Pyrin kuitenkin tietoisesti havainnoimaan kaikkea tilanteeseen liittyvää mahdollisimman tarkasti. Tällä tavoin otin etäisyyttä tapahtumiin ja havainnoin niitä ikään kuin matkan päästä, vaikka kuitenkin hyvin läheltä. Kirjoitin tapahtuman kuluessa sopivissa kohdin muistiinpanoja tilaisuuden kulusta, sisällöstä ja tekemistäni havainnoista. Kiinnitin erityisesti huomiota tilaisuuden esillepanoon, ohjelman rakenteeseen ja kulkuun suhteessa yleisöön sekä ryhmätöiden organisointiin ja toteutukseen. Kirjoitin pian tilaisuuden jälkeen puhtaaksi tekstin havainnoistani.

Koska tilaisuus oli luonteeltaan melko julkinen ja koska en tutkimuksessani käsittele arkaluontoista aihetta tai tilaisuudessa kohtaamieni ihmisten yksityisyyttä tai henkilökohtaista elämää (ks. Kuula 2006, 62–65, 119–120), en ole suoraan pyytänyt lupaa tehdä osallistuvaa havainnointia tilaisuudessa. Tilaisuuden julkisesta luonteesta kertoo se, että tilaisuuden ohjelmalehtiset, videoituja osuuksia, ryhmätyötehtävät ja kirjoitettuja koosteita on vapaasti saatavilla verkossa (ks. Tulevaisuus 2030 12.6.2014). Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon aluetilaisuus myös lähetettiin suorana lähettyksenä verkon kautta, jolloin se oli siis kenen tahansa katsottavissa. Ryhmätöiden osalta kerroin läsnäolijoille tilanteessa olevani tutkija ja siinä roolissa mukana tilaisuudessa. Olen häivyttänyt henkilötiedot ryhmätöitä käsittelevästä osiosta. Muun julkisemman osuuden kohdalla olen säilyttänyt puhujien nimitiedot.

Ennen aluetilaisuuksien järjestämistä tulevaisuusselonteon ennakoituvaiheessa oli päätetty selonteon aihe *Suomen kestävä kasvu ja kansalaisten hyvinvointi 2030* ja ne teemat ja kysymykset, joista käsin selonteon aihetta tulnaisiin tarkastelemaan. Teemoiksi oli valittu *niukkuuden mahdollisuudet, hallinto mahdollistajaksi, uusi pohjoisen maantiede, yritysten uudistuminen, kansalaisten hyvinvointi ja osallisuus sekä tulevaisuuden työelämä*. Kussakin aluetilaisuudessa käsiteltiin yhtä teemaa, joka oli valittu etukäteen. Lisäksi ennakoituvaiheessa ennen aluetilaisuuksia oli päätetty neljä *läpileikkaavaa näkökulmaa*, joista käsin kutakin teemaa selonteossa ja myös aluetilaisuuksissa käsiteltäisiin. Näitä näkökulmia olivat *joustavuus ja kriisinkestävyys, osaamiset ja kyvykkyydet, ICT mahdollistajana ja globaali näkökulma* (aluetilaisuuden materiaali). Jyväskylän aluetilaisuuden aiheena oli *hallinto mahdollistajaksi*.

Jyväskylän aluetilaisuuden avasi valtiovarainministeri Jutta Urpilainen. Hän liitti puheessaan hallinto mahdollistajaksi -teeman alle kolme keskeistä asiaa: avoimen datan, joukkoistamisen ja hyvän työnantajakuvan. Urpilaisen mielestä valtion hallinnon tulee tulevaisuudessa avata tietovarantojaan kansalaisten käyttöön. Hän katsoi tämän synnyttävän myös uutta yritystoimintaa. Toisena keskeisenä asiana Urpilainen nosti esiin joukkoistamisen, jonka hän rinnasti kansalaisten osallistamiseen päätöksentekoon. Ministeri kertoi esimerkein, että Suomi oli jäljessä monia muita maita joukkoistamiskehityksessä, jossa julkisen hallinnon ja poliittisen päätöksenteon prosesseja avataan kansalaisille. Urpilainen kertoi uskovansa vuonna 2030 kansalaisten haluavan enemmän suoran osallistumisen mahdollisuuksia. Hän kertoi haluavansa nähdä, että Suomi on vuonna 2030 joukkoistamisessa johtavia maita. Kolmanneksi Urpilainen puhui hyvän johtamisen merkityksestä työhyvinvoinnille ja totesi, että julkishallinto voisi olla edelläkävijä hyvänä työnantajana.

Puheessaan Urpilainen näin tuotti sisältöä ja merkityksiä tilaisuuden teemasta sekä rajasi käsiteltävän teeman näkökulmia eli sitä, mitä *hallinto mahdollistajaksi* voisi tarkoittaa. Hän myös kertoi tämän teeman osalta jo asetetuista tavoitteista. Tilaisuuteen osallistujille kerrottiin näin teemaan liittyvistä tavoitteista ja sisällöistä. Osallistujat eivät päässeet tuottamaan sisältöä valitulle teemalle vapaasti vaan *hallinto mahdollistajana* -teema ja siihen liittyvät valtioneuvoston tavoitteet kerrottiin kehyksenä, jonka sisällä operoitaisiin.

Jyväskylän aluetilaisuuden ryhmätöitä ohjeisti ja pohjusti kyseistä teemaa pohtineen työryhmän vetäjä, Mikkelin kaupungin kehitysjohtaja Soile Kuitunen. Hänen alustuksessaan jatkettiin teeman käsittelyä. Kuitunen kertoi, että tavoitteena on, että suomalainen hallinto on tulevaisuudessa paras avoimuudessa ja digitaalisuudessa. Hän myös pohti, että julkishallinnosta voitaisiin tehdä tulevaisuudessa niin hyvä, että kansalaiset suorastaan vaativat tai huutavat lisää hallintoa.

Jyväskylän aluetilaisuudessa tilaisuuden osallistujat asettuivat sattumanvaraisesti istumaan oman valintansa mukaan pöytiin, joiden äärellä oli istumapaikkoja kuudelle hengelle. Näistä pöytäryhmistä muodostuivat myöhemmin ryhmätöiden ryhmät. Tilaisuus järjestettiin Jyväskylän ammattikorkeakoulun tiloissa, ja ammattikorkeakoulun opiskelijat olivat merkittävässä roolissa tilai-

suuden järjestelyissä. Osallistujille annettiin tilaisuuteen tullessa esittelylehtinen selonteosta ja luettelo osallistujista. Missään ei kuitenkaan kerrottu, miten osallistujat oli tilaisuuteen valittu. Selonteon verkkosivuilla aluetilaisuuksista kerrotaan näin:

Tulevaisuusselonteon ennakointiprosessiin liittyi verkossa käytävän keskustelun lisäksi paljon muutakin. Tilaisuuksiin kutsuttiin koululaisia, yrityksiä, tavallisia kansalaisia, kansalaisjärjestöjä, tutkijoita, virkamiehiä ja poliitikkoja. Tilaisuuksien ryhmittöihin pystyi osallistumaan myös netissä. (Tulevaisuus 2030d 12.6.2014)

Jyväskylän tilaisuudessa osallistujat koostuivat paikallisten yritysten, järjestöjen, kaupunkien ja oppilaitosten edustajista. Nuoria ja opiskelijajärjestöjen edustajia oli mukana paljon.

Ryhmätöitä ohjasivat Jyväskylän ammattikorkeakoulun opiskelijat. Jyväskylän aluetilaisuudessa ryhmätyön aiheena oli pohtia: 1) *Mitä digitaalinen avoin hallinto merkitsee*, 2) *Mitä pitäisi tapahtua, jotta kohderyhmäsi kansalaisten elämänoima vahvistuisi ja julkisen hallinnon tuottavuus paranisi sekä* 3) *Mitä osaamisia ja kyvykkyyksiä tarvitaan*. Kunkin ryhmän piti pohtia näitä kysymyksiä *tietyä kansalaisryhmän näkökulmasta ja vuoden 2030 perspektiivistä*. Tarkasteltavia kansalaisryhmiä olivat *tukea vaativat lapsiperheet, yrittäjyyttä harkitsevat, vanhuksat, nuoret, kansalaisaktiivit ja keskiwertokansalaiset* (ks. Tulevaisuus 2030f. 12.6.2014). Kunkin ryhmän tehtävänannossa määriteltiin, minkä kansalaisryhmän näkökulmasta kysymyksiä tuli pohtia. Oman ryhmäni tuli pohtia kysymyksiä *tukea tarvitsevien lapsiperheiden näkökulmasta*. Kunkin kysymyksen pohdinnan lisäksi ryhmän tuli tuottaa 130 merkin mittainen tweet, joka sisältäisi ”jonkin radikaalin idean tulevaisuudesta vuonna 2030” ryhmätyön kohderyhmäkansalaisten näkökulmasta. Ryhmätyöhön oli varattu aikaa 45–50 minuuttia.

Ryhmätyötä vetänyt opiskelija huolehti ajankäytöstä ja kirjoitti kannettavalla tietokoneella muistiinpanoja ryhmän keskustelusta sekä tveettasi käynnissä olevaan verkkokeskusteluun ryhmän ajatuksia. Tästä huolimatta ryhmän piti valita keskuudestaan puheenjohtaja ja sihteeri, joka kirjoitti paperille ryhmän näkemykset kuhunkin kysymykseen sekä 130 merkin pituisen tweetin. Ryhmätöiden tuotokset haluttiin talteen paperimuodossa.

Ryhmätyöhön varattu aika oli verrattain lyhyt. Ryhmässä, jossa itse työskentelin, oli vain neljä henkilöä kuuden sijaan ja silti ryhmällemme tuli kiire, että ehdimme pohtia kutakin kysymystä edes lyhyesti ja tiivistää paperille ranskalaisin viivoin keskeisiä keskustelussamme esiin nousseita teemoja sekä tuottaa vaaditun tweetin. Eräs ryhmämme jäsen jäi myös miettimään, mitä digitaalisen hallinnon käsitteellä oikeastaan tarkoitetaan. Hän kysyi tätä ryhmämme vetäjältä, joka ei kuitenkaan osannut vastata tähän kysymykseen. Hän kertoi, että hänet oli ohjeistettu vain pitämään huolta aikataulusta ja ohjaamaan ryhmän työskentelyä. Kysymysten sisällöstä hän ei osannut sanoa mitään. Hän ei myöskään osannut vastata kysymykseen siitä, miten tilaisuuden osallistujat oli valittu.

Ryhmätöissä tarkasteltava kansalaisten kohderyhmä oli määritelty pöytäkohtaisesti eivätkä pöytään istuneet tilaisuuteen kutsutut kuulijat tienneet etukäteen ryhmätyöstä tai siitä kansalaisten kohderyhmästä, jonka näkökulmasta

kussakin pöydässä tulotaisiin tarkastelemaan esitettyjä kysymyksiä. Omaan ryhmääni sattui perhe- ja nuorisotyön kentällä toimivia henkilöitä, ja heidän asiantuntemuksensa vastasi hyvin ryhmämme tehtävänantoon. Tämä sattumanvarainen ryhmätöihin jakautuminen on sikäli kiinnostavaa, että ennakoitihankkeiden puheessa tavallisesti korostetaan hankkeisiin osallistujien asiantuntemusta. Tässä tapauksessa osallistujien asiantuntemus jätettiin itse työskentelyssä hyödyntämättä tai sattuman varaan.

Sosiaalinen media oli tilaisuudessa esillä siten, että valkokankaalle oli heijastettu twitterissä käytävä reaaliaikainen keskustelu tähän tilaisuuteen liittyen. Tilaisuudesta kiinnostuneiden oli mahdollista seurata tilaisuuden suoraa lähetystä twitterin ja selonteon verkkosivujen kautta ja myös kommentoida reaaliaikaisesti näkemäänsä ja kuulemaansa. Tilaisuuden kuluessa kiinnitettiin aika vähän huomiota näihin kommentteihin. Myös paikan päällä tehtäviin ryhmätöihin saattoi osallistua lähettämällä oman pohdintansa tulevaisuusselontekojen verkkosivujen kautta selonteon valmistelijoille.

Jyväskylän tilaisuudessa ryhmätöiden jälkeen puhui kansanedustaja Sinuhe Wallinheimo tulevaisuusvaliokunnan edustajana. Hän kertoi myös joukoistamisesta ja valiokunnan teettämästä selvityksestä tästä aiheesta. Lisäksi hän puhui yrittäjyydestä ja tarpeesta luoda Suomeen tulevaisuudessa paremmin epäonnistumista sietävä ilmapiiri. Wallinheimon jälkeen tilaisuudessa puhui vielä uudelleen kehitysjohtaja Soile Kuitunen, joka esitteli ryhmätöissä esille nousseita asioita kunkin pohditun kansalaisryhmän näkökulmasta. Tämän jälkeen yleisöllä oli mahdollisuus esittää kysymyksiä. Kysymysten jälkeen selonteon pääkirjoittaja Mari Hjelt Gaiasta nosti esiin joitakin huomioita tweettauksista, joita ryhmätöiden kuluessa ja tilaisuutta muuten kommentoineilta ihmisiltä oli tullut tilaisuuden aikana. Tilaisuuden päätti Jyväskylän ammattikorkeakoulun rehtori Jussi Halttunen.

Kysymyksille ja kommentteille oli varattu tilaisuudessa vain pieni hetki. Kommentteja tilaisuudessa esitettiin vain kaksi. Ensimmäisessä kommentissa huomautettiin, että tarkasteltaessa kehitystä kahdenkymmenen vuoden päähän voidaan huomata teknologian kehittyvän valtavan nopeasti mutta hallinnon muuttuvan hitaasti. Nykyisessä kehityksessä organisaatioita muutetaan jatkuvasti suuremmiksi. Kysyjä totesi, että siinä vaiheessa kun havaitaan kansalaisten oikeasti haluavan osallistua, organisaatioiden toimintaa voikin olla mahdollista purkaa vastaamaan tätä tarvetta, koska hallinto muuttuu hitaasti, ja se on rakennettu nyt hyväksi katsottujen periaatteiden mukaan. Kehitysjohtaja Soile Kuitunen totesi tähän, että kysymys on siis erilaisista rytmeistä ja muutossykeestä. Enempää keskustelua tästä ei syntynyt. Toinen kommentti koski talouden lamaa. Kysyjä pohti, mitä talouden lamat merkitsevät tulevaisuuden kannalta. Hän kysyi, pitäisikö talouden lamakausien ja ympäristön näkökulmasta jo kiireesti pohtia jatkuvan kasvun tavoitteista siirtymistä kestävämmän kehityksen tavoitteisiin. Kehitysjohtaja Soile Kuitunen totesi, että tämä on tärkeä kysymys ja että juuri tätä näissä selonteon teemaryhmissä yritetään pohtia. Enempää keskustelua ei syntynyt tästä aiheesta eikä useampia kommentteja tullut.

Jyväskylän aluetilaisuudessa oli vain vähän tilaisuuksia kysyä ja kommentoida tilaisuuden kulkua ja aiheita ryhmätöiden ulkopuolella. Tässä kohtaa, jossa keskustelulle oli vähän aikaa, se tyrehtyi alkuunsa. Keskustelua vetänyt Mikkelin kaupungin kehitysjohtaja Soile Kuitunen kuunteli kysymykset mutta ei rohkaissut jatkamaan keskustelua niistä. Hän ikään kuin totesi kysymykset kuulluiksi ja jatkoi eteenpäin. Hän ei kääntynyt kysymyksen jälkeen yleisön puoleen ja kysynyt, halusiko joku toinen henkilö kommentoida kysymystä vaan ikään kuin päätti omalla puheenvuorollaan kysymyksen käsittelyn ja siirtyi eteenpäin. Näin keskustelun sijaan syntyi yksisuuntaisia puheenvuoroja, jotka eivät saaneet aikaan keskustelua. Keskustelu aloitettiin Kuitusen sanoilla: ”Ainiin. Tässä kohtaa piti muistaa kysyä, haluaako joku kysyä tai kommentoida...”. Tämän kommentin pohjalta syntyi mielikuva siitä, että keskustelua ja kommentteja ei pidetty kovin tärkeänä osana tilaisuuden kokonaisuudessa.

Seurasin myös joitakin muita aluetilaisuuksia suorina lähetyksinä selonteon verkkosivujen kautta. Muuallakin yleisön esittämät kysymykset ohitettiin jollain tapaa. Esimerkiksi Tampereen aluetilaisuudessa¹⁶ (Tulevaisuusselonteon Tampereen aluetilaisuus 22.10.2012) eräs opiskelija kertoi, että häntä huolestuttaa näissä tulevaisuuden pohdintoissa hänen ikäpolvelleen asetetut vaatimukset, kun niissä tavoitellaan pitempiä työuria ja suurempaa tuottavuutta. Hän pohti ja kysyi, onko näiden tavoitteiden ja vaatimusten seurauksena työuupumusta ja masennusta aina vain nuoremmilla ja aina vain useammilla ja onko hän itse siis työuupumuksesta kärsivä jo kolmekymppisenä. Tilaisuuden vetäjät olivat hiljaa ja totesivat, että he eivät osaa sanoa tähän nyt mitään. Lopulta eräs tilaisuuden osallistuja ryhtyi puhumaan siitä, mitkä seikat puhuvat sen puolesta, että näin ei käy. Tästä hiljaisuus sitten laukesi. Kukaan ei kuitenkaan vastannut nuoren opiskelijan kysymykseen eikä keskustelua syntynyt tämän mahdollisen kuvan pohdinnasta vaan ennemminkin siitä, että kehitys ei voi mennä tähän suuntaan.

Mielestäni tämä tapa ottaa vastaan kysymyksiä aluetilaisuuksien yleisöltä kertoo siitä, että kansalaisten kysymysten ja kommenttien odotettiin olevan tilaisuuden alkupuolella kuultujen esitysten kanssa samassa linjassa. Osallistujien panoksen odotettiin tuottavan jotakin lisää tilaisuuden alkupuolen puheenvuoroissa tuotettuihin tulevaisuuden kehyksiin. Tähän kehykseen ei sopinut negatiivisen kehityskulun mahdollisuuden pohdinta. Tämän Tampereen tilaisuuden nuoren esittämän kysymyksen hän voisi tulkita viittaavan siihen, että kuva tulevaisuudesta sisältää myös huonon kehityksen mahdollisuuksia, jossa hyvät aikomukset edistää parempaa tulevaisuutta kaikille voivatkin kääntyä tavoitellun vastaisiksi lopputuloksiksi. Sen sijaan, että tätä mahdollisuutta olisi tarkasteltu syvällisemmin, koko näkökulma mielummin ohitettiin. Myös teknologian ja hallinnon muutosten eritahtisuudesta huomauttanut kommentti Jyväskylän aluetilaisuudessa toi esiin ongelmallisen tulevaisuuskuvan. Tällaiset yleisön osoittamiin ongelmiin ja kriittisiin huomioihin tilaisuuden vetäjät eivät tarttuneet, vaan pyrkivät ennemminkin toteamaan ne kuulluiksi mutta ohitta-

---

¹⁶ Seurasin tilaisuuden suoraa lähetystä verkkosivujen www.2030.fi -kautta. En ollut itse paikalla.

maan näiden huomioiden syvällisemmän käsittelyn ja niihin paneutuvan keskustelun.

Tulevaisuusselonteon ennakkointivaiheen loppuraportissa kuvataan aluetilaisuuksien tavoitteena olleen alueiden ja nuorten näkemysten mukaan saaminen ennakkointityöhön (Valtioneuvoston kanslia. Ennakoinnin verkkoraportti. 12.6.2014). Jyväskylän aluetilaisuudessa tekemäni havainnoinnin pohjalta näyttää siltä, että alueiden ja nuorten näkemysten esittämiselle varattu aika, tila ja aihe olivat hyvin tarkasti rajattuja. ”Nuoret” pitivät sisällään yhden Jyväskylän lyseon lukion opiskelijaryhmän esityksen sekä aluetilaisuuden seinällä olevien Puistokoulun oppilaiden piirustukset sekä tietysti nuorten ja opiskelijajärjestöjen edustajien ison osuuden tilaisuuden osallistujien joukossa. Alueelliset näkökulmat tulevaisuuteen eivät juuri tulleet esiin tässä tilaisuudessa, sillä ryhmätyön tarkastelunäkökulma oli kansallinen kuten myös tilaisuuden muun ohjelman. Tulevaisuusselonteon julkinen puhe aluetilaisuuksista ei siten välttämättä kaikilta osin vastaa selonteon aluetilaisuuden osallistujan kokemusta. Alueiden näkemyksen mukaan saamisen sijaan kyse vaikutti osallistujan näkökulmasta olevan ennemminkin kansallisen tason toimijoiden näkemysten kuuntelemisesta ja ryhmätyön tuottamisesta heidän määrittelemässään viitekehyksessä ja heidän määrittelemiinsä tavoitteisiin tähdäten. Kansalaisten kuulemisen ja näkemysten huomioon ottamista ajatellen tila, aika ja aihealue, josta kansalainen saattoi jotakin tulevaisuusselonteon valmistelutyöhön tuottaa, oli rajattu hyvin kapeaksi.

Osallistumista rajasi osallistujien valikointi, sillä kuka tahansa ei voinut osallistua tilaisuuteen. Netin kautta oli mahdollista seurata suoraa lähetystä tilaisuudesta, mutta kovin moni ihminen ei varmaan tällaisesta mahdollisuudesta tiennyt. Toinen osallistumisen rajausta liittyy aihealueen ja kysymysten asetteluun ryhmätyössä. Osallistujat paikan päällä ja suoraa lähetystä seuraavat ihmiset eivät voineet tuottaa ja kertoa ajatuksiaan mistä kysymyksestä tahansa vaan ainoastaan hallinto mahdollistajaksi -teemasta ja ryhmätyössä jonkin etukäteen määritellyn kansalaisryhmän näkökulmasta ja vain määritellyistä kysymyksistä. Aihe, josta näkemyksensä saattoi sanoa, oli hyvin suppea. Ryhmätyön kysymyksenasettelu johdatteli tarkastelemaan tulevaisuutta avoimen digitaalisen hallinnon, kansalaisten elämänvoiman, julkisen hallinnon tuottavuuden ja tarvittavien osaamisten ja kyvykkyyksien näkökulmasta. Kovin moni tavallinen kansalainen ei välttämättä itse asettaisi hyvän tulevaisuuden pohdinnalleen tällaisia kehyksiä. Kolmas rajausta perustui työskentelylle varattuun aikaan. Ryhmätöille varattu aika oli niukka, eikä laaja-alaiseen pohdintaan ryhmätyössä ollut mahdollisuutta. Myös kysymyksille ja keskustelulle varattu tila ja aika tilaisuuden ohjelmassa oli niukka. Sekin kavensi osallistujien mahdollisuuksia esittää näkemyksiään.

Valtioneuvoston tulevaisuusselontekotyön julkisessa puheessa kerrotaan kansalaisten näkemysten mukaan ottamisesta selonteon valmisteluprosessiin. Käytännön osallistumisen tasolla ne paikat, tavat ja aiheet, joista näkemyksensä on voinut ilmaista, ovat olleet tarkasti rajattuja. Tulevaisuusselonteon aluetilaisuudessa osallistujat asemoidaan pääasiassa virallisten puheiden ja esitysten

kuulijoiksi, vaikka julkisessa puheessa puhutaankin alueiden ja nuorten näkemysten mukaan saamisesta ennakointityöhön. Tilaisuuteen valitut osallistujat pääsevät esittämään näkemyksensä tulevaisuusselonteosta kolmen vartin ryhmätyössä, jossa on hyvin rajatut kysymykset ja näkökulma. Jos näkemyksensä pystyy esittämään avoimen digitaalisen hallinnon, elämänvoiman ja julkisen hallinnon tehokkuuden viitekehyksessä, saattaa saada näkemyksensä esiin. Kriittisille tai kovin paljon tämän aluetilaisuuden teeman ja näkökulmien kanssa ristiriidassa olevien näkemyksille ei anneta tilaa - lukuun ottamatta nuorten esityksiä. Vaikuttaa siltä, että valtioneuvoston tulevaisuusselonteon valmisteluprosessissa kansalaisten mukaan ottamisella ei ole kovinkaan paljon tekemistä poliittisen osallistumisen tai yhteiskunnallisen keskustelun käymisen kanssa. Sen sijaan kyseessä on ennemminkin ennalta valmistellun tulevaisuusohjelman esittelystä yleisölle.

Reilu vuosi tulevaisuusselonteon aluetilaisuuteen osallistumiseni jälkeen sain sähköpostia valtioneuvoston kansliasta (Toikka 2013).

Hyvä tulevaisuuden ystävä,

Suomen tulevaisuus kiittää panoksestasi Suomen tulevaisuuden rakentamisessa. Valtioneuvosto lähetti lokakuun lopussa tulevaisuusselonteon eduskunnan käsiteltäväksi. Siitä käytiin lähetekeskustelu eduskunnan täysistunnossa 7.11.2011, ja sen valiokuntakäsitely on käynnistynyt viime viikolla.

Tulevaisuuden tekeminen tietenkin jatkuu. Selonteko ei ole valmis toimenpideohjelma, vaan sen tarkoituksena on toimia keskustelun herättäjänä keinoista, joilla Suomi menestyy tulevaisuudessa ja on hyvä paikka elää. Olemme avanneet selonteon jatkokeskustelulle ja -ideoinnille osoitteessa www.2030.fi. Käy katsomassa, millaisia kommentteja on herännyt ja mitä ensimmäinen pyydetty kommentaattori on kirjoittanut.

Monet kiitokset virkistävien näköalojen avaamisesta

Valtioneuvoston kanslia välitti näin tiedon tulevaisuusselonteon etenemisestä eduskunnan käsittelyyn. Kenen tahansa on ollut selonteon julkistamisen jälkeen mahdollista kommentoida selontekoa verkossa. Suhteessa aikaisempiin selontekoihin vuoden 2013 selonteko on avannut kansalaisille huomattavasti enemmän mahdollisuuksia osallistua ja kommentoida ennakoinnin sisältöjä. Kommentteja on kuitenkin voinut tuottaa yleensä asiantuntija- ja virkamiesvoimin tuotetun kehyksen ohjaamalla tavalla. Oheisessa viestissäkin minua kansalaisosallistujana kehoitetaan *käymään katsomassa* muiden toimijoiden selonteosta kirjoittamia kommentteja. Minua ei kuitenkaan rohkaista kommentoimaan selontekoa sivuilla itse. Kansalaisosallistuja kehystetään näin katselijan ja yleisön eikä varsinaisen aktiivisen toimijan rooliin. Yleisön edustajana hän voi käydä kurkistamassa, mitä asiantuntijat ja päätöksentekijät aiheesta sanovat, mutta hän itse pääsee ääneen vain asiantuntijoiden tarkasti rajaamissa tilanteissa ja kysymyksissä.

3.4 Ennakointi asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden toimintakenttänä

Ennakoinnissa on aina kyse poliittisesta toiminnasta, sillä ennakoinnilla tavoitellaan suomalaisen yhteiskunnan kehityksen ohjaamista johonkin haluttuun suuntaan ja määritellään tulevaisuuden kannalta keskeisiä poliittisia kysymyksiä. Tästä huolimatta ennakoinnin poliittisuus pyritään häivyttämään hankkeiden omissa kuvauksissa. Ainoastaan valtioneuvoston tulevaisuusselonteot ja valiokunnan mietinnöt niistä ovat tässä tutkimusaineistossa julkilausutusti poliittisia asiakirjoja ja puheenvuoroja. Muissa ennakointihankkeissa toiminnan poliittisuus pyritään yleensä häivyttämään nimeämällä toiminta joksikin muuksi kuin poliittiseksi vaikuttamiseksi. Toimintaa kuvataan mieluummin esimerkiksi yhteiskunnallisen keskustelun herättämiseksi ja päätöksenteon parantamiseksi tai muutostrendien esiin nostamiseksi kuin poliittiseksi toiminnaksi. Tulevaisuuden ennakointi kehystetään näin hankkeiden omissa kuvauksissa epäpoliittiseksi toimintakentäksi.

Tutkimiani tulevaisuutta luotaavia hankkeita luonnehtii asiantuntija- ja päätöksentekijäkeskeisyys. Ennakointihankkeiden osallistujiksi on kutsuttu pääosin asiantuntijoita ja päätöksentekijöitä. Kansalaisjärjestöjen edustajia on kutsuttu osallistumaan vain vähän. Tilaisuudet ovat pitkään olleet kokonaan laajemmalla yleisöltä suljettuja, kunnes niitä on 2000-luvun kuluessa ryhdytty joiltakin osin avaamaan rajatuille kansalaisryhmille. Ennakointihankkeissa on näin käytännössä luotu uusi rakenne, päätöksentekoareena ja keskustelufoorumi yhteiskunnalliselle eliitille. Hankkeiden argumentoinnissa ei vedota siihen, että hankkeissa työskentely olisi avattu suurelle tavallisten kansalaisten joukolle. Sen sijaan hankkeiden uskottavuutta rakennetaan asiantuntijoiden suuren määrän ja hyvän laadun varaan. Osallistujia kuvataan erityisen taitavana, sitoutuneena ja näkemyksellisenä joukkona, mikä luo kuvaa tulevaisuuden ennakoinnista toimintana, johon kuka tahansa ei ole kyvykäs. Toiminnan erityisyyttä korostavat myös sanavalinnat ja termit, jotka poikkeavat tavallisesta kielenkäytöstä. Esimerkiksi vaikuttajafoorumin tai heikkojen signaalien käsitteet erottelevat tulevaisuuden ennakoinnin työskentelytavat tavallisemmasta organisaatioiden arkisesta kehittämistyöstä ja kehystävät ennakointitoiminnan erityiseksi, juuri tämän alan asiantuntijoiden toimintakentäksi.

Ennakointihankkeiden tavat valita ja kutsua osallistujia sekä niiden tavat kuvata tai nimetä osallistujien ominaisuuksia ja hankkeiden työskentelyä kehystävät tulevaisuuden ennakoinnin asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden erityisalueeksi. Kun ennakoinnin tavoitteissa ja perusteluissakin korostetaan poliittisuuden sijaan epäpoliittisuutta, voidaan ennakointihankkeiden tulkita kehystävän tulevaisuuden ennakoinnin epäpoliittiseksi asiantuntija- ja eliittiveitoseksi päätöksenteko- ja keskusteluareenaksi. Ennakoinnissa ei tällöin ole kyse demokraattisesta päätöksentekoareenasta, jossa päätöksenteon legitimiisyys pohjautuu kansalaisilta saatuun mandaattiin ja jossa kansalaisten näkemysten kanavoitumisella päätöksentekoon on tärkeä merkitys. Tällä uudella päätöksen-

tekoareenalla asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden näkemykset ovat ensisijaisia suhteessa kansalaisten näkemyksiin.

Ennakoinnin asiantuntijakeskeisyys ei ole erityisen suomalainen ilmiö. Esimerkiksi uusiseelantilaisia tulevaisuutta kartoittavia hankkeita tutkinut Derek Wallace (2011, 143) on todennut, että Uuden-Seelannin ennakointihankkeiden ominaisuutena on ollut 1960-luvulta lähtien ymmärrys siitä, että tulevaisuuden suunnittelu on poliitikoista, valtion virkamiehistä, liike-elämän edustajista sekä tietyistä taloustieteen tutkijoista koostuvan eliittiryhmän vastuualuetta. Myös uusiseelantilaisissa kansakunnan tulevaisuutta luotaavissa hankkeissa suurin osa pohdinnasta on tapahtunut suljettujen ovien takana ja vain joissakin tapauksissa on konsultoitu laajempia kansalaisryhmiä. Wallacen mielestä näissä hankkeissa yleisöä on pidetty välinpitämättömänä ja epäpätevänä. (ibid.) Samanlaisen tulkinnan voi tehdä myös tässä tutkituista suomalaisista ennakointihankkeista niiden tuottamien tulkintojen ja ennakoinnin organisoinnin pohjalta.

Kun tutkin osallistumismahdollisuuksia ennakointihankkeissa osallistumalla itse yhteen valtioneuvoston tulevaisuusselonteon aluetilaisuuteen, havaitsin, että myös kansalaisia ennakointiin osallistavassa tilaisuudessa ennakointi kehystettiin ensisijaisesti päätöksentekijöiden ja asiantuntijoiden toimintakentäksi kansalaisten keskustelun, päätöksenteon ja toiminnan alueen sijaan. Ennakoinnin aluetilaisuudessa päätöksentekijät ja asiantuntijat olivat tilaisuuden keskustelun kehysten asettajia, sillä he avasivat tilaisuuden, toimivat pääpuhujina ja kansalaisten tuottaman ryhmätyön ohjeistajina sekä sen annin tulkitsijoina ja tiivistäjinä. Näissä toimissaan he määrittivät ja rajasivat tilaisuuden teemaa ja tuottivat kehukset käytävälle keskustelulle. Tilaisuuteen kutsutut tavalliset kansalaiset asemoitiin asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden esitysten kuulijoiksi, joille annettiin tilaisuudessa vain vähän aikaa ja mahdollisuuksia esittää kysymyksiä tai kommentoida asiantuntijoiden puheita. Kansalaisten pääasialliseksi osallistumisen kanavaksi tilaisuudessa oli rakennettu ryhmätyö, jossa kuitenkin kysymyksenasettelu ja työlle varattu lyhyt aika rajasivat kansalaisten mahdollisuudet esittää näkemyksiään hyvin kapeiksi. Tilaisuudessa tuotettu tulkintakehys tulevaisuuden ennakoinnille näin ennemminkin rajasi kuin avasi kansalaisille mahdollisuuksia kertoa näkemyksiään tulevaisuudesta. Kansalaisten mielipiteille ei näiden valintojen ja rajausten pohjalta vaikutettu annettavan kovin suurta painoarvoa.

Tekemäni havainnot ennakointihankkeeseen osallistumisesta ovat yhteneviä hankkeiden julkilausutusta puheesta löytämäni tulkintakehysten kanssa. Näyttää siltä, että silloinkin kun ennakointia avataan laajemmille kansalaisryhmille, asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden asema on keskeinen. Ennakoinnin aluetilaisuudessa toteuttamani osallistuvan havainnoinnin perusteella voi todeta, että ainakin tässä valtioneuvoston tulevaisuusselonteon aluetilaisuudessa luotiin mahdollisuuksia katsoa ja kuunnella aktiiviseen rooliin konstruoituja toimijoita, mutta kansalaisille itselleen ei luotu aitoja poliittiseen osallistumiseen viittaavia mahdollisuuksia käydä avointa keskustelua Suomen tulevaisuudesta. Avoimen yhteiskunnallisen keskustelun sijaan tilaisuuden ohjelma, puhujien valinta, työskentelyn organisointi ja puheenvuorojen jako viit-

taavat enemminkin asiantuntijoiden ennalta valmisteleman ohjelman esittelyyn yleisölle kuin yhteiskunnallisen keskustelun käymiseen yleisön kanssa.

Uusiseelantilaisia ennakoitihankkeita tutkinut Wallace (2011, 143) pitää mahdollisena, että laajaa yleisöä ei ehkä Uudessa-Seelannissa ole haluttu mukaan hankkeisiin siitä syystä, että heidän mukanaolonsa olisi voinut johtaa näkemysten liialliseen erilaisuuteen. Suomalaisessa ennakoitihankkeen aluutilaisuudessa toteuttamani havainnoinnin pohjalta voi todeta, että tässä tilaisuudessa pyrittiin harkitusti rajaamaan näkemysten liiallista erilaisuutta. Havainnoimassani tilaisuudessa näkemysten liialliset erot tehtiin mahdottomiksi asettamalla tilaisuuden keskusteluille tulkintakehys, jossa pysymistä asiantuntijat ohjasivat määrätietoisesti.

Teknologian arviointi- ja ennakoitihankkeiden osallistujien valintaa ja työskentelyä Itävallassa tutkineet Bauer ja Pregernig (2013, 32–35) ovat tehneet kanssani samankaltaisia huomioita. He havaitsivat, että asiantuntijoiden ohella hankkeiden organisoijat ja työskentelyä ohjaavat henkilöt olivat merkittävässä asemassa ennakkoinnin kysymyksenasettelun ja työskentelytapojen määrittäjinä, puheenvuorojen jakajina ja työskentelyn pohjalta tuotettavan raportin kirjoittajina. Myös he havaitsivat, että mikäli hankkeiden osallistujat kyseenalaistivat organisoijien ennakkoinnille asettaman kehyksen työskentelyn aikana, organisoijat saattoivat palauttaa aikaisemmin asettamansa kehyksen esimerkiksi työskentelyn tuloksista raportoidessaan. (ibid.) Havainnoimassani tulevaisuuden ennakkoinnin aluutilaisuudessa tilaisuutta vetävät asiantuntijat toimivat tällaisina ennalta asetettujen kehysten ylläpitäjinä, jotka palauttivat keskustelun ”oikeille” urille, mikäli se uhkasi karata asetettujen kehysten ulkopuolelle. Kehysten kritisoinnin tai uusien kehysten asettamisen mahdollisuudet minimoitiin päättämällä keskustelu määriteltyjen kehysten kannalta epäsovivista aiheista ja kääntämällä huomio takaisin tilaisuuden tehtävänannon mukaiseen toimintaan.

Wallace (2011, 143–144) on todennut uusiseelantilaisten tulevaisuushankkeiden pohjalta, että hankkeiden osallistujien valinta on vaikuttanut hankkeiden tapaan tarkastella tulevaisuuden hallintaa. Hankkeissa kansallinen kehitys on rinnastettu talouden kasvuun, ja hankkeissa on pyritty laajentamaan yksityisritteliäisyyttä liike-elämän etuja mukaillen. Ongelmallista näissä pyrkimyksissä on ollut se, että ne ovat olleet toistuvasti ristiriidassa erilaisissa kyselyissä ja tutkimuksissa todennetun kansalaisten mielipiteiden kanssa. Wallace (2011, 143–144) toteaa, että uusiseelantilaisille tulevaisuutta kartoittaville hankkeille ominainen poissulkevuus ja valikoivuus on piirre, jota ei tulisi siirtää eteenpäin. Wallace toteaa, että ennakoitihankkeiden poissulkevuus ei kuulu demokratian periaatteisiin, joissa korostuu pyrkimys avoimuuteen kaikille pelkän auktoriteetin ja asiantuntemuksen sijaan. Hän toteaa, että demokratiassa suunnitelmien tulee olla kiistettävissä ja estettävissä, jos niistä ei käydä laajaa keskustelua eikä niille hankita kansalaisten laajaa hyväksyntää. (ibid.)

Jos suomalaisessa tulevaisuuden ennakkoinnissa olisi kyse demokraattisesta päätöksentekoaareenasta, ennakoitihankkeiden osallistujissa ja ennakkoinnin aluutilaisuudessa tavallisten kansalaisten rooli olisi nykyistä huomattavasti suurempi, hankkeiden vakuuttavuus perustuisi laajojen kansalaisryhmien osal-

listumiseen sekä heidän mahdollisuuteensa määritellä tulevaisuuden keskeisiä poliittisia kysymyksiä vapaasti ja käydä keskustelua heidän itsensä muodostamissa kehyksissä. Nyt näin ei tapahdu, vaan ennakkoinnin julkilausuttua puhetta, toiminnan organisointia ja kansalaisten osallistamista luonnehtii epäluottamus kansalaisten kykyihin määritellä tulevaisuuden kannalta keskeisiä poliittisia kysymyksiä. Sen sijaan, että kansalaisille haluttaisiin luoda tilaisuuksia määritellä tulevaisuuden poliittisia kysymyksiä, heidän mahdollisuuksiaan tähän halutaan avata hyvin rajatusti ennalta määräytyistä aiheista. Tästä syntyy vaikutelma siitä, että kansalaisten näkemyksiä ei nähdä voimavarana ja politiikan lähtökohtana, vaan politiikka ymmärretään ennen kaikkea asiantuntijoiden, vaikuttajien ja päätöksentekijäroolissa toimivien ihmisten toimintakentäksi. Kansalaiset puolestaan konstruoidaan asiantuntijoiden poliittisen toiminnan yleisöksi. Tällainen näkemys on tosiaan ristiriidassa demokratian periaatteiden kanssa. Tässä luvussa tehdyt havainnot johtavat kysymään, mihin demokraattisessa valtiossa tarvitaan uutta eliittivetoista päätöksentekojärjestelmää.

4 TULEVAISUUS JA POLIITTISEN TOIMINNAN MAHDOLLISUUDET

Tutkin tässä luvussa ennakointihankkeiden puhetta tulevaisuudesta ajan poliittisuutta käsittelevien teorioiden avulla. **Vastaan tarkasteluni pohjalta tutkimuskysymykseeni siitä, miten tulevaisuudella politikoidaan ja miten sitä politisoidaan tai epäpolitisoidaan tutkimukseni aineistossa.** Olen valinnut ennakointihankkeiden tulevaisuutta käsittelevästä puheesta tarkemmaksi tutkimukseni kohteeksi seuraavat kolme ulottuvuutta:

1. **Tulevaisuuden aikajänteen**, jolloin tutkin, millaisella etäisyydellä nykyisyydestä sijaitsevan tulevaisuuden perspektiivissä toimitaan ja mitä tämä aikajänne tarkoittaa poliittisen toiminnan mahdollisuuksien kannalta. Esimerkiksi lähelle sijoitettu huono tulevaisuus argumentoi nopeiden toimien puolesta (ks. Michael 2000).
2. **Toiminnalle avautuvaa tilan**, jolloin tutkin, ovatko ennakointihankkeiden konstruoimat tulevaisuudet avoimia vai suljettuja poliittisen toiminnan näkökulmasta.
3. **Toimijoiden ulottuvuuden**, jolloin tarkastelen, kuka tulevaisuuden suhteen voi toimia ja millä tavalla. Olen valinnut tarkasteluuni toimijoista kansalaiset (myös ihmiset, yksilöt), kansalaisyhteiskunnan, kansakunnan (me), valtioneuvoston/hallituksen, Sitran, instituutiot ja päätöksentekijät.

Olen etsinyt tutkimusaineistosta tulevaisuutta käsittelevää puhetta sanahakujen avulla.¹⁷ Sitten olen muodostanut kehysanalyysin avulla tarkastelemieni ulottuvuuksien pohjalta **tulevaisuuspoliittisia tulkintakehyksiä** ja tutkinut niissä tapahtuvia muutoksia tutkimukseni aikajänteellä.¹⁸ Otin tulkintakehysten muodostamisen lähtökohdaksi tulevaisuuden aikajänteen ja toiminnalle avautuvan tilan ulottuvuudet, koska ne vaikuttavat keskeisesti tulevaisuuden jäsentymiseen poliittisen toiminnan mahdollisuuksien näkökulmasta. Kun näillä ulottuvuuksilla tapahtui merkittäviä muutoksia, katsoin tulkintakehyksen muuttuvan. Tulkintakehyksissä konstruoituja toimijoita tarkastelin viimeiseksi, kun olin muodostanut tulkintakehykset edellisten kahden ulottuvuuden perusteella.

Olen rajannut tutkimusaineistosta tarkasteluni ulkopuolelle tässä luvussa valtioneuvoston tulevaisuusselontekoja koskevat tulevaisuusvaliokunnan mietinnöt ja Elinkeinoelämän valtuuskunnan julkaisun (Ruokanen 2004), koska ne eivät tuoneet tarkasteluuni olennaista uutta sisältöä. Tulevaisuusvaliokunnan mietintöjen tulevaisuuden aikajänne näyttäisi noudattelevan valtioneuvoston selontekojen aikajännettä. Elinkeinoelämän valtuuskunnan julkaisu (Ruokanen 2004) puolestaan muistuttaa paljon Sitran puhetta vastaavana ajankohtana.

Luku jäsentyy siten, että käsittelen seuraavaksi aineiston analysoinnissa hyödyntämiäni teoreettisia käsitteitä ja tulkinnallista viitekehystä. Tämän jälkeen siirryn aineiston analysointiin.

4.1 Aikakäsitteiden historiallisuus ja poliittisuus

Suuntautumista tulevaisuuteen ja tulevan pohdintaa pidetään erottamattomana osana ihmisyyttä. Yksilöt eivät kuitenkaan keksi ajan käsitettä itsekseen vaan sosiaalistuvat ympäröivän yhteiskunnan aikakäsitysten ymmärtämiseen jo lapsuudessa. Kun ympäröivän yhteiskunnan aikakäsitys on kerran omaksuttu, siitä tulee itsestäänselvyys. (Elias 1992, 11–13; Adam & Groves 2007, xiii) Ajan historiallisuutta ja konstruktioaluonnetta tutkinut Norbert Elias (1992) purkaa tätä aikaan liitettyä luonnollisuutta ja itsestäänselvyyttä havainnollistamalla eri

¹⁷ Etsin tulevaisuutta käsittelevää puhetta katkaistulla tulev-* sanalla sähköisessä muodossa olevasta aineistosta. Lisäksi hyödynsin julkaisujen sisällysluetteloita ja kohdensin tutkimusta niihin lukuihin, joissa otsikoiden mukaan käsiteltiin tulevaisuutta. Erityisesti painetun aineiston kohdalla jälkimmäinen työskentelytapa oli keskeinen. Esimerkiksi valtioneuvoston tulevaisuusselonteissa tapahtuneen kehityksen ja tulevaisuuden käsittely on sijoitettu usein eri lukuihin. Kiinnitin huomiota myös erityisesti julkaisujen johdantoihin. Niissä tarkasteltavan tulevaisuuden aikajänne yleensä täsmennetään.

¹⁸ Olen muodostanut tulkintakehykset jäsentämällä taulukkoon kunkin ennakointitoimijan tutkittavat julkaisut ja tutkittavat ulottuvuudet. Kun tutkimukseni eteni, täysin taulukkoa ja havaitsin kunkin ennakointitoimijan puheessa tapahtuvat muutokset tutkimillani ulottuvuuksilla. Jäsensin ensin kunkin ennakointitoimijan tulkintakehykset ja niissä tapahtuvat muutokset tutkimukseni aikajänteellä, ja tämän jälkeen tarkastelin eri toimijoiden kehyksiä ristiin. Tulkitsin kehykset yhteneviksi silloin, kun tulevaisuuden aikajänteen ja toiminnalle avautuvan tilan ulottuvuudet olivat yhteneväiset.

kulttuureista poimituin esimerkein aikakäsitysten sidosta ympäröivään yhteisöön, yhteiskuntaan ja kieleen. Elias (1992, 11–13, 96) kirjoittaa, että nykyinen aikakäsityksemme on pitkällisen historiallisen kehityksen tulosta ja keskeisellä tavalla yhteydessä kieleen ja käsitteisiin, joiden avulla ihmiset välittävät ymmärrystä ajasta eteenpäin uusille sukupolville. Elias (1992, 43) katsoo, että kielelliset konventiot ja ilmaisut vahvistavat ajan myyntiä eli käsitystä siitä, että aika on olemassa jossakin mielessä ihmisistä riippumatta. Näin ei kuitenkaan ole, vaan aika muodostuu ihmisten ajattelun ja tulkintojen kautta. (ibid.)

Modernille aikakäsitykselle pidetään tyypillisenä kiinnittymistä nykyisyyden aikaulottuvuuteen ja voimakasta suuntautumista kohti avointa ja entuudestaan tuntematonta tulevaisuutta (Osborne 1995, 14). Myös käsitykset ajan kiihtyvyydestä, nykyisyyden jatkuvasta muutoksesta ja edistyksestä (progress) luonnehtivat modernia aikakäsitystä (ibid.). Käsittehistorioitsija Reinhart Koselleckin (2004, 10–11) mukaan käsitys modernista ajasta syntyi (saksalaisella kielialueella) vähitellen 1500- ja 1800-lukujen välisenä aikana. Ranskan vallankumousta 1700-luvun lopulla pidetään keskeisenä jakolinjana, jonka jälkeen aikakäsitys muuttui olennaisesti ja moderni aika syntyi. Modernin ajan syntyessä uskonnollinen käsitys tulevaisuudesta tuomiopäivänä ja maailmanloppuna jäi vähitellen syrjään ja tulevaisuus alettiin ymmärtää mahdollisuuksien alueena (Koselleck 2002, 18). Ranskan vallankumouksen jälkeen ihmiset alkoivat ymmärtää oman aikansa ohikiitävänä hetkenä, muutoksena ja katkoksenä, jossa uutta ja odottamatonta tapahtui jatkuvasti. (ks. Koselleck 2002, 241, 246; Osborne 1995, 14)

Modernin ajan luonnetta suhteessa aikaisempiin aikoihin jäsennetään tutkimuskirjallisuudessa usein menneen, nykyisen ja tulevan aikaulottuvuuksien välisten suhteiden ja niissä tapahtuneiden muutosten avulla (ks. Koselleck 2002; Adam & Groves 2007). Koselleck (2002, 259) jäsentää ajan ymmärtämisessä tapahtunutta muutosta *kokemuksen* ja *odotuksen* käsitteiden avulla. Hänen mukaansa kokemus on nykyhetkessä läsnä olevaa menneisyyttä, jonka tapahtumat ovat jäsenyneet kokonaisuudeksi ja jotka voidaan muistaa. Odotus puolestaan on nykyhetkeen läsnä olevaksi tehtyä tulevaisuutta. Se suuntautuu aikaan, jota ei ole vielä koettu ja joka paljastuu vasta tulevaisuudessa. Toivo, pelko, huoli ja järkiperäiset analyysit muodostavat odotuksen. (Koselleck 2002, 259)

Koselleck (2002, 59–60) katsoo, että modernin ajan synty merkitsi tulevaisuuden odotusten ja aikaisempien kokemusten välisen yhteyden murtumista. Aikaisemmin tulevaisuuden odotukset perustuivat historialliseen kokemukseen eivätkä ne poikenneet siitä. Ranskan vallankumouksen jälkeen tulevaisuuden odotusten horisontti laajeni ja odotusten yhteys menneeseen katkesi. Tulevaisuus alettiin ymmärtää sellaisen aikakauden aluksi, jota ei koskaan aikaisemmin ollut ollut olemassa. Mennyt ja tuleva siis irtosivat yhteydestä toisiinsa ja historian perinteinen opetuksellinen luonne muuttui. (ibid. 60)

Modernin ajan synty merkitsi menneen ja tulevaisuuden välisen jaon laajenemista. Nykyisyys ja eletty aika alettiin ymmärtää katkoksenä ja siirtymäaikana, jota luonnehti tulevaisuudelta odotettu vieraus ja ajallisen kokemuksen rytmin muutos eli kiihtyvyys. Näiden piirteiden katsottiin erottavan tuolloisen

ajan sitä edeltävistä ajoista. (Koselleck 2002, 241, 246) Ranskan vallankumouksen jälkeen syntyi käsitys liikkeestä ja perspektiivin muutoksesta avoimeen tulevaisuuteen. Erimielisyydet liittyivät siihen, millä vauhdilla ja mihin suuntaan tulisi edetä. Käsitys teknistieteellisestä kehityksestä tuotti näkemyksen tulevaisuudesta, joka olisi aina erilainen ja parempi kuin mennyt aika. (Koselleck 2002, 247–248, 267) Poliitiikan tehtäväksi alkoi muodostua sillan rakentaminen eriytyvien kokemusten ja tulevaisuuden odotusten välille (Koselleck 2002, 272).

Modernin ajan synnyn myötä ajasta tuli itsenäinen ja dynaaminen historiallinen voimansa (Koselleck 2002, 236). Historia ei tapahtunut enää ajassa vaan ajan kautta (ibid.). Ajasta tuli voima, jota ei voinut väistää. Siitä tuli myös legitimoinnin väline siten, että mitään käsitettä ei voinut enää käyttää ilman siihen sisältyvää ajallista ulottuvuutta. (Koselleck 2002, 248)

Sosiologit Barbara Adam ja Chris Groves (2007) ovat tutkineet myös ajan käsittämisen historiaa ja nykyisen aikakäsityksen piirteitä. He kiinnittävät erityisesti huomiota tulevaisuuden ajattelemisen ja tuottamisen tapoihin. He jäsensivät modernin tai nykyisten länsimaisten teollistuneiden yhteiskuntien aikakäsityksen eroa aikaisempaan aikakäsitykseen monella tapaa samoin kuin Koselleck (2002). He kuitenkin kiinnittävät huomionsa enemmän siihen, millaisia toiminnallisia seurauksia nykyisestä läntisissä teollistuneissa valtioissa hallitsevalla ajan ja erityisesti tulevaisuuden käsittämällä ja sen tekemisellä on. Adamin ja Grovesin (2007, 2, 37–38, 53–54) mielestä tulevaisuuteen orientoitumisen historiassa on havaittavissa muutos, jossa tulevaisuuteen orientoitumisen näkökulma on vaihtunut *tulevaisuuden nykyisyydestä* (future present) *nykyisyyden tulevaisuuteen* (present future).

Adamin ja Grovesin (2007, 18) mukaan tuhansia vuosia sitten tulevaisuus ymmärrettiin ennakoitavaksi olemassa olevana, jumalien tiedon ja hallinnan alueena. Tässä tulevaisuuteen orientoitumisen tavassa oltiin tekemisissä tulevaisuuden nykyisyyden (future present) kanssa eli tulevaisuuden ajateltiin olevan ennalta kohtalon tai jumalten määräämä eikä siihen voitu juuri vaikuttaa. (ibid.) Tulevaisuuden ennakoimattomuutta on pyritty hallitsemaan tuottamalla pysyvyyttä rituaalien kehän, lupauksen ja velvollisuuksien sekä sopimusten ja myöhemmin lakien avulla. Nämä kaikki tuottavat tietoa kaukaisistakin tulevaisuuksista, mikäli niistä pidetään kiinni. (Adam & Groves 2007, 47)

Adam ja Groves (2007, 57) luonnehtivat nykyisten teollistuneiden yhteiskuntien käsitystä tulevaisuudesta *tyhjäksi* (empty), *kontekstistaan irrotetuksi* (decontextualised) ja *avoimeksi* (open). Heidän mukaansa tieteellisen, teknologisen, taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen myötä on tapahtunut siirtymä, jossa tulevaisuutta ei enää ymmärretä ennalta määrättynä aikaulottuvuutena vaan avoimena ja tyhjänä tilana, josta voidaan tehdä mitä tahansa. (ibid.) Kyse on muutoksesta, jossa ihmiset ovat siirtyneet tulevaisuuden passiivisista vastaanottajista sen aktiivisiksi tekijöiksi ja muutosten alkuunpanijoina (ibid. 18, 34). Tulevaisuudesta on tullut niin yksilöllinen, yhteisöllinen kuin julkinenkin tehtävä ja velvollisuus. Asiantuntijoiden tehtäväksi tässä kontekstissa on muodostunut tulevaisuuden ennalta näkemisen sijaan auttaa yksilöitä ja yhteisöjä

valitsemaan viisaasti erilaisten vaihtoehtojen, mieltymysten sekä niihin liittyvien mahdollisten vaikutusten välillä (ibid. 34).

Adamin ja Grovesin (2007, 54) mielestä 1500-luvulta lähtien kehittynyt usko edistykseen teki mahdottomaksi käsityksen ennalta määrätystä tulevaisuudesta. Tulevaisuus täytyi ymmärtää tyhjänä ja avoimena, jotta käsitys edistyksestä oli mahdollista säilyttää. Jumalten hallitsemasta tulevaisuuden nykyisyydestä siirryttiin nykyisyyden tulevaisuuksiin, joissa edistystä voitiin tavoitella. Päämääriä eivät enää määritelleet ulkopuolelta jumalat ja esi-isät vaan nykyisyydessä ihmiset itse nykyisyyttä varten. Tiedon perustassa tämä merkitsi siirtymää tulevaisuuden nykyisyyden tietämisestä nykyisyyden tulevaisuuksiin. Kehämäiset kehityskulut alettiin ymmärtää toisin suoraviivaisena linjana menneestä kohti ennennäkemätöntä tulevaa. (ibid.)

Adamin ja Grovesin (2007, 59) mielestä nykyisissä teollisissa yhteiskunnissa tulevaisuus esitetään tyhjänä tilana, johon voidaan siirtyä minkään estämättä. Tulevaisuus on tila, jossa ihmiset voivat käyttää vapauttaan oman elämänsä muuttamiseen ja parantamiseen. Tämänkaltaisen tulevaisuus on vaihdettavissa, laskelmoitavissa, hyödynnettävissä ja kontrolloitavissa. Tyhjästä tulevaisuudesta (empty future) tulee resurssi ja hyödyke, jolla voidaan käydä kauppaa nykyisyydessä niiden hyödyksi, jotka elävät nyt. Tämän tulevaisuuskäsityksen seurauksena tulevaisuus pirstaloituu. Sitä voidaan suunnitella ja kuluttaa lukematomilla eri tavoilla. (ibid. 59)

Adam ja Groves kritisoivat modernien kehittyneiden teollisten yhteiskuntien tapaa käsitellä tulevaisuutta ja orientoitua siihen. He luonnehtivat sitä hyödyn tavoittelun ja valloittamisen käsittein. Adamin & Grovesin näkemyksen mukaan tulevaisuuden valloittamisesta seuraa, että tulevaisuus muuntuu laajenevaksi nykyisyydeksi ja lakkaa olemasta tulevaisuutena. Nykyisyydestä tulee toiminnan keskiö, joka sulkee pois muut aikatilat. (ibid. 101) Tulevaisuuden ennakoitavuus ja ennustettavuus vähenevät samalla kun tulevaisuus irrotetaan kontekstistaan ja tyhjennetään tuottaen maailmaa puhtaana potentiaalina, jossa kaikki on mahdollista. (ibid. 55)

Adamin ja Grovesin (2007, 35) mukaan nykyisiä teollisia yhteiskuntia luonnehtii kuilu, jossa tulevaisuutta koskeva tieto vähenee, lyhenee, tiivistyy ja kaventuu nykyhetkeen epävarmuuden kasvaessa, ja samalla ihmisten toiminnan ajalliset ja paikalliset vaikutukset laajenevat yhä kauemmas ja etäämmälle nykyhetkestä. Adamin & Grovesin (2007) mielestä ihmisten menneillä ja nykyisillä toimilla on piileviä ajasta ja paikasta etääntyneitä (time-space distantiated) vaikutuksia, jotka eivät ole nähtävissä tai materialisoidu tavanomaisessa mielessä. Ne vaikuttavat kuitenkin todellisuudessamme piilevinä tekijöinä. (ibid.) Adamin & Grovesin (2007, 37) mukaan todennäköisen, mahdollisen ja toivotun tulevaisuuden lisäksi nykyään pitäisikin tarkastella inhimillisen toiminnan tuottamia piileviä tulevaisuuksia. Tällaisten tulevaisuuksien tarkastelu edellyttäisi erilaista lähestymistapaa, menetelmiä ja tiedon aikasidonaisuutta kuin aikaisemmin. Huomio pitäisi kohdistaa *tulevaisuuden nykyisyyteen*. (ibid.)

Adamin ja Grovesin (2007) mukaan liberaalit demokraatit tuottavat pitkän aikavälin tulevaisuuksia tieteen, talouden ja lain instituutioiden varassa mutta

epäonnistuvat, koska ne eivät tavoita alkuun saatettuja, käynnissä olevia *piileviä tulevaisuuksia*, joita menneet ja nykyiset, myös tulevaisuuden tekemiseen tähtäävät, toimet ovat saaneet aikaan. Institutionaaliset rakenteet eivät siis vastaa tulevaisuuden muodostumisen aika- ja tilariippumattomuutta. (ibid. 116–117). Adam ja Groves esittävätkin näkökulman vaihdosta ja uusia käsitteitä tulevaisuuteen orientoitumiseen. Heidän mielestään toiminnan, tiedon ja etiikan näkökulma tulisi siirtää piileviin pitkän aikavälin tulevaisuuksiin, joita eletään jatkuvasti. Eli niihin tulevaisuuksiin, jotka ovat jo käynnissä aikaisemman toiminnan seurauksena. He huomauttavat, että emme ole näistä tulevaisuuksista irrallisia vaan niihin kietoutuneita. Emme voi siis asettua näiden tulevaisuuksien ulkopuolelle, sillä meidän ei ole mahdollista saada sellaista näkökulmaa tulevaisuuteen. Kontekstistaan irrotetun tyhjän tulevaisuuden sijaan Adam ja Groves esittävät kontekstisidonnaisen tulevaisuuden palauttamista. Tämä tarkoittaa näkökulman siirtämistä *tulevaisuuden nykyisyyteen* eli siihen tulevaisuuteen, joka on jo muodostumassa aikaisemman inhimillisen toiminnan pohjalta. (ibid. 122–128)

Koselleckin (2002) sekä Adamin ja Grovesin (2007) näkemykset historiallisen ja nykyisen ajan luonteesta avaavat monipuolisia näkökulmia aikaan ja mahdollistavat tulkinnan ajasta monitasoisena ilmiönä, jossa todellisuus voidaan ymmärtää useitakin samanaikaisia erilaisia aikoja sisältävänä kenttänä. Ne avaavat näkökulmia sekä ajan käsitteiden että inhimillisessä toiminnassa tuotettujen aikojen analysointiin.

Tulevaisuuden retorisen ja poliittisen analyysin näkökulmat

Tutkimusaineiston yksityiskohtaisessa analyysissä lähtökohtanani on Barbara Adamilta (1995, 27) omaksuttu ajatus siitä, että tulevaisuuksia luodaan nykyhetkessä. Erilaiset tulevaisuudet niin kuin menneisyydetkin ovat representaatioita nykyisyyden sisällä. Olemme olemassa vain nykyisyydessä ja nykyisyyden hallintaan käytämme representaatioita menneestä ja tulevasta. (ibid.) Tästä lähtökohdasta käsin tieteen ja teknologian tutkija Mike Michael (2000) on jäsenellyt tulevaisuuden kuvien retorisia ulottuvuuksia, joiden avulla voidaan tarkastella, mitä tulevaisuuksien kuvauksilla voidaan tehdä. Yhdistän analyysissäni politiikantutkijoiden Lindroosin ja Palosen (2000) ajan poliittisuutta avaavaa käsitteistöä sekä Michaelin (2000) tulevaisuuden retorisen analyysin ulottuvuuksia ja muodostan näiden yhdistelmästä kehikon omalle analyysilleni.

Tieteen ja teknologian tutkija Mike Michael (2000, 23–33) on jäsentänyt viisi ulottuvuutta, joiden avulla tulevaisuuden kuvauksia on mahdollista analysoida retorisesti. Analyysin ulottuvuudet ovat *etäisyys nykyhetkestä*, *subjektius*, *rationaalisuuden muoto*, *tulevaisuuden arvoittaminen* sekä *nopeus*, jolla tulevaisuutta lähestytään. Ulottuvuudet eivät ole hierarkkisia tai toisiaan poissulkevia. (ibid.) Michael (2000, 23) ei pidä jaotteluaan kaikenkattavana mutta katsoo sen soveltuvan tulevaisuuden kuvausten sisältämän argumentoinnin tarkasteluun länsimaisen kulttuurin piirissä. Michael (ibid. 23–24) nojaa analyysissään Michael Billigin (1991) retoriikkaa, argumentaatiota ja ideologiaa käsittelevään työhön ja tulkitsee argumentoinnin jonkin asian puolesta sisältävän aina argumentin jo-

takin toista näkökantaa vastaan. Tulevaisuuden kuvauksia hän tarkastelee tästä lähtökohdasta ja kiinnittää huomiota siihen, mitä näkökulmia tulevaisuuksien konstruoinneissa korostetaan ja mitä vastaavasti vaiennetaan. Niissä voidaan myös puolustautua erilaisia argumentteja vastaan. (Michael 2000, 23–24)

Ensimmäinen analyysin ulottuvuus koskee tulevaisuuden aikajännettä. Michael (2000, 24–25) toteaa, että tulevaisuuden kuvaukset sisältävät yleensä tarkennuksen siitä, *kuinka kaukana kuvattu tulevaisuus on nykyhetkestä*. Tulevaisuuden läheisyys tai kaukaisuus on yhteydessä sen toteutettavuuteen. Lähelle sijoitettu on kaukana hämmöttävää tulevaisuutta helpommin saavutettavissa. Etäisyys vaikuttaa myös siihen, miten esitetty tulevaisuus toimii argumenttina ja suostutteluna toimintaan nykyisyydessä. Esimerkiksi pitkä etäisyys huonoon tulevaisuuteen saa todennäköisesti aikaan hidasta reagointia. Sen sijaan lyhyt välimatka huonoksi kuvattuun tulevaisuuteen argumentoi nopean toiminnan puolesta. Hyvän tulevaisuuden kohdalla nämä esimerkit toimivat päinvastaisella tavalla eli mitä pitempi etäisyys hyvään tulevaisuuteen on, sitä vahvemmin tulevaisuuskuva argumentoi nopean toiminnan puolesta. (ibid.)

Toinen tulevaisuuskuviin analyysin ulottuvuus koskee *subjektien konstruointia* (Michael 2000, 26). Tätä analysoimalla voidaan tarkastella muun muassa, millaiseen subjektiin yleisöä kutsutaan samaistumaan ja miten samalla mahdollisesti rajataan tulevaisuuskuvista pois joitakin toisia toimijoita. Lisäksi voidaan tarkastella, miten tulevaisuuskuviin subjektien esitetään toimivan suhteessa tulevaisuuteen. Michael (ibid.) toteaa, että tulevaisuuden kuvauksissa esitetään tavallisesti jonkinlainen kertomus siitä, miten meidän tai jonkin toisen tahon pitäisi päästä määrättyyn tulevaisuuteen tai pystyä välttämään epätoivottavalta näyttävä tulevaisuus. Näissä tarinoissa rakennetaan tulevaisuuskuviin ohella toimijuutta tulevaisuuden suhteen. (ibid.) Tässä työssä kiinnostukseni painottuu tähän jälkimmäiseen rooliin.

Kolmas analysoinnin ulottuvuus kohdistuu *rationaalisuuden muotoihin*. Michael (2000, 27–28) erottelee keino-orientoituneen ja päämääräorientoituneen rationaalisuuden. Keino-orientoituneen tai välineellisen rationaalisuuden pohjalta tulevaisuuskuvat rakennetaan nykyhetken olosuhteita tulevaisuuteen projisoimalla. Tällaisissa näkemyksissä tulevaisuuden ja nykyisyyden päämäärät tulkitaan pitkälti yhteneväisiksi. Päämääräorientoituneen rationaalisuuden Michael tulkitsee liittyvän mahdollisten tulevaisuuksien tarkasteluun ja utopioihin. Tällöin tulevaisuutta tarkastellaan nykyhetken vallitsevien olosuhteiden sijaan ennemminkin ihmisyyden, hyvän elämän ja hyvän yhteiskuntamuodon näkökulmista. (ibid.)

Michaelin (2000, 29–30) mielestä rationaalisuuksien erot tulevat selvimmin esiin tulevaisuuden toteutettavuutta koskevassa argumentaatiossa. Välineellisen rationaalisuuden lähtökohdasta tulevaisuutta hahmottavat tahot puolustavat näkemyksiään realismin näkökulmasta. He voivat väittää käsittelevänsä sitä, millainen maailma todellisuudessa on ja millainen se tulee olemaan. He voivat perustella nykyhetken olosuhteiden projisoimista tulevaisuuteen siitä näkökulmasta, että tietyt kehityskulut ja näkökulmat ovat pitkäikäisiä ja siksi relevantteja myös tulevaisuudessa. Realismi ja tulevaisuuden esittäminen jatku-

vuutena nykyisyydelle on voimakasta retoriikkaa. Vastustajat voidaan leimata utopisteiksi tai haaveilijoiksi. Päämääräorientoituneesti tulevaisuutta tarkastelevien näkökulmasta realistien tulevaisuuskuvat ovat köyhiä ja ne rajaavat vaihtoehtoja liikaa. Nämä kaksi rationaalisuuden muotoa myös sekoittuvat keskenään. Utopiaa voidaan väittää myös realistiseksi vaihtoehdoksi. (ibid.)

Neljäs analyysin ulottuvuus kohdistuu *tulevaisuuden arvoittamiseen positiiviseksi tai negatiiviseksi* (Michael 2000, 30–31). Tulevaisuuden hyvyys tai huonous ei liity pelkästään tulevaisuudelle annettavaan sisältöön vaan myös sen ennustettavuuteen. Todennäköistä ja varmaa tulevaisuutta pidetään tavallisesti ennustamatonta tulevaisuutta parempana. Sisällön puolesta tulevaisuuden kuva voidaan viedä myös aivan äärimmäisyyksiin katastrofisen ajan muodossa tai kuvaamalla tulevaisuutta ongelmista vapaana rauhan ja runsauden tyyssijana. Katastrofitulevaisuuden vastakohtaksi asettuu ymmärrettävä aika, jossa nykhetken ponnistelujen nähdään kantavan hedelmää tulevaisuudessa. Katastrofitulevaisuuksien kuvaamisella voidaan oikeuttaa monia toimia pessimismistä ja passiivisuudesta aktiivisiin ennakkotoimiin (katastrofeista ks. Aradau & van Munster 2013). Michael tulkitsee tulevaisuuskuvien orientoituvan retorisesti painottamaan hyvää rajaamalla keskustelun tulevaisuudesta keskeisiksi katsottuihin näkökulmiin ja vaimentamalla tai häivyttämällä tulevaisuuskuvan huonoja puolia. Huomioimatta jätetään näkökulmat, jotka katsotaan irrelevanteiksi tai asiaan liittymättömiksi. (Michael 2000, 30–31)

Michaelin (2000, 31–32) analyysin viides ulottuvuus käsittelee *nopeutta, jolla tulevaisuutta lähestytään*. Tässä vastakohtiksi asettuvat hidas ja nopea. Tulevaisuuden kuvauksissa tulevaisuus konstruoidaan yleensä jollekin etäisyydelle nykyisyydestä ja tavallisesti kuvaus sisältää myös käsityksen vauhdista jolla tulevaisuutta lähestytään. Vauhdin kuvaaminen vaikuttaa siihen, miten tulevaisuuden kuvaus argumentoi toiminnan puolesta. Länsimaiselle modernille kulttuurille on ominaista usko edistykseen ja vauhdin jatkuvaan kiihtymiseen. Vauhti liittyy myös toimijuuteen ja sitä arvotetaan eri tavoin. Tulevaisuuden kuvausten toimijuuden ja vauhdin konstruktioita voidaan lähestyä esimerkiksi tarkastelemalla, ajautuuko yksilötoimija tulevaisuutta kohti vastahakoisesti vai ottaako hän aloitteen omiin käsiinsä tulevaisuuden kuvauksissa. Hidas vauhti voidaan ymmärtää negatiivisena asiana tai positiivisena, jos se liitetään harkintaan. Myös kova vauhti voidaan ymmärtää negatiivisesti, jos se liitetään huolimattomuuteen. Positiivisesti vauhti ymmärretään, jos se liitetään tulevaisuuden tilaisuuksiin tarttumisenä ja aktiivisena asenteena. Vauhti on siis myös laadullinen tekijä. (ibid.)

Michael (2000) tarkastelee tulevaisuuden kuvauksia *siitä näkökulmasta, miten ne argumentoivat toimimaan jollakin tavalla tai johonkin suuntaan*. Hän myös tarkastelee eri näkökulmien ja toimijakonstruktioiden mukaan ottamista ja rajaamista. Olen valinnut omaan tutkimukseeni analyysini tueksi Michaelin ulottuvuuksista tulevaisuuden aikajänteen, toimijuuden tai subjektit sekä vauhdin erityisesti toimijuuteen liittyvänä seikkana. Muita näistä ulottuvuuksista hyödynnän vähemmän. Tulkitsemisen valitsemiani ulottuvuuksia Michaelista poiketen *selkeästi poliittisen toiminnan näkökulmasta*. Lähtökohtanani on käsitys tulevaisuuskonstruk-

tioiden poliittisuudesta ja näin ollen tarkastelen tulevaisuuden kuvausten sisältämää argumentointia poliittisena toimintana, jossa erilaiset esitykset tulevaisuudesta mahdollistavat erilaista toimintaa ja avaavat toimintatiloja joillekin samalla rajaten toimintamahdollisuuksia joiltakin toisilta toimijoilta. Näiden erilaisten aikakäsitysten ja ajan määreiden poliittisuuden avaamisessa hyödynnän politiikantutkijoiden Kia Lindroosin ja Kari Palosen määrittelemiä käsitteitä. Niiden avulla luen poliittisesti tulevaisuuden konstruointia valitsemillani Michaelin (2000) retorisen analyysin ulottuvuuksilla.

Lindroos ja Palonen (2000, 12) huomauttavat, että ajasta puhuttaessa joudutaan väistämättä käyttämään sellaisia käsitteitä, luokituksia ja jakoja, jotka jollakin tavalla jäsentävät aikakenttää. Pelkästään sen tunnustamiseen, että aika on jotakin, jonka suhteen täytyy tehdä eroja, sisältyy politisoiva näkökulma (ibid. 13). Aikaa voidaan jäsentää erottelemalla esimerkiksi jatkuva ja katkokselinen aika, mennyt, nykyinen ja tuleva aika, normaali ja poikkeuksellinen aika tai erottelemalla esimerkiksi tasaisen, kiihtyvän ja hidastuvan muutoksen eroja muutamia mainitakseni. Kaikki ajan jäsennykset ovat monimielisiä ja niihin sisältyy myös erilaisia poliittisen toiminnan näköaloja. (ibid.) Aikaan liittyvät jäsennykset ja jaot eivät siten ole neutraaleja, vaan ne ovat muunneltavissa ja tulkittavissa erilaisten toimijoiden erilaisia päämääriä edistävillä tavoilla. Puhetta ajasta voidaan siis lukea ja tulkita poliittisesti ja tarkastella poliittisen toiminnan näkökulmasta.

Lindroos ja Palonen (2000, 12) ovat määritelleet ajan poliittisuutta avaavat käsitteet *politiikan aika* ja *ajan politiikka*, joita hyödynnän tutkimuksessani. Ajan politiikka koostuu aikaa koskevien jakojen ja erottelujen tuomasta politisoitien pelivarasta. Ajan politiikka siis politisoi ajan. (ibid.) Ajan politisointi merkitsee konstruktioaspektin avaamista aikaan ja samalla siihen liitetyn luonnollisuuden purkamista (Lindroos & Palonen 2000, 14-15). Aika osoitetaan näin pelattavissa olevaksi ilmiöksi. Kun ajan luonnollisuus puretaan, kiinnitetään huomiota siihen, millainen merkitys ajalle ja sen käsitteellistämisen tavoille annetaan ihmisten toiminnassa ja miten esimerkiksi ajan monimielisyys voidaan peittää niin, että sen nimissä voidaan esittää vaatimuksia. (ibid.)

Politiikan aika puolestaan koskee ajan käyttämistä poliittisena pelivälineenä eli politikoimista ajalla (Lindroos & Palonen 2000, 12). Poliitiikan aika kuvaa toimintaa, jossa pelataan toimijoiden välisten aikaorientoitumisten ja aikakäsitysten eroilla (Lindroos & Palonen 2000, 15). Ajalla pelaaminen tulee mahdolliseksi ajan politisoituessa eli tilanteissa, joissa puretaan aikaan liitetty luonnollisuus ja osoitetaan se pelattavissa olevaksi ilmiöksi (ibid. 12). Ajalla pelaamisen edellytys on, että politiikka ymmärretään monien keskenään kamppailevien toimijoiden tilanteeksi (Lindroos & Palonen 2000, 15). Ajalla pelaamisessa voidaan puhua poliittisista taidoista tai kompetenssista, joiden suhteen toimijoilla voi olla erilaajuisia poliittisia repertoaareja sekä eri tavoin painottuvia aikapoliittisia profiileja. Esimerkiksi tulevaisuuteen orientoitumisen suhteen toimijat joutuvat valitsemaan toiminnalleen jonkin perspektiivin ja pohtimaan, toimivatko he tämän päivän kontekstissa esimerkiksi tulevan sukupolven, seuraavien vaalien tai viisivuotissuunnitelman aikajänteellä. Valinnat riippuvat

poliittisesta kilpailutilanteesta, jossa on mahdollista pelata niin samanlaisuuksilla kuin eroavaisuuksillakin kilpakumppaneita vastaan. (Lindroos & Palonen 2000, 15)

Ajalla politikoinnille on tyypillistä käyttää ajan käsitteellistyksiä ja jakoja tilanteeseen ja tarkoitukseen sopivalla tavalla (Lindroos & Palonen 2000, 17). Ajan käsitteellistysten ja jakojen merkitys muodostuu tällöin poliittisen tilanteen ja toimijan politikoinnin tyylin tai strategian pohjalta. Toimija voi ottaa joitakin yleisesti tunnettuja ajallisia jäsennyksiä ikään kuin annettuina mutta muuntaa niitä samalla omiin tarkoituksiinsa sopiviksi. (ibid.) Aikakäsitteitä voidaan käyttää myös oman politiikan legitimoinnin välineinä. Lindroos ja Palonen (2000, 16) nimittävät tällaista aikakäsitteiden käyttöä ajan tai ajallapeluun retoriikaksi. Ajan retorisisessa käytössä voidaan vedota esimerkiksi ”nykyajan vaatimuksiin” eräänlaisena lyhenteenä siitä, miten oman ajan katsotaan eroavan aikaisemmista ajoista. Ajallapeluun retoriikassa poliittisilla tilanteilla, niiden analyyseilla ja niiden avaamalla mahdollisuuksilla pelataan tilanteeseen sopivalla tavalla siten, että toimijat voivat julistaa ymmärtävänsä tai hallitsevansa asioita ja tilanteita vastapelaajia paremmin. (Lindroos & Palonen 2000,16)

Yhdistän tässä luvussa ajan poliittisuuden ja retorisen analysoinnin näkökulmiin kehysanalyysin lukutapaa ja erityisesti tutkija Abolafian (2004) näkemystä kehysten välillä tapahtuvista siirroista. Abolafia (2004, 351) ymmärtää kehystämisen siirrot strategisiksi toimiksi, joissa pyritään joko haastamaan tai ylläpitämään vallitsevaa kehystä. Tarkastelen tässä luvussa muodostamieni tulkintakehysten kolmea ulottuvuutta ja niiden suhteen tapahtuvia muutoksia kehystämisen siirtoina mutta tulkitsen niitä poliittisen toiminnan mahdollisuuksien näkökulmasta ajan politiikan ja politiikan ajan käsitteiden tarjoamista näkökulmista. Tarkastelen tällöin kehystämisen siirtoja pyrkimyksenä politisoida eli avata poliittiselle toiminnalle ja uudelleentulkinnoille jotakin vakiintuneen kehysten ulottuvuutta tai politikoida jollakin ulottuvuudella eli hyödyntää tai muuntaa aiemmin politisoituja ajallisia jäsennyksiä tarkoituksenmukaisella tavalla.

Hyödynnän analyysissäni myös kirjallisuustieteestä peräisin olevaa fokalisaation käsitettä, kun tutkin tulkintakehysten toimijoiden ulottuvuutta. Fokalisoinnilla tarkoitetaan tarinan välittämistä jostakin perspektiivistä (Rimmon-Kenan 1991, 92). Kertoja sanallistaa tarinan perspektiivin, joka ei kuitenkaan välttämättä aina ole kertojan. (ibid.) Fokalisoiija on toimija, jonka havainto suuntaa tarinan esitystapaa. Fokalisoiija puolestaan on kohde, jonka fokalisoiija havaitsee. (ibid. 95) Fokalisointi voi olla ulkoista tai sisäistä suhteessa tarinaan. Ulkoinen fokalisointi on lähellä tarinan kertojaa ja sillä tarkoitetaan tarinan kertomista tarinan ulkopuolelta (Rimmon-Kenan 1991, 96). Sisäinen fokalisointi puolestaan tarkoittaa, että tarina kerrotaan tarinan sisältä käsin. Fokalisoiija voi siis sijaita tarinan sisällä tai sen ulkopuolella. Samoin on fokalisoitujen kohdalla, myös fokalisoiija voidaan nähdä sisältä tai ulkoa käsin. (ibid. 96-98) Ennakointihankkeiden puheessa fokalisoinnilla on vaikutusta siihen, miten toimijoita ja heidän toimintamahdollisuuksiaan konstruoidaan. Hyödynnän analyysissäni erityisesti ulkoisen ja sisäisen fokalisoinnin käsitteitä ja erittelen tulkintakehys-

ten perspektiiviä suhteessa niissä konstruoituihin toimijoihin tulevaisuuden suhteen.

Olen löytänyt tutkimistani ennakkointihankkeista viisi erilaista tulevaisuuden tulkintakehystä. Käsittelen seuraavaksi nämä kehykset aikajärjestyksessä niin, että aloitan 1990-luvun alusta ja etenen kohti vuotta 2010.

4.2 Tuntemattoman tulevaisuuden kynnyksellä 1990-luvun laman jälkimainingeissa

Ensimmäiset tutkimani ennakkointihankkeet sijoittuvat 1990-luvun alun syvän taloudellisen laman jälkimaininkeihin. Tuolloin ilmestyivät valtioneuvoston ensimmäinen tulevaisuusselonteko (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993), pääministeri Ahon asettaman tutkijaryhmän johtajan professori Niiniluodon puheenvuoro Suomen henkisestä tilasta ja tulevaisuudesta (Niiniluoto 1994) sekä Sitran Suomi skenaariot – hankkeen raportti (Ruokanen & Nurmio 1995). Ne konstruoivat melko yhtenäisen tulevaisuuden tulkintakehyksen. Hankkeissa käsitellään silloista yhteiskunnallista kontekstia paljon ja tulkitaan silloinen nykyisyys yhteneväisesti murroksena ja katkoksen ajallisessa jatkumossa.

Vuoden 1989 jälkeiset poliittis-taloudelliset mullistukset maailmassa ja maassamme ovat olleet äkillisen odottamattomia ja hallitsemattomia: sosialismin romahdus, Berliinin muurin murtuminen, Baltian maiden itsenäistyminen, Neuvostoliiton purkaminen, sisällissodat Balkanilla, Euroopan integraatio, valuuttasodat, pakolaisongelmat, Suomen pitkän taloudellisen nousukauden taittuminen, bruttokansantuotteen lasku, pankkikriisi, yritysten konkurssit, julkisten menojen supistukset, 20% :n työttömyys, ulkomainen velkakierre. Olemme selvästi joutuneet taitekohtaan, jossa jokin vaihe on päättynyt, mutta emme tiedä, mihin olemme menossa: menneisyys ei enää 'suorana ja hämmentymättömänä' virtaa tulevaisuudeksi. Siksi juuri nyt [...] on jälleen kansallisen itsetutkiskelun hetki. (Niiniluoto 1994, 15)

Abolafia (2004, 354) on todennut, että katkokset ja kriisit toimivat otollisina uudelleenkehystämisen hetkinä. Jonkinlainen ulkoinen katkos, shokki tai kriisi aiheuttaa hämmennystä ja edesauttaa sitä, että vakiintuneita kehyksiä ryhdytään tarkastelemaan kriittisesti. Tilanteen konstruoiminen kriisiksi on aina haaste vallitsevaa tulkintakehystä kohtaan, ja se tuo näkyviin vallitsevan kehyksen kyvyttömyyden pitää yllä järjestystä. (ibid.) Tästä näkökulmasta 1990-luvun alkupuolen ennakkointihankkeiden kirjoittamisen hetkellä yhteiskunnallinen konteksti Suomessa vaikuttaa tarjonnan tulevaisuuden uudelleenkehystämiseksi otollisen hetken. Poliittisen toiminnan näkökulmasta katkoksen voi tulkita merkitsevän sopivaa tilaisuutta politisoida vakiintuneita ajattelu- ja toimintatapoja tai tulkintakehyksiä ja etsiä niistä mahdollisuuksia poliittiselle toiminnalle.

1990-luvun ennakkointihankkeiden puheessa jäsennetään uutta tulkintakehystä tulevaisuuteen orientoitumiselle. Mahdollinen konflikti ja vanhan kehyksen puolustaminen suhteessa uuteen tulkintakehykseen eivät ole esillä (ks.

Abolafia 2004, 357). Tutkimieni ennakointihankkeiden puhe vaikuttaisi alkavan tilanteessa, jossa tällaisen puheen vaihe on ehkä jo ohitettu. Ennakointihankkeiden puheessa nykyisyys jäsentyy aikaulottuvuutena, jossa vanhan kehyyksen on jo todettu murtuneen ja menettäneen selitysvoimansa. Tässä kontekstissa tulevaisuus nostetaan ajattelun ja toiminnan kohteeksi. Nykyisyyden konstruointi taitteena, jossa ajallinen jatkuvuus murtuu, voidaan tulkita myös nykyisyyden ja tulevaisuuden politisointina, sillä näiden aikaulottuvuuksien tulkitaan avataan aikaisemmasta poikkeava näkökulma. Kun menneisyyden ja nykyisyyden rakenteet ja ajattelutavat konstruoidaan murtuneiksi ja jatkuvuutta tarjonnut mennyt joksikin, johon ei ole paluuta, myös tulevaisuus menneen ajallisena jatkumona siirtyy paikaltaan ja politisoituu. Siitä tulee tuntematon ja kontingentti. Menneessä alkaneet kehityskulut katkeavat ja menettävät selitysvoimansa suhteessa tulevaisuuteen. Koselleckin (2002, 59-60; 259-262) käsitteistöllä tilannetta voi kuvata kokemusten ja odotusten etäännyttymiseksi toisistaan tai niiden välisen yhteyden katkeamiseksi. Tulevaisuuden odotuksia ei voida enää johtaa menneistä kokemuksista. (ibid.) Tällaisessa taitekohdassa tulevaisuuden tulkintakehitys jäsennetään ennakointihankkeissa suhteessa aikaisempaan kehyykseen erottautumalla siitä. Kun mikään tuttu ei enää päde, myös tulevaisuuteen orientoitumisessa halutaan irrottautua aikaisemmasta.

Suomen pitkän aikavälin tulevaisuutta koskeva selonteko on ensimmäinen laatuaan. Sitä ei ole laadittu tulevaisuuden ennustamiseksi tai yksityiskohtaisen suunnitelman tekemiseksi. (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 7)

Vaikuttaa siltä, että 1990-luvun alkupuolen ennakointihankkeissa konstruoidaan tulevaisuuden tulkintakehystä korostamalla eroja suhteessa aikaisempaan keskitetyn suunnittelun ajattelu- ja toimintatapaan. Ennakointihankkeiden konstruoinnissa uudessa tulkintakehyyksessä erottaudutaan yksityiskohtaisesta suunnittelemisesta ja laskelmista. Lisäksi kerrotaan, että määrällisten ennusteiden sijaan painopiste on nyt laadullisessa arvioinnissa ja vaihtoehtojen tutkimisessä (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 11). Tulevaisuuden tarkastelun aikajänne määritellään pitemmäksi kuin aikaisemmin.

Tärkeänä pidetään keskeisten muutosvoimien samoin kuin täysin yllättävien kehityspolkujen paikallistamista, vaikka niistä ei voitaisikaan tehdä tarkkoja ennusteita. Nämä arviot perustuvat - paitsi tieteelliseen tutkimukseen - myös näkemykseen ja kykyyn irrottautua lyhyen aikavälin usein harhaisista kuvista. Näin voidaan pidentää aikaperspektiiviä ja laajentaa näkökulmaa. (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 11)

1990-luvun alkupuolen tulkintakehyyksessä pitkän aikavälin tulevaisuuden luotaaminen kontrastoidaan lyhyen aikavälin näkökulman kanssa. Lyhyt aikaväli tässä puheessa merkitsee *harhaisuutta* ja pitkään aikaväliin liitetään tieteellinen tieto, näkemyksellisyys ja kyky irrottautua harhaisista kuvista. Pitkän aikavälin tulevaisuuden luotaaminen konstruoidaan tässä toimintana, jossa voidaan päästä lähemmäksi totuutta kuin lyhyen aikavälin tulevaisuuden tarkastelussa. Poliitiikan ajan (ks. Lindroos & Palonen 2000, 12) käsitteen näkökulmasta val-

tioneuvosto politikoi ajalla yllä olevassa esimerkissä ja kyseenalaistaa lyhyen aikavälin tulevaisuuden tarkastelemisen mielekkyyden.

Tässä tulkintakehyksessä tulevaisuuden aikajännettä ei täsmennetä kalenterivuosina sillä poikkeuksella, että Sitran *Suomi skenaariot* -hankkeessa (Ruokanen & Nurmio 1995) konstruoidaan skenaarioita mahdollisista tulevaisuuksista 10–15 vuoden aikajänteellä. Skenaarioista ei kuitenkaan valita yhtään, mikä jättää tulevaisuuden avoimeksi tälle tulkintakehykselle ominaisella tavalla.

1990-luvun alkupuolen tulkintakehyksessä tulevaisuus konstruoidaan epävarmaksi, ennustamattomaksi ja kontingentiksi aikaulottuvuudeksi ja näin poliittiselle toiminnalle avautuvaksi tilaksi. Tulevaisuuden avoimuus poliittiselle toiminnalle muodostuu keskeisimmäksi tätä tulkintakehystä luonnehtivaksi tekijäksi. Poliittisen toiminnan tila avautuu erityisesti katkoksen kautta. Kun konstruoidaan katkos menneen ja nykyisen välille, tulevaisuuden olemus ja sijainti kyseenalaistetaan ja asetetaan alttiiksi uudelleenmäärittelyille ja tulkinnoille. Tämän voi tulkita kyseenalaistavan aikaisemman ajattelua ja toimintaa jäsentävän kehyksen.

Kansakunta hakee suuntaa tulevaisuudelleen. Tulevaisuus syntyy valinnoista. Menneisyyden olemme jo kokeneet, nyt on aika tehdä tulevaisuutta. (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 76)

Tulevaisuuden epävarmuudesta huolimatta tulkintakehyksessä jäsennetään tulevaisuutta aikaulottuvuutena, jota voidaan ja pitää tietoisesti tehdä. Adamin ja Grovesin (2007, 37-38, 53-53) teorian näkökulmasta tällainen tulevaisuus käsitys voidaan tulkita nykyisyyden tulevaisuuden (present future) muovailuksi. Tulevaisuutta tarkastellaan myös tyhjänä ja avoimena tilana, josta voidaan muovaila mitä tahansa. Adam ja Groves (2007, 57) pitävät tällaista tulevaisuusorientaatiota ominaisena nykyisille teollisille yhteiskunnille.

Keskeisimmiksi toimijoiksi tässä tulkintakehyksessä konstruoidaan kansakunta ja "me". Nämä toimijat konstruoidaan aktiivisiin rooleihin tulevaisuuden suhteen. Tässä tulkintakehyksessä kansakunta ja me suomalaiset ihmiset olemme valitsemassa tulevaisuudelle suunnan ja toimimme aktiivisesti tulevaisuuden tekemisessä. Avoimen tulevaisuuden kynnykselle konstruoidaan yksi yhtenäinen kansakunta valitsemaan yhdessä suuntaa eteenpäin. Toiseksi keskeiseksi kehyksen toimijaksi konstruoidaan Suomi. Se vaikuttaisi usein rinnastuvan kansakuntaan ja kansalaisiin "meinä". Toimijoita yksilöidään myös tarkemmin. Esimerkiksi Sitra konstruoi tulevaisuuden vaihtoehtoihin polkuihin tutustumaan ja omia visioitaan miettimään niin yksilöt, yhteisöt, järjestöt, puolueet kuin yrityksetkin (ks. Ruokanen & Nurmio 1995, 45). Poliittiselle toiminnalle avoimen tulevaisuuden kehyksessä tulevaisuus avataan tulkinnoille ja tekemiselle monella tasolla ja monille toimijoille. Toisaalta tulkintakehyksessä jäsennetään myös rajoja toiminnalle avautuvalle tilalle.

Suomen pitkän aikavälin tulevaisuuden luonne määräytyy suuressa määrin siitä, pääsemmekö nopeasti kestäväälle kasvu-uralle. Mitä kauemmin kasvu-uralle pääseminen kestää, sitä suuremmaksi monet uhkat kasvavat ja sitä pahemmiksi ongelmat muodostuvat.

Suomella on monissa tärkeissä kysymyksissä sitoumuksia kansainväliselle yhteisölle. Pitkäaikaisia sitoumuksia on tehty myös muilla tavoin. Ne rajoittavat toimintavapauttamme, mutta joka tapauksessa tulevaisuus on omalla vastuullamme. (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 73)

Talous ja kansainväliset sitoumukset muodostuvat tässä tulkintakehyksessä erityisesti valtioneuvoston puheessa keskeisiksi tekijöiksi, jotka kaventavat tai rajaavat poliittisen toiminnan tilaa. Tulevaisuus avautuu monien toimijoiden tekemisen ja tulkintojen kohteeksi mutta vain näiden reunaehtojen puitteissa. Talouskasvu *määrittää tulevaisuuden luonnetta suuressa määrin*, eli talouden rooli hyvän tulevaisuuden tekijänä otetaan annettuna sellaiseksi lähtökohdaksi, jota ei politisoida tai avata toisin näkemisen mahdollisuuksille. Myös *kansainväliset sitoumukset* konstruoidaan yksiselitteisesti toimintaa rajoittaviksi tekijöiksi. Näiden tekijöiden suhteen tulevaisuus konstruoidaan tässä tulkintakehyksessä suljetuksi. Muilla elämän osa-alueilla tulevaisuus konstruoidaan poliittiselle toiminnalle avautuvaksi tilaksi. Tässä tulkintakehyksessä tulevaisuus konstruoidaan *vastuumme, tahtomme, luomisemme ja tekemisemme* kohteena.

4.3 Lähitulevaisuuden kehys

1990-luvun alkupuolen tulkintakehys jää syrjään 1990-luvun lopulla. Uusi kehys jäsentyy valtioneuvoston toisessa selonteossa, joka julkaistiin kahdessa osassa vuosina 1996 ja 1997, sekä Sitran *Suomi 2015* -ohjelman kuudessa ensimmäisessä raportissa vuosina 2000–2003. Uuden tulkintakehyksen kohdalla vanhaa kehystä ei niinkään haasteta, vaan se pikemminkin vain syrjäytetään ja keskustelu tulevaisuudesta siirretään toisiin kehyksiin. Uudessa tulkintakehyksessä tulevaisuuden tarkastelun aikajänne lyhenee olennaisesti aikaisemmasta. Olenkin nimennyt kehyksen lähitulevaisuuden kehykseksi.

Lähitulevaisuuden kehyksessä tulevaisuus siirretään epätasällisen etäältä lähelle tavalla tai toisella. Valtioneuvosto siirtää keskustelun aikaisemmasta hallituskausien aikarajat ylittävistä kehyksistä oman toimikautensa ja ajankohittaisen hallitusohjelman kehyksiin (ks. Reilu ja rohkea vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 9). Perspektiiviin muutos on merkittävä suhteessa aikaisempaan. Poliittisen toiminnan aikajänne lyhenee, ja painopiste siirtyy toimintaan nykyhetken rajoissa ja ehdoilla.

Hallitus valmistautuu vuoden 1999 heinäkuussa alkavaan Suomen EU-puheenjohtajuuteen. Tulevaisuusselontekonsa Eurooppa-osassa hallitus käsittelee kysymyksiä, jotka tulevat tuolloin olemaan tärkeitä unionin ohjelmassa. Samalla hallitus haluaa selonteollaan aktivoida poliittista ja kansalaiseskustelua Suomen ensimmäisten Euroopan parlamenttivaalien kynnyksellä. (Suomi ja Euroopan tulevaisuus 1996, 7)

Esimerkistä yllä käy ilmi, että ajankohtainen poliittinen asialista ohjaa ja rajaa tulevaisuuden tarkastelun näkökulmaa selvästi tässä kehyksessä. Tulevaisuuden laajasta tarkastelusta siirrytään näin rajatun aihepiirin sisälle. Kun aikai-

semmassa kehyksessä pyrittiin ylittämään lyhyen aikavälin *harhaiset kuvot*, nyt tulevaisuus siirretäänkin osaksi nykyisyyttä - lähietäisyydelle. Kun tulevaisuus siirretään hallitusohjelman tai hallituksen toimikauden ajankohtaisten kysymysten kehyksiin, siitä tulee keskeisesti hallituksen toimintakenttää.

Tässä kehystämisen siirrossa ei tähdätä uusien tulkinta- ja toimintamahdollisuuksien avaamiseen vaan pikemminkin pyritään rajaamaan niitä. Poliisoinnin sijaan tulkitsenkin tätä tulevaisuuden tulkintakehyksessä tapahtuvaa siirtoa politikoinnin näkökulmasta valtioneuvoston pyrkimyksenä laajentaa omia toiminnan mahdollisuuksiaan suhteessa muihin ennakoititoimijoihin. Tulevaisuuden aikajänteen lyhentäminen hallitusohjelman ja hallituskauden sisälle edistää valtioneuvoston poliittisia toimintamahdollisuuksia. Se laajentaa valtioneuvoston omaa poliittisen toiminnan horisonttia määrittelemällä tulevaisuuden hallituksen toimialueeksi ja osaksi ajankohtaista politiikan asialistaa ja rajaa samalla muiden toimijoiden toiminnan mahdollisuuksia paitsi aikajänteen myös aihealueen suhteen.

Suhteessa edelliseen tuntemattoman tulevaisuuden tulkintakehykseen kansainväliset sitoumukset nähdään tässä eri tavalla. Edellisessä kehyksessä kansainväliset sitoumukset konstruointiin ”toimintavapauttamme” rajoittaviksi tekijöiksi, kun taas tässä kansainväliset sitoumukset ja erityisesti Euroopan unionin jäsenyys nähdäänkin toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. Enää ei puhuta kansainvälisten sitoumusten aiheuttamista rajoitteista vaan on siirrytty toimimaan osana Euroopan unionina. Suomen hallitus konstruoidaan tässä aktiiviseen toimijarooliin.

Myös Sitra siirtää tässä tulkintakehyksessä tulevaisuuden lähelle nykyisyyttä vaikka eri tavalla.

Vuoteen 2015 on aikaa vain viisitoista vuotta. Kun katsomme historian peruu-
tuspeliin, tuo aika näyttää varsin lyhyeltä. Vuosi 2015 onkin lähitulevaisuutta.
Olemme joka päivä tekemässä päätöksiä, jotka vaikuttavat elämäämme viiden-
toista vuoden kuluttua ja sen jälkeen. Millaisen Suomen me siis haluamme?
(Suomi 2015 2001a, 5)

Tavallisesti ennakoitihankkeiden puheessa 10–15 vuoden aikajänne konstruoidaan pitkän aikavälin tulevaisuudeksi. Pitkää aikaväliä arvostetaan usein enemmän kuin lyhyttä Suomen tulevaisuutta pohdittaessa. Totutusta poiketen Sitra konstruoi tässä tulkintakehyksessä 10–15 vuoden aikavälin *lähelle, lähitulevaisuudeksi*. Sitra siirtää tulevaisuuden nykyisyyden osaksi ja aikaulottuvuudeksi, joka on aivan ulottuvillamme. Niin Sitra kuin valtioneuvostokin politikoivat tulevaisuudella siirtäen sen kaukaa lähelle. Lisäksi tulevaisuus konstruoidaan nykyisyydestä ja menneisyydestä irrallaan olevan aikaulottuvuuden sijaan takaisin omalle paikalleen menneisyyden ja nykyisyyden jatkumoksi. Tulevaisuus konstruoidaan näillä siirroilla keskeisesti osaksi nykyisyyttä ja nykyisyyden politiikkaa. Koselleckin (2002, 59–60; 259–262) käsittein kokemusten pohjalta voidaan taas johtaa tulevaisuuden odotuksia. Tulevaisuutta voidaan ennustaa menneestä kertyneiden kokemusten pohjalta.

Adamin ja Grovesin (2007, 37–38, 53–54) käsitteistön näkökulmasta lähitulevaisuuden tulkintakehys jäsentää nykyisyyden tulevaisuutta (present future).

Kun tulkintakehyksessä käsitellään tulevaisuutta siitä näkökulmasta, ”millaisen Suomen me siis haluamme” (ks. yllä), tulevaisuutta tarkastellaan nykyisyyden ihmisten toimintatilana sen sijaan, että tarkasteltaisiin tulevaisuuden nykyisyyttä tulevaisuudessa elävien ihmisten näkökulmasta. Tulevaisuus myös sijoitetaan niin lähelle, että sen tarkasteleminen nykyisyydessä elävien ihmisten toimintatilana on mielekästä. Tulevaisuus hahmottuu tässä aikaulottuvuudeksi, jota nykyisyydessä elävät ihmiset voivat muovailla omien toiveidensa mukaan ja käyttää oman elämänsä parantamiseen. Tässä mielessä tulevaisuus on tyhjä ja avoin, puhdasta potentiaalia (ks. Adam & Groves 2007, 57, 59). Toisaalta edellisen esimerkin viittaus siihen, miten nykyisyydessä joka päivä tehtävät päätökset vaikuttavat tulevaisuuteen, saattaisi viitata myös monipuolisempaan monikerroksiseen tulevaisuuskäsitykseen, jossa ihmisten toimet ja valinnat jatkuvasti sysäävät liikkeelle piileviä tulevaisuuksia, joita tulisi ottaa huomioon tulevaisuutta tarkasteltaessa (ks. Adam & Groves 2007, 35, 37). Tällaisesta näkökulmasta useita samanaikaisia tulevaisuuksia on jo tekeillä eikä tulevaisuus ole vain tyhjä, vallattava toimintatila. Tätä näkökulmaa tässä tulkintakehyksessä ei kuitenkaan kehitetä, joten tulevaisuus hahmottuu nykyisyydestä käsin.

Lähitulevaisuuden tulkintakehyksessä nykyhetki aikaulottuvuutena ikään kuin laajenee käsittämään myös tämän *lähitulevaisuuden*, joka on jatkuvasti nykyisten päätösten ja valintojen pohjalta rakennettavissa. Poliittisen toiminnan näkökulmasta nykyhetkeä ei tässä konstruoida aikaulottuvuutena, josta pitää irrottautua tai joka pitää ylittää pitemmälle nähdäkseen. Sen sijaan tulevaisuus tuodaan nykyisyyden rajojen läheisyyteen, toiminnalliseksi osaksi nykyhetkeä. Poliitiikan ajan käsitteen näkökulmasta tämän kehysten siirtymän voi tulkita pyrkimykseksi politikoida ajalla niin, että ajankohtaisen poliittisen asialistan keskeisistä kysymyksistä tehdään myös tulevaisuuden keskeisiä kysymyksiä. Tulevaisuudesta konstruoidaan tuntemattoman ja kontingentin aikaulottuvuuden sijaan hallittava nykyisyyden jatke, jota voidaan muovata nykyisyydessä tehtävillä päätöksillä ja valinnoilla. Aikajänteen lyhentämisen voi tulkita myös keinoksi hallita tulevaisuutta, sillä lähelle konstruoitu tulevaisuus on helpompi toteuttaa kuin kaukana tai etäällä sijaitseva tulevaisuus (ks. Michael 2000, 24–25).

Lähitulevaisuuden kehityksessä tulevaisuus konstruoidaan alueeksi, jota valtioneuvosto tai Sitran ennakoitihankkeen osallistajat määrittelevät ja linjaavat. Esimerkiksi valtioneuvosto kertoo selonteossaan, että ”Suomen tulevaisuuden peruskysymys on, kuinka kansallisen menestys- ja hyvinvointiprojektin uudistamista jatketaan” (Reilu ja rohkea vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 84). Sitran ohjelmassa puolestaan ”Suomelle asetetaan strategisia tavoitteita” (ks. esim. Suomi 2015 2002a, 5). Tulevaisuus on suhteessa aikaisempaan kehukseen tiedetty ja tunnettu aikaulottuvuus. Tässä tulkintakehyksessä tulevaisuus ei avaudu poliittiselle toiminnalle vaan vaikuttaa ennemminkin eräänlaiselta asiakokonaisuudelta tai policyltä, jota voidaan suunnitella, ohjata ja hallita. Tällä tavoin kehystetty puhe tulevaisuudesta ei avaa sitä poliittisen toiminnan tilana vaan rajaa poliittisen toiminnan mahdollisuuksia. Aikaisemmasta tulkintakehyksestä poiketen valtioneuvosto ei konstruoi nykyhetkeä katkokseksi, jossa

tulevaisuus avautuu poliittisen toiminnan tilana, vaan korostaakin nyt jatku-moa suhteessa aikaisempaan kehitykseen. Palonen on todennut politiikka-käsitteistöä tutkiessaan, että jatkuvuuden vaaliminen on ominaista politiikan policy -ulottuvuudelle (ks. Palonen 2003, 176). Siinä konstruoidaan yhtenäistä toimintalinjaa ja nähdään katkokset mielellään jatkuvuudelle alisteisina. (ibid.)¹⁹

Nopeiden muutoskausien aikana epäjatkuvuudet korostuvat julkisessa keskuste-lussa. Kun tulevaisuuden kehityslinjoja arvioidaan pitkällä aikavälillä, on kui-tenkin selvästi nähtävissä, että historialliset jatkuvuudet ovat usein merkityksel-lisempiä. Hitaat muutosprosessit mm. väestönkehityksessä, ympäristössä, sosiaa-lisissa rakenteissa ja kulttuurin syvärakenteissa - mentaliteeteissa - ovat tärkeitä tulevaisuuden muovaajia. (Reilu ja rohkea -vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 73)

Esimerkissä yllä katkos kehystetään murroskaudelle tyypilliseksi ajatteluksi, jolle on ominaista kyvyttömyys nähdä laajempia kehityskulkuja. Katkoksen merkitystä vähätellään ja jatkuvuudet konstruoidaan *merkityksellisimmiksi*. Täs-sä kyseenalaistetaan aikaisempi tulkinta tulevaisuudesta katkoksen myötä po-liittiselle toiminnalle, uudelleentulkinnoille ja määrittelyille avoimena tilana. Uudessa tulkintakehyksessä tulevaisuus konstruoidaan jatkumon avulla aikai-sempaa hallittavammaksi. Tulevaisuus ei ole tuntematon vaan jo aloitetun jat-kumo, jota voidaan linjata ja jolle voidaan asettaa tavoitteita. Samalla kun tule-vaisuuden hallittavuus kasvaa, poliittisen toiminnan mahdollisuudet vaikuttai-sivat vähentyvän. Merkittävät kehityskuvat, joiden suhteen tulee toimia, ovat *selvästi nähtävissä* eli jo tiedettyjä ja määrättyjä. Lähitulevaisuuden tulkintake-hyksessä valinta tulevaisuuden suhteen onkin ikään kuin jo tehty.

Vuonna 2015 Suomi sijoittuu maailman kärkeen asuin- ja elinympäristönä. Suo-malainen sivistys- ja hyvinvointiyhteiskunta pärjää maailmanlaajuisessa kilpai-lussa ja kykenee muuttumaan joustavasti. Suomi on tietoyhteiskunta, jonka pe-rusta on monipuolinen osaaminen ja koko kansan verkottuminen. Yhteiskunta mahdollistaa, kannustaa ja palkitsee. Se antaa kansalaisilleen mahdollisuudet vaurastua henkisesti ja aineellisesti suvaitsevalla, oikeudenmukaiselle ja tasa-arvoisella tavalla nopean ja jatkuvan muutoksen keskellä. (Suomi 2015 2000, 8)

Tässä kehyksessä tulevaisuutta tarkastellaan aikaisempaan kehykseen verrattu-na ikään kuin eri kohdassa. Aikaisemmin kirjoittajat sijoittivat itsensä ja yleisön tuntemattoman tulevaisuuden kynnykselle sitä tarkemmin määrittelemättä. Tässä lähitulevaisuuden kehyksessä painopiste siirretään tuonnemmaksi. Mah-dollisten tulevaisuuksien joukosta onkin jo valittu yksi visio, jota kohti suunnis-tetaan. Poliittisen toiminnan ulottuvuuksien näkökulmasta tulevaisuus jäsenyy

¹⁹ Palonen (2003, 175–176; 2003a, 470–471) tulkitsee polycyn epäpoliittiseksi toimintalin-jaksi ja suunnitelmaksi poliittista toimintaa jäsentävässä käsitteistöössään. Palonen (2003a, 470–471) kuvaa poliittista toimintaa politikoinnin ja politisoinnin käsitteillä. Policy on hänen tulkinnassaan politisoinnin tilaan liittyvä rajakäsite, ja sitä luonneh-tii pyrkimys säädellä poliittiseen toimintaan liittyvää kontingenssia, sillä policy pyrkii säilyttämään tietyn linjan tai ohjelman tapahtumien kulusta riippumatta. (ibid.) Hyödynnän Palosen tulkintaa tutkimuksessani. Poliitiikantutkimuksessa poli-cyä tulkitaan kuitenkin myös aivan toisellakin tavalla. Esimerkiksi tulkitsevan poli-tiikka-analyysin (policy analysis) tutkimussuuntauksessa policy ymmärretään lä-peensä poliittiseksi ilmiöksi (ks. esim Fischer & Forester 1993).

policyksi eli yhden valitun linjan toteuttamiseksi. Tässä tulevaisuus epäpoliti-soituu, ja siitä muodostuu nykyisyyden toimintaa ja valintoja ohjaava päämäärä. Tällaisen tulevaisuuden kehyksissä voidaankin puhua "tulevaisuuden vaatimuksista" eri elämänaalueilla (ks. esim. Suomi 2015 2000,12). Kun tulevaisuus on tunnettu ja valittu, voidaan määritellä, mitä se vaatii.

Tässä kehyksessä toimijoiksi tulevaisuuden suhteen konstruoidaan valtioneuvosto, Suomi, "me", sukupolvet sekä Suomi 2015-ohjelman "kurssit". Valtioneuvosto tuottaa niukasti sellaista puhetta, jossa se konstruoi muita toimijoita aktiiviseen rooliin tulevaisuuden suhteen. Pääasiassa valtioneuvosto kuvailee omaa poliittista linjaansa. Valtioneuvosto tuottaa puhetta tulevaisuudesta passiivissa, jolloin toimijat häivytetään taustalle. Valtioneuvosto kuvaa tässä tulkintakehyksessä erityisesti itsensä aktiiviseen rooliin tulevaisuuden suhteen, valitsemaan ja tekemään tulevaisuutta. Selonteossa todetaan esimerkiksi, että "Suomalaista hyvinvointivaltiota kehitetään edelleen ihmisarvon kunnioittamiseen perustuvan yhteisvastuun pohjalta" (Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 21). Vastaavasti Sitran *Suomi 2015* - koulutusohjelmissa "kurssit" kuvataan tulevaisuuden määrittelijöiksi, sillä ne muun muassa "luovat visioita" ja "asettavat tavoitteita" tulevaisuuden Suomelle (ks. esim. Suomi 2015 2001b, 5).

Sitra kuvaa usein "meidät" ja "Suomen" tulevaisuutta tekemään, mutta tulevaisuuden tekemiselle se määrittelee suunnan ennalta. Sitra kertoo, mitä "meidän täytyy tehdä" tai mitä "Suomen on tehtävä" tai millainen sen "on oltava". Sitra yksilöi valtioneuvostoa enemmän eri toimijoita, mutta se määrittelee niille tarkkarajaiset tehtävät hyvän tulevaisuuden edistämiseksi. Sitra kertoo esimerkiksi, että "Nykyisten ja tulevien sukupolvien tehtävänä on kytkeä meidät lujasti kansainväliseen yhteistyöhön ja samalla huolehtia turvallisen oikeusvaltion tulevaisuudesta (Suomi 2015 2002b, 9)". Sitra myös täsmentää, miten tämä voidaan tehdä (ks. Suomi 2015 2002b, 9-11). Aktiivisia toimijoita siis konstruoidaan, mutta toiminnan mahdollisuudet rajataan ennalta valittujen tehtävien toteuttamiseksi. Yleisellä tasolla muut toimijat kuin valtioneuvosto ja Sitran kurssit näyttävät tässä tulkintakehyksessä linjaamisen kohteina.

4.4 Eriytyvät kehykset: ennusteisiin varautuminen ja nykyhetken murros

2000-luvulle tultaessa valtioneuvoston ja Sitran tulevaisuuden tulkintakehykset eriytyvät. Valtioneuvosto siirtyy lähitulevaisuudesta 10-15 vuoden aikajänteellä sijaitsevan tulevaisuuden pohdintaan ja pitäytyy tässä aikajänteessä koko 2000-luvun.

Tässä tulevaisuusselonteossa on kansantalouden näkökulmasta tarkasteltu alueellista kehitystä vuosina 2001-2015 kokonaisuutena. Kansantaloudellisiin ja aluetaloudellisiin linjauksiin on valittu pitkää aikaväliä koskevia tärkeitä linjauksia eikä pelkästään lähivuosiin liittyviä konkreettisia toimenpiteitä. (Tasapainoisen kehityksen Suomi 2015 2001, 28)

Tässä esimerkissä valtioneuvosto kertoo, millaisia poliittisia linjauksia se on valinnut selontekoon. Pitkän aikavälin linjaukset konstruoidaan *tärkeiksi* toisin kuin lyhyen aikavälin linjaukset, jotka kuvataan niitä vähäpätöisempinä. Näyttää siltä, että valtioneuvosto palaa aikaisempaan 1990-luvun alkupuolen kehykseen suhteessa tulevaisuuden aikajänteeseen. Kun poliittisia linjauksia arvostetaan niiden kattaman aikajänteen pituuden perusteella, aikaisemman lähitulevaisuuden kehyksen aikajänne saadaan näyttämään riittämättömältä. Tämän aikaisemman kehyksen aikajänne hylätään. Siirtymää voidaan tulkita politiikan ajan käsitteen näkökulmasta tulevaisuudella politikointina, jossa uusi hallitus irrottautuu edellisen hallituksen tulevaisuuspolitiikan linjasta ja korostaa omassa toiminnassaan kykyään katsoa kauemmas.

Tulevaisuus kehystetään asiantuntijatiedolla valtioneuvoston 2000-luvun tulkintakehyksessä. Asiantuntijatiedolla viitataan tässä jonkin tai joidenkin erityisalojen tai tieteenalojen tietoon sekä niiden luokituksiin ja jäsenyyksiin todellisuuden kuvaamisessa. Asiantuntijapuheen avulla tulevaisuutta käsitellään tässä kehyksessä tunnettuna, tiedettynä ja hallittuna alueena. Tulevaisuuden ”tietäminen” perustuu erilaisiin ennusteisiin tai ”tieteelliseen näyttöön” (Valtioneuvoston selonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 9). Esimerkiksi väestökehitystä kuvataan paljon numeeristen ennusteiden avulla. Tällöin täsmällisillä luvuilla rakennetaan kuvaa tunnetusta ja tiedetystä tulevaisuudesta (ks. Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille 2004, 8-9). Asiantuntijatieto tarjoaa harvoin aukottomia tai yksiselitteisiä tulkintoja maailmasta, mutta tässä tulevaisuuden tulkintakehyksessä tätä tietoa käytetään tai tulkitaan näin.

Väestötekijät viittaavat vääjäämättä niukentuvan työvoiman suuntaan. Siihen ja ennalta arvaamattomiin muihin yhteiskunnallisiin muutoksiin on viisasta varautua vahvistamalla kansantaloutemme pohjaa. Vain vahvan kansantalouden yhteiskunnassa kansalaisten hyvinvointia voidaan parantaa kaikilla alueilla ja ylläpitävissäkin tilanteissa. (Tasapainoisen kehityksen Suomi 2015 2001, 28)

Valtioneuvoston 2000-luvun tulkintakehystä voisi luonnehtia tunnetun tulevaisuuden kehykseksi, sillä asiantuntijatiedon pohjalta tulevaisuus konstruoidaan väistämättä jonkinlaiseksi. Esimerkissä yllä väestöennusteiden katsotaan *viittaavan vääjäämättä* tiettyyn suuntaan. Lisäksi kerrotaan, miten *vääjäämättä* realisoituvaan kehityskuvaan olisi *viisasta* reagoida. Tulevaisuus on siis *vääjäämättä* tällainen ja toimintatapoja tässä tilanteessa on *vain* yksi. Tällainen tulevaisuus on tunnettu, tiedetty ja poliittisen toiminnan kannalta suljettu, sillä *vääjäämättömään* kehitykseen ei ole mahdollista vaikuttaa. Siihen voidaan ainoastaan sopeutua. Valtioneuvoston 2000-luvun tulkintakehyksessä tulevaisuus poliittiselle toiminnalle avautuvana tilana sulkeutuu, sillä yllä olevan esimerkin tapaan tulevaisuus konstruoidaan asiantuntijapuheen kehystämänä tietyllä tapaa ennalta määrättyksi, tunnetun kehityksen lopputulokseksi.

Koselleckin (2002) käsitteistön näkökulmasta tässä tulkintakehyksessä korostuvat tulevaisuuden odotukset. Odotus on Koselleckin (2002, 259) mukaan nykyhetkeen läsnä olevaksi tehtyä tulevaisuutta. Odotus suuntautuu aikaan, joka paljastuu vasta tulevaisuudessa. Pelko, huoli, toivo ja järkipäiset analyysit muodostavat odotuksen. (ibid.) Tässä odotukset muodostetaan asiantuntija-

tiedon pohjalta ja tulevaisuus konstruoidaan nykyhetken tunnettuna, tiedettyinä ja hallittuna alueena. Odotusten pohjalta ryhdytään suuntaamaan toimintaa nykyhetkessä.

Valtioneuvoston 2000-luvun tulkintakehyksessä tapahtuu siirtymä tavassa konstruoida tulevaisuuden tekemiseen käytettävissä olevaa aikaa. Aikaisemmissa kehyksissä valtioneuvosto ei ottanut tähän kantaa, mutta 2000-luvun tulkintakehyksessä ajasta tulee aikaisemmasta poiketen niukka resurssi. Ilmastonmuutoksen kohdalla valtioneuvosto kuvaa ilmiöön liittyviä *peruuttamattomia* ja *katastrofaalisia* uhkakuvia ja toteaa, että ”Päästöjen leikkaaminen kestäväälle tasolle lienee vielä mahdollista, mutta aika on käymässä vähiin” (Valtioneuvoston selonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 12). Väestön ikääntymisen kohdalla tulevaisuuteen vaikuttamisen hetki konstruoidaan samaan tapaan rajalliseksi, sillä ”Ikärakenteen muutos on käynnissä, se tuntuu jo eri tavoin ja siihen varautuminen on ajankohtaista nyt” (Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille 2004, 8-9). 2000-luvulla valtioneuvoston tulkintakehyksessä tarkastellaan ilmiöitä, joihin liitetään suuri nopeus tai vauhti. Lisäksi puhutaan näiden ilmiöiden *mittavista*, *tuntuvista*, *voimakkaista* tai jopa *katastrofaalisista* vaikutuksista. Verrattuna edellä käsiteltyyn 1990-luvun lopun tulkintakehykseen, jossa korostettiin hitaita muutosprosesseja ja jatkuvuuksia, 2000-luvulla konstruoidaan tulevaisuuden tekemistä kiihtyvyyksien, katastrofien ja nopeiden muutosten perspektiivissä. Tällaisessa perspektiivissä argumentoidaan nopeiden toimien puolesta (ks. Michael 2000, 31-32).

Kun tässä tulkintakehyksessä katastrofaaliset ja peruuttamattomat vahingot uhkaavat ja *aika on käymässä vähiin*, poliittisen toiminnan mahdollisuuksia rajataan. Poliittisen toiminnan mahdollisuudet tiivistyvät lyhyeen hetkeen. Kun tulevaisuus myös pitkälti tiedetään ja ainoa mahdollinen toimintatapakin²⁰ tämän tulevaisuuden kehyksessä määritellään, ei tulevaisuuden tulkintakehyksessä avata juurikaan toisin toimimisen, näkemisen ja tulkitsemisen mahdollisuuksia. Poliittisen toiminnan tilan kannalta tulevaisuus sulkeutuu. Tähän tulevaisuuden tulkintakehykseen liittyvää siirtoa voidaan tulkinta politikointina, jossa pelataan tulevaisuuden jäsenyyksillä siten, että valtioneuvoston oman poliittisen toiminnan horisontti kasvaa. Tässä tulevaisuutta ei politisoida vaan se epäpolitisoidaan. Palonen (1993, 133) toteaa, että epäpolitisointi ei ole itsenäinen ajatusfiguuri vaan pelkkä politikoinnin strategia, joka pyrkii rajaamaan politikoinnin tietyille pelikentille. Tässä tulevaisuus poliittisena ilmiönä rajataan koskemaan tiettyjä aiheita, määrättyssä ajassa tehtäviä toimia ja määrättyjen toimijoiden toimia.

²⁰ Valtioneuvoston selonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta (2009) poikkeaa jonkin verran muista selonteista, joissa tulevaisuuden tarkastelua jäsentää ennusteisiin varautumisen tulkintakehys. Ilmasto- ja energiapolitiikkaa käsittelevässä selonteossa hyödynnetään skenaarioita ja konstruoidaan näin aikaisemmista selonteista poiketen useita mahdollisia polkuja kohti tavoiteltua tulevaisuuden tilaa. Skenaarioiden myötä tavoiteltavan tulevaisuuden saavuttamisen keinoja ei määritellä ennalta vaan ne jätetään avoimiksi. Yhden polun sijaan tässä selonteossa voidaan valita joistakin vaihtoehtoista. Skenaarioiden myötä tässä selonteossa esiintyy myös puhetta ”mahdollisesta” pelkästään ”väistämättömän” tulevaisuuden rinnalla. (ks. Valtioneuvoston selonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 43)

Samaan tapaan kuin valtioneuvoston 1990-luvun lopun kehyksessäkin valtioneuvosto pääasiassa kuvaa tässä ennusteisiin varautumisen kehyksessään omaa toimintaansa tulevaisuuden suhteen ja konstruoi muut toimijat linjaamisen kohteeksi. Fokalisaation käsitteitä hyödyntäen kehyksen voi tulkita jäsentyvän ulkoisen fokalisoijan perspektiivistä ja fokalisoija vaikuttaisi olevan valtioneuvosto. Valtioneuvosto kuvailee toimintaansa yhä paljon passiivissa, jolloin erilaisia asioita usein *edistetään ja kehitetään*. Aikaisemmasta poiketen valtioneuvosto kuitenkin kuvaa itsensä nyt passiivin sijaan useammin aktiivissa. Valtioneuvosto muun muassa ”visioi ja viitoittaa tietä kohti vähäpäästöistä Suomea” (Valtioneuvoston selonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 10). Suhteessa edelliseen kehykseen valtioneuvosto korostaa enemmän omaa toimijuuttaan tulevaisuuden suhteen.

Tässä tulevaisuusselonteossa valtioneuvosto esittää oman kantansa väestökehitykseen, tavoitteensa sekä poliittiset linjaukset ikärakenteen muutokseen varautumiseksi. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko luo kaikille hallinnonaloille yhteisen näkökulman varautumiselle. Tulevaisuusselonteolla vahvistetaan eri politiikanlohkojen keskinäistä koordinaatiota. Muutoksen laajuuden takia varautuminen vaatii laajaa yhteistyötä mm. työmarkkinaosapuolten, kansalaisjärjestöjen ja kuntien kanssa. Tulevaisuusselonteon nimi *Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille* viestii sitä, että ikärakenteen muutos koskettaa kaikkia ikäryhmiä. (Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille 2004, 9)

Tässä kehyksessä tulevaisuus konstruoituu aikaisempaa selvemmin politiikka-kokonaisuudeksi, jota valtioneuvosto linjaa. Valtioneuvoston kyky hallita ja ohjata tätä kokonaisuutta korostuu, sillä valtioneuvoston laatima selonteko ohjaa *hallinnonalojen yhteistä näkökulmaa ja politiikan lohkojen koordinaatiota*. 2000-luvun tulkintakehyksessä tulevaisuutta jäsenetään osaksi vakiintunutta poliittista järjestelmää ja valtioneuvosto nousee selkeästi tämän politiikan ohjaajaksi ja päättäjäksi. Valtioneuvoston ohella tulkintakehyksessä konstruoidaan kuitenkin myös muita toimijoita. Yllä yhteistyötä aiotaan tehdä työmarkkinaosapuolten, kansalaisjärjestöjen ja kuntien kanssa.

Ihmiskunta on tienhaarassa. Kasvava tieteellinen näyttö kertoo yhä vakuuttavammin, että uhkaamme ajautua ilmastokriisiin. Tällöin ilmastonmuutos voisi pahimmillaan jopa horjuttaa sivilisaation perustaa.

Tienhaarassa voi vielä valita. Ihmiskunta voi jatkaa nykyisellä polulla, jolla ilmastonmuutos edetessään aiheuttaisi inhimillistä kärsimystä erityisesti köyhissä maissa. [...] Vaihtoehtoisesti voidaan valita toisenlainen polku. Sillä maailman päästöt käännetään ripeästi nopeaan laskuun. Ihmisten kekseliäisyys ja uusi teknologia, julkiset ohjauskeinot ja kansalaisten osallistuminen valjastetaan tasoittamaan tietä kohti vähäpäästöisiä ja päästöttömiä yhteiskuntia. (Valtioneuvoston selonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 9)

Tässä esimerkissä yllä puolestaan ihmiskunta, ihmiset ja kansalaiset konstruoidaan toimijoiksi ilmastonmuutosta koskevissa kysymyksissä. Kertomusanalyysin näkökulmasta tarinaa kerrotaan tässä sen ulkopuolelta. Ulkoinen fokalisoija sijoittuu havainnoimansa kohteen eli Suomen, suomalaisten ja ihmiskunnan yläpuolelle. Se tietää, millaisia valinnan vaihtoehtoja on olemassa ja miten erilaisia toimijoita voidaan *valjastaa* toimimaan tietyllä hyväksi katsotulla tavalla

hyvän tulevaisuuden rakentamiseksi. Näin ollen tulkintakehyksessä konstruoidaan muitakin toimijoita kuin valtioneuvosto aktiiviseen rooliin tulevaisuutta rakentamaan, mutta näiden muiden toimijoiden toimintaa tarkastellaan, säädellään ja ohjataan niiden yläpuolelta. Tulkitsen valtioneuvoston tässä tarinan ulkoiseksi fokalisoijaksi. Valtioneuvosto konstruoituu näin keskeisimmäksi toimijaksi tulevaisuuden suhteen, sillä se ohjaa muiden toimijoiden toimintaa. Sama pätee edeltävään esimerkkiin, jossa valtioneuvosto määrittelee toimijoita, joiden kanssa *yhteistyötä vaaditaan*. Muilla kuin valtioneuvostolla on tässä kehyksessä tavallaan kaksoisrooli, sillä ne ovat sekä toimijoita tulevaisuuden suhteen, että myös valtioneuvoston säätelevän toiminnan kohteita.

Sitra nykyisyyden tulkitsijana

2000-luvun puolivälin jälkeen Sitra kyseenalaistaa aikaisemmat tulevaisuuden tulkintakehykset ja siirtyy tulevaisuuden visioinnista kulloinkin käsillä olevan nykyhetken jäsentämiseen. Tulevaisuuteen viitataan yhä, ja tulevaisuuden kehityksestä esitetään joitakin arvioita 10–15 vuoden aikajänteellä. Päähuomio kohdistuu kuitenkin nykyhetken jäsentämiseen.

Suomessa on nähtävissä runsaasti vahvoja ja heikompia muutoksen merkkejä. Tässä jaksossa nostamme esiin sellaisia muutoksen merkkejä, jotka osoittavat työryhmän mielestä, että olemme vedenjakajalla. Kehitys voi mennä hyvään tai huonoon suuntaan. Emme usko vaihtoehdottomuuteen vaan siihen, että edessä on aito valinnan paikka. Kuvaukset ovat tiiviitä ja tuovat esiin vain eräitä kiinnostavia näkökohtia olematta tyhjentäviä. (Hautamäki 2008, 10)

Uudessa tulkintakehyksessään Sitra erottautuu aikaisempien tulkintakehysten yhden vaihtoehdon linjasta. Sitra palaa tässä muiden toimijoiden kanssa jakaansa 1990-luvun alkupuolen kehykseen, jossa tulevaisuus konstruointiin tuntemattomana ja poliittiselle toiminnalle avautuvana aikaulottuvuutena ja tilana. Samaan tapaan kuin silloin nykyisyys määritellään taitekohtaksi tai kuten yllä *vedenjakajaksi*, jossa tulevaisuus on *edessä aitona valinnan paikkana*.

Globalisaatiokehityksen nykyvaiheessa maailma on yhä monimutkaisempi. Tulevaisuus on meille kuin nopeasti liikkuva maali, jota ei voi määritellä. Se ei pysy paikallaan. Yhdelläkään instituutiolla tai toimijalla ei ole nykyisin keinoja määrittellä tai kuvata selkeää visiota ja toimintasuunnitelmaa sellaisesta tulevaisuudesta, joka voitaisiin myös toteuttaa. Joudumme etsimään yhteistä suuntaa toiminnallemme jatkuvan, moniäänisen dialogin ja yhteisesti hahmottamiemme tulevaisuuskuvien, arvojen ja periaatteiden pohjalta. Ylhäältä käsin on enää mahdotonta kertoa saati määrätä mitä muiden halutaan tekevän. (Nurmio & Turkki 2010, 9-10)

2000-luvun lopun tulkintakehyksessään Sitra irrottautuu aikaisemmasta valtioneuvoston kanssa yhteisestä tulevaisuuden tulkintakehyksestä, jossa se toi tulevaisuuden lähelle ja rakensi strategian visioimansa tulevaisuuden saavuttamiseksi eli polun nykyisyydestä kohti toivottua tulevaisuutta. Sitra hylkää myös valtioneuvoston 2000-luvun kehyksen konstruoimalla tulevaisuuden tuntemattomaksi, kun valtioneuvosto samaan aikaan kehystää tulevaisuutta asiantuntijatiedon pohjalta tunnetuksi ja hallittavaksi alueeksi. Sitran voi tulkita syrjäyttä-

vän aikaisemmat kehukset, kun se toteaa tulevaisuuden määrittelemisen ja visioidimisen mahdottomaksi. Globalisaatiokehitykseen ja maailman muuttumiseen viitaten Sitra konstruoi aikaisemmat kehukset vanhentuneiksi ja pätemättömiksi. Uudessa tulkintakehyksessä tulevaisuus siirretään jälleen ikään kuin pois paikoiltaan, jolloin siitä tulee tuntematon, kontingentti ja *liikkuva maali, jota ei voi määritellä*. Tätä kehysten siirtoa voi tulkita ajan politiikan käsitteen näkökulmasta pyrkimykseksi politisoida tulevaisuus uudelleen.

Niin nykyisyys kuin tulevaisuuskin konstruoidaan poliittiselle toiminnalle avoimiksi tiloiksi, kun niihin liitetään epävarmuus ja monet erilaiset vaihtoehdot. Sitran uudessa tulkintakehyksessä pidättäytytään määrittelemästä tulevaisuutta ja siirrytään tunnistamaan hyvän tulevaisuuden kannalta keskeisiä teki-joitä (ks. Nurmio & Turkki 2010, 2). Samaan tapaan valtioneuvosto pyrki tunnistamaan *tulevaisuuden ydinkysymyksiä* selonteossaan 1990-luvun alkupuolella (ks. Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, sivu). Tämän tutkimuksen aineistossa talouden laskusuhdanne tai lama näyttäisi toimivan otollisena yhteiskunnallisena kontekstina, jossa tulevaisuus toiminnalle avautuvana tilana politisoidaan ja poliittisen toiminnan mahdollisuudet konstruoidaan laajoiksi. Myös tässä 2000-luvun loppupuolen tulkintakehyksen kontekstissa Suomen talous oli laskusuhdanteessa aivan kuten 1990-luvun tulkintakehyksen kontekstissakin.

Koselleckin (2002, 59–60; 259–262) käsitteistön näkökulmasta kehysten siirtoa voi tulkita muutoksena, jossa odotuksen ja kokemusten välinen yhteys katkeaa jälleen 1990-luvun alun tulkintakehyksen tapaan. Tulevaisuudesta tulee ennalta määrittämätön ja tässä mielessä poliittiselle toiminnalle avautuva tila. Sitran 2000-luvun lopun tulkintakehys poikkeaa selkeästi samanaikaisesta valtioneuvoston tulkintakehyksen tunnetuksi ja ”väistämättä” tietynlaiseksi konstruoidusta tulevaisuudesta.

Sitran 2000-luvun lopun tulkintakehyksessä konstruoidaan useita toimijoita tekemään tulevaisuutta. Edeltävissä esimerkeissä tuntemattoman tulevaisuuden äärelle konstruointiin esimerkiksi ”meidät”, ”instituutiot” ja ”toimijat”. Lisäksi niissä puhutaan ”moniäänisestä dialogista” ja ”yhteisesti hahmotetuista tulevaisuuskuvista”. Tulevaisuus konstruoidaan näin aikaisemmasta poiketen heterogeenisen toimijajoukon toiminnalle avautuvaksi aikaulottuvuudeksi.

Yhteiskunnan instituutioiden on myös itse muututtava. Kansalaisyhteiskunnallemme on tarve tarkistaa suhteensa instituutioihin. Perinteisten instituutioiden, kuten puolueiden, yritysten, työmarkkinajärjestöjen, koulutuslaitoksen, kirkon ja julkisen sektorin organisaatioiden, on tutkailtava itseään ja löydettävä muuttuneeseen maailmaan suhteutettu tapa toimia. Ja samalla pitää kannustaa ihmisiä rohkeasti tarttumaan toimeen itselleen tärkeissä asioissa, kasvamaan ihmisenä omien mahdollisuuksiensa mittaiseksi. (Nurmio & Turkki 2010, 10)

Toimijoiksi jäsenetään myös laaja joukko kansalaisyhteiskunnan toimijoita sekä ihmiset. Kertomusanalyysin näkökulmasta tässä Sitran tulkintakehyksessä fokalisoija, joka asettaa kertomukselle perspektiivin, kertoo tarinaa sen sisältä käsin. Tähän viittaavat puhe siitä, miten asiat ovat ”Suomessa” ja ”nykyisin” ja mitä ”me” joudumme tekemään. Tarinan perspektiivi poikkeaa samanaikais-

ta valtioneuvoston tulkintakehyksestä. Tässä fokalisoijalla ei ole pääsyä lintu-perspektiiviin eikä hänellä ole käytössään muita aikaulottuvuuksia kuin toimijoiden nykyisyys, toisin kuin fokalisoijalla valtioneuvoston kehyksessä. Fokalisoijan voi tulkita tässä yhdeksi niistä toimijoista, joita tulkintakehyksessä jäsennetään tekemään tulevaisuutta. Sitran tulkintakehys tekee näin myös siirtymän kerronnan perspektiivissä. Perspektiivi vaihtuu ulkopuolisesta fokalisoijasta nykyhetkeen ja tarinan sisälle.

Sitran 2000-luvun lopun tulkintakehyksessä tapahtuu keskeisiä siirtymiä kaikilla tulevaisuuden tulkintakehysten kolmella ulottuvuudella. Tarkasteltavan tulevaisuuden aikajänne muuttuu ja tulevaisuuden sijaan kehys suuntaa huomiota nykyisyyden aikaulottuvuuteen. Tulevaisuus toiminnalle avautuvana tilana politisoidaan ja se konstruoidaan aikaisempaan verrattuna heterogeenisemmän joukon toiminnalle avoimeksi tilaksi. Aikaisemmista kehyksistä poiketen Sitra nostaa esiin useita uusia toimijoita ja konstruoi ne aktiiviseen rooliin tulevaisuuden suhteen *käymään dialogia, hahmottamaan yhteisiä tulevaisuuskuvia, tutkailemaan itseään* ja etsimään uudenlaista *tapaa toimia*.

Sitran tulkintakehystä yhdistää tähän mennessä käsiteltyihin kehyksiin nykyisyyden tulevaisuuden perspektiivi sekä ymmärrys tulevaisuudesta tyhjänä valloittavana tilana (ks. Adam & Groves 2007, 53–59). Vaikka Sitran kehys poikkeaa monin tavoin muista tähän mennessä käsitellyistä kehyksistä, siinäkin tulevaisuutta ei tarkastella tulevaisuuden nykyisyydestä käsin tuolloisessa kontekstissaan vaan lähestytään tulevaisuutta nykyisyyden toimijoiden toiminnan ja muovailun kohteena. Tulevaisuuteen orientoitumista luonnehtii halu hallita sitä, sillä ”yhteistä suuntaa etsitään”, vaikka tulevaisuuden hallinta ja määrittäminen todetaankin mahdottomiksi.

4.5 Kyynisen ja lähelle katsovan politiikan vastakehys

2000-luvulla, painottuen vuosikymmenen lopulle, vakiintuneita tulevaisuuden tulkintakehyksiä haastetaan Suomi 2015 -ohjelman yhteydessä toteutetun *Tulevaisuuden tekijät 2015* -kurssin tuottamassa raportissa (Kauhanen & Lyytinen 2003), vuonna 2005 perustetun ajatushautomo Demos Helsingin julkaisuissa sekä filosofi Himasen teoksessa *Kukoistuksen käsikirjoitus* (2010). Tunnettujen ennakoitavien toimijoiden tulevaisuuden tulkintakehyksiä haastetaan niin tulevaisuuden aikajänneen, toiminnalle avautuvan tilan kuin toimijoidenkin ulottuvuuksilla. Kaikki toimijoista eivät käsittele jokaista ulottuvuutta julkaisuissaan, mutta koska nämä toimijat jakavat monia näkökulmia keskenään, tulkitseen niiden yhdessä muodostavan uuden vanhaa kehystä haastavan tulkintakehyksen.²¹ Tulkitseen näiden toimijoiden toimivan yhdessä uudelleenkehystäjänä.

²¹ Tekstien kirjoittajat eivät välttämättä ole tekstejä kirjoittaessaan nähneet tällaista yhteyttä. Kaikki tässä tutkitut tekstit eivät ole olleet ajallisestikaan saatavilla kaikille kirjoittajille tekstien kirjoittamisajankohtana. Tulkinta näiden tekstien välisestä suhteesta ja keskinäisestä yhteydestä on kuitenkin mahdollista tehdä, kun näitä tekstejä luetaan yhdessä, intertekstuaalisesti, tässä tutkimuksessa (ks. Heikkinen 2000). Erilaisia

Abolafia (2004, 354) kutsuu uudelleenkehystäjiksi sellaisia toimijoita, joilla on murrostilanteessa resursseja ja taitoa luoda uusi kehys, joka tulkitsee ymmärrettävällä tavalla muutos- tai katkostilannetta ja ohjaa toimintaa kohti muutosta. Poliittisen toiminnan mahdollisuuksien näkökulmasta toimijoita voisi kuvata myös taitaviksi löytämään poliittisen toiminnan mahdollisuuksia ja uudelleen-tulkintojen paikkoja ajankohtaisista tilanteista.

Nämä uudelleenkehystäjät olivat tuolloin 2000-luvun kontekstissa kaikki uusia toimijoita ennakoinnin kentällä. Himaselta oli tosin tilattu raportteja tulevaisuuskysymyksistä aiemminkin (ks. Himanen 2004; Himanen 2007), mutta hänkään ei ollut vakituinen osallistuja tai jäsen missään ennakointiprosessissa. Näin ollen tulevaisuuden tulkintakehyksen haastajat 2000-luvulla tulivat tuolloisen ennakointitoiminnan ulkopuolelta. Himaselta puheenvuoro Suomen tulevaisuudesta oli tilattu, ja näin olleen häneltä uutta näkemystä ja vanhojen tulkintojen haastamista todennäköisesti myös odotettiin.

Kuten edellä käsitellyistä tulkintakehyksistä ilmeni, 2000-luvun lopulla Sitra oli ennakointihankkeissaan keskittynyt nykyhetken jäsentämiseen murros- ja taitekohtana. Valtioneuvoston tulevaisuustyössä puolestaan oli vakiinnuttu tarkastelemaan tulevaisuutta ennusteiden pohjalta ja linjaamaan politiikkaa 10–15 vuoden aikajänteellä. 2000-luvun lopun kontekstissa näiden molempien ennakointitoimijoiden työssä nykyisyys sai paljon huomiota ja toimi keskeisenä tulevaisuuden tarkastelun lähtökohtana. Myös mennyttä kehitystä tarkasteltiin. Tätä nykyisyys- ja menneisyyskeskeisyyttä uudet toimijat ryhtyvät kyseenalaistamaan 2000-luvun loppupuolella.

Keskustelu tulevaisuudestamme kompastuu nykyisin usein juuri yksityiskohtiin. Koimme tärkeämmäksi esittää ajatuksia siitä, millaista elämää täällä tavoitellaan. Me voisimme olla paljon pehmeämpi ja innostavampi yhteiskunta. Liikkeelle on lähdettävä määrittelemällä rohkeasti huomisen parempi yhteiskunta ja sen jälkeen suunnattava yksityiskohdat suuren linjan mukaisiksi. Ongelmakeskeisestä ja liian lähelle katsovasta politiikasta tulee panikoivaa, varovaista ja reaktiivista. (Jutila et al 2009)

Uudelleenkehystäjistä ajatushautomo Demos Helsinki ottaa kantaa tulevaisuutta luotaavan toiminnan ja keskustelun aikajänteeseen. Kun ajatushautomo tässä väittää keskustelun tulevaisuudesta kompastuvan yksityiskohtiin ja katsovan liian lähelle, sen voidaan tulkita kyseenalaistavan Sitran ja valtioneuvoston tuolloisia tulevaisuuden tulkintakehyksiä. Demos Helsinki kritisoi aikaisempien tulevaisuuden tulkintatapojen johtavan *reaktiiviseen, varovaiseen ja panikoivaan politiikkaan*. Suhteessa muiden toimijoiden tulkintakehyksiin Demos siirtää tulevaisuuden ja suuret linjat tarkastelun keskiöön. Samalla kun Demos Helsinki kertoo lähelle katsovan politiikan ongelmista, se luo yleisölleen käsitystä siitä, millaista hyvä politiikka on eli uutta luovaa, yksityiskohtia laajempia näkökulmia avaavaa, tulevaisuuteen katsovaa ja rohkeaa. Poliitiikan ajan käsitteen nä-

---

tekstejä näin yhdessä tutkittaessa niiden välisiä yhteyksiä, intertekstuaalisia suhteita, on mahdollista etsiä ja analysoida. Tulkitsemme tämän tutkimusaineiston yhteydessä näiden toimijoiden monien yhteisten näkökulmien perusteella, että näiden tekstien välillä on yhtenäisyyttä, jonka pohjalta niiden voi tulkita muodostavan tämän tutkimuksen aineistossa yhteisen tulkintakehyksen.

kökulmasta Demos Helsingin voi tulkita tässä politikoivan ajalla eli hyödyntävän aikakäsitteitä omien tavoitteidensa ajamiseksi. Tulevaisuus konstruoidaan nykyisyyttä ja menneisyyttä hedelmällisemmäksi tarkastelun lähtökohdaksi. Aikaisemmin esimerkiksi 1990-luvun alkupuolella ennakointityötä jäsentävässä kehyksessä oli samanlaisia tavoitteita. Tuolloin esimerkiksi valtioneuvosto halusi irrottautua lyhyen aikavälin *harhaisista kuvista* (ks. Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 11). Demos Helsinki tarkastelee tulevaisuutta raporteissaan vaihtelevilla aikajän-teillä. Toisinaan aikajänne on hyvin pitkä (ks. Kas-kinen et al 2009), toisinaan täsmentymätön.

2000-luvun uudelleenkehystäjiä yhdistää puhe myönteisestä ajattelusta ja suhtautumisesta tulevaan. He pyrkivät erottautumaan aikaisemmista tulevai-suuden tulkintakehyksistä, jotka he luokittelevat esimerkiksi *ongelmakeskeisiksi* kuten Demos Helsinki esimerkissä edellä. Puheen tulevaisuuden tarkastelemi-seen liittyvistä myönteisistä ja kielteisistä kuvista voidaan tulkita liittyvän tule-vaaisuuden tulkintakehyksessä poliittiselle toiminnalle avautuvan tilan ulottu-vuuteen.

Mutta samalla kun meidän on tunnustettava haasteidemme suuruus niiden koko mitassa, meidän on varottava lankeamasta uskomaan siihen jatkuvasti eri lähteis-tä levitettyyn viestiin, jonka mukaan meillä olisi 2010-luvulla väistämättä odotet-tavissa jo vain ankea elämä. On vältettävä henkisen tragediamoodin ansa, jossa ajatellaan, että meillä on jo valmis kohtalo ja että tämä kohtalo on surkea - eli ajatus, jonka mukaan lopulta kaikki päättyy huonosti. [...] On kysyttävä: entä jos näin ei väistämättä olekaan? (Himänen 2010, 29–30)

Tulkitsen puhetta tulevaisuuteen liittyvistä negatiivisista kehityskuvista aikai-semman tulkintakehyksen kyseenalaistamisena. Esimerkissä yllä Himasen kri-tiikki kohdistuu paitsi negatiiviseen tai aikaisemmin ongelma-keskeiseksi miel-lettyyn ajattelutapaan, myös tapaan käsitellä tulevaisuutta ennalta määrättyinä aikaulottuvuutena. Ennalta määrätty tulevaisuus on poliittisen toiminnan tilana suljettu. Tulevaisuutta tuotetaan tällä tavalla esimerkiksi valtioneuvoston 2000-luvun tulkintakehyksissä. Himanen pyrkii tässä avaamaan toisin näkemisen ja tekemisen mahdollisuuksia suhteessa tulevaisuuteen toiminnan tilana kysymäl-lä ”Entä jos näin ei väistämättä olekaan?”. Tällä tavoin hän politisoi tulevaisuuden toiminnan tilan ulottuvuudella. Himasen voi tulkita kohdistavan puheensa eri-tyisesti valtioneuvoston tulevaisuuden tulkintakehykseen vastaavana ajankoh-tana, koska vain valtioneuvoston kehyksessä tulevaisuus jäsennettiin tuolloin suljetuksi toiminnan tilaksi. Sitra oli jo tuolloin politisoinut tulevaisuuden uu-delleen omassa nykyhetken murroksen kehyksessään. Uudelleenkehystäjien voi tulkita konstruoivan uudenlaista tulevaisuuden tulkintakehystä purkamalla aikaisemmissa tulkintakehyksissä väistämättömiksi konstruoituja tulevaisuuk-sia. Näin tehdessään ne samalla politisoivat tulevaisuuden ulottuvuuksia.

Negatiivista ajattelua kritisoivan puheen yhteydessä uudelleenkehystäjät käsittelevät myös toimijoita tulevaisuuden suhteen.

Raportissa Suomen tulevaisuutta on pyritty tarkastelemaan kyynisten kauhuku-vien ja eläkepommiiuhkailun sijasta optimistisemmin ihmisten muutoshaluun ja -kykyyn luottaen. (Kauhanen & Lyytinen 2003, 8)

Tässä Sitran *Tulevaisuuden tekijät 2015* -kurssin julkaisussa kirjoittajat konstruoiivat omaa tulevaisuuden tarkastelun tapaansa erotuksena tarkasteluihin, joissa pelotellaan uhkakuvilla. Kun kirjoittajat tässä ilmaisevat haluavansa kyynisten kauhukuvien sijasta tehdä jotakin muuta, syntyy vaikutelma, että aikaisempi tulevaisuuden tarkastelu on ollut luonteeltaan tällaista. Aikaisempien tulevaisuuden tarkasteluiden periaatteet asetetaan tässä kyseenalaiseen valoon. Koska *Tulevaisuuden tekijät 2015* oli osa Sitran *Suomi 2015 -ohjelmaa*, siinä esitetty kritiikin voi tulkita kohdistuvan erityisesti kyseisessä ohjelmassa aikaisemmin julkaistuihin teksteihin mutta myös muihin tämän tutkimuksen teksteihin ja niiden tulkintakehyksiin.

Sitran ja valtioneuvoston tulevaisuutta luotaavissa hankkeissa pohditaan niin 1990- kuin 2000-luvullakin uhkia ja mahdollisuuksia. Erityisesti Sitran Suomi 2015 -ohjelman raporteissa puhe uhkista tai haasteista ja mahdollisuuksista on melko voimakasta. *Tulevaisuuden tekijät 2015* -kurssin voi tulkita kritisoivan tämältyypistä puhetta. Tässä uhka- ja kauhukuvien yhteydessä viitataan kuitenkin myös tapaan suhtautua ihmisiin. *Tulevaisuuden tekijät 2015* -kurssilaiset viittaavat suhtautuvansa myönteisesti ihmisten muutoshaluun ja -kykyyn. Tulkitsen tätä aikaisempien tulevaisuuden tulkintakehysten haastamisena siten, että tässä suomalaiset ihmiset konstruoidaan aikaisempaa aktiivisempaan rooliin. Tällaisessa tilanteessa uhkakuvien kautta argumentointia ei nähdä tarpeellisena.

Yhteinen suomalainen tulevaisuus pitää rakentaa yhteisöissään vastuuta kantavan yksilön varaan. Julkisella sektorilla on erityinen vastuu osoittaa toiminnassaan, että erilaistuminen on muunnettavissa resurssiksi ja onnellisuudeksi. Päätöksentekijöiden on luotava yhdessä tutkijoiden ja kansalaisten kanssa argumentaatiopohja, jolle avointa yhteiskuntaa rakennetaan. Tarvitaan siis kokeiluja, investointeja sekä selkeämpiä rooleja kansalaisille. (Jutila et al 2009)

Samaan tapaan kuin Sitran 2000-luvun lopun tulkintakehyksessä tässäkin korostetaan yksilöiden aktiivista roolia hyvän tulevaisuuden rakentamisessa. 2000-luvun haastajilla yhteisöt nousevat tärkeään rooliin. Tulevaisuutta rakentamaan konstruoidaan yksilöt erilaisissa yhteisöissään. Tässä tulkintakehyksessä yksilöt, julkinen sektori, päätöksentekijät, tutkijat, kansalaiset, sukupolvet sekä jo aikaisemmistakin tulkintakehyksistä tutut "meidät" ja Suomi konstruoidaan toimijoiksi tulevaisuuden suhteen. Myös tässä tulkintakehyksessä kirjoittajat puhuvat usein "meistä" ja sijoittavat "meidät" tulevaisuutta tekemään. Valtioneuvosto tai kansakunta eivät tässä kehyksessä esiinny juurikaan toimijoina. "Päätöksentekijöiden" esimerkissä yllä voi tulkita sisältävän kuitenkin myös valtioneuvoston. Tässä kehyksessä me, ihmiset, yhteisöt ja yksilöt ovat tulevaisuuden suhteen keskeisimmällä sijalla. Myös tässä kuten Sitrankin tulevaisuutta toimintatilana politisoivassa kehyksessä 2000-luvun lopulla kaivataan dialogia erilaisten toimijoiden välille.

2000-luvun loppupuolta ennakoinnissa luonnehtii siis kahden tulkintakehyksen suunnalta tulevaisuuden politisoiminen ja avaaminen toimintatilana heterogeenisen toimijajoukon pohdinnoille ja tekemiselle. Valtioneuvoston voi tulkita myös pyrkineen vastaamaan tähän haasteeseen, sillä vuoden 2013 tule-

vaisuusselonteon valmistelun yhteydessä kansalaisille ja kansalaisyhteiskunnan erilaisille toimijoille luotiin aikaisempaa enemmän mahdollisuuksia osallistua tulevaisuusselonteon valmisteluun ja siihen liittyvien aiheiden käsittelyyn.

4.6 Yhteiskunnallinen konteksti ja poliittisen toiminnan mahdollisuudet

Olen koonnut löytämäni erilaiset tulevaisuuspoliittiset tulkintakehykset ja niiden ulottuvuudet taulukkoon 1 (s. 97).

Löysin kaikkiaan viisi erilaista tulevaisuuspoliittista tulkintakehystä. Ensimmäinen kehys jäsenyyty 1990-luvun alkupuolella, ja saman kehyksen jakaa useampi toimija. Toinen tulkintakehys muodostuu 1990–2000-lukujen vaihteen tienoilla, ja sen jakavat Sitra ja valtioneuvosto. 2000-luvulla Sitran ja valtioneuvoston tulkintakehykset eriytyvät. Tämän lisäksi ennakoitukentän uudet toimijat jäsentävät tuolloin tulevaisuuden tulkintakehyksen, joka haastaa vakiintuneita kehyksiä.

Havaitsin tutkimuksessani, että ennakoitihankkeiden tulevaisuuden tulkintakehysten muodostamisen yhteiskunnallinen konteksti vaikuttaa keskeisellä tavalla kehyksissä tarkasteltavan tulevaisuuden aikajänteeseen ja tulevaisuuden jäsentämiseen toiminnalle avautuvana tilana. Ennakoitihankkeissa tulevaisuuden aikajänne vaihtelee aivan lähivuosien tulevaisuudesta jopa useiden vuosikymmenien etäisyydellä sijaitsevan tulevaisuuden tarkastelemiseen. Havaitsin, että taloudellisen laskusuhdanteen kontekstissa 1990-luvun laman jälkimainingeissa sekä 2000-luvun lopulla ennakoitihankkeiden tulevaisuuden aikajänteet muuttuivat epätasmaisiksi. Talouden taantumassa tarkasteltavaa tulevaisuutta ei sijoitettu täsmällisesti kalenterivuosissa mitattavalle etäisyydelle nykyhetkestä. Tällaisessa kontekstissa käsiteltiin myös paljon nykyhetkeä murroksena. Muina ajanjaksoina tulevaisuus sijoitetaan täsmällisesti joko aivan lähivuosiin tai kalenterivuosina täsmentäen 10-15 vuoden aikajänteelle. Aikajänteen kohdalla tulevaisuuden konstruointi lähelle toimii keinona, jonka avulla tulevaisuudesta jäsenyyty kuva hallittavampana aikaulottuvuutena kuin tilanteessa, jossa se sijaitsisi epätasmaisella etäisyydellä tai hyvin kaukana nykyisyydestä.

Poliittiselle toiminnalle avautuvan tilan ulottuvuudella tulevaisuus vaikuttaisi olevan avoin murrokseksi ja katkokseksi ymmärretyissä yhteiskunnallisissa konteksteissa ensin 1990-luvun taloudellisen laman yhteydessä ja uudelleen myöhemmin 2000-luvun lopulla taloudellisen laskusuhdanteen yhteydessä. Havaitsin, että puhe murroksesta, katkoksesta tai taitekohdasta on yhteydessä tulevaisuuden politisoitumiseen toiminnalle avautuvana tilana. Nykyisyyden konstruointi katkokseksi jatkumossa määrittää tulevaisuuden tuntemattomaksi, ennakoimattomaksi ja näin toiminnalle avautuvaksi tilaksi. Silloin kun tulevaisuus konstruoidaan menneisyyden ja nykyisyyden jatkumona, tulevaisuus poliittisen toiminnan mahdollisuuksien näkökulmasta sulkeutuu.

TAULUKKO 1 Ennakointihankkeiden tulevaisuuspoliittiset tulkintakehykset aikavälillä 1993–2010.

ULOTTUVUUDET			AIKAJÄNNE	TOIMINNALLE AVAUTUVA TILA	TOIMIJAT TULEVAISUUDEN SUHTEEN
KEHYS	TOIMIJA	KONTEKSTI			
Tuntemattoman tulevaisuuden	VN ²² , Sitra, Niiniluoto	1993–1995 (talouden taantuma)	täsmentymätön	avoin, talous ja kansainväliset sitoumukset rajoittavat	Suomi, kansakunta, me, yksilöt, yhteisöt, järjestöt, puolueet yritykset
Lähitulevaisuuden	VN ja Sitra	1996–2003	lähitulevaisuus, lähivuodet	suljettu	VN, Suomi, me, sukupolvet, Sitran kurssit, yhteiskunta + muita
Ennusteisiin varautumisen	VN	2001–2009	10–15 vuotta	suljettu	VN, ihmiskunta, ihmiset, kansalaiset, kunnat, työmarkkinaosapuolet, kansalaisjärjestöt
Nykyhetken murroksen	Sitra	2006–2010 (talouden taantuma 2008->)	täsmentymätön, nykyhetkeskeinen	avoin	me, Suomi, instituutiot, ihmiset, kansalaisyhteiskunta, puolueet, yritykset, työmarkkinajärjestöt, koulutuslaitos, kirkko, julkisen sektorin organisaatiot
Lähelle katsovan politiikan vastakehitys	Tulevaisuuden tekijät 2015 (Sitra), Himanen, Demos Helsinki	2003 ja 2009–2010 (talouden taantuma 2008 ->)	vaihtelee täsmentymättömästä kymmeneen ja useaan kymmeneen vuoteen	avoin	me, Suomi, yksilöt, yhteisöt, julkisen sektori, päätöksentekijät, tutkijat, kansalaiset, sukupolvet, Suomi.

²² Valtioneuvostosta on tässä taulukossa käytetty lyhennettä VN.

Tulevaisuus määrittyy toiminnalle avautuvana tilana aivan toisin riippuen siitä, tarkastellaanko sitä jatkumona vai katkoksenä suhteessa aikaisempiin aikoihin. Ajan kulumisen ja yhteiskunnallisen kehityksen kuvaaminen jatkuvuutena toimii tässä aineistossa keinona hallita tulevaa ja vähentää siihen liittyviä sattumanvaraisuuden ja epävarmuuden piirteitä. Poliittisen toiminnan mahdollisuudet tulevaisuuden suhteen ovat suurimmillaan ennakoitihankkeiden tulevaisuuspuheessa silloin, kun nykyisyys ymmärretään katkokseksi jatkumossa taloudellisissa laskusuhdanteissa.

Valtioneuvoston kohdalla näyttäisi käyvän niin, että sitä mukaa kun selontekojen rooli hallituksen poliittisen ohjauksen instrumenttina on selkeytynyt 2000-luvulle tultaessa, myös asiantuntijapuhe on voimistunut, tulevaisuuden tiedettävyys ja hallittavuus on kasvanut ja poliittisen toiminnan tila on sulkeutunut. Tulevaisuus konstruoituu rajatussa aihepiirissä asiantuntijatiedon perusteella rajattujen mahdollisten vaihtoehtojen tarkasteluksi, jossa realistiset valinnan vaihtoehdot on konstruoitu vähäisiksi. Poliittiselle toiminnalle avautuvan tilan näkökulmasta kehitys on johtanut avoimesta tulevaisuudesta suljettuun tulevaisuuteen, samalla kun selontekojen sisältö, aihepiirit, käsittelytavat ja poliittikkarooli ovat selkiytyneet.

Sitran kohdalla kehitys näyttäisi noudattelevan osittain toisenlaista linjaa. Myös Sitralla tulevaisuus sulkeutuu 2000-luvun alussa toiminnalle avautuvana tilana, kun se vielä 1990-luvun puolivälissä oli toiminnalle avoin. Sitra politisoi tulevaisuuden uudelleen 2000-luvun lopulla, kun se aikaisemmin 2000-luvun alussa oli myös käsitellyt tulevaisuutta yhden valitun linjan toteuttamisena ja näin suljettuna toiminnan tilana. 2000-luvun loppua kohden keskustelu tulevaisuudesta monipuolistuu, kun niin vanhat (Sitra) kuin uudetkin toimijat pyrkivät avaamaan vakiintuneita tulkintakehyksiä. Uudelleenkehystäjät politikoivat tulevaisuuden aikajänteellä kritisoiden lähelle katsovaa politiikkaa. Tulevaisuuteen ryhdytään liittämään myönteisiä kuvia ja jättämään vaihtoehdot avoimiksi. Poliittisen toiminnan tilan näkökulmasta tulevaisuus politisoidaan ja avataan toiminnalle ja uudelleen tulkinnoille.

Toimijoiden ulottuvuudella ennakoitihankkeiden tulkintakehyksiä luonnehtii kehitys, jossa toimijoiden konstruoinnissa siirrytään kansakuntaan, Suomeen ja meihin keskittyvästä puheesta vähitellen jäsentämään moninaisempaa toimijajoukkoa tulevaisuutta tekemään. 2000-luvun ennakoinneissa toimijoita nimitetään yleisesti enemmän ja monipuolisemmin kuin 1990-luvulla, ja samalla hankkeissa ryhdytään esittämään vaatimuksia ja täsmentämään, miten erilaisien toimijoiden pitää osallistua tulevaisuuden tekemiseen. Myös toimijoiden ulottuvuudella vaikuttaa tulevaisuuden tulkintakehysten yhteiskunnallinen konteksti. Talouden laskusuhdanteissa avoimen tulevaisuuden kehityksissä toimijat konstruoidaan muun muassa *tekemään tulevaisuutta, käymään dialogia, hahmottamaan yhteisiä tulevaisuuskuvia, tutkailemaan itseään ja etsimään uudenlaista tapaa toimia*. Suljetun tulevaisuuden kohdalla toimijoiden toimintamahdollisuuksia kuvataan paljon rajatummin ja heitä *valjastetaan* tietynlaisiin tehtäviin eikä niinkään keskustelemaan. Tällöin toimintaa ohjaavat yläpuolelta, esimerkiksi valtioneuvosto tai Sitran ”kurssit”.

Tulevaisuuden kehystämässä käytetyn tiedon rooli ja merkitys nousee tutkimukseni havainnoissa keskeiseksi. Asiantuntijoiden rooli tulevaisuuden muotoilussa kasvaa merkittävästi erityisesti valtioneuvoston tulevaisuusselonteissa, kun asiantuntijoiden ennusteiden pohjalta tulevaisuutta ryhdytään käsittelemään 2000-luvulla väistämättä sellaisena kuin he ennustavat. Tällaisessa tilanteessa ennakointihankkeiden taustalla käytetyn asiantuntijatiedon ja asiantuntijoiden merkitys on suuri - Tulevaisuuden suhteen toimimisen mahdollisuudet kun määrittävät aivan keskeisesti asiantuntijatiedon ja asiantuntijoiden näkemysten pohjalta. Tulevaisuuden suunta ja siihen vaikuttamisen mahdollisuudet eivät enää määriykään poliittisen keskustelun ja päätöksenteon alueella vaan jo sitä ennen asiantuntijoiden ennusteissa.

Ennakointihankkeiden puheessa tulevaisuudesta yhteiskunnalliset kontekstit näyttäisivät vaikuttavan paljon siihen, miten tulevaisuutta tarkastellaan. Puhe tulevaisuudesta suuntautuu aina nykyisyyteen ja toiminnan mahdollisuuksia avataan nykyisyyden toimijoille. Tässä mielessä on kiinnostavaa, että kriisiaikoina toiminnan mahdollisuudet suhteessa tulevaisuuteen konstruoidaan suuriksi mutta taloudellisen kasvun olosuhteissa toimintamahdollisuudet pienenevät. Tilanteen voisi olettaa jäsentyvän päinvastaisella tavalla. Vaikuttaa siltä, että kriisiaikoina vakiintuneet ennakointitoimijat ja päätöksentekijät ovat vailla suuntaa ja näkemyksiä, jolloin he ovat valmiimpia kuulemaan myös muiden toimijoiden tulkintoja tulevaisuudesta. Tällaisena aikana uusi kehys voidaan jopa tilata vakiintuneiden toimijoiden ulkopuolelta kuten Himasen (2010) raportin kohdalla. Taloudellisesti hyvän kehityksen vallitessa vakiintuneet päätöksentekijät ja ennakoijat haluavat määritellä itse polkua tulevaisuuteen.

5 TULEVAISUUS ASENNEKYSYMYKSENÄ

Tutkin tässä luvussa ennakointihankkeiden puheessa rakentuvaa käsitystä yksilöistä ja heidän toimintamahdollisuuksistaan Oakeshottin yksilö- ja yhteenliittymätyyppellä jäsentävän käsitteistön näkökulmasta. Tarkastelen, vastaako ennakointihankkeiden tuottama käsitys kansalaisista Oakeshottin *epäyksilön* (*individual manqué*) vai *yksilön* (*individual*) ihmiskäsitystä. **Vastaan tarkasteluni pohjalta tutkimuskysymykseeni siitä, millaista kansalaisuutta tulevaisuutta luotaavassa puheessa tuotetaan ja missä määrin siihen sisältyy poliittisen toiminnan mahdollisuuksia.** Yksilöitä ja kansalaisia käsitellään ennakointihankkeissa useiden eri teemojen, esimerkiksi työelämän, osaamisen ja ikääntymisen, yhteydessä. Olen valinnut tarkemmaksi tutkimukseni kohteeksi näistä teemoista suomalaisten arvoja ja asenteita käsittelevän puheen. Suomalaisten arvoja ja asenteita käsitellään ennakointihankkeissa erityisesti suhteessa muutoksiin ja suhteessa monikulttuurisuuteen. Olen rajannut tutkimukseni kohteeksi näistä ensimmäisen. Kiinnitän huomiota tässä keskustelussa tapahtuviin muutoksiin ja vaihteluun tutkimukseni aikajänteellä.

Kohdistan tutkimukseni keskusteluun suomalaisten arvoista ja asenteista suhteessa muutoksiin, koska tämä teema on monissa tutkimissani ennakointihankkeissa keskeinen, ja se nostetaan usein yhdeksi tärkeimmistä kysymyksistä Suomen tulevaisuuden rakentamisessa. Suomalaisten asenteet suhteessa monikulttuurisuuteen ja muut teemat, joiden yhteydessä yksilöitä käsitellään, eivät saa samanlaista huomiota ja painoarvoa hankkeissa.

Keskustelu suomalaisten arvoista ja asenteista suhteessa muutoksiin ja tulevaisuuden vaihtoehtoihin on keskeistä 1990-luvun ennakointihankkeissa. Aihetta käsitellään lähes kaikissa 1990-luvulla julkaistuissa tutkimusaineistoni teksteissä. 2000-luvulle tultaessa aiheen käsittely väistyy valtioneuvoston tulevaisuusselonteista samalla kun selontekojen aihepiirit kapenevat. Joitakin kiinnostavia huomioita aiheesta löytyy kuitenkin vielä tulevaisuusvaliokunnan mietinnöistä ja niiden taustamuistioista 2000-luvulla.²³

---

²³ Arvoista ja asenteista puhutaan 2000-luvulla yhä valtioneuvoston selonteissa ja valiokunnan mietinnöissä mutta nyt enemmän suhteessa monikulttuurisuuteen ja maahanmuuttoon. Tästä näkökulmasta arvoja käsittelee 2000-luvulla myös ajatushautomo Demos Helsinki. Olen kuitenkin rajannut arvoja ja asenteita suhteessa monikulttuurisuuteen käsittelevät tekstit tarkasteluni ulkopuolelle yllä tarkemmin eri-

Kun keskustelu suomalaisten arvoista ja asenteista suhteessa muutoksiin laantuu tulevaisuusselontekomenettelyssä, aiheen käsittely näyttää vähitellen siirtyvän Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran ennakointihankkeisiin 2000-luvun puolivälin jälkeen. Myös Elinkeinoelämän valtuuskunnan hankkeessa vuonna 2004 teema on keskeinen (ks. Ruokanen 2004). Arvojen tarkastelu näyttäisikin jatkuvan tutkimieni ennakointihankkeiden puheessa, mutta aiheetta esillä pitävät tahot vaihtuvat. Näiden havaintojen pohjalta olen kohdistanut suomalaisten arvoja ja asenteita käsittelevän puheen tarkemman tarkastelun 1990-luvulla julkaistun tutkimusaineistoni osaan sekä Sitran 2000-luvun loppupuolen aineistoon, EVAn julkaisuun (Ruokanen 2004) ja filosofi Himasen (2010) teokseen. Olen jäljittänyt arvoja ja asenteita koskevaa puhetta tutkimusaineistosta hyödyntämällä sanahakuja sähköisessä muodossa oleviin julkaisuihin.²⁴

Tämä luku jäsentyy niin, että erittelen ensin Oakeshottin (1991a, 365–371) jäsentämät ideaalityypiset yksilön ja epäyksilön käsitteet, niihin liittyvät yhteenliittymätyyppien käsitteet sekä ymmärryksen politiikan mahdollisuuksista näissä yhteenliittymissä. Sitten tarkastelen ennakointihankkeiden puhetta suomalaisten arvoista ja asenteista näiden käsitteiden näkökulmasta.

5.1 Ihmisten yhteenliittymien sekä valtio- ja yksilötyyppien käsitteet

Teoksessaan *On human conduct* (1990) Oakeshott on tarkastellut ihmisyyttä ja valtiota ihmisten yhteenliittyminä. Hän erottelee kaksi ihmisten yhteenliittymän tyyppiä: *civil association* eli kansalaisten yhteenliittymä (suom. AK) ja *enterprise association* eli yritysliittymä (suom. Soininen 2004, 146). Nämä yhteenliittymät ovat ideaalityyppejä, eli ne on irrotettu reaalimaailman moniselitteisistä ja kontingenteista tapahtumista, eikä niitä voi jäljittää todellisuudesta puhtaina muotoina. Oakeshott pitää kansalaisten yhteenliittymää kuitenkin toivottavana asiainalana. (Oakeshott 1990, 108–109, 114; Oakeshott 1991c, 460)

²⁴ tellyistä syistä. Olen kuitenkin käsitellyt monikulttuurisuutta ja joitakin muita teemoja aiemmin toisaalla suppeamman aineiston osalta (ks. Kettunen 2008). Olen tehnyt sanahakuja katkaistuilla sanoilla arvo- ja asen-. Koska arvoista ja asenteista puhutaan tutkimusaineistossani usein muutoksen yhteydessä, olen hyödyntänyt jonkin verran myös sanahakuja katkaistuilla sanoilla muuto- ja murro-. Kun havaitsin, että aihepiiriin liittyvät myös elämänhallinta, yrittäjäyys ja henkinen kehitys, etsin aiheetta käsittelevää puhetta vielä katkaistuilla sanoilla elämänhallin-, yrittäjä- ja henki-. Osa tutkimusaineistostani on saatavilla vain painetussa muodossa. Tätä aineiston osaa olen lukenut mahdollisimman tarkasti ja jäljittänyt siten arvoja ja asenteita käsittelevää puhetta. Sanahakujen pohjalta olen ensin koennut teemaa käsittelevää puhetta yhteen tiedostoon ja ryhtynyt sitten jäsentämään puhetta kokonaisuudeksi ja edelleen tulkintakehyksiksi Oakeshottin (1990) käsitteistön näkökulmasta. Olen valinnut tähän tekstiin vain pienen osan kokoamistani aineistoesimerkeistä. Olen valinnut esimerkit siten, että ne havainnollistavat Oakeshottin yksilön ja epäyksilön käsitteiden avulla tekemääni tulkintaa. Olen pyrkinyt huomioimaan, että kaikkien tarkastelussa mukana olevien hankkeiden tulkintoja olisi esillä.

Oakeshott (1990, 199–201) on myös jäljittänyt kaksi erilaista valtion käsitettä, *societas* ja *universitas*, jotka ovat peräisin roomalaisesta laista. Oakeshottin mukaan valtio voidaan ymmärtää ratkaisemattomana jännitteenä näiden kahden erilaisen käsitteen välillä. Jännite on aiheuttanut modernin valtion instituutioihin, käytäntöihin ja niihin liittyviin sanastoihin kaksijakoisuuden. Keskiajalla näitä käsitteitä käytettiin sen ajan valtakuntien ja ruhtinaskuntien käsitteellistämiseen (ibid. 206). Modernin valtion syntyessä niiden kautta pyrittiin hahmottamaan uutta yhteenliittymää ja kasvattamaan ymmärrystä valtion luonteesta ja hallinnon tehtävistä. Vaikka käsitteet viittasivat erilaisiin yhteenliittymiin, ne tarjosivat silti käyttökelpoisia välineitä uuden valtio-yhteenliittymän ja sen tuomien mahdollisuuksien tarkasteluun. (ibid.)

Societas ja *universitas* perustuvat kahteen erilaiseen ihmiskäsitykseen, yksilöön (*individual*) ja epäyksilöön (*individual manque*) (suom. AK). Yksilö on kansalaisten yhteenliittymän kansalainen, joka seikkailee itsenäisesti maailmassa ja joka tekee ja myös haluaa tehdä omia valintojaan riskeistä huolimatta. Epäyksilö on Oakeshottin (1990) mukaan ihmistyyppi, jonka olemassaolo mahdollisti muun muassa modernien eurooppalaisten valtioiden ymmärtämisen myös *universitas*-valtioina (ibid. 274). Epäyksilö ei kykene tekemään itsenäisesti omia valintojaan, vaan etsii isäntää, joka tekisi valinnat hänen puolestaan. Tämä ihmistyyppi mahdollistaa yritys-yhteenliittymän ja *universitas*-valtion olemassaolon. (ibid. 274–276)

Societas ja *universitas* -käsitteet ovat lähellä kansalaisten yhteenliittymän (*civil association*) ja yritys-yhteenliittymän (*enterprise association*) käsitteitä. Valtio kansalaisten yhteenliittymänä on Oakeshottilla (1990, 242) *societas* ja yritys-yhteenliittymä valtion muotona on *universitas* (ibid. 263–264). *Societas* ja *universitas* ovat toisensa poissulkevia yhteenliittymän muotoja (ibid. 313).

Kansalaisten yhteenliittymä ja yritys-yhteenliittymä

Kansalaisten yhteenliittymä perustuu lakijärjestelmään. Yhteenliittymän jäseniä yhdistää näiden lakien auktoriteetin kunnioittaminen. Lait ja lakien määrittelemät säännöt säätelevät ihmisten toimintaa ja käyttäytymistä mutta eivät ohjaa ihmisiä mihinkään päämäärään, eivätkä ne ole välineellisiä. Ihmiset ovat vapaita valitsemaan tavoitteensa ja pyrkimyksensä lakien puitteissa. (Oakeshott 1990, 122–130)

Yritys-yhteenliittymä muistuttaa Oakeshottilla (1990, 114, 315) nimensä mukaisesti liikeyritystä. Siinä toimijoita yhdistää sama päämäärä ja se, että kukin valitsee yhteenliittymisen sen ehdoilla. Yhteinen päämäärä voi olla esimerkiksi jonkin toivotun asiain tilan edistäminen tai yhteisten etujen turvaaminen, ja se voidaan saavuttaa inhimillisen toiminnan lopputuloksena. Yhteisen päämäärän lisäksi yhteenliittymä perustuu yhteiseen toimintaan, jossa jäsenet tunnustavat toisensa ja jossa jokainen tietää olevansa päämäärän palvelija. (ibid.)

Yritys-yhteenliittymä muodostuu toimijoiden vapaan valinnan pohjalta (Oakeshott 1990, 115). Toimijat tunnustavat tällöin yhteisen päämäärän myös kunkin yksilölliseksi päämääräksi. Tämän valinnan voi peruuttaa ja näin irrottautua yhteenliittymästä. Päämäärän tavoittelu on usein johdettua, ja siihen

pyrkimisessä on aina kysymys valintojen tekemisestä kontingenteissa tilanteissa. Toimijat yhdistää päämäärään pyrkimiseen kontingentisti liittyvät valinnat tai johdettujen valintojen ja toimien tunnustaminen omiksi. Näin monesta tulee ikään kuin yksi määrätietoinen toimija tai monta toimijaa, joilla on yksi ääni. Tämä ei kuitenkaan merkitse olettamusta yleistahdon tai yhteisen tahdon olemassaolosta. (ibid.) Toimijan mahdollisuudet liittyä toisiin toimijoihin tällä tavoin ovat periaatteessa rajattomat, ja yhteenliittymiä muodostuu aina, kun ihmisillä on yhteisiä intressejä. (ibid. 117–118)

Societas ja universitas

Societas tarkoittaa valtiota kansalaisten yhteenliittymänä eli valtiota lakijärjestelmänä. (Oakeshott 1990, 242) *Societas*-valtiossa ihmisiä sitoo toisiinsa vain yhteisten lakien kunnioittaminen eivätkä ne ohjaile heidän päämääriään. *Societas*-valtion voivat muodostaa esimerkiksi ystävät, naapurit tai samaa kieltä puhuvat ihmiset. Yhteenliittymä voi muodostua valinnan kautta, mutta se ei ole niin keskeisellä sijalla kuin muodostuvan suhteen toiminnan periaatteiden tunnustaminen. Näitä voivat olla esimerkiksi yhteiset kielelliset tai moraaliset ehdot. (ibid. 201–203) *Societas*-valtiossa lait jättävät kansalaiset vapaiksi liittymään muihin yhteenliittymiin, kunhan he vain kunnioittavat säädettyjä lakeja. *Societas* edellyttää itsenäisiä kansalaisia, jotka tavoittelevat itse valitsemiaan päämääriä vuorovaikutuksessa muiden kaltaistensa kanssa. (ibid. 202, 242, 313–315)

Universitas tarkoittaa valtiota yritysyhteenliittymänä, jossa sen jäsenet tavoittelevat yhteistä päämäärää. (Oakeshott 1990, 263–264) Päämäärä valtiossa on kaikkien toimijoiden yhteinen hyvä eli suvereeni päämäärä (ibid. 315). *Universitas* on eräänlainen jäsenten välinen kumppanuussuhde. Oakeshottin (1990, 204–205) mukaan yhteenliittymän luonne on helpompi ymmärtää, kun sitä tarkastelee korporatiivisena yhteenliittymänä. Korporaatio voidaan yhden persoonan sijaan ajatella myös monena persoonana, jotka puhuvat yhdellä äänellä. (ibid.) Yksimielisyys ja yhdellä äänellä puhuminen kertovat *universitakselle* ominaisesta politiikan puuttumisesta. Poliittikka kiistoina ja kamppailuna todellisuudesta ja sen erilaisista tulkinnosta ei kuulu *universitas*-valtioon, sillä siellä vallitsee yksimielisyys yhdestä todellisuuden tulkinnasta (Oakeshott 1990, 163–165).

Universitas-valtiossa jäsenet voivat perustaa virkoja tai virastoja, joiden henkilöstölle annetaan valtuudet tehdä päätöksiä yhteiseen päämäärään tähtäävistä toimista koko yhteenliittymän nimissä. Korporatiivista omaisuutta ovat yhteenliittymän maa-alue, luonnonvarat ja jopa sen jäsenten lahjakkuus ja taidot. Hallinnon tehtävänä on tarkentaa ja tulkita yhteistä päämäärää sekä johtaa pyrkimystä siihen. (Oakeshott 1990, 205–206, 315)

Yritysyhteenliittymä valtion jäsentymisen tapana tekee yhteenliittymästä pakottavan, koska sillä on valta päättää päämäärä ja sen tavoittelun keinot. *Universitas*-valtio edellyttää jäsentensä luopuvan näiden valintojen tekemisestä. Sen johto etsii paikan kullekin toimijalle yrityksessä ja pyrkii parhaalla mahdollisella tavalla hyödyntämään hänen lahjakkuutensa ja pitämään yllä toimijan

roolia yhteisössä. Päämäärästä poikkeava tai sen suhteen välinpitämätön käytös ei ole hyväksyttävää. (Oakeshott 1990, 316)

Vapaus yritysytteenliittymässä tarkoittaa yksilön vapautta liittyä siihen ja mahdollisuutta lähteä, mikäli tämä ei koe päämäärää hyväksyttäväksi (Oakeshott 1990, 157–158). Valtion kohdalla tämä vapaus ei päde, sillä sen perustuslain logiikka tekee yhteenliittymästä irrottautumisen mahdottomaksi. Uskollisuudenvala tai alamaisuus on solmittu suhteessa päämäärään, mutta yksikään toimija ei voi vapautua siitä, koska ei ole siihen koskaan varsinaisesti sitoutunut. Jokainen toimija on tietyllä tavalla yhteenliittymän omaisuutta. (ibid. 315–317)

Oakeshottin (1990, 266, 315–316) mukaan *universitas*-valtiossa ei voi olla useita eri päämääriä. Mikäli näin on, niiden täytyy olla yhteydessä toisiinsa, sillä päämäärät eivät voi olla toisilleen vastakkaisia tai keskenään ristiriitaisia. *Universitas*-valtion sisällä ei voi olla toisia yhteenliittymiä, joiden päämäärä poikkeaa sen omasta tai on sen päämäärän suhteen välinpitämätön. *Societas*-valtion sisällä erilaisten yhteenliittymien olemassaolo sen sijaan on rajoittamatonta. Koska *societaksella* ei itsellään ole päämäärää, muiden yhteenliittymien päämäärät eivät yleensä ole konfliktissa sen omien periaatteiden kanssa. (Oakeshott 1990, 266, 315–316)

Oakeshottin (1990, 264–265) mukaan ajatukset *universitas*-valtiosta ovat vaihdelleet eri aikoina ja eri ajattelijoiden. Valtioon on liitetty erilaisia päämääriä ja olemassa olevia valtioita on tunnistettu erityisten päämäärien perusteella. Päämääriä on edistetty retoriikan ja mielikuvien kautta, ja erilaiset päämäärät ovat seuranneet toinen toistaan ja tulleet ajoittain enemmän tai vähemmän muodikkaiksi. (ibid.) Keskiäijalla *universitas*-valtion päämäärä liittyi hengellisen elämän päämäärien tavoitteluun (ibid. 286). Myöhemmin *universitas*-valtion päämäärät muutettiin maalliselle kielelle (ibid.).

Yksilön ja epäyksilön ihmiskäsitykset

Oakeshottin (1991a, 365–371) mukaan *societas* ja *universitas* perustuvat kahteen erilaiseen historian kuluessa syntyneeseen ihmiskäsitykseen. Yksilön ja epäyksilön ihmiskäsitykset syntyivät 1200-luvulla alkunsa saaneessa murroksessa, jossa keskiaikainen yhteisöllinen elämäntapa menetti merkityksensä ja korvautui yksilöllisyyttä korostavalla ajattelutavalla. Yhteisölliselle elämälle ominainen anonyymiyys korvautui persoonallisella yksilöllisyydellä ja vanhat uskomukset, ammatit ja asemat murtuivat. (ibid.)

Yksilöllisyys ajattelutapana levisi vähitellen niin, että 1500-luvun puolessa välissä se oli vallalla jo lähes kaikkialla. Yksilöllisyys alettiin ymmärtää ajattelutavan leviämisen seurauksena ihmiskunnan onnellisuuden pääainesosana. Tämän murroksen tuloksena syntyi yksilön ihmistyyppi. Tämä ihmistyyppi nautti olostaan maailmassa, joka paljastui väistämättä mahdollisuuksiksi tehdä valintoja. Hänellä oli vankka luottamus omiin kykyihinsä ja valmius löytää paikkansa itsenäisten yksilöiden yhteenliittymässä. Modernin Euroopan olosuhteet ja yksilöllisyyden ajattelutavan nousu synnyttivät kuitenkin toisenkin modernin ihmistyyppin, epäyksilön (*individual manqué*). (Oakeshott 1991a, 370–371)

Epäyksilöä luonnehtii yhteisön suoman turvan kaipuu ja kykenemättömyys ylläpitää itsenäisen yksilön elämää (Oakeshott 1990, 276–277). Epäyksilöllä on tunteita, mutta ei ajatuksia, ja hän tarvitsee johtajan kertomaan, mitä hänen täytyy ajatella ja tehdä. Historian kuluessa epäyksilön puolesta valintoja ja päätöksiä ovat ilmaantuneet tekemään johtajat, ja epäyksilöiden olemassaolo ja tarpeet ovat synnyttäneet modernien valtioiden hallintoon käytäntöjä, jotka vastaavat epäyksilöiden turvallisuuden ja valinnoilta säästymisen tarpeisiin. (Oakeshott 1990, 276–277) Esimerkiksi reformaation ajan ruhtinas vastasi epäyksilöiden toiveisiin. (Oakeshott 1991a, 371) *Universitas*-valtiossa epäyksilöt pääsevät suojaan yksilöllisyyden vaatimuksilta. *Societas*-valtio sen sijaan tarjoaa lakijärjestelmän turvaamaan yksilöiden vapautta etsiä omia päämääriä.

Kansalaisten yhteenliittymä ja poliittinen toiminta

Oakeshottille (1991c, 460) kansalaisten yhteenliittymä on ainoa moraalisesti kestävää pakottavan yhteenliittymän, kuten valtion, muoto. Kansalaisten yhteenliittymä ei edellytä jäseniltä yhteistä toimintaa tai uskollisuutta yhteiselle tavoitteelle (Oakeshott 1990, 121, 158–159). Se ei myöskään vaadi hyväksyntää sääntöilleen mutta edellyttää, että sääntöjen arvovalta tunnustetaan. Sääntöjen hyväksyminen ja niiden määräysvallan tunnustaminen erotetaan toisistaan. Kansalaisten yhteenliittymässä vapaus merkitsee yhteisen valinnan ja yhteisen päämäärän puuttumista. (ibid.; ks. myös Gerencser 2000, 133)

Kansalaisten yhteenliittymän lakien auktoriteettiin ei liitetä käsitystä varmastakin menestyksestä jossakin asiassa kuten esimerkiksi rauhan ylläpitämisessä (Oakeshott 1983, 161 Soinin 2005, 115 mukaan). Yhteenliittymän todennäköinen lopputulos voi ollakin vauraus ja hyvinvointi mutta yhteenliittymää ei voi suositella tällä perusteella (Oakeshott 1991c, 457). Oakeshott pitää tätä yhteenliittymää toivottavana, koska yhteenliittymä vaalii yksilöllisyyttä, mikä Oakeshottin ajattelussa on arvokas historiallinen saavutus (ks. Oakeshott 1991a, 364–370).

Oakeshott (1990, 317) pitää erityisesti *universitas*-valtiota ongelmallisena yksilön vapauden kannalta, koska siitä irrottautuminen on mahdotonta. *Societas*-valtiostakaan ei kuitenkaan ole helppo irrottautua, koska valtio on tähän saakka ymmärretty kokonaisvaltaisena, poissulkevana ja pakottavana yhteenliittymänä (Oakeshott 1990, 242–243; ks. myös 1991c). *Societas*-valtiossa ja kansalaisten yhteenliittymässä lakijärjestelmää voidaan kuitenkin muuttaa eivätkä lait ole pysyviä. Toimijoiden on mahdollista keskustella lakien luomisesta olosuhteista ja muuttaa lakeja tarvittaessa. Jos yhteenliittymän jäsenten käsitykset muuttuvat siitä, millaiset toiminnan ehdot katsotaan hyväksi, myös lakeja voidaan muuttaa ja korjata vastaamaan paremmin muuttuneita käsityksiä. Sekä kansalaisten yhteenliittymässä että *societas*-valtiossa on olemassa erityiset menettelytavat lakien muuttamiseksi. (Oakeshott 1990, 242–243, 159–161, 313) Oakeshott (ibid. 162) kutsuu tätä politiikaksi ja liittää sen ainoastaan kansalaisten yhteenliittymään, koska vain tässä yhteenliittymän tyypissä politiikka koskee yhteenliittymän perustaa eli lakijärjestelmää, jolle kansalaisten yhteenliittymä

perustuu²⁵. Oakeshott (ibid. 184) erottaa ajatuksen politiikasta (politics), joka käsittelee kansalaisten yhteenliittymän lakijärjestelmän luomien olosuhteiden toivottavuutta ja voi muuttaa lakeja, siitä politiikasta (policy), jossa pohditaan yritysyhteenliittymän toimintaohjelmaa.

Oakeshott käyttää yritysyhteenliittymän ja *universitas*-valtion käsitteitä kritisoidakseen sellaisia valtiomalleja, joissa yksilöiden vapaus on alistettu yhteiselle päämäärälle tai yhteisen hyvän tavoitteluun ja joissa näin myös politiikan mahdollisuus on kaventunut yhteisestä linjasta tai politiikasta päättämiseksi (ks. Oakeshott 1990, Gerencser 2000, 131). Oakeshott kysyy, mitä tällaisella valtiolla on enää tarjota yksilölle ja katsoo, että valinnanvapaus on korvattu mahdollisuudella nauttia varmoista eduista ja vapautua melkein kaikista tehtävistä lukuun ottamatta tehtävää huolehtia siitä, että täyttää oman roolinsa yhteisessä yrityksessä (Oakeshott 1990, 317).

Kriittisiä huomioita

Oakeshottin käsitteitä ja teoretisointia on myös kritisoitu. En paneudu kritiikkiin tarkemmin, mutta käsitteelen kuitenkin joitakin tutkija William A. Galstonin (2012) esittämiä kriittisiä huomioita, koska niiden pohjalta Oakeshottin teorian roolia tässä työssä on helpompi jäsentää.

Galston (2012) on kritisoinut Oakeshottin yksilöitä, ihmisten yhteenliittymiä ja valtiotyyppejä koskevaa käsitteistöä ja teoriaa monellakin tasolla. Galston (ibid. 236) muun muassa huomauttaa, että Oakeshott aliarvioi niitä modernin talouden piirteitä, jotka luovat väistämättä keskinäisriippuvuutta yksilöiden välille ja vaativat tästä syystä kollektiivista vastausta. Galstonin mielestä myös Oakeshottin tulkinta modernin yritysyhteenliittymävaltion taloudellisesta ulottuvuudesta on liian yksinkertaistava. (ibid.)

Galstonin (2012) kritiikin ydin kohdistuu Oakeshottin teorian epärealistisuuteen. Galston esimerkiksi pohtii, onko reaali maailmassa ollenkaan olemassa Oakeshottin kuvailemia kansalaisten yhteenliittymän lakeja tai sääntöjä, jotka määräävät vain toiminnan muodosta mutta eivät sen sisällöstä ja tarjoaako yhteenliittymä uskottavan tavan ymmärtää julkista elämää. Galston toteaa, että reaali maailman todellisuudessa laeilla ja säännöillä usein on jokin päämäärä ja usein toiminnan muotoa ja sisältöä on vaikeaa erottaa toisistaan. Galston pohtiikin, jääkö kansalaisten yhteenliittymän lakijärjestelmän ulkopuolelle koko reaali maailman politiikka. (ibid. 237-239)

Myös Oakeshottin lakien auktoriteetin käsitettä kansalaisten yhteenliittymässä on kritisoitu. Galston (2012, 239) näkee siinä kaksi heikkoutta. Ensinnäkin Oakeshott ei selitä, miksi auktoriteetti on olemassa tai miksi järkevät yksilöt

²⁵ Gerencser (2000, 162-163) keskustelee myös kansalaistottelemattomuuden mahdollisuudesta ja näkee Oakeshottin pitkälti kieltävän sen *societas*-tyyppisessä valtiossa. On kuitenkin otettava huomioon, että Oakeshott (ks. 1991c, 441-449) ei varsinaisesti puhu lakien määräysvallasta (power) vaan auktoriteetista (authority), johon vaikutetaan poliittisen harkinnan ja toiminnan keinoin - joista ei suinkaan ole poismäärätty edes ns. kansalaistottelemattomuutta. *Universitas*-tyyppinen käsky(ttämis)valta on sen sijaan oakeshottilaisittain useimmiten laitonta itsessään valtion tasolla ellei sitä käytetä tarkoin rajattujen rangaistuskeinojen osana (ibid.).

hyväksyisivät tai miksi heidän pitäisi hyväksyä se. Toiseksi Oakeshott erottaa auktoriteetin pätevyyden kaikesta tietoon, taitoon tai viisauteen liittyvästä. Hän siis erottaa lakien auktoriteetin niiden sisällöstä. Galstonin tulkinnan mukaan todellisessa maailmassa auktoriteetin legitimitietin ja auktoriteetin käyttäjien kykyjen välillä on aina jännite. Valtaan pyritään valitsemaan kyvykkäitä henkilöitä, eikä tätä lakien ja niiden sisällön välistä yhteyttä ole mielekästä erottaa todellisessa elämässä. (ibid. 239–240)²⁶

Galston katsoo, että reaali maailmassa mikään yhteisö ei voi toimia kokonaan ilman yhteisiä tavoitteita tai päämääriä. Hänen näkemyksensä mukaan yhteisöissä joudutaan väistämättä aina tekemään kompromisseja yksilöiden vapauden ja kollektiivisen toiminnan välillä eikä tätä ristiriitaa voida eliminoida. Galstonin mielestä lait eivät pelkästään kiellä vaan myös mahdollistavat ja poliittisella harkinnalla on aina päämäärä mielessään. Galston kirjoittaa, että poliittisen teorian tulisi ottaa huomioon nämä ”yksinkertaiset totuudet”. (Galston 2012, 242)

Galstonin kritiikki on osuvaa siinä mielessä, että Oakeshottin kansalaisten yhteenliittymän periaatteita ei tosiaan aivan helposti voida löytää reaali maailmasta liikennesääntöjä lukuun ottamatta. Jaan myös Galstonin näkemyksen siitä, että reaali maailmassamme politiikassa on usein kyse päämääristä ja niiden tulkinnoista. Oakeshott (1990) ei kuitenkaan näitä teorioita ja käsitteitä kehitellessään väitä, että käsitteet yksiselitteisesti kuvaisivat reaalista todellisuutta. Oakeshott (ks. 1990, 108–109) toteaa, että kyseessä ovat ideaalityyppiset käsitteet, joita ei ole mahdollista sellaisenaan löytää todellisesta elämästä. Kyse on siis teoretisoinnista ja käsitteellisistä välineistä, joita voidaan hyödyntää todellisen elämän yhteisöjen toiminnan tarkastelussa ja sen ymmärtämisessä (ks. ibid. 109). Oakeshottin historiallinen tarkastelu ja auktoriteettiin, valtaan ja yhteenliittymien muotoihin liittyvä käsitteistö on sitä, mitä ne väittävätkin olevansa, eli käsitteellisiä välineitä, jotka auttavat ymmärtämään poliittista toimintaa ehkä jopa totuttua syvällisemmin (Soininen 2005, 124). Kyse ei siis ole reaali maailman kokonaisuuksista vaan teoretisoinnista, joka antaa välineitä todellisuuden tarkasteluun (ibid.).

Tässä työssä tutkimuksen kohteena on nykyaikaan vahvasti kiinnittyvä ilmiö. Jos tätä ilmiötä tarkastelisi vain käsitteistöllä, joka kuvaisi reaali maailman toiminnan ”yksinkertaisia totuuksia” (ks. Galston edellä), olisi luultavasti vaikeaa sanoa mitään uutta tästä ilmiöstä. Katson, että nykyaajan ilmiötä käsittelevä tutkimukseni tarvitsee teorian, jonka avulla tähän aikaan kiinnittyvä ilmiö voidaan etäännyttää kontekstistaan. Oakeshottin teorian tehtävä ei ole tässä työssä tarjota kuvausta reaali todellisuudesta vaan tarjota käsitteellisiä välineitä, joilla

²⁶ Oakeshottin ajattelussa lakien auktoriteetti ei perustu lakien laatijoiden kyvykkyyteen, vaan siihen menettelytapaan, jonka pohjalta lait muodostetaan (ks. Soininen 2008, 57). Lait muodostetaan huolellisen harkinnan pohjalta ja niiden muodostamisen käytäntöihin sisältyy mahdollisuus lakien muuttamiseen (ibid.). Kansalaisten yhteenliittymässä kaikki yksilöt ovat kykeneviä tämännäyttämiseen harkintaan ja poliittiseen toimintaan eikä kysymys lakien laatijoiden paremmuudesta suhteessa muihin ole mielekäs tässä yhteydessä. Tieto, taito ja viisaus ovat siis läsnä lakien laatimisen menettelytavassa ja tässä mielessä Galston on kritiikissään väärässä.

tuttua ja ajallisesti lähellä olevaa ilmiötä on mahdollista tarkastella ikään kuin vierain silmin vähän etäämmältä. Kun hallinnan analytiikan tutkimusote tarjoaa tässä tutkimuksessa teoreettisia välineitä tutkimuskohteeni ajallisessa kontekstissa tapahtuneiden muutosten ja poliittisen elämän ymmärtämiseen, Oakeshottin teoria tarjoaa tutkimusnäkökulmaani vastapainoksi näkökulmia, joissa nykykontekstista voidaan myös etäännyä ja tarkastella ilmiötä toisesta näkökulmasta. Suhtaudun tässä työssäni Oakeshottin käsitteistöön teoreettisena työvälineenä, jonka avulla on mahdollista tarkastella ja analysoida tutkimusaineistossa esiintyviä yhteisö- ja yksilökäsityksiä, en ajattele käsitteistön kuvaa van reaalia maailmaa.

5.2 Ennakointihankkeiden tulkinta suomalaisten arvomaailmasta

Ennakointihankkeiden puhetta suomalaisten arvoista ja asenteista jäsentää yksi melko yhtenäinen tulkintakehys. Sen keskeisenä lähtökohtana on nykyisyyden ymmärtäminen muutoksena, murroksena tai taitekohtana. Myös tulevaisuutta tarkastellaan tästä lähtökohdasta. Muutoksen käsittely ei pysytele pelkästään makrotasolla, ympäröivän maailman ja suomalaisen yhteiskunnan rakenteiden tarkastelemisessa. Sen sijaan murros liitetään keskeisellä tavalla kansalaisiin ja heidän ominaisuuksiinsa.

Murrosajasta selviytymisessä ja murrosajan mahdollisuuksien hyväksikäytössä ratkaiseviksi nousevat ihmisyys, inhimillisten voimavarojen käsittäminen ja käyttäminen laajasti. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1997)²⁷

Suomalaiset ihmiset konstruoidaan ennakointihankkeissa keskeisiksi tekijöiksi ja voimavaraksi, jonka avulla murroksesta selvittäään. Ihmisten konstruointi tällaiseen rooliin tekee mahdolliseksi heidän voimavarojensa lähemmän tarkastelun ja kehittämisen. Ihmiset nähdään yhtäältä kuten yllä olevassa esimerkissä yhteisön vahvuudeksi ja voimavaraksi, mutta toisaalta tarkastellaan myös heidän heikkouksiaan niiden kehittämisen näkökulmasta. Hankkeissa korostetaan, että suomalaisten arvojen ja asenteiden ymmärtäminen on tärkeää tulevaisuuden kannalta, kertovathan ne ”valintoja ohjaavien päämäärien muutoksista” ja ”ihmisten valmiuksista kohdata erilaisia tulevaisuuden vaihtoehtoja” (Reilu ja rohkea vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 94). Suomalaisten arvomaailmaa kuvataan usein arvo- ja asennetutkimusten avulla.

Kansainvälisissä vertailevissa tutkimuksissa Suomi osoittautuu arvomaailmaltaan Itä- ja Länsi-Euroopan rajamaaksi. Meille on tyypillistä länsieurooppalainen tasa-arvoon sitoutuminen, mutta vältämme itäeurooppalaiseen tapaan ongelmiamme aktiivista hallintaa. Suomalaisten on helppo ottaa asiat annettuina, mutta vaikea tarttua niihin itse. Välttelemme asioiden muuttamista. Suomalainen turvautuu herkemmin sovinnaiseen ratkaisuun ja selviytymiseen kuin etsii parasta mahdollisuutta ja menestystä. Lama sattuu kovasti erityisesti turvallisuutta ja yhdenmukaisuutta arvostaviin suomalaisiin. Johtuuko se siitä, että alistumme

²⁷ Ei sivunumerointia.

helposti vaikeiden tilanteiden edessä? (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 52)

Tutkimuksia hyödyntämällä suomalaisten arvomaailma konstruoidaan tunnetuksi ja tiedetyksi asiaksi. Arvot eivät siis ole mitä tahansa, vaan tietynlaisia tutkimuksilla ja mittauksilla todennettavia suhtautumistapoja, joiden kohdalla suomalaiset eroavat joiltakin osin muille maille ja alueille tyypillisistä asenteista. Hallinnan analytiikan näkökulmasta tutkimukset toimivat tässä hallinnan tekniikkana, jonka avulla hallinnan kohteesta eli tässä suomalaisten arvomaailmasta tuotetaan tietoa tai tietynlaista totuutta ja rajataan arvomaailmaa ilmiönä. Tutkimusten avulla arvoja ja asenteita voidaan vertailla tilanteisiin muissa maissa sekä seurata arvo- ja asenneilmaston kehittymistä ja muutoksia Suomessa eri aikoina. Tutkimukset eivät sinällään konstruoi suomalaisten arvoja ja asenteita ongelmallisiksi, mutta ne tekevät mahdolliseksi myös tällaisen tulkinnan.

Suomalaisten arvoja, asenteita, motivaatiota ja uskoa tulevaisuuteen kuvataan esimerkiksi *kansallisvarallisuudeksi* (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 61). Sen tilan kerrotaan ”antavan aihetta määrättyyn huoleen” (ibid.). Suomalaisten arvojen ja asenteiden tilaa käsitellään myös *henkisenä lamana* talouden syvän taantumun yhteydessä 1990-luvulla (ks. Ruokanen & Nurmio 1994, 41; Niiniluoto 1994, 25). Sen tunnusmerkkinä nähdään muutosten ihmisissä aiheuttama *neuvottomuus, näköalattomuus ja turhautuneisuus* sekä *takeruminen vanhaan* (ibid.). Myöhemmin henkisestä lamasta ei enää puhuta, mutta nykyisyyden käsittäminen murrokseksi ja sen tulkinta ihmisten arvojen ja asenteiden kautta pysyvät ennallaan.

2000-luvun alun tulevaisuusselonteoissa suomalaisten arvomaailmaa ei enää käsitellä suhteessa muutoksiin. Sitra puolestaan käsittelee aihetta tuolloin myönteisempään sävyyn *Suomi 2015* -koulutusohjelmassaan. Siinä suomalaisten arvoissa ja asenteissa nähdään edelleen parannettavaa, ja ”asenneilmastoa” halutaan kehittää ”lisäämällä epävarmuuden sietämistä, riskinottohalua ja -kykyä sekä oma-aloitteisuutta” (Suomi 2015 2001b, 11). Toisaalta hankkeessa nostetaan esiin enemmän suomalaisten arvojen ja asenteiden myönteisiä piirteitä.

Globaalin kilpailukyvyyn takeena meillä on eturivin asema monilla huipputeknologian aloilla, tasa-arvoinen, oppimiseen ja vastuunottoon kannustava yhteiskunta sekä hyvä koulutustaso. Suomalaiset arvot antavat siis hyvät lähtökohdat. (Suomi 2015 2002b, 9)

Sitra keskittyy erityisesti Suomen kansallisen kilpailukyvyyn tarkastelemiseen ja kehittämiseen tässä hankkeessaan ja pohtii arvojen merkitystäkin tässä kontekstissa. Suomalainen ”arvopohja” nähdään monin tavoin myönteisenä lähtökohdana tässä hankkeessa. Kielteiset piirteet liitetään pääosin hyvinvointiyhteiskunnan ”lieveilmiönä” syntyneisiin passiivisuuden asenteisiin (Suomi 2015 2002b, 10). 2000-luvun alussa Suomen taloudellinen tilanne oli 1990-luvun lamaan verrattuna huomattavasti parempi, työttömyys oli alhaisempi ja talous kasvoi. Mahdollisesti näiden syiden vuoksi myös suomalaisten arvot ja asenteet

nähtiin hiukan myönteisemmin kuin 1990-luvulla. 2000-luvun puolivälin jälkeeseen näkemykset kuitenkin synkkenevät uudelleen.

Turvallisuuden ja riskinoton suhde arvomaailmassamme on kriittinen tekijä muutosten maailmassa. Olemme olleet huomattavan turvallisuushakuisia. Olemme rakentaneet hyvinvointivaltion, joka ottaa laajasti vastuuta ihmisistä elämänkaaren kaikissa vaiheissa. Toivomme ennustettavuutta ja vakautta ympärillemme. [...] Toisaalta mitään uutta ei saada aikaan ottamatta riskejä. Tulevaisuudessa tarvitaan luovuutta ja se edellyttää rajojen rikkomista, lupaa ajatella ja erilaisuuden ja epävarmuuden kestämistä. (Hautamäki 2008, 34)

Ennakointihankkeiden puheessa esiintyy paljon hyvinvointivaltion kritiikkiä, ja se yhdistetään turvallisuutta arvostaviin asenteisiin ja vanhassa pitäytymisen pyrkimykseen oheisen esimerkin tapaan. Suomalaisten turvallisuutta ja pysyvyyttä vaaliva arvomaailma konstruoidaan ongelmalliseksi esittämällä, että se sopii huonosti ympäröivän yhteiskunnan ja maailmaan olosuhteisiin, muutosten maailmaan. Hyvinvointivaltio ja -yhteiskunta konstruoidaan osaksi vanhaa ajatusmaailmaa, jolle ei ole enää sijaa uudessa muutosten maailmassa. Hyvinvointivaltion keskeiseksi ongelmaksi jäsennetään vääränlaisen asenneilmapiirin tuottaminen. Ennakointihankkeissa katsotaan esimerkiksi, että kansalaisten ymmärrys omista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan on hämärtynyt (ks. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 10) ja että he ovat passivoituneet ja kadottaneet aikaisemman oma-aloitteisuutensa ja tekemisen meiningin (ks. Nurmio & Turkki 2010, 23; myös esim. Suomi 2015 2002b, 10). Turvallisuuden ja vakauden sijaan tulevaisuuteen ja uuden luomiseen liitetään riskien ottaminen. Se mielletään ennakointihankkeiden puheessa aina myönteiseksi asiaksi. Hyvinvointivaltion tuottama vakaus ja ennustettavuus konstruoidaan siis olosuhteena, joita ei voida enää tuottaa. Ihmisiä kehoitetaan nyt etsimään turvallisuuden tunnetta omasta muutostyöstään (Vartia 2004).

Meillä Suomessa on paljon sosiaaliseen pääomaan liittyviä vahvuuksia, kuten tasa-arvoinen suhtautuminen ihmisiin ja sujuvan yhteistyön mahdollistava keskimääräistä vahvempi luottamuksen ilmapiiri. Meille on monille muille kansoille tyypillisempää tarttua suuremmilta puheilta toimeen. Samalla vierastamme kuitenkin monikulttuurisuutta ja olemme turvallisuushakuisia: heikkouksia, jotka vain korostuvat uudessa rohkeita kokeiluja ja yhteistä kehittämistyötä vaativassa tekemisen maailmassa. (Nurmio & Turkki 2010, 27)

Ennakointihankkeissa suomalaisten arvomaailman positiivisina piirteinä pidetään luottamusta ja sosiaalista pääomaa oheisen esimerkin tapaan. Tulevaisuus jäsennetään kuitenkin *tekemisen maailmaksi*. Tällaista maailmaa vasten suomalaisten arvot, asenteet ja ominainen toimintatapa esitetään heikkouksina. Suomalaiset konstruoidaan arvopohjaltaan yhtenäisenä, pysyvyyttä ja turvallisuutta arvostavana joukkona, joka saadaan näyttämään liikkeen ja jatkuvan muutoksen merkityksillä kehystetyn maailman kontekstissa siihen täysin sopimattomilta ja sopeutumattomilta. Tutkija Anu Kantola (2006, 161) on paikallistanut tämän tyyppisen muutospuheen alun 1990-luvun Suomeen. Muutoksen käsite omaksuttiin tuolloin yritys-elämästä osaksi politiikan sanastoa. Siitä tuli keskeinen ympäröivän maailman luonnetta ja olemusta selittävä termi, ja sillä ryhdyt-

tiin oikeuttamaan mitä moninaisimpia vaatimuksia. (ibid.) Kantola (2006) tulkitsee muutospuheen osaksi laajempaa 1980- ja 1990-luvuilla käynnistynyttä suomalaisen poliittisen hallintajärjestelmän murrosta, jossa siirryttiin hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon. Kantola (2006,159) liittää muutoksen käsitteen osaksi kilpailuvaltion käsiteperhettä. Tässä tutkimuksessa tehdyt havainnot muutosta käsittelevästä puheesta ovat yhteneviä Kantolan tekemien havaintojen kanssa. Muutospuheella on tässä tutkimusaineistossa täsmällinen kohde. Sillä oikeutetaan kansalaisten "asennemuutoksen" tarvetta.

Kun ennakointihankkeissa arvioidaan suomalaisten arvomaailmaa ja osoitetaan sen ongelmallisuus yleisellä tasolla, tekstien puhuja asettuu yleisönsä rinnalle osaksi "meitä". Useimmilla teksteillä on todellisuudessa useita kirjoittajia, mutta tekstien puhujat esiintyvät kuitenkin yhtenä yhtenäisenä äänenä. "Meillä" viitataan esimerkeissä suomalaisiin. Koska puhujat liittävät itsensä "meihin", he edustavat myös itse tätä arvomaailmaa, jota he kuvaavat melko negatiivisesti. He vetoavat jäsenyyteen yhteisössä, "meihin suomalaisiin" ja kutsuvat samaistumaan tähän yhteisöön. Kun hallinnan kohdetta ja sen ongelmallista toimintaa ryhdytään yksilöimään ja täsmentämään tarkemmin sekä esittämään parannuskeinoja ongelmiin, puhuja irrottautuu "meistä". Puhujat eivät siis näe omissa asenteissaan ja ajattelutavoissaan kehitettävää. Sen sijaan he sijoittavat ongelmalliset ajattelu- ja toimintatavat itsensä ulkopuolelle joihinkin toisiin ihmisiin ja väestöryhmiin. Tulkintakehyksessä tapahtuu siirtymä, jossa puhe "meistä" vaimenee ja ryhdytään puhumaan "niistä" suomalaisista sekä luokittelemaan suomalaisia erilaisiin ryhmiin.

Nyt tarvitaan syvää asenteiden muutosta. Jos se onnistuu, muut ongelmat voidaan ratkaista, koska yleinen koulutustaso on hyvä, suomalainen kykenee ajattelemaan rationaalisesti ja sosiaalinen pääoma on laadukasta. Ilmapiirin muuttamisesta ovat vastuussa kaikki yhteiskunnan vaikuttavat tahot. (Ruokanen 2004, 31-32)

Kun keppiä tai porkkanaa ei ole tarjolla, voi rakenteellisia uudistuksia edistää vain ihmisten maailmankuvan uudistuminen. (Ruokanen 2004, 29)

Suomalaisten asenteet konstruoidaan tässä keskeisimmäksi hyvän tulevaisuuden saavuttamisen esteeksi ja yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Kuten esimerkiksi todetaan, "muut ongelmat voidaan ratkaista", kunhan asenteita vain saadaan ensin muutettua. Tässä tekstin puhuja puhuu suomalaisista ihmisistä ja toisaalta asenneilmapiirin muuttamisesta vastaavista vaikuttavista tahoista. Vaikuttaa siltä, että puhuja kuuluu tässä jälkimmäiseen ryhmään, sillä hän viittaa "suomalaiseen" ja "ihmisiin" ikään kuin hän tarkastelisi heitä etäämmältä tai ulkopuolelta kehittämisenäkökulmasta. Ennakointihankkeiden suomalaisten arvoja koskevassa tulkintakehyksessä suomalaisen yhteiskunnan ongelmat individualisoidaan, ja ne kehystetään *yksilöiden* asennevammasta johtuviksi. Näin tulkintakehys suuntaa huomion pois laajemmista yhteiskunnan rakenteellisista ongelmista ja ohjaa tarkastelemaan yksilöitä hyvän tulevaisuuden kannalta keskeisimpänä kehittämiskohteena. Kuten yllä todetaan, rakenteitakin voidaan muuttaa vain, jos ihmisten maailmankuvat uudistuvat ensin.

Tällainen näkemys suomalaisista vastaa Oakeshottin (1990, 276–277) epäyksilön ihmiskäsitystä yritysytteenliittymässä tai *universitas*-valtiossa. Epäyksilö on näissä yhteenliittymissä resurssi, jonka ajattelua ja toimintaa voidaan muovata yhteenliittymän päämäärien mukaisesti. Kun huomio tulevaisuuskeskustelussa kohdistetaan kansalaisten ominaisuuksiin yhteiskunnallisten rakenteiden sijaan, tulevaisuus epäpoliittisuuksiin ja siitä tulee yhteiskunnallisen poliittisen kysymyksen sijaan yksilöllinen kysymys.

Tässä havaittu puhetapa ei ole ainutkertainen. Suomalaisista on puhuttu samanlaiseen pessimistiseen sävyyn myös aikaisemmissa yhteiskunnallisissa konteksteissa. Historian tutkija Risto Alapuro (1995, 64–73) kuvaa esimerkiksi, miten helmikuun manifestin yhteydessä vuonna 1899 talolliset ja sivistyneistö moittivat torppareita tyhmiksi, kun ne eivät saaneet näiltä kannatusta ja tukea kerätessään nimiä suureen adressiin, jolla vastustettiin manifestia. Myös tuolloin syytä torppareiden kantaan etsittiin heidän kouluttamattomuudestaan ja tietämättömyydestään, joita ryhdyttiin korjaamaan kansallisella valituksella ja kansansivistystyöllä. (ibid.) Anu Kantola (2002) puolestaan on havainnut tällaista puhetapaa Suomen 1990-luvun taloudellisen laman yhteydessä. Tuolloin finanssipolitiikan päättäjät kuvasivat markkinoiden avaamisen ja yleensä laman ongelmia myös monin paikoin tavallisten kansalaisten syynä eikä suinkaan harjoitetun talouspolitiikan epäonnistumisena (ibid. 122–124). Koska myös tämän tutkimuksen aineisto alkaa näistä talouslaman vuosista, ennakoitihankkeiden suomalaisten arvomaailmaa käsittelevä tulkintakehys heijastelee varmaankin tätä samaa puhetapaa. Huomattavaa on se, että samanlainen negatiivinen ja kansalaisia ongelmista syyttävä puhetapa voi hyvin vielä kaksikymmentä vuotta myöhemminkin vuonna 2010, johon tämän tutkimuksen aineisto päättyy.

Tässä kansalaisten arvomaailmaa käsittelevässä, kielteisesti värityneessä puheessa ongelmallisia ajattelu- ja toimintatapoja täsmennetään siirtymällä ”niiden suomalaisten” käsittelemisestä edelleen luokittelemaan suomalaisia. Tällöin konstruoidaan ihmisryhmiä, joiden ajattelu- ja toimintatavat esitetään erityisen ongelmallisina.

Ihmisten elämäntilannetta on vaikeuttanut yhteiskunnan vaurastumiseen ja vapautumiseen liittyvä vaihtoehtojen määrän kasvu, mikä on lisännyt heidän päätöksentekokuormaansa. [...]

Yhteiskunnan nopea kehitys on muuttanut arkielämässä selviämiseen tarvittavia taitoja niin nopeasti, etteivät kaikki ole ehtineet sopeutua siihen. Uusavuttomuutta ovat lisänneet myös talouden ja yhteiskunnan toimintojen erikoistuminen, mikä on lisännyt eri elämänalueilla tarvittavaa osaamista ja kaventanut ihmisten osaamisalueita. Esimerkiksi aterioiden valmistaminen, lasten kasvatusta, raha-asioiden hoitaminen tai puutarhan hoito eivät enää onnistu kaikilta, puhumattaakaan työ- ja kulkuvälineiden korjaamisesta tai oman talon rakentamisesta. (Hämäläinen 2006, 34–35)

Tässä esimerkissä kuvataan arkielämän askareista selviämisen yhteydessä sellaisiakin toimintoja, jotka eivät enää välttämättä ole aivan kaikenikäisten suomalaisten mielestä jokapäiväistä arkipuuhua. Esimerkiksi yhdeksänkymmentä-

luvulla syntynyt nuori voisi miettiä, miksei listassa ole virustorjuntaohjelman asentamista tietokoneeseen, jos kerran työ- ja kulkuvälineiden korjaaminen on.

Huomio kohdistetaan hankkeissa myös sellaisiin ihmisiin, jotka eivät ole luovia ja joustavia.

Tuore selvitys luovuuden kehityksestä antaa jonkinlaisen varoituksen tulevas- ta. Suomessa on jo 30 vuoden ajan tehty Risc Monitor -asennemittauksia, joissa luovan luokan määritteitä ovat muutoshalukkuus, joustavuus ja itsenäisyys. Luovaan luokkaan kuuluva ihminen suhtautuu toisiin kulttuureihin avoimesti ja on empaattinen ja teknologiamyönteinen. Luovaa luokkaa pidetään talouskas- vun ja työllisyyden moottoreina.

Uusin mittaus, joka tehtiin Suomalaisen Työn Liiton avustuksella tämän vuoden alussa, kertoo, että Suomesta olisi yhden vuoden aikana kadonnut 150 000 luovaa ihmistä. Kun vuosina 2002 ja 2003 luovaan luokkaan kuului 22 prosenttia ja vielä viime vuonna 20 prosenttia, nyt luku on vain 17 prosenttia. Väkilukuun suh- teutettuna tämä tarkoittaa, että parina vuotena on satoja tuhansia ihmisiä siirty- nyt uuden luomisesta jo vanhojen asemien puolustamiseen, rutiinien pyörittämi- seen tai aikaisempien töiden hedelmistä nauttimiseen. Selvityksen mukaan suur- in osa eli 49 prosenttia suomalaisista kuuluu soveltavaan luokkaan, 24 prosent- tia säilyttävään ja 9 prosenttia tahtovaan luokkaan. Selvityksen tekijöiden mu- kaan luovan luokan pieneneminen johtuu yhteiskunnan vallanneesta konserva- tiivisesta materialismista. Työpaikoilla esimiehet eivät kannusta luovuuteen ja aloitteellisuuteen, vaan pyrkivät tiukkaan ohjaukseen ja vaativat tehokkuutta – numerojohtamisen kulttuuri syö luovan luokan tarvitsemaa happea.

Professori Richard Floridan mukaan Suomi on kuitenkin vielä Euroopan toiseksi innovatiivisin maa Ruotsin jälkeen. (Menossa mukana 2005, 29–30)

Luovan luokan määritteet näyttäisivät olevan melko suoraan niitä ominaisuuksia, joita ennakoitihankkeiden puheessa pyritään aktiivisesti edistämään ja tuomaan osaksi kansalaisten ajattelua ja ymmärrystä itsestään. Luovan luokan vastakohtaksi konstruoidaan vanhojen asemien puolustaminen ja aikaisempien töiden hedelmistä nauttiminen. Tällaisen ilmapiirin katsotaan voimistuneen, kun taas toisenlaista ilmapiiriä tavoitellaan. Ennakointihankkeiden puheessa korostetaan muutoshalukkaiden ja luovien ihmisten paremmuutta suhteessa muihin ihmisryhmiin.

Ennakointihankkeiden arvomaailmaa jäsentävä tulkintakehys tuottaa ja- koja ja luokituksia ihmisryhmien välille osaamistason, työmarkkina-aseman sekä arvojen ja asenteiden perusteella. Luokittelujen avulla ennakoitihankkeis- sa paikallistetaan ja sijoitetaan täsmällisemmin ongelmallista ajattelutapaa joi- hinkin tiettyihin ihmisryhmiin: uusavuttomiin, sopeutumattomiin, vanhoja asemia puolustaviin ja keskiverto-osaajiin. Nämä suomalaiset, jotka eivät pysy globaalissa kilpailussa mukana (ks. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1997), konstruoidaan ohjausta, apua ja tukea tarvitseviksi. Heidän tulee kehittää asen- teitaan ja maailmankuvaansa muutosten maailman vaatimusten mukaisiksi. Suomalaisia luokittelevassa puheessa, tekstin kertoja etäännytty yhä kauem- mas ”meistä”.

Oakeshottin (1990) käsitteistön näkökulmasta ennakoitihankkeiden tul- kinnat suomalaisista ihmisistä viittaavat epäyksilön (*individual manqué*) ihmis- käsitykseen. Epäyksilöt eivät kykene itsenäisen yksilön elämään ja omaehtois-

ten valintojen tekemiseen. (Oakeshott 1990, 276–277). He kaipaavat yhteisön suomaa turvaa ja johtajaa, joka kertoisi miten heidän tulisi toimia ja mitä ajatella (ibid.). Tähän tapaan edellä käsitellyt ennakoitihankkeiden tulkinnat suomalaisista ihmisistä kuvaavat heidät avuttomiksi ja kykenemättömiksi tekemään itsenäisesti valintoja, aloitteita ja tarttumaan toimeen. Ihmiset kuvataan passiiviseksi ja turvallisuushakuisiksi joukoksi, jotka ikään kuin tarvitsevat jonkun kertomaan, miten heidän tulisi maailmassa ja elämässä toimia.

Oakeshottin (1990, 276–277) mukaan yritysytteenliittymä ja *universitas*-valtio vastaavat epäyksilöiden tarpeisiin ja suojaavat heitä valintojen tekemiseltä ja yksilöllisyyden vaatimuksilta. Ennakointihankkeiden arvoja käsittelevä puhe luo käsityksen taustalla olevasta yhteisöstä, kansakunnasta ja Suomesta *universitas*-valtiona. Tällaiselle valtiotyypille on ominaista, että toimijoita yhdistää yksi yhteinen päämäärä, jonka tavoittelua ohjaavat hallinto tai johtajat (Oakeshott 1990, 205–206, 263–264, 315). Hallinto tarkentaa ja määrittelee yhteiseen tavoitteeseen tähtäviä toimia ja niihin liittyviä valintoja. Jäsenten lahjakkuus ja taidot sekä henkiset kyvyt ovat tällaisen valtion omaisuutta. (ibid.) Ennakointihankkeiden tapa tulkita yksilöt ratkaisuksi murrosajan ongelmiin ja heidän arvomaailmansa kansallisvarallisuudeksi viittaavat *universitas*-valtioon ja epäyksilön ihmiskäsitykseen, sillä vain *universitas*-valtiossa yksilöt on mahdollista ymmärtää kansallisvarallisuudeksi ja yhteisön resurssiksi. Myös tapa kuvata suomalaisia yhtenäisenä joukkona, jossa kaikki ovat samanlaisia ja ohjattavissa samaan suuntaan, viittaa epäyksilön ihmiskäsitykseen ja *universitas*-valtioon. Ennakointihankkeissa puhujaksi vaikuttaisi jäsentyvän eliitti, jolle on mahdollista määritellä Suomi-yhteenliittymän suunta ylhäältä alas.

Yritysytteenliittymälle ja *universitas*-valtiolle on ominaista politiikan puuttuminen (Oakeshott 1990, 163–165). Niissä molemmissa jäseniä yhdistää yhteinen päämäärä ja yhteenliittymissä vallitsee yksimielisyys niin päämäärästä kuin sen tavoittelun keinoistakin, joita yhteenliittymän johto tarkentaa. Yksilöt eivät tahdo eivätkä ole kykeneviä autonomiseen elämään ja valintoihin. (ibid.) Tällainen ymmärrys kansakunnasta tai yhteiskunnasta sekä yksilöistä ennakoitihankkeiden kontekstissa merkitsee sitä, että hankkeiden näkemyksen mukaan kansalaiset eivät ole kykeneviä poliittiseen keskusteluun ja suomalaisen yhteiskunnan ”uuden suunnan” määrittelemiseen ja valitsemiseen. Vaikka ennakoitihankkeiden tavoitteissa mainitaan julkisen keskustelun herättäminen, hankkeiden puheessa jäsentyykin käsitys kansalaisista siihen kykenemättömänä osapuolena. Julkista keskustelua vaikuttaisivatkin siis käyvän vain ”yhteiskunnan vaikuttavat tahot”, jotka ovat vastuussa asennemuutoksen läpiviennistä ja muutoksen aikaansaamisesta.

Samantyyppistä yksilön ominaisuuksien kehittämiseen kohdistuvaa puhetta erilaisessa kontekstissa on havainnut ja tulkinnut myös työelämän tutkija Katariina Mäkinen (2012) minuuden markkinointia työmarkkinoilla käsittelevässä väitöskirjassaan. Mäkinen havaitsi, että puhe yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta ”suuresta muutoksesta” oli olennainen osa minuuden kehittämistä työmarkkinoilla työelämän valmennuksen käytännöissä. Puheesta suuresta muutoksesta itsen kehittäminen kehystetään luonnolliseksi vastaukseksi yh-

teiskunnan ja talouden muutokseen. Mäkinen tekee kiinnostavan havainnon siitä, että puhe suuresta muutoksesta kehystää minuutta siten, ettei tässä kontekstissa syntyvään toimijakuvaan sisälly lainkaan poliittista ja yhteiskunnallista toimijuutta. Näin yksilö ei voi vaikuttaa yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen suureen muutokseen. Yksilön tulee sen sijaan muuttaa itseään sopeutuakseen muuttuviin olosuhteisiin. Tällä tavalla muutos kääntyy yksilön sisäiseksi asiaksi ja yksilöstä itsestään tulee oman toimintansa keskeinen kohde. (Mäkinen 2012, 159)

Oman tutkimukseni aineistossa tämä puhetapa sijoittuu kansallisen tason politiikan ja yksilöiden vaikutusmahdollisuuksien kontekstiin, missä tulevaisuus epäpolitisoituu tämän tulkintatavan seurauksena ja yksilöt suljetaan tulevaisuutta käsittelevän yhteiskunnallisen keskustelun ulkopuolelle, koska heidät nähdään keskusteluun kyvyttöminä osapuolina. Ennakointihankkeiden suomalaisten arvoja ja asenteita käsittelevä tulkintakehys ei rohkaise yksilöä haastamaan ympäröivää yhteiskuntaa, sen rakenteita ja poliittista järjestelmää yksilön omaksumia arvoja paremmin vastaaviksi.

Reinin & Schönin (1996, 89) mukaan tulkintakehykset voidaan ymmärtää myös voimakkaiksi yleisluontoisiksi narratiiviksi, jotka ohjaavat ajattelua ja toimintaa. He mainitsevat yhtenä esimerkkinä tarinan sairaudesta, joka pitää parantaa tai eristää (ibid.). Ennakointihankkeiden tulkintaa suomalaisten arvomaailman tilasta jäsentää tällainen kehys, jossa suomalaisten arvomaailma problematisoidaan ja ihmiset asetetaan hallinnan kohteiksi, jotka tarvitsevat parantavia toimia, kehittämistyötä ja kasvatusta. Heidät jäsenetään tietyllä tapaa "sairaiksi".

Tässä Oakeshottin (1990) terapeuttivaltion käsite tarjoaa hedelmällisen näkökulman analyysini tueksi. Terapeuttivaltio on yksi *universitas*-valtion muoto. Siinä valtio ymmärretään sairaiden tai jollakin tavalla vajavaisten ihmisten yhteenliittymäksi (ibid. 308). Siinä ihmisten yhteinen päämäärä on parannuskeinon etsiminen yhteiseen sairauteen tai puutteeseen. Tällaisen valtion johdon ja hallinnon tehtävänä puolestaan on parantava toiminta. Johtajat ovat parantajia tai terapeutteja ja he johtavat senaattia, josta yksikään potilas ei voi omasta tahdostaan erota. Sairauksia ovat muun muassa egoismi, kuolevaisuus, synty ja syyllisyys. Ne ovat ihmisiin liitettäviä piirteitä, joista halutaan parantua. (ibid.)

Terapeuttivaltion idean taustalla on käsitys siitä, että modernille ajalle keskeistä on universaali neuroosi. Näin ollen päätellään, että valtio täytyy ymmärtää yhteenliittymänä, jonka muodostavat hoidossa käyvät tai hoitoa saavat ihmiset (Oakeshott 1990, 309–310). Eri aikoina terapeuttivaltioon on liitetty erilaisia diagnooseja sairauksista, joihin se etsii parannusta. Näitä ovat olleet muun muassa köyhyys, turvattomuus, tunne tarpeettomuudesta, urbaani elämä, teollinen yhteiskunta ja turhautuneisuus, jota 1800-luvulla kutsuttiin myös modernin ajan sairaudeksi ja vieraantuneisuudeksi. Jokainen uusi sukupolvi on aina keksinyt uudet termit kuvaamaan vieraantuneisuutta ja turhautuneisuutta. (ibid.)

Terapeuttivaltiossa kaikki toiminta liittyy parantamiseen, hoitoon ja terveyteen. Esimerkiksi työ ymmärretään ammatillisena terapiana ja koulutus pa-

rantavana toimintana (Oakeshott 1990, 309–310). Oakeshottin mukaan kansalaisten yhteenliittymän periaatteet ja toiminta eivät voi toteutua terapeuttivaltiossa. Tässä valtiomuodossa yksilöt ymmärretään itsenäisten ja vapaasti valintoja tekevien yksilöiden sijaan valtion tuottaman terapian ja kasvatuksen kohteiksi. Parantava toiminta luo subjekteja, jotka ymmärretään terveyden termein yhtäläisen normaaliuden käsitystä vasten. (ibid.)

Ennakointihankkeiden puheessa yhteiskunnasta, kansakunnasta ja Suomesta jäsenyyttä käsitys, joka voidaan tulkita tämäläiseksi valtioksi. Suomalaisen arvoja käsittelevässä puheessa muodostuu käsitys ihmisistä, joiden parasta tavoitellaan mutta jotka eivät itse saa valita omaa parastaan, koska he ovat siihen kykenemättömiä ja jollakin tavalla vajavaisia. Ennakointihankkeiden puheessa ihmiset tarvitsevat huolenpitoa ja kehittämistyötä yltääksensä tasolle, jolla heistä tulee yhteiskunnan kyvykkäitä jäseniä. Nyt he edustavat vanhanikäisesti ajattelevaa kehityksen kelkasta pudonnutta joukkoa, jolle täytyy opettaa uudessa maailmassa toimimisen ehdot ja oikeanlaiset arvot ja asenteet. Näin rakentuvassa terapeuttivaltiossa sairauksiksi diagnosoidaan ihmisten turvallisuusuhakuisuus, muutosvastaisuus sekä vanhan ja totutun arvostaminen. Näihin sairauksiin terapeuttivaltiossa etsitään parannuskeinoja. Sellaisiksi täsmentyvät ihmisten *elämänhallinnan* ja *henkisen kasvun* tukeminen, *yrittäjyyskulttuurin* edistäminen ja menestymistä arvostavien asenteiden tukeminen.

Yrittäjyyden voi nähdä laajemmin eettisenä pohjana elämälle siten, että on oikein olla ahkera, sitoutunut ja tekevä. Yrittäjyys on täten niin yksilön, yrityksen kuin yhteiskunnankin muutoksen lähde. Yrittäjyyskulttuuri toimii vahvana moottorina muun muassa kasvulle, koska yrittäjyyskulttuuri pitää sisällään voimakkaan tahdon luoda työn avulla arvoa toisille ihmisille ja organisaatioille.

Vahva yrittäjyyskulttuuri lisää yksilön myönteistä elämänsenttia, paineensietokykyä, sosiaalisia taitoja monikulttuurisessa ympäristössä, ongelmanratkaisukykyä sekä kykyä sietää riskejä ja epävarmuutta. Edellä mainituista kyvyksistä on merkittävää hyötyä etenkin sellaisessa työssä, joka perustuu palvelu- ja tietointensiiviseen sekä verkottuneeseen ja projektimuotoiseen tekemiseen. Yhteiskunnassa tarvitaan yrittäjyyskulttuurin ja yrityskasvun mukanaan tuomaa jatkuvaa uudistumista ja innovointikykyä. (Nurmio & Turkki 2010, 60–61)

Yrittäjyyden edellytysten parantaminen ja yrittäjämäisen asenteen edistäminen kansalaisten asennoitumisessa ja toiminnassa nähdään keskeisenä osana muuttuvassa maailmassa pärjäämistä. Yrittäjyydestä asenteena ja yrittäjyyskulttuurista konstruoidaan tässä esimerkissä eettinen pohja ihmisen elämälle. Tässä Sitran *Suomen elinvoiman lähteet* -hankkeen esimerkissä yrittäjyyskulttuuri esitetään tekijäksi, jossa yhdistyvät yksilön talouden kasvua edistävä toiminta ja toisaalta yksilön sisäinen, muuttuvan maailman vaatimuksia vastaava, ajatus- ja arvomaailma. Yrittäjyyskulttuurista konstruoidaan ratkaisu muuttuvan maailman asettamiin vaatimuksiin ihmisten ja kansakuntien uudistumiskyvyistä. Sen katsotaan edistävän kaikkea muuttuvassa maailmassa tarvittavaa hyvää aina yksilöiden myönteisestä elämänsenteestä monikulttuurisuuden hyväksymiseen ja epävarmuuden sietämiseen, puhumattakaan kasvusta ja yhteiskunnan uudistumiskyvystä, joita tämän kulttuurin katsotaan tuovan mukanaan.

Yrittäjyydelle myönteisiä asenteita on hyvällä menestyksellä istutettu maassamme ala-asteidenkin oppilaisiin leikinomaisen yritystoiminnan merkeissä. Peruskouluissa esimerkiksi Vaasan läänissä ja Espoossa on myös toteutettu yritystoimintaa luokkakohtaisesti. Oppilaat ovat muodostaneet "liikeyrityksen" tuotanto-, markkinointi- ja hallinto-osastoineen, kierrättäneet sen yritystoiminnallisia vastuutehtäviä sekä käyttäneet ansaitun katetuoton yhteisesti, luokkaretkeen tai muuhun vastaavaan. Kokemukset ovat olleet sekä innostavia että kehittäviä. Tämänmuotoista nykyaikaista koulutusta olisi syytä laajentaa. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 30)

Kaikki ennakointitoimijat haluavat edistää yrittäjyyttä. Siihen liitetään paljon positiivisia mielikuvia ja sitä halutaan edistää systemaattisesti. Yrittäminen ja yrittäjyys ovatkin myönteisiä asioita ja tavoitteita sinänsä. Tässä esimerkissä eduskunnan tulevaisuusvaliokunta haluaa edistää yrittäjyyttä kouluopetukselta lähtien, jotta suomalaisista vähitellen tulisi myönteisemmin yrittäjyyteen suhtautuvia ihmisiä. Tällaisessa systemaattisessa asenteiden muokkauksessa alkaa olla totalitaristisia sävyjä. Myös Elinkeinoelämän valtuuskunnan ennakointihankkeessa todetaan, että *"Koulun tehtävänä on kasvattaa suomalaisista kriittisesti ajattelevia, mutta luovia ja suvaitsevia ihmisiä, jotka näkevät maailman täynnä mahdollisuuksia"* (Ruokanen 2004, 110). Lisäksi todetaan, että *"Opettajien on sisäistettävä ensin tämä asenne – muuten sitä ei ole siirrettävänä opiskelijoille"* (Ruokanen 2004, 110). Niin yrittäjyys kuin kriittinen ajattelu ja suvaitsevaisuuskin ovat myönteisiä asioita. Ennakointihankkeiden puhetapa on kuitenkin ristiriidassa myönteisten tavoitteiden kanssa, sillä hankkeissa halutaan edistää yksilöllisyyteen ja Oakeshottin (1990) yksilön ihmiskäsitykseen liitettyjä ominaisuuksia ja kykyjä, mutta yksilöllisyyden asenne pitäisi kuitenkin omaksua kollektiivisesti. Näin esitettyjen tavoitteiden ja puhettavan välille rakentuu kuilu.

Tällainen systemaattinen tietynlaisten ajattelutapojen ja asenteiden *istuttaminen* ihmisten mieliin viittaa epäyksilön ihmiskäsitykseen ja *universitas*-valtioon. Vain epäyksilölle on mahdollista ylhäältä kertoa, millainen asenne hänen olisi sisäistettävä. Yksilön ihmistyyppeiksi taas muodostaa itse omat näkemysensä ja toimii niiden mukaan. Suomalaisten "asennevamman" parannuskeinoja kuvaava puhuja on jo etäännyttänyt kauas "meistä". "Meitä" käsittelevästä puheesta on siirrytty näkökulmaan, jossa ulkopuolinen näkemysellisempi toimija kertoo ylhäältä alaspäin, millaisia asenteita erilaisissa tehtävissä toimivien suomalaisten tulisi omaksua ja sisäistää. Tällaisen puhujan voi tulkita Oakeshottin (1990) käsitteistön näkökulmasta *universitas*-valtioon johdoksi, joka määrittelee keinoja ja valintoja yhteisessä hankkeessa. Puhujan voi tulkita myös terapeutti- tai terapeuttivaltion parantajaksi tai terapeutiksi, joka johtaa parantamiseen tähtäävää toimintaa.

Reinin & Schönin (1996, 89) mukaan tulkintoja ohjaavien tarinoiden avulla kehystäjän on mahdollista tehdä normatiivinen siirtymä olemassa olevan tilanteen kuvaamisesta siihen, miten asioiden pitäisi olla. Ennakointihankkeiden suomalaisten arvomaailmaa käsittelevässä tulkintakehyksessä tällainen siirtymä tapahtuu, kun suomalaisten "asennevamman" kuvaamisesta siirrytään esittelemään keinoja, joilla ongelmat korjataan. Tätä normatiivista siirtymää jäsentää myös tekstien puhujan aseman muutos siten, että puhuja liittyy itsensä aluksi osaksi "meitä" ongelmia kuvatessaan mutta irrottautuu myöhem-

min ”meistä” ja ryhtyy kuvaamaan suomalaisia ulkopuolelta. Tätä jälkimmäistä puhetapaa esiintyy tutkimusaineistossa pääosin tulevaisuusvaliokunnan mietinnöissä ja taustamuistioissa sekä Sitran ja Evan ennakointihankkeissa 2000-luvulla. Vaikuttaakin siltä, että valtioneuvosto ensin problematisoi suomalaisten arvomaailman ensimmäisessä tulevaisuusselonteossaan vuonna 1993, ja tämän jälkeen muut toimijat jatkavat ongelman käsittelyä, täsmentämistä ja ratkaisujen etsimistä siihen. 2000-luvun alussa Sitra käsittelee aihetta 1990-luvun alkupuolen hankkeisiin verrattuna myönteisempään sävyyn *Suomi 2015* -koulutusohjelmassaan, sillä kehittämisenäkökulmien ohella se nostaa enemmän esiin myös suomalaisten arvomaailman myönteisiä piirteitä. 2000-luvun puolivälin jälkeen näkökulmat ovat jälleen pessimistisempiä.

Yrittäjyyden ohella *elämänhallinnan kehittäminen* jäsentyy ennakointihankkeiden puheessa keskeiseksi keinoksi parantaa Suomen ja suomalaisten selviytymiskykyä monimutkaistuvassa maailmassa (ks. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1997)²⁸. Ensimmäisenä elämänhallinnan nostaa keskusteluun valtioneuvosto toisessa tulvaisuusselonteossaan 1990-luvulla (Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 88). Valtioneuvosto käsittelee ”elämänpolitiikkaa” ja toteaa sen yhteydessä, että ”Elinoloja koskeva tutkimus on reagoinut epävarmuuden lisääntymiseen painottamalla yksilöiden toimintavalmiuksia ja toimintakykyisyyttä, elämänhallintaa, selviytymistä ja selviytymisstrategioita (ibid.)”. Elämänpolitiikka-termi ei jää ennakointihankkeiden sanastoon, sen sijaan elämänhallinta jää. Tulevaisuusvaliokunta liittää 1990-luvulla elämänhallinnan yksilöiden ohella myös yhteisöjen ja valtioiden toimintaan (ks. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1997)²⁹. Erityisesti 2000-luvun lopun Sitran ennakointihankkeiden kontekstissa elämänhallinta täsmentyy yksilöiden kyvyksi ja taidoksi, jota yhteisöjen ja instituutioiden tulee tukea.

Mutta ennen kaikkea instituutioiden tehtävät tulee nähdä uudella tavalla. Niiden tulee tukea ihmisten elämänhallintaa ja antaa heille paremmat mahdollisuudet käyttää omaa osaamistaan ja omia voimavarojaan muuttuneissa olosuhteissa. Katse on suunnattava uusien mahdollisuuksien etsimiseen. Ihmisten voimaantumisen ja osallisuuden vahvistaminen ovat julkisen hallinnon ja sen instituutioiden keskeinen tehtävä.

Lähtemällä tälle ihmisten voimaantumisen tielle Suomi astuu yhteiskuntakehityksen kärkeen. Mikään muu maa ei ole kyennyt uudistamaan instituutioitaan tämän ajattelutavan mukaan. Voisimme olla etulyöntiasemassa, joka takaa meille riittävän vaurauden samalla kun yleinen hyvinvointi lisääntyy. (Hautamäki 2008, 45)

Elämänhallinnan katsotaan parantavan ihmisten itsensä elämää ja hyvinvointia sekä tuottavan yhteiskunnalle vaurautta. Elämänhallinnan ja voimaantumisen tukeminen ovat erityisesti Sitran ennakointihankkeissa tapoja sopeuttaa ihmisiä uuden maailman olosuhteisiin, joissa hyvinvointivaltio ei enää luo turvallisuutta ja vakautta, vaan ihmisten on pärjättävä pääosin itse, omin voimin. Näillä

²⁸ Ei sivunumerointia.

²⁹ Ei sivunumerointia.

toimilla suomalaisista muovailaan yksilöitä, jotka sietävät muutoksia, epävarmuutta ja riskejä sekä kansalaisia, jotka tekevät hyviä ja vastuullisia valintoja. Ihmisten elämänhallinnan kehittäminen esitetään myös keinoksi, jonka avulla voidaan löytää tasapaino ihmisten turvallisuuden kaipuun ja uudenlaisen maailman edellyttämän riskinoton välille (ks. Hautamäki 2008, 35).

Voimaantumisen tielle lähtevän Suomen voi tulkita Oakeshottin käsittein terapeuttivaltioksi, jossa valtion keskeisin tehtävä on kansalaisten henkinen valmennus. Kansalaisten asennevammaa parannetaan heitä *voimaannuttamalla, tukemalla elämänhallintaa ja istuttamalla* heihin koulutuksen avulla valtion näkökulmasta hyödyllisiä muutoshalukkuuden ja yrittäjämönteisyyden asenteita. Kun valtion keskeisimmäksi tehtäväksi määrittyy kansalaisten henkinen valmennus, käsitys valtion ja kansalaisten välisestä suhteesta muuttuu. Valtiosta tulee henkinen valmentaja tai terapeutti sen sijaan, että kyseessä olisi poliittisten kansalaisten demokraattinen yhteisö, jota kansalaiset muovaisivat jatkuvasti edustuksellisen demokratian antamien mahdollisuuksien puitteissa. Kantola (2006, 171) on havainnut samantyyppisen muutoksen tutkiessaan kilpailuvaltiosta. Siinä valtion ja kansalaisten välinen suhde määrittyy kannustamisen kautta. Valtiosta tulee valmentaja, joka kannustaa kansalaisia parempiin suorituksiin samaan tapaan kuin yritys kannustaa henkilöstöään. (ibid.) Lopputuloks on niin henkisen valmennuksen kuin kannustamisenkin kohdalla sama: politiikka katoaa ja muuttuu. Tässä tutkimusaineistossa politiikka muuttuu henkiseksi valmennukseksi ja terapiaksi.

Terapeuttivaltiossa pyritään voimaannuttamaan ”uusavuttomia” siten, että he kykenisivät tekemään hyviä valintoja maailmassa, joka ymmärretään jatkuviksi muutoksiksi. Ennakointihankkeissa vaikuttaisi olevan pyrkimys Oakeshottin käsitteistön näkökulmasta epäyksilöiden (*individual manqué*) valmentamiseen jossakin mielessä autonomiseksi yksilöiksi (*individual*), jotka kykenevät tekemään itsenäisesti valintoja ja suunnistamaan muutosten keskellä. Sitran *Elinvoiman lähteet* -hankkeessa ihanteena on esimerkiksi edelläkävijä.

Identiteetin muutos on murroksessa ja haaste yksilöille, yrityksille, valtioille, alueille. Menestyvillä edelläkävijöillä on kyky suhteuttaa oma sisäinen tilansa ympäröivän todellisuuden muutoksiin ja käynnistää prosesseja identiteettinsä uudistamiseksi. He näkevät muutokset avautuvina mahdollisuuksina. Edelläkävijät löytävät itselleen uuden tarkoituksen ja roolin ja heillä on aito sitoutuminen lisäarvoa luoviin vuorovaikutuksiin. Edelläkävijät toimivat joustavasti ja ratkaisukeskeisesti. He ovat elinvoimaisia ja etenevät rohkeasti.

Edelläkävijät ymmärtävät, että jos he eivät itse luo tulevaisuuttaan, joku muu tekee sen heidän puolestaan. (Nurmio & Turkki 2010, 22)

Ennakointihankkeiden ihannekansalaista kuvataan monin paikoin Oakeshottin (1990) yksilön (*individual*) ihmiskäsitykseen viittaavalla tavalla. Ihanteena on yksilö, joka ei tarvitse yhteisön tukea vaan nauttii mahdollisuuksista tehdä omia valintoja. Yksilön ihmistyyppi tekee tulevaisuutensa itse. Tämän ihmistyyppin voi ajatella näkevän muutokset mahdollisuuksina, kuten yllä kuvataan. Yksilön ihmistyyppi esiintyy tässä kuitenkin jälleen ikään kuin väärynymmärrettäessä muodossa, sillä Oakeshottin (1990) yksilön ihmistyyppi ei synny ylhäältä

alaspäin asetettujen vaatimusten, edellytysten tai pakkojen kautta vaan omasta tahdostaan ilman yhdenmukaisen ajattelun ja yhteisten mielipiteiden vaatimusta. Tästä yksilön ihmiskäsityksen ihanteesta ja sen epäyksilön ihmiskäsitykselle ominaisesta käsittelytavasta syntyy ennakkointihankkeiden tulkintakehykseen jännite ja ristiriita. Toisaalta suomalaisten pitäisi olla itsenäisiä yksilöitä ja tehdä omia valintojaan riippumatta muista, mutta toisaalta yksilöllisyydenkin pitäisi tuottaa yhdenmukaista ajattelu- ja toimintatapaa. Tässä suhteessa ennakkointihankkeiden ”edelläkävijä” vastaa paremmin Oakeshottin käsitteistön epäyksilöä kuin yksilöä.

Hallinnan analytiikan tutkijoiden mukaan kehittyneessä liberaalissa hallinnassa pyritään hallitsemaan toimijoiden vapauden kautta (Miller & Rose 2008, 209–212). Hallinnan kohteena olevien yksilöiden oletetaan olevan vapaita (Rose 1999, 4; Dean 1999, 13–14). Hallinnassa ei pyritä murskaamaan vapaiden yksilöiden toimintakykyä. Sen sijaan hallinnassa pyritään suuntaamaan toimijoiden toimintaa vapaina yksilöinä niin, että se edistää hallinnalla tavoiteltuja päämääriä. (ibid.) Ennakointihankkeiden puhetta voidaan tulkita tästä näkökulmasta kansalaisten vapauden työstämiseksi ja ohjaamiseksi. Ennakointihankkeiden tuottamaa käsitystä ”edelläkävijästä” on mahdollista tulkita pyrkimyksenä tuottaa yksilötoimija, joka toimiessaan kuten edelläkävijä käyttäisi kykyjään ja vapauttaan hallinnan tavoitteita edistävällä tavalla. Hallinnan näkökulmasta kyse ei ole vapauden rajoittamisesta vaan sen suuntaamisesta ja hyödyntämisestä. Oakeshottin ihmiskäsitysten näkökulmasta ja yksilön vapauden ja poliittisen toiminnan mahdollisuuksien näkökulmasta tässä tuotettu näkemys yksilöstä on kuitenkin epäpoliittinen toimija, joka toteuttaa toisten valitsemia toimintalinjaa.

Ennakointihankkeiden ajattelussa olennaista on ihmisten joustavuus ja myönteinen suhtautuminen muutoksiin. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa ”Kestävyyttä korostava yhteiskunta rohkaisee jäseniään uuden luomiseen ja osaamiseen, muutoksiin sopeutumiseen [...] (Reilu ja rohkea -vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 19)”. Työmarkkinoiden kontekstissa puolestaan ideaalina pidetään henkilöä, joka vastaa itse oman osaamisensa ja markkina-arvonsa kehittymisestä, kasvattaa henkistä pääomaansa ja uudistuu (ks. Nurmio & Turkki 2010, 67). Tärkeäksi tekijäksi nostetaan myös halu menestyä ja todetaan, että koko yhteiskunnan pitäisi asennoitua niin, että ”menestyminen on ihanaa” (ks. Ruokanen 2004, 33). Ihanteena on siis yksilö, joka tarttuu toimeen, rakastaa valintoja, muutoksia, menestymistä ja luo uutta. Ennakointihankkeiden puheessa suomalaisten halutaan ikään kuin ylittävän itsensä. Erityisesti Elinkeinoelämän valtuuskunnan hankkeessa menneisyyden kriisiolosuhteet nähdään *tekemisen* *meiningin* näkökulmasta ”hyvinä aikoina” (ks. Ruokanen 2004, 29). Suomalaisen katsotaan yltäneen parhaimpaansa vain poikkeuksellisissa kriisiolosuhteissa. Nyt samanlaista asennetta halutaan luoda nykyaikaan.

Hallinnan poliittisiin rationaalisuuksiin liittyy moraalisuus, sillä niissä tiedetään aina, millainen yksilöiden ja yhteisöjen toiminta on hyvää. Poliittiset rationaalisuudet täsmentävät myös päämääriä ja ideaaleja, joihin hallinnassa pyritään (Miller & Rose 2008, 58). Hallinnassa edistetään aina myönteisiä asioita

kuten esimerkiksi oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa, tai hyvinvointia (ibid.). Myös ennakointihankkeissa tavoitteet ja päämäärät ovat myönteisiä kuten esimerkiksi hyvinvointi ja menestyminen. Myönteiset tavoitteet ovat kuitenkin ristiriidassa niiden tavoittelua täsmentävän puhutavan kanssa. Yksilön ihmiskäsitys ei sisällä mahdollisuutta ohjailuun jotakin päämäärää kohti, vaikka päämäärä olisi hyvä. Kansalaisten yhteenliittymän ja societaksen lopputuloksena voi syntyä vaurautta ja hyvinvointia mutta Oakeshottin (1991c, 457) mukaan niitä ei voi suositella tällä perusteella. Vauraus ja hyvinvointi voivat olla näiden yhteenliittymien sivutuotteita mutta ne eivät ole niiden päämääriä (ibid.).

Ennakointihankkeiden konstruoimaa ideaalista ihmistyyppiä on mahdollista tarkastella myös tieteen ja teknologian tutkijan Mike Michaelin (2000, 26) tulevaisuuden retorisen analyysin näkökulmasta. Michaelin (ibid.) mukaan tulevaisuuden kuvauksissa rakennetaan myös toimijuutta tulevaisuuden suhteen. Ennakointihankkeiden suomalaisten arvomaailmaa käsittelevässä puheessa korostuu ideaalitulanteena yksilöiden aktiivinen toiminta ja suuntautuminen tulevaisuuteen.

Kodissa ja perheessä luodaan perusvire elämään: katsomme maailmaa uteliaina ja innostuneina, terveesti itsetuntoisina vai pidämmekö kynsin hampain kiinni ovenkamanoista, ettei tarvitsisi mennä ulos maailmaan. (Ruokanen 2004, 110)

Aktiivisen toimijan vastakohtaksi hankkeissa konstruoidaan passiivinen ja muutosvastarintainen yksilö. Suomalaiset tulkitaan pääosin jälkimmäisellä tavalla asennoituviksi. Michaelin (2000, 31–32) analyysin ulottuvuuksissa käsitellään myös *nopeutta, jolla tulevaisuutta lähestytään*. Vauhti liitetään usein myös toimijuuteen ja sitä arvotetaan eri tavoin. Michaelin mukaan hidas vauhti voidaan yksilön kohdalla ymmärtää niin negatiivisesti kuin positiivisestikin. Hitaus voidaan ymmärtää positiivisesti esimerkiksi liittämällä se harkintaan. Nopeutta tai kovaa vauhtia ei automaattisesti pidetä hyvän asiana, vaan se voidaan ymmärtää negatiivisestikin esimerkiksi huolimattomuuteen liitettynä. Positiivisesti vauhti ymmärretään, jos se liitetään tulevaisuuden tilaisuuksiin tarttumisenä ja aktiivisena asenteena. (ibid.) Ennakointihankkeissa vauhtia arvostetaan yksilön ominaisuutena jälkimmäisessä merkityksessä. Suomalaisten asennoitumista kuvataan pääosin tämän vastakohtana ja siihen pyritään saamaan aikaan muutos. Hankkeissa edistetään aktiivista tulevaisuuteen suuntautuvaa asennetta ja kansalaisuutta. Tätä kehittämistä kuvaava puhe muistuttaa paikoitellen Aldous Huxleyn (1932/2012) tunnettua dystopaa teoksessa *Uljäs uusi maailma*.

– Mutta miksi se on kielletty? kysyi Villi. Hän oli niin kiihtynyt tavattuaan miehen, joka oli lukenut Shakespearea, että oli hetkeksi unohtanut kaiken muun.

Ohjaaja kohautti olkapäitään. – Koska se on vanha, siinä pääsyy. Emme tarvitse täällä mitään vanhaa.

– Vaikka se olisi kaunista?

- Erityisesti emme, jos se on kaunista. Kauneus vetää puoleensa, emmekä halua, että vanha vetää ihmisiä puoleensa. Haluamme, että he pitävät uudesta. (Huxley, 1932 /2012, 222)

Myös suomalaisissa ennakointihankkeissa positiivinen suhtautuminen uuteen on hyvin tärkeää ja vanhassa pitäytyminen ja sen arvostaminen konstruoidaan useimmiten negatiivisesti. Ennakointihankkeissa toivotaan Huxleyn (ibid.) dystopian tapaan, että ihmiset pitäisivät uudesta enemmän kuin vanhasta.

5.3 Arvot, politiikka ja toimijuus

Olen tulkinnut, että ennakointihankkeiden suomalaisten arvoja ja asenteita käsittelevää puhetta jäsentää yksi melko yhtenäinen tulkintakehys. Tällä en kuitenkaan tarkoita sitä, ettei tästä poikkeavia näkemyksiä esiintyisi lainkaan tutkimassani aineistossa. Niitä esiintyy jonkin verran, ja niiden voi tulkita haastavan vain jonkin kerran vallitsevaa tulkintakehystä. Kriittisiä huomioita esiintyy tutkimusaineistossa kuitenkin vallitsevaa tulkintakehystä paljon vähemmän. Vallitsevaa tulkintakehystä haastava tulkintakehys on siis olemassa mutta, se on vallitsevaa kehystä paljon heikompi. Ennakointihankkeiden vallitsevaa tulkintakehystä haastavat esimerkiksi eriävät mielipiteet siitä, kuka *henkisestä lamasta* kärsii. 1990-luvulla esimerkiksi pääministeri Ahon nimittämän tutkijatyöryhmän vetäjä professori Niiniluoto käsitteli asiaa ennakointihankkeiden valtavirrasta poikkeavalla tavalla ja totesi, että ”Henkisen laman oireita voikin löytää yhtä hyvin poliittisten päättäjien kuin palkansaajien ja työttömien piiristä (Niiniluoto 1994, 25–26)”. Niiniluodon näkökulmassa henkinen lama ei ollut yksinomaan tavallisten ihmisten ongelma, vaan laajempi kaikkia suomalaisia koskettava asia. Hän katsoi myös korjaavien toimien tarpeen kohdentuvan laajemmin koko yhteiskuntaan eikä vain yksityisiin ihmisiin (ibid. 31).

1990-luvulla myös muutamat muut toimijat toivat esiin valtavirrasta poikkeavia huomiota Suomen tulevaisuutta käsittelevään keskusteluun. Esimerkiksi valtioneuvosto totesi Suomen mennyttä kehitystä 130 vuoden aikaperspektiivillä arvioidessaan, että ”Suomalaiset eivät ole muutosvastarintainen kansa” (Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 27). Myös tulevaisuusvaliokunta arvioi 1990-luvun lopulla yhteiskunnallista keskustelua kriittisesti.

Suomessa on hyvinvointiyhteiskunnan rahoitusongelmien takia keskusteltu toiminta-arvojen rapautumisesta yksilötasolla. [...] Työttömiä on syyllistetty passiivisuudesta, yrittäjiä veronkierrosta, varhain eläkkeelle haluajia laiskuudesta sekä näitä ja monia muita ihmisryhmiä välinpitämättömyydestä yhteistä varallisuutta kohtaan. Mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, että suomalaiset ihmisinä olisivat yhtään epärehellisempiä tai huonompia kuin ennen. Syitä on etsittävä rakenteista. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 3)

Tässä tutkimuksessa käsiteltyjen ennakointihankkeiden suomalaisten arvoja ja asenteita suhteessa muutoksiin käsittelevä keskustelu ei siten ole aivan yksi-

äänistä. Toisinaan yksilöitä syyllistävän puheen yleisyyteen ja voimaan myös havahdutaan, ja sitä kohtaan esitetään kritiikkiä vallitsevaa tulkintakehystä haastaen. Näitä huomioita on kuitenkin huomattavan vähän.

Eriäviä tulkintoja esiintyy myös suomalaisten arvoista. Esimerkiksi 2010-luvulla filosofi Himanen tulkitsee suomalaisten arvoja ja asenteita koskevia mitaustuloksia eri tavalla kuin tässä tutkimuksessa tarkastellut ennakoitihankkeet yleensä.

[...] viestejä uuden tien hakemisesta on luettavissa suomalaisten arvomaailman tutkimuksista, jotka viittaavat siihen, että suomalaiset kaipaavat uudenlaista arvomaailmaa ja henkistä kulttuuria. Esimerkiksi vuoden 2009 Evan arvokyselyn mukaan neljä viidestä suomalaisesta ajattelee, että poliittiset puolueet ovat menettäneet ideologiansa eivätkä ne ole kosketuksissa nyky maailman ongelmiin. Samoin neljän viidestä mielestä ”nykyinen elämäntapa sisältää liian vähän inhimillisyyttä ja ihmiskeskeisyyttä” (80 %). [...]

Miltä uudelta pohjalta tällaisen arvomaailman mukaisen tien perustan voisi luoda? Minkälainen tie tästä eteenpäin hahmottuu? Määrittelin sen yhdistäväksi tekijäksi *ihmisarvoisen kehityksen*, jossa lopullisena päämääränä on *arvokas elämä* [...]. (Himanen 2010, 31)³⁰

Kun ennakoitihankkeissa suomalaisten arvoista ja asenteista puhutaan pääasiassa kehittämisenäkökulmasta ja ne konstruoidaan jollakin tavalla ongelmalliseksi, tässä lähtökohta on toinen. Himanen (ibid.) ottaa kansalaisten tutkimuksissa todetut arvot oman tulevaisuusvisionsa pohjaksi ja lähtee rakentamaan tulevaisuutta, joka vastaisi suomalaisten arvomaailmaa sen sijaan, että hän esittäisi oman arvomaailmansa ylhäältä alas ihmisille ja pyrkisi osoittamaan kansalaisten arvot ja asenteet vanhentuneiksi ja ”viallisiksi”. Ennakoitihankkeissa jää hyvin vähälle huomiolle tällainen näkökulma suomalaisten arvomaailmaan. Tämä liittyy seuraavanlaiseen arvojen ja poliittisen päätöksenteon väliseen suhteeseen.

Demokraattisessa valtiossa politiikalla pyritään ohjaamaan asioiden kulkua moraalisten arvojen mukaan - siis sen mukaan, mitä kansalaiset katsovat kuuluvan hyvään ja arvokkaaseen elämään. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 4)

Tulevaisuusvaliokunta pohtii arvoja ja politiikkaa tässä mietinnössään ja tuo näiden väliseen suhteeseen tärkeän näkökulman, joka ennakoitihankkeiden puheessa jää vähälle huomiolle. Ennakoitihankkeissa pohditaan hyvin vähän sitä, miten tulevaisuutta voitaisiin rakentaa niin, että se vastaisi paremmin kansalaisten hyvinä pitämiä arvoja ja käsitystä hyvästä elämästä. Tämä näkökulma on tärkeä ja sen soisi olevan hankkeissa enemmän esillä. Tämä näkemys viittaa yksilön ihmiskäsitykseen ja kansalaisten yhteenliittymään tai *societas*-valtioon. Näissä yhteenliittymän muodoissa aito poliittinen toiminta on mahdollista, ja sillä tarkoitetaan kansalaisten tekemää huolellista harkintaa, jossa yhteenliittymän lakien muodostamia olosuhteita voidaan tarkastella kriittisesti ja lakeja muuttaa tarvittaessa paremmin kansalaisten näkemyksiä vastaavaksi (ks. Oa-

³⁰ Korostukset alkuperäisen tekstin.

keskittö 1990, 242–243, 159–161, 313). Tässä poliittisen toiminnan pohjalta säädellessään yhteenliittymän lakiperustaa, joka muodostaa autonomisille yksilöille suotuisat olosuhteet tehdä yksilöllisiä valintojaan ja elää itsenäisen yksilön elämää.

Tulevaisuusvaliokunta käsittää politiikan myös jossain määrin itsenäisenä toimijana.

Kun vallan lähteen eli kansan arvot muuttuvat, on myös politiikan muututtava. Toisaalta politiikan velvollisuus on itse aktiivisesti luoda uusia yhteiskunnan ja kansalaisten hyvää edistäviä arvoja. Viestin ja vaikutuksen on kuljettava molempiin suuntiin. Kansalta politiikalle ja politiikalta kansalle. Nykyisestä tulevaan ja tulevasta nykyiseen. Epävakaassa ja muuttuvassa maailmassa politiikan on pidettävä huolta vakaudesta. Samalla poliitikkojen on oltava näkijöitä ja edelläkävijöitä. Heidän on huolehdittava liikkeestä ja heidän on uskallettava ottaa riskejä. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 5)

Tässä näkemys siitä, että kansalaisten arvojen muuttumisen tulee vaikuttaa politiikan sisältöön viittaa kansalaisten yhteenliittymään. Sen sijaan tulkinta politiikasta itsenäisenä toimijana ei enää viittaa kansalaisten yhteenliittymään. Siinä politiikka ei ole itsenäisen olennon kaltainen hahmo, joka luo jotakin kansalaisista riippumatta, vaan jotakin mikä syntyy kansalaisten toiminnassa. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta tuottaa tässä ennakointihankkeiden valtaviiran tulkintakehykselle vastakkaista puhetta, sillä politiikan tehtäväksi tulkitaan tässä kansalaisten ja yhteiskunnan hyvää edistävien arvojen luominen. Arvojen ja politiikan suhde on tässä selvästi erilainen kuin ennakointihankkeiden valtaviiran tulkinnassa.

Tulevaisuusvaliokunta korostaa poliitikkojen roolia ja näkemyksellisyyden tarvetta. Kiinnostavaa on, että poliitikot konstruoidaan niiksi toimijoiksi, jotka huolehtivat liikkeestä. Tässä esimerkissä riskinotto-kyky, edelläkävijäisyys ja liike liitetäänkin kaikkien suomalaisten sijaan poliitikoilta edellytettäväksi asenteiksi ja ominaisuuksiksi. Tässä mielessä korostetaan kansalaisten oman vastuun sijaan poliitikkojen vastuuta ja näkemyksellisyyttä tulevaisuuden rakentamisessa. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta tuottaa tässä luvussa käsitellylle näkökulmalle vastakkaista puhetta kansalaisten arvoista. Näkökulma on tervehtänyt poikkeus ennakointihankkeiden valtaviiran tulkintoihin.

5.4 Tulevaisuuden epäpolitisoituminen yksilölliseksi asennekykyksi

Ennakointihankkeiden suomalaisten arvomaailmaa käsittelevää puhetta jäsentää melko yhtenäinen tulkintakehyks, jossa suomalaisten arvot ja asenteet problematisoidaan. Hallinnan analytiikan tutkijat Miller ja Rose (2008, 14–15) ovat kiinnittäneet huomiota niihin tapoihin, joilla jokin elämänalue tai toimintatapa konstruoidaan ongelmalliseksi ja saatetaan hallinnan kohteeksi. Jotta kohteen ongelmallisuutta voidaan korjata, hallinnan kohde täytyy tehdä näkyväksi

myös muille ongelmallisena elämäalueena, joka tarvitsee korjaavia toimia ja kontrollia. (ibid.)

Ennakointihankkeiden suomalaisten arvomaailmaa jäsentävä tulkintakehys voidaan ymmärtää tällaisena puheena, jossa suomalaisten arvomaailma nostetaan keskustelun kohteeksi ja konstruoidaan se Suomen tulevaisuuden kannalta aivan keskeiseksi ongelma-alueeksi, jota tulee ryhtyä kehittämään, parantamaan ja korjaamaan. Suomalaisten arvomaailmasta muovataan tulevaisuuden kannalta keskeinen hallinnan kohde. Arvomaailmaa problematisoiva tulkintakehys muodostuu siten, että aiheen käsittelyn tästä näkökulmasta aloittaa valtioneuvosto erityisesti ensimmäisessä tulevaisuusselonteossaan 1993 ja jatkaa sitä vielä hiukan toisessa selonteossaan 1990-luvun lopulla. Keskusteluun osallistuvat tuolloin myös Sitra *Suomi skenaariot* -hankkeellaan (Ruokanen & Nurmio 1995) ja pääministeri Ahon nimittämä tutkijaryhmä professori Niiniluodon johdolla (Niiniluoto 1994). Tämän jälkeen valtioneuvosto vetäytyy tästä keskustelusta ja teeman kehittelyä jatkavat muut toimijat.

Kun Suomen taloudellinen tilanne kohenee ja työttömyys vähenee, suomalaisten arvomaailmakin mielletään positiivisemmin. Sitran *Suomi 2015* -hankkeessa suomalaisten arvomaailmaan liitetään kehittämisenäkökulmien lisäksi myös monia positiivisia piirteitä. 2000-luvun puolenvälin tienoilla näkökulmat kuitenkin muuttuvat jälleen pessimistisemmiksi. Tuolloin erityisesti Elinkeinoelämän valtuuskunta (Ruokanen 2004) ja Sitra (Hämäläinen 2006; Hautamäki 2008; Nurmio & Turkki 2010) poimivat uudelleen 1990-luvun alkupuolella keskustellut teemat ennakointihankkeiden keskiöön ja kehittävät niitä eteenpäin. Myös tulevaisuusvaliokunta paneutuu teemaan vielä jonkin verran (ks. Menossa mukana 2005). Tämän tutkimusaineiston pohjalta näyttää siltä, että nämä toimijat ryhtyvät keksimään reseptejä siihen, miten suomalaisten "asennevamma" parannetaan. *Yrittäjyys, elämänhallinta ja asennemuutos* ovat kaikki teemoja, jotka mainitaan jollakin tavalla jo 1990-luvulla valtioneuvoston selonteoissa. Sitra ja Eva kehittävät niitä kuitenkin eteenpäin täsmällisemmiksi poliittisiksi instrumenteiksi tai hallinnan tekniikoiksi, joilla suomalaisten ongelmallisia asenteita voidaan muovata suotuisammiksi ja hyvä tulevaisuus saavuttaa. 2000-luvun loppupuolen keskusteluissa näkemykset kovenevat ja jyrkkenevät. Kun 1990-luvun tulkinnoissa tuodaan esiin suomalaisten asenteiden ongelmallisuutta, 2000-luvun lopulla todetaan kiertelemättä, että suomalaisten asenteet ovat ainoa este hyvän tulevaisuuden saavuttamiseksi.

Oakeshottin (1990) ihmis- ja yksilökäsitysten näkökulmasta ennakointihankkeiden tulkintakehyksessä jäsentyy kuva yksilöistä epäyksilöinä, jotka tarvitsevat yhteisön turvaa ja jonkun kertomaan, miten heidän tulisi toimia ja ajatella. Vastaavasti käsitystä yhteisöstä ja valtiosta, johon suomalaiset kuuluvat, on mahdollista tulkita yritysyhteenliittymänä tai *universitas*-valtiona. Tulkintaa suomalaisten arvomaailmasta jäsentää erityisen hyvin Oakeshottin kuvaama terapeuttivaltion käsitys. Ennakointihankkeiden Suomea kuvataan valtiona, jonka keskeinen tehtävä on kansalaisten henkinen valmennus ja heidän "ongelmallisten" asenteidensa korjaaminen. Tällainen ymmärrys kansakunnasta tai yhteiskunnasta sekä yksilöistä ennakointihankkeiden kontekstissa merkitsee

sitä, että hankkeissa kansalaiset konstruoidaan poliittiseen keskusteluun ja suomalaisen yhteiskunnan "uuden suunnan" määrittelemiseen kyvyttömiksi. Vaikka ennakointihankkeiden tavoitteissa mainitaan julkisen keskustelun herättäminen, hankkeiden puheessa jäsenyykin käsitys kansalaisista siihen kykenemättömänä osapuolena.

Ennakointihankkeiden puheessa jäsenyy käsitys valtiosta tai yhteiskunnasta yhteenliittymänä, jossa politiikkaa ei tarvita. Kun Suomi-yhteenliittymän *vaikuttavat tahot* ovat yksimielisiä tulevaisuuden suunnasta ja tavalliset jäsenet kykenemättömiä julkiseen keskusteluun, poliittiseen päätöksentekoon tai valintoihin ylipäänsä, vaihtoehdot saadaan näyttämään yksinkertaisilta. Tulevaisuuden suunnaksi valitaan *vaikuttavien tahojen* määrittelemä hyvä, ja kansalaisia ryhdytään valmentamaan asenteiltaan tähän uuteen yhteenliittymään paremmin soveltuviksi. Kun ennakointihankkeiden tulkintakehyksessä suomalaisten arvomaailma konstruoidaan keskeiseksi hyvän tulevaisuuden esteeksi, huomio suunnataan rakenteellisten ongelmien ja toteutetun politiikan epäonnistumisten sijaan kansalaisten yksilöllisiin ominaisuuksiin. Tämä epäpolitisoi tulevaisuuden. Tulevaisuudesta konstruoidaan poliittisen kysymyksen sijaan yksilöiden asennekysymys. Poliittisten arvovalintojen sijaan tulkintakehys jäsentää tulevaisuuden yksilölliseksi joko-tai -valinnaksi, jossa voidaan valita joko *edelläkävijyys* tai *ovenkamanoista kiinni pitäminen*. Suomalaiset tulkitaan *menneisyyteen tarkertuviksi* ja heitä halutaan muovata tulevaisuuteen orientoituneiksi *aloitteentekijöiksi*. Kun tulevaisuus epäpolitisoidaan konstruoimalla se yksilölliseksi asennekysymykseksi, tulevaisuus samalla siirtyy erilaiselle yhteiskunnalliselle tasolle. Sen sijaan, että tulevaisuus yhteiskunnallisena kysymyksenä kohdentuisi politiikan tekijöiden, poliitikkojen, virkamiesten ja muiden yhteiskunnallisten päätöksentekijöiden ja politiikkaa toteuttavien instituutioiden vastuuksi, se kohdistetaan yksilöiden ja perheiden sekä kasvatus- ja koulutusinstituutioiden vastuulle. Tulevaisuudesta tulee asennekysymys, jota ratkaistaan ja rakennetaan kasvatuksen, koulutuksen ja valistuksen keinoin.

Kun hankkeissa konstruoidaan kuvaa ideaalikansalaisista edelläkävijöinä, jotka tekevät tulevaisuutensa itse, ei oteta huomioon mahdollisuutta, että edelläkävijät saattaisivat tehdä ennakointihankkeissa jäsennellystä hyvästä tulevaisuudesta poikkeavia valintoja. Aidosti vapaalla toimijalla pitäisi olla mahdollisuus tehdä näinkin. Ennakointihankkeiden valtavirran tulkintakehyksessä ei kuitenkaan tehdä tulkintoja, jotka avaisivat tällaista tulevaisuuteen liittyvää poliittisuutta. Ennakointihankkeissa ihanteena on Oakeshottin yksilön ihmiskäsityksen mukaisesti toimiva yksilö, mutta tällaista yksilöllisyyden ihannetta toteutetaan hankkeissa ristiriitaisesti puhumalla kuulijoille kuin epäyksilöille eli kollektiivisesti käskytämällä. Ennakointihankkeiden edelläkävijän ihanneyksilö muistuttaa tästä syystä enemmän Oakeshottin (1990) epäyksilön kuin yksilön ihmistyyppiä.

Politiikan ja arvojen välinen suhde kääntyy ennakointihankkeiden valtavirran puheessa nurinkuriseksi. "Oikeanlaiset" arvot asetetaan ylhäältä päin ja politiikkaa suunnataan niiden mukaan sen sijaan, että politiikan suunta määrittäisi kansalaisten valintojen ja arvojen pohjalta. Tämä käsitys viittaa yritysyh-

teenliittymän tai *societas*-valtion policyyn eikä kansalaisten yhteenliittymän tai *universitas*-valtion politiikkaan. Kansalaisten tehtäväksi jää vain sopeutuminen ja asennemuutos, heille ei konstruoida mahdollisuutta olla eri mieltä tai vaikuttaa tulevaisuuden suuntaan ja siihen liittyviin poliittisiin valintoihin. Poliittinen toiminta on tässä yhteenliittymässä tarpeetonta ja mahdotonta.

Miller ja Rose (2008, 14–15) toteavat, että hallinnan kohteen määrittelyn yhteydessä ongelmallisesta elämänalueesta voidaan käydä julkista keskustelua, jossa se voidaan paikantaa hyvin moniin erilaisiin paikkoihin. Monet erilaiset toimivat voivat esittää asiasta omia näkemyksiään ja heillä voi olla ongelmasta myös eriäviä mielipiteitä. (ibid.) Myös suomalaisten arvomaailman problematisoinnin yhteydessä esiintyy eriäviäkin mielipiteitä. Kaikki eivät ennakointihankkeissa ole valtavirran tulkinnasta yksimielisiä. Eriävät mielipiteet jäävät kuitenkin poikkeamiksi ja välihuudoiksi muuten melko yhtenäisessä tulkintakehyksessä. Ne kuitenkin tuovat esiin vaihtoehtoisia näkökulmia ennakointihankkeiden tulkintakehyksen peruslähtökohtaan suomalaisten asenteiden ongelmallisuudesta sekä arvojen ja politiikan välisestä suhteesta. Näissä vallitsevaa tulkintakehystä haastavissa näkemyksissä lähtökohtana on epäyksilölle vastakkainen yksilön ihmiskäsitys ja kansalaisten yhteenliittymälle ominainen aito poliittisen toiminnan mahdollisuus. Vallitsevaa tulkintakehystä haastavat tai pyrkivät siirtämään jossain määrin 1990-luvulla professori Niiniluoto, tulevaisuusvaliokunta sekä 2010-luvulla filosofi Himanen. Kaikki nämä toimijat kuitenkin liittävät puheensa myös valtavirran näkemyksiin eivätkä poikkea siitä kokonaan. Ennakointihankkeiden valtavirran tulkintakehys on siis verrattain vahva.

Tulevaisuudentutkijoiden Hietanen et al (2002, 409) mukaan ihmiset kirjoittavat tulevaisuuden käsikirjoitusta uudelleen koko ajan. Jokaisesta ihmisestä tulisi heidän mielestään kasvaa ja kehittyä tulevaisuustietoisuutta kehittämällä passiivisen tulevaisuuden ajan keriytyminen seuraajan sijasta aktiivinen tulevaisuuden tekijä. Jokaisella niin yksilöllä, yrityksellä kuin yhteisöllä ja valtiollakin tulisi olla mahdollisuus laatia oma tulevaisuusstrategiansa. (ibid.) Tällainen näkökulma ennakointihankkeissakin vaikuttaisi olevan taustalla mutta hivenen väärinymmärretyssä muodossa, sillä yhteisö- ja valtiotoimijan tulevaisuusstrategia ohjaa tiukasti sitä, millaisin vapauksin, millä tasolla ja millaisen toiminnan kautta yksilö voi tehdä omaa ja yhteisö- ja valtiotason tulevaisuutta. Hallinnan analyyttisestä näkökulmasta tätä ennakointihankkeiden ajattelutapaa voi tulkita yhdenlaisena poliittisena rationaalisuutena eli suhteellisen yhtenäisenä ajattelun ja kyseenalaistamisen tapana. Siihen liittyy moraalisuus, sillä rationaalisuudet tietävät, mikä on hyvää yksilöiden ja ryhmien toimintaa (Dean 1999, 11–12). Ennakointihankkeiden puheessa jäsenyyttä tällainen yhtenäinen ajattelutapa, jossa ”oikeanlaista” tulevaisuuteen orientoitumisen tapaa jäsennetään ja pyritään erilaisten tekniikoiden kuten elämänhallinnan ja yrittäjyyskulttuurin tukemisella juurruttamaan tätä ajattelutapaa osaksi ihmisten omia ajattelu- ja toimintatapoja.

Tässä luvussa tekemäni havainnot ennakointihankkeiden suomalaisten arvomaailmaa jäsentävästä tulkintakehyksestä herättävät monia kysymyksiä.

Ennakointihankkeissa pidetään tärkeänä käydä yhteiskunnallista keskustelua Suomen tulevaisuuden suunnasta. Tästä on helppoa olla ennakoijien kanssa samaa mieltä. Siihenkin on helppo yhtyä, että maailma on 1990-luvun alun jälkeen muuttunut merkittävästi, jolloin Suomen ja suomalaisten tulevaisuus näyttää erilaiselta. Tällöin vaikuttaa perustellulta, että monien aikaisemmin hyvin toimineiden yhteiskunnallisten rakenteiden ja hallintajärjestelmien toimivuutta tarkastellaan uudelleen.

Sen sijaan ennakointihankkeiden tapa jäsentää monet yhteiskunnalliset ongelmat keskeisellä tavalla kansalaisten huonoista asenteista johtuviksi vaikuttaa kyseenalaiselta. Ennakointihankkeiden suomalaisten arvomaailmaa käsittelevän tulkintakehyksen perusteella näyttää siltä, että Suomen tulevaisuutta käsittelevälle keskustelulle on ominaista, että erityisesti kriisien ja muutosten yhteydessä poliittiset päätöksentekijät heijastavat omaa näköalattomuuttaan kansalaisiin ja syyttävät heitä ongelmista sen sijaan, että he tarkastelisivat omia poliittisia valintojaan ja aikaisemmin toteutettua politiikkaa kriittisesti ja tekisivät muutoksia toteutettavan politiikan linjaan.

Tämä havainto johtaa kysymään myös, ovatko ennakoijat kyvyttömiä käymään asiallista ja rakentavaa yhteiskunnallista keskustelua Suomen tulevaisuuden suunnasta ja siihen liittyvistä valinnoista? Eikö ennakointihankkeisiin osallistuva eliitti kykene esittämään todellisia poliittisia vaihtoehtoja ja käymään keskustelua niistä laajasti? Onko niin, että poliittiset päätöksentekijät eivät osaa avata keskustelua Suomen tulevaisuudesta sillä tavalla, että myös tavallisten kansalaisten olisi keskusteluun mielekästä ja mahdollista osallistua?

Toisaalta voi olla, että ennakoinnin tarkoituksena ei todellisuudessa olekaan avata keskustelua laajemmille ihmisryhmille vaan sen sijaan vahvistaa poliittisen eliitin keskinäistä yhteisymmärrystä tulevaisuuden suunnasta. Nähdäkseni Suomen tulevaisuutta käsittelevän rakentavan keskustelun edellytyksenä olisi esittää kahden, hyvän ja huonon, vaihtoehdon sijaan useampia vaihtoehtoja tulevaisuudesta käytävän keskustelun pohjaksi. Aivan keskeinen edellytys on tietenkin myös se, että kansalaiset konstruoidaan jälleen *poliittisiksi kansalaisiksi*, poliittisen keskustelun aktiivisiksi osapuoliksi terapiaa ja valmennusta kaipaavien reppanoiden sijaan. Kuten Aldous Huxley (1958/1983, 53) on todennut: *"In spite of the Id and the Unconscious, in spite of endemic neurosis and the prevalence of low IQ's, most men and women are decent enough to be trusted with the direction of their own destinies"*. Tätä on demokratia.

6 TALOUDEN, HYVINVOINNIN JA POLITIIKAN TULKINNAT

Tarkastelen tässä luvussa ennakointihankkeiden puhetta suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen tulevaisuudesta Oakeshottin (2004) *työn* (work) ja *leikin* (play) käsitteiden näkökulmista. Lisäksi hyödynnän hänen käsitteistöään yhteenliittymistä ja valtiotyypeistä sekä politiikan mahdollisuuksista niissä. **Vastaan tarkasteluni pohjalta tutkimuskysymykseeni siitä, millaisia yhteiskuntavision tai yhteiskuntakäsityksiä ennakointihankkeissa tuotetaan ja missä määrin niihin sisältyy poliittisen toiminnan ulottuvuuksia.** Kohdennan yhteiskuntakäsityksiä koskevan tarkasteluni talouden ja hyvinvoinnin väliseen suhteeseen tutkimusaineistossa. Yhteiskuntaa käsitellään ennakointihankkeissa hyvin monien eri aiheiden yhteydessä³¹, ja tästä syystä rajasin yhteiskuntakäsitysten tutkimukseni tiettyyn teemaan. Valitsin talouden ja hyvinvoinnin välisen suhteen tarkasteluuni, koska se on hankkeissa keskeisellä sijalla ja aihetta käsitellään koko tutkimukseni aikajänteellä. Tämän teeman tutkimisen jälkeen halusin tarkastella poliittisen toiminnan ulottuvuuksia tarkemmin. Kohdennan poliittisen toiminnan ulottuvuuksien tarkasteluni ennakointihankkeiden tapaan käsitellä politiikkaa, demokratiaa ja kansalaisyhteiskunnan toimintaa.

Olen jäljittänyt ennakointihankkeiden puhetta valitsemistani teemoista sanahakujen³² avulla. Olen käsitellyt systemaattisimmin sähköisessä muodossa olevan tutkimusaineiston osan, koska sanahaut mahdollistavat tämän.³³

---

³¹ Tällaisia aiheita ovat esimerkiksi globaali talouskilpailu, väestön ikääntyminen, tieto ja osaaminen, palvelut, ilmaston lämpeneminen, luottamus ja sosiaalinen pääoma, hyvinvointiyhteiskunnan uudistaminen ja globaalit ympäristöongelmat.

³² Olen tehnyt sähköisessä MS Officeen Word- ja pdf - tiedostomuodossa olevaan tutkimusaineistoni osaan sanahakuja pääasiassa katkaistulla sanalla "yhteiskun-" mutta myös katkaistulla sanalla "Suom-" ja "kansakun-". Olen koonnut hakujen pohjalta aineistokatkelmia ensin yhteen tiedostoon. Sitten olen poiminut niistä erilleen talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta käsittelevät aineistokatkelmat. Tämän jälkeen olen jäsentänyt puhetta tulkintakehysten kokonaisuuksiksi Oakeshottin (2004) käsitteistön näkökulmasta. Olen valinnut tähän tekstiin esimerkit siten, että ne havainnollistavat Oakeshottin työn (work) ja leikin (play) käsitteiden avulla tekemääni tulkintaa. Poliitiikan kohdalla olen tehnyt sanahakuja katkaistuilla sanoilla "poli-", "kansalaisyhteis-" ja "demokra-". Olen rajannut politiikan käsittelyn "pelkkään" politiikkaan, koska halusin tutkia politiikkaa toiminnan näkökulmasta enkä niinkään "lohkona". Olen siksi rajannut politiikan sanahauista pois osumat, joissa politiikalla on

Luku jäsentyy niin, että erittelen ensin Oakeshottin (2004) työn (work) ja leikin (play) käsitteet sekä rationalistisen ja kohtuullisen politikan käsitteet. Tämän jälkeen siirryn aineiston analysointiin.

6.1 Työ ja leikki

Oakeshott on määritellyt kaksi erilaista maailmaan asennoitumisen tapaa es- seessään *Work and Play* (1995/2004). ”Työ” (work) kuvaa sellaista asennoitumi- sen tapaa, jossa maailma ymmärretään ihmisten halujen tyydyttämisen materi- aaliksi (Oakeshott 2004, 304–306). Työ on jatkuvaa vaivalloista toimintaa, jota halujen (want) ohjaamat yksilöt eivät voi välttää ja jolla pyritään halujen tyy- dyttämiseen. Ihmiset, joita ohjaavat vain välttämättömät tarpeet, eivät osallistu tähän toimintaan. Työ on ihmislajille niin tyypillistä toimintaa, että Oakeshott (ibid.) antaa ihmiselle lisänimen *Homo Laborans* eli työntekijä (workman). Hänen mukaansa jo varhaisista ajoista lähtien pääosa ihmiskunnan energiasta on suunnattu maailman resurssien käyttämiseen loputtomien halujen tyydyttämi- seksi. Pyrkimyksenä on ollut tehdä maailmasta toiveidemme mukainen. (ibid.)

Oakeshottin (2004, 306–307) mukaan maailman ja sen luonnonvarojen hy- väksikäyttö ei ole edennyt suoraviivaisesti kautta historian, vaan välillä kehitys on mennyt nopeammin eteenpäin ja välillä taantunut. Hänen mukaansa kaksi uskomusta on voimakkaasti vaikuttanut työn asenteen jatkuvuuteen. Ensim- mäinen näistä on uskomus, jonka mukaan työ on ihmiskunnan ainoa oikea teh- tävä maailmassa. Kaiken muun tulee olla sille alisteista. Maailman ja sen luon- nonvarojen hyödyntäminen on ymmärretty myös jumalan antamaksi tehtäväksi, jolloin työ on ollut moraalinen velvoite. Toinen keskeinen ajatteluumme asteit- tain juurtunut uskomus on, että kaikki ihmisten halut on mahdollista saada tyydytettyä kovalla työllä. Tällöin olisi mahdollista päästä lopullisesti sellaiselle onnellisuuden tasolle, joka on saavutettavissa tarpeiden tyydyttämisen kautta, jos ihmiskunta ponnistaisi voimansa aivan äärimmilleen luonnon hyödyntämi- sen projektissa. (ibid.) Oakeshottin (2004, 307–308) mukaan tämä unelma on periytynyt sukupolvelta toiselle ja levinnyt kaikkialle ihmiskuntaan, mistä osit- tain johtuvat esimerkiksi kansalliset vuotuiset bruttokansantuotteen kasvuta- voitteet ja jatkuvan kasvun ihanne.

---

jokin etuliite eli se kuvaa jonkin aihealueen politiikkaa, esimerkiksi maahanmuutto- politiikkaa tai väestöpolitiikkaa. Näitä jälkimmäisen ryhmän sanoja löytyy huomata- van paljon ja myös siksi tämä rajaus oli tarpeellinen.

³³ Olen kuitenkin lukenut huolellisesti valitsemiani teemoja tarkastellen myös ainoas- taan painetussa muodossa saatavilla olevan tutkimusaineistoni osan ja etsinyt tutki- muskohdetta käsittelevää puhetta. Kun havaitsin, että politiikkaa käsittelevää puheta löytyi sähköisestä aineistosta huomattavasti vähemmän kuin talouden ja hyvin- voinnin välistä suhdetta käsittelevää puhetta, kohdistin painetun aineiston tarkaste- luni erityisesti tähän teemaan. Aikaisemmin sähköisestä materiaalista tehdyt havain- not ovat voineet ohjata tapaan lukea painettua tutkimusaineistoa ja havaita siitä va- littuja teemoja käsittelevää puhetta. Olen kuitenkin pyrkinyt tarkkuuteen ja kriitti- syyteen omia havaintojani kohtaan.

Homo Laborans, joka pyrkii halujensa tyydyttämiseen käyttämällä luontoa hyväkseen, ei kuitenkaan koskaan saavuta onnellisuutta, sillä halut voidaan tyydyttää vain hetkeksi ja jokainen tyydytetty halu synnyttää aina uuden halun, joka täytyy täyttää (Oakeshott 2004, 309). *Homo Laboransin* asennoituminen maailmaan johtaa tuottamisen ja kuluttamisen oravanpyörään, jossa toista seuraa aina toinen loputtomasti. Tällöin jokainen saavutus on samalla pettymys. (ibid.)

Oakeshottin (2004, 309–310) mukaan ihmiselle on ominaista myös toisenlainen toiminta, ”leikki” (play)³⁴, vaikka työ ja tarpeiden tyydyttäminen on aina vienyt ihmiskunnan huomiosta suuremman osan. Leikki kuvaa toimintaa, joka ei ole suuntautunut halujen tyydyttämiseen. Se ei asennoidu maailmaan pyrkimyksenään hyötyä siitä, ja se tarjoaa myös tyydytystä, joka ei ole samaan aikaan pettymys. Esimerkiksi erilaiset pelit ovat leikkejä, koska niitä ei ole valmistettu johonkin päämäärään pyrkimiseksi. Myös ymmärtäminen, selittäminen ja tutkiminen ovat Oakeshottin (2004, 311–312) mukaan toimintoja, jotka kuuluvat leikin piiriin. Niille on ominaista, etteivät ne pyri muuttamaan maailmaa hyötyäkseen siitä tai saadakseen siitä irti jotakin, vaan ne pyrkivät valaisemaan, ymmärtämään ja selittämään maailmaa sellaisena kuin se on. Eri tieteenalojen harjoittama tutkimus ja asennoituminen maailmaan liittyy ne leikin piiriin, joten esimerkiksi filosofia ja historia ovat Oakeshottin mukaan ”leikkiä”. Oakeshott nimittää ihmistä, jonka asennetta luonnehtii leikki eikä työ, sivistyneeksi ihmiseksi, *Homo Ludens*. (ibid.)

Nämä kaksi asennoitumisen tapaa ovat hyvin erilaisia. Toiseen liittyy toisuus ja virhe, toiseen hyöty ja hyödyttömyys (Oakeshott 2004, 312). Toiseen liittyy ymmärtäminen ja toiseen halu tietää, miten maailma toimii, jotta siitä voitaisiin hyötyä. Oakeshott käyttää esimerkkinä työn asenteesta valtiomiehen tai liikemiehen mielikuvitusta, joka pyrkii näkemään, mitä hyötyä maailmasta voidaan tulevaisuudessa saada ja ennakoii, minkälaiset olosuhteet maailmassa seuraavat, kun ihmiset ovat asettaneet toivomansa asiat maailmaan. Työn asenteeseen liittyvää unelmaa johtaa yritys saada siitä tulemaan totta. Leikin asenteen mukaisesta unelmasta nautitaan sen itsensä vuoksi. (ibid.)

Oakeshott (2004, 313) kritisoi tapaa ymmärtää leikki työlle alisteiseksi toiminnaksi. Hän tulkitsee leikin ja työn molemmat arvokkaiksi kokemuksi maailmasta, jotka molemmat tarjoavat jotakin sellaista, mitä toisesta näkökulmasta maailmaan puuttuu. Nämä näkökulmat siis täydentävät toisiaan. (ibid.)

6.2 Rationalistinen politiikka

Esseessään *Rationalism in Politics* Oakeshott (1947/1991b, 9–10) kutsuu rationalistiseksi sellaista käsitystä politiikasta, jossa poliittinen toiminta ymmärretään yhden yhtenäisen periaatteen tai päämäärän asettamiseksi inhimilliselle toiminnalle. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi yhden ainoan poliittisen kysymyksen

³⁴ Myös leikillinen toiminta tai jopa näytelmällisyys.

nostamista pysyvästi ylitse muiden poliittisen elämän keskiöön tai vain yhdenlaisen koulutuksen sallimista ja tarjoamista kansalaisille (ibid. 11, 37–38). Rationalistisen politiikan vastapariksi Oakeshott asettaa varsinaisen, 'oikean' politiikan (ks. ibid. 26–28). Rationalistinen politiikka on Oakeshottin (1991b, 5) mukaan yksi politiikan tyyli, jonka juuret ulottuvat jälkirenessanssin aikaan. Oakeshott (ibid. 5, 25–26) katsoo, että rationalistisesta politiikasta on tullut yhden politiikan tyylin sijaan kaikkea poliittista toimintaa luonnehtiva toimintatapa.

Rationalistista politiikkaa luonnehtii vahva usko teknisen tiedon voimaan ja pyrkimys varmaan tietoon (Oakeshott 1991b, 6, 8–10, 16). Rationalisti ei arvosta eikä ymmärrä kokemuksellista tietoa. Rationalistisessa politiikassa etsitään teknisen tiedon avulla varmuutta päätöksenteon pohjaksi ja samalla politiikka toimintana tulee samaistetuksi yhteiskunnalliseen insinööritaitoon tai rationaaliseen hallintoon. Poliitiikka pelkistyy tekniseksi ongelmanratkaisuksi ja poliittisesta elämästä tulee tällaisen toiminnan ymmärtämisen johdosta kriisien jatku- mo, jossa kriisit ylitetään järjen ja teknisen tiedon sovellutuksilla. (ibid.) Rationaalista ratkaisua pidetään aina täydellisenä ja ainoana mahdollisena ratkaisuna, vaikka se ei ota lainkaan huomioon historiallisia tai paikallisia olosuhteita. Tällaisessa politiikassa ei ole sijaa mieltymyksille, jotka eivät ole rationaalisia. (Oakeshott 1991b, 8–10)³⁵ Rationalistinen politiikka on mahdollista vain yritysyhteenliittymässä. Ainoastaan siellä kaikilla on sama päämäärä ja yksi yhteinen näkemys totuudesta.

Rationalistisessa politiikassa ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin ei etsitä ratkaisua ympäröivistä olosuhteista (Oakeshott 1991b, 9). Sen sijaan ratkaisun etsiminen aloitetaan aina alusta teknisen tiedon avulla ikään kuin puhtaalta pöydältä (ibid.). Oakeshottin (ibid. 26–28, 37–38) mukaan kohtuullinen politiikka sen sijaan huomioi myös käytännöllisen tiedon, tavat ja perinteet. "Kohtuullisen politiikan" (suom. AK) Oakeshott ymmärtää korjaamisen politiikaksi ja toiminnaksi vakiintuneiden poliittisen toiminnan käytäntöjen puitteissa. Tällaisessa politiikassa uutta rakennetaan olemassa olevien rakenteiden ja tapojen varaan. Rationalistinen politiikka on tässä suhteessa uuden luomisen ja vanhan tuhoamisen politiikkaa. Rationalistinen politiikka ikään kuin katkaisee siteet aikaisempaan aloittaessaan aina alusta. Kohtuullinen politiikka rakentaa jatkuvuutta menneen ja nykyisen välille sekä hyödyntää pitkän ajan kuluessa kertynyttä kokemuksellista tietoa yhteiskunnan ja poliittisen elämän toiminnasta. (ibid.) Kohtuullinen politiikka liittyy Oakeshottilla keskeisesti kansalaisten yhteenliittymään (Soininen 2005, 123).

Soininen (2005, 84) toteaa, että Oakeshottin käsite rationalistisesta politiikasta voidaan nähdä eräänlaisena sateenvarjokäsitteenä, jonka avulla on mahdollista kritisoida erilaisia pyrkimyksiä pelkistää politiikka hallinnoksi, taloudelliseksi valmistamiseksi tai tieteelliseksi ymmärtämiseksi. Juuri tällä tavoin hyödynnän työssäni tätä käsitteistöä.

³⁵ Oakeshott (1991, 122) erottelee rationaalisen käytöksen rationalistisesta luonteenlaadusta. Hän määrittelee rationaalisen käytöksen toiminnaksi sellaisella tavalla, että toiminnalle ominainen yhtenäisyys ja muoto säilyvät. (ibid.)

6.3 Talouden ja hyvinvoinnin tulkinnat työn ja leikin välisenä jännitteenä

Talouden ja hyvinvoinnin välinen suhde on ennakointihankkeissa paljon toistuva ja keskeinen teema. Tutkin, millaisia tulkintakehyksiä ennakointihankkeiden puheessa jäsentyy ja millaisia muutoksia tulkintakehyksissä tapahtuu tutkimukseni aikajänteellä. Tulkintakehykset eivät ole välttämättä hankekohtaisia niin, että kussakin hankkeessa esiintyisi vain yhtä tulkintakehystä - toisinaan on kyllä näinkin. Myös yhden yksittäisen ennakointihankkeen julkaisusta voi löytyä useampia tulkintakehyksiä. Olen jäljittänyt ennakointihankkeiden puheesta viisi erilaista tulkintakehystä, jotka jäsentävät talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta. Aloitan näiden kehysten tarkastelun ajallisesti aineiston alkupäästä ja etenen kohti nykyaikaa.

Taloustrategiallinen tulkintakehys

Taloudellisen kasvun tavoite ja talouden näkökulma on ennakointihankkeissa keskeinen kehys, josta käsin suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta hahmotetaan. Talous konstruoidaan tulevaisuuden tarkastelun keskeisimmäksi lähtökohdaksi kahdessa erilaisessa tulkintakehyksessä. Näistä ensimmäisessä talouskasvu esitetään rationaalisen tulevaisuuden tavoitteena ja nimitänkin sitä tästä syystä taloustrategialliseksi tulkintakehykseksi.

Selonteossa ei ole esitetty mekaanisesti – skenaarioina tai laskelmina – vaihtoehtoisia tulevaisuuden kehityskulkuja. Jos esimerkiksi taloudellinen kasvu pitkäksi aikaa kokonaan pysähtyisi tai tuotanto supistuisi edelleen voimakkaasti, ongelmat moninkertaistuisivat yhteiskunnan kaikilla aloilla nopeasti. Selonteko rakentuu olettamukselle, että talouskehityksessä päästään uudelleen tyydyttävälle kasvu-uralle. Jos taloudellisen kasvun tavoittelu hylättäisiin, jouduttaisiin Suomen tulevaisuus rakentamaan oleellisesti erilaiselta pohjalta kuin mikä yhteiskunnan – ja kaikkien kehittyneiden yhteiskuntien – toiminnallinen lähtökohdatilanne nyt on. (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 7)

Taloustrategiallisessa tulkintakehyksessä talouskasvun tavoitteelle ei esitetä todellisia vaihtoehtoja. Oheisessa esimerkissä annetaan ymmärtää, ettei vaihtoehtoisia tulevaisuuden kehityskulkuja ole selonteossa esitetty, koska talouskasvulle ei ole järjeviä ja hyviä vaihtoehtoja. Muu kuin talouskasvun tavoittelu esitetään tässä irrationalisena toimintana. Vaikka tässä ensimmäisessä valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa, joka julkaistiin 1990-luvun taloudellisen laman jälkimainingeissa, tiedostetaan myös talouden taantumien jatkumisen mahdollisuus ja ymmärretään, että talouden kasvu voi tulevaisuudessa myös pysähtyä, ei talouskasvulle vaihtoehtoisia tulevaisuudenkuvaa lähdetä pohtimaan, koska sitä ei pidetä millään tavalla järjevänä.

Taloustrategialliselle tulkintakehykselle on ominaista vetoaminen realismiin, realiteetteihin järjevyyteen ja olennaiseen. Talouskasvun tavoittelun kerrotaan olevan ”järjevän yhteiskuntapolitiikan perusta” (Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 90). Lisäksi todetaan, että ”Kansantaloudessa

on oleellista käyttää voimavaroja kansakunnan kannalta tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti (Tasapainoisen kehityksen Suomi 2001, 5)”. Talousrationaalinen tulkintakehys ohjaa tarkastelemaan Suomea ennen kaikkea taloudellisena yksikkönä, kansantaloutena. Tällaisessa tulkintakehyksessä myöskään suomalaista yhteiskuntaa ei tarkastella esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan aktiivisuuden, kansalaisten hyvinvoinnin tai demokratian toimivuuden kannalta vaan talouden näkökulmasta, jolloin toiminnan tulee olla taloudellisesti tehokasta ja järkevää. Hyvän tulevaisuuden rakentaminen konstruoidaan kansantaloudellisen hyvän edistämiseksi.

Talousrationaaliossa puhettavassa talouden kasvu ja kansalaisten hyvinvointi liitetään selkeästi yhteen. Esimerkiksi valtioneuvoston tulevaisuusselonteon mukaan ”Kansakunnan vaurauden kasvattamisella pyritään kansalaisten hyvinvoinnin parantamiseen (Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 9)”. Talouskasvun katsotaan aina tuottavan myös kansalaisten hyvinvointia, ja talouskasvu nähdään välineeksi kansalaisten hyvinvoinnin tuottamisessa.

Tällainen talouteen rationaalisuutena ja Suomeen ennen kaikkea kansantaloutena viittaava puhetapa on ominaista erityisesti valtioneuvoston tulevaisuusselonteoilta ja tulevaisuusvaliokunnan mietinnöille koko tutkimukseni aikajänteellä. Tulkintakehys kuitenkin hivenen muuttuu 1990-luvulta 2000-luvulle tultaessa. 1990-luvulla talousrationaaliossa kehityksessä tuodaan jonkin verran esiin kilpailevia tulkintakehymiä ja argumentoidaan niitä vastaan. Kestävän kehityksen näkökulmat mielletään selkeästi tällaiseksi kilpailevaksi näkökulmaksi (ks. myös Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 90).

Kestävän kehityksen linjanvedossa on kyseenalaistettu enemmän tai vähemmän koko kasvuun ja kilpailuun perustuva ideologia ja nykyinen markkinatalouden elämänmuoto. Ihmisten kannalta mallin katsotaan johtavan epäinhimilliseen elämään ja kasvavaan eriarvoisuuteen.

Tulevaisuuden haltuunotto ja pyrkimys parhaisiin tuloksiin ja edelläkävijän asemaan on neutraali menestystekijä. Sen sisältöä ei ole ennalta määrätty ja se voidaan kohdistaa periaatteessa vapaasti. Realiteetti kuitenkin on, että muut tavoitteet kuin talouskasvu ja siitä seuraava hyvinvointi ovat altavastaajan asemassa. Niiden on taisteltava näkemystensä puolesta ja saavutettava asemansa mallien joukossa. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1997)

Vaikka vaihtoehtoisista näkökulmista ollaan tässä esimerkissä tietoisia, niitä ei kuitenkaan pidetä suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta hahmotettaessa realistisina tai toteuttamiskelpoisina tulevaisuusajattelun lähtökohtina. Sen sijaan ne konstruoidaan *altavastaajiksi* suhteessa talouskasvun tavoitteeseen. Muiden lähtökohtien tai *mallien* välillä ei tehdä perusteellista vertailua ja sitten tehdä valintaa *mallien* välillä. Tässä ei myöskään tarkenneta, miten jostakin muusta kuin taloudellisen kasvun tavoitteesta voisi tulla realistinen tulevaisuuden tarkastelun kehys. Sen sijaan todetaan talouskasvun tavoitteen realismi. Erityisesti Suomen 1990-luvun laman jälkeen talouskasvu konstruoidaan valtioneuvoston ja tulevaisuusvaliokunnan välisessä selontekomenettelyssä ainoaksi mahdolliseksi tulevaisuuden tavoitteeksi, jolle ei ole uskottavia vaihtoehtoja (ks. Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 90). 1990-luvulla talouskas-

vun tavoitetta kuitenkin perustellaan talouskasvua kritisoivia näkökulmia vasten, ja kilpailevaksi näkökulmaksi yksilöidään esimerkiksi tämä kestävä kehityksen tulkintakehys. 2000-luvulla talouskasvun tavoitteesta tulee itsestäänselvyyttä eikä vaihtoehtoisia malleja tuoda enää esiin, ei edes *altavastajan* asemassa.

Tulevaisuusvaliokunta asettaa yllä olevassa esimerkissä Suomen tavoitteeksi tulevaisuuden haltuunoton ja pyrkimyksen edelläkävijän asemaan. Valiokunta nimeää ne *neutraaliksi menestystekijäksi*. Tällainen neutraaliuteen ja epäpoliittisuuteen pyrkiminen on leimallista talousrationaaliselle puhetavalle, jossa talouskasvusta puhutaan korostetusti järkevänä, rationaalisena ja realistisena tulevaisuuden kehityksenä ja lähtökohdana. Poliittisuus useiden vaihtoehtojen avoimena ja kriittisenä vertailuna ei ole talousrationaaliselle puhetavalle ominaista. Epäpoliittisuuteen pyrkimisestä kertoo puhetavassa vaihtoehtojen vähäisyys ja vain yhden vaihtoehdon esittäminen muiden vaihtoehtojen kustannuksella. Muut vaihtoehdot esitetään järjettömiksi. Oakeshott (1991b, 8-10) kutsuu rationalistiseksi tällaista käsitystä, jossa poliittinen toiminta ymmärretään yhden yhtenäisen periaatteen tai päämäärän asettamiseksi inhimilliselle toiminnalle. Rationalistiselle politiikalle on myös ominaista rationaalisen ratkaisun ymmärtäminen ainoaksi oikeaksi ratkaisuksi (ibid.). Oakeshott kritisoii tällaista politiikkakäsitystä.

Oakeshottin (2004) työn (work) ja leikin (play) käsitteiden näkökulmasta talousrationaalista tulkintakehystä jäsentää työn käsitteelle ominainen ajattelutapa siitä, että kovasti työtä tekemällä voidaan saavuttaa sellainen taso, jossa kaikki ihmisten tarpeet saadaan tyydytettyä. Vaurauden ymmärretään tuottavan hyvinvointia yksiselitteisesti. Tulkintakehysten tapa tuoda esiin kestävä kehityksen näkökulmia voidaan tulkita niin, että kehityksessä havaitaan leikin (play) asennoitumisen tapa mutta se torjutaan mahdottomana. Tulkitsen kestävä kehityksen näkökulman leikiksi (play), koska siinä asennoitumista maailmaan ei luonnehdi hyötymisen tarkoitus vaan ennemminkin maailman ja ympäristön arvostaminen sellaisena kuin se on. Leikin asenne konstruoidaan tässä talousrationaalisessa tulkintakehityksessä työn näkökulmasta tarkastellen järjettömäksi asennoitumisen tavaksi ja lähtökohdaksi Suomen tulevaisuuden tarkastelulle. Talouskasvu on tässä kehityksessä hegemonisessa asemassa.

Globaali talouskilpailu - leikki työn välineeksi

1990-luvun lopulta lähtien ennakoitihankkeiden puheesta on tunnistettavissa myös toinen talouskeskeinen tulkintakehys. Kutsun tätä globaalin talouskilpailun kehikseksi. Siinä Suomi sijoitetaan globaalin talouskilpailun kontekstiin. Tällöin huomio kohdistetaan taloudelliseen kilpailuun ja siinä menestymisen näkökulmiin. Kun talousrationaalisessa tulkintakehityksessä keskusteltiin talouskasvulle vaihtoehtoisista tavoitteista ja todettiin niiden epärealistisuus, globaalin talouskilpailun tulkintakehityksessä vaihtoehtoja ei esitetä. Sen sijaan todetaan esimerkiksi, että "Vauraiden teollisuusmaiden kesken on alkanut pudotuspeli, jossa Suomi on mukana, tahdoimme tai emme (Ruokanen 2004, 32-33)". Globaalin talouden tulkintakehitykselle on ominaista myös talousrationaaliselle kehitykselle ominainen epäpoliittisuus vaihtoehtojen puuttumisena. Realismiin

tai järkevyyteen ei tässä tulkintakehyksessä kuitenkaan vedota. Sen sijaan taloudellinen kilpailu esitetään tosiasiana, johon ei voida vaikuttaa. Tässä *pudotuspelissä* on vain pärjättävä. Talousrationaaliseen tulkintaan verrattuna nyt ei tavoitella talouskasvua, koska se on järkevää vaan koska on ikään kuin pakko. Vaihtoehtoiksi konstruoidaan menestyminen tai menehtyminen.

Kansakuntien kilpailukykyä testataan jatkuvasti kansainvälisillä markkinoilla. Globalisoituminen merkitsee kilpailua – paitsi yritysten kesken – myös valtioiden ja alueiden kesken investoinneista ja toimintojen sijoittumisesta. Tämän hetken ja tulevaisuuden elinkeinopolitiikan peruskysymys on: miten Suomi voi olla houkutteleva sijaintipaikka kansainvälisesti kilpailukykyisille yrityksille ja innovatiivisille ihmisille? (Reilu ja rohkea -vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 14)

Myös tässä tulkintakehyksessä Suomi jäsennetään taloudelliseksi yksiköksi ja keskeinen tulkintakehystä jäsentävä asennoitumisen tapa on Oakeshottin (2004) käsitteistön näkökulmasta työ (work). Tulkintakehyksen näkökulmat ja argumentointi kuitenkin monipuolistuvat suhteessa talousrationaaliseen tulkintakehykseen. Globaalin talouskilpailun näkökulma muodostuu tässä mainittua elinkeinopolitiikkaa laajemmaksi ulottuvuudeksi suomalaisen yhteiskunnan tilaa ja tulevaisuutta tarkasteltaessa.

Suomen tapauksessa houkuttelevuuden heikkoudeksi tunnistetaan usein vuoro-vaikutusta välttelevä, sulkeutunut ja palvelukielteinen kulttuuri. Kulttuurin houkuttelevuudella on myös tärkeä taloudellinen ulottuvuus. Ulkoa nähtynä Suomi mielletään kuuluvaksi korkean elämänlaadun omaaviin pohjoismaihin. Pohjoismaiden yritysten ja kansalaisten kannalta Suomen kaksikielisyys helpottaa sijoittumista ja viihtymistä. (Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 15)

Globaalin talouskilpailun tulkintakehys ohjaa tarkastelemaan suomalaista yhteiskuntaa taloudellisen toimeliaisuuden ja tuottavuuden näkökulmasta. Hyvän yhteiskunnan ulottuvuuksia tarkastellaan pääosin potentiaalisen Suomeen siirtyvän yrityksen tai työntekijän näkökulmasta eli ikään kuin ulkopuolisen (taloudellisen) toimijan silmin sen sijaan, että hyvä yhteiskunta konstruoidaisiin täällä jo asuvien ihmisten hyvän elämän näkökulmasta. Globaalin talouden viitekehyyksessä yhteiskunnan keskeisimmäksi tehtäväksi muodostuu houkuttelevan ja menestyksellisen toimintaympäristön rakentaminen yrityksille ja niiden tarvitsemille työntekijöille. Monet itsessään arvokkaaksi ymmärretyt asiat, kuten kulttuuri ja kaksikielisyys esimerkissä yllä, käännetään tässä kehyksessä houkuttelevan toimintaympäristön muodostajiksi ja näin menestystekijöiksi taloudellisessa kilpailussa. Myös esimerkiksi luovuutta tarkastellaan tästä näkökulmasta.

Tarvitsemme uusia yrityksiä ja niitä ei synny ilman luovuutta ja innovaatioita. Luovuuden ja yrittäjyyden tukeminen turvaa yhteiskunnan säilymisen dynaamisena ja kilpailukykyisenä myös tulevina vuosina kovenevassa kansainvälisessä kilpailussa. (Suomi 2015 2003, 7)

Koska luovuuden perusta rakentuu meille lapsesta lähtien, perheiden tukeminen luovuuden kehittämiseen on tärkeää. Vanhempia pitää valmentaa oman luovuutensa kehittämiseen ja lastensa luovuuden rohkaisemiseen. Päiväkotien, koulujen

ja oppilaitosten opetusohjelmat on kehitettävä tukemaan luovuutta. (Suomi 2015 2003, 7)

Kulttuuri ja luovuus voidaan Oakeshottin työn ja leikin käsitteistön näkökulmasta tulkita elämänaalueiksi ja asenteiksi, joita luonnehtii leikin (play) asenne. Tällöin maailmaa ei pyritä muovaamaan toiminnassa toisenlaiseksi eikä toiminnassa tähdätä välittömään hyötyyn vaan ollaan kiinnostuneita ymmärtämään ja tutkimaan maailmaa ja todellisuutta sellaisena kuin se on. Esimerkiksi kulttuuritoiminnasta nautitaan tekemisen itsensä vuoksi eikä siinä tähdätä mihinkään päämäärän. Globaalin talouskilpailun tulkintakehys jäsentää näitä leikillisyyden alueita kuitenkin toisella tavalla. Se jäsentää leikin työn välineeksi. Niin kulttuuri ja luovuus määrittyvät keinoiksi tavoitella menestystä globaalissa talouskilpailussa. Oakeshottin (2004, 313) mukaan on tavallista, että ihmisiä rohkaistaan ymmärtämään leikki joko pelkästään lomaksi työstä, jolloin sen tarkoituksena on saada meidät työskentelemään paremmin loman jälkeen, tai ymmärtämään leikki vain toisenlaiseksi työksi (work). Molemmissa leikin merkitys vääristyy. Ensimmäisessä maailmaa selittämään ja ymmärtämään pyrkivien seikkailujen merkitys sekä taiteen ja runouden kyvyt menetetään, kun leikki pelkistyy levoksi ja virkistykseksi. Toisessa nämä kyvyt vääristyvät ja niin filosofia, tiede, historia kuin runouskin tunnustetaan vain sen hyödyllisen tiedon kautta, jota ne voivat tarjota työn asenteen mukaiselle toiminnalle. Tällöin leikistä tulee työn väline ja sitä hyödynnetään työssä, jossa tähdätään ihmisten loputtomien halujen tyydyttämiseen. (ibid.) Globaalin talouskilpailun kehyyksessä leikkiä hyödynnetään tällä jälkimmäisellä tavalla.

Globaalin talouskilpailun tulkintakehys ohjaa ymmärtämään, että hyvän tulevaisuuden keskeisin päämäärä on taloudellisen kilpailukyvyyn parantaminen ja taloudellisen menestyksen tavoittelu (ks. myös Kettunen 2008). Tällöin kaikista yhteiskunnan osa-alueista tulee talouskilpailussa menestymisen tekijöitä tai sen esteitä. Myös inhimillisessä toiminnassa esiintyviä leikillisyyden alueita ryhdytään tarkastelemaan ja kehittämään taloudellisen kilpailun näkökulmasta, työn välineinä. Ymmärrys poliittisesta toiminnasta viittaa tässäkin kehyyksessä Oakeshottin (1991b) rationalistisen politiikan käsitykseen, koska yksi tavoite nostetaan kaikkea inhimillistä toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi tai tavoitteeksi. Kohtuullisen politiikan näkökulmat esimerkiksi vaihtoehtojen harjontana puuttuvat tästä kehyyksestä.

Globaalin talouskilpailun tulkintakehys on voimakkaimmillaan tässä tutkimusaineistossa 2000-luvun alkupuolella Sitran *Suomi 2015*- koulutusohjelman raporteissa sekä Elinkeinoelämän valtuuskunnan *Suomen menestyksen eväät* -raportissa (Ruokanen 2004). Valtioneuvoston ja tulevaisuusvaliokunnan välisessä keskustelussa tämä kehys esiintyy eniten 1990-luvun lopulla valtioneuvoston toisessa selonteossa (Reilu ja rohkea -vastuun ja osaamisen Suomi 1997) ja sitä koskevassa mietinnössä (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998). Valtioneuvoston ja tulevaisuusvaliokunnan teksteissä tämä kehys jäsentää tulkittoja talousrationaalisen tulkintakehyyksen rinnalla, kun taas Sitran ja Evan teksteissä se on ainoa todellisuuden tulkintakehys.

Ihminen, hyvinvointi ja arvokas elämä – leikki haastaa työkeskeiset tulkin- nat

Talouskeskeisiä tulkintakehyksiä myös haastetaan ennakoitihankkeiden pu-
heessa. 1990-luvulla kritiikki on vaikeaa, ja se kohdistuu bruttokansantuotteen
käyttöön yleisenä yhteiskuntien kehitystä kuvaavana mittarina.

Osittain kansantalouden tilinpidon kehittyneisyyden vuoksi kansantuotteen kas-
vu on saanut ylivoimaisen aseman sen kertomisessa, miten meillä menee. Talou-
dellinen kasvu sinänsä ei kuitenkaan ole tae hyvinvoinnin kasvusta. Kansantuote
ei aina erottele hyvinvointia luovia ja sitä vähentäviä prosesseja. Kansantalouden
tilinpidon ulkopuolelle jää hyvinvointimme kannalta tärkeä kotitaloustyö ja pal-
katon huolenpito. Kansantuote per capita on keskiluku, joka ei kerro tulojen ja-
kautumisesta. (Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 90)

1990-luvulla talouskeskeisten näkökulmien kritiikkiä tuovat esiin valtioneuvos-
to ja tulevaisuusvaliokunta (ks. esim. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998,
35). Keskustelussa käsitellään mahdollisuutta ottaa käyttöön bruttokansantuot-
teen rinnalle uusia mittareita siten, että ne kuvaisivat paremmin muun muassa
kansalaisten hyvinvointia, yhteiskunnan sosiaalista eheyttä, tasa-arvoa, elämän-
laatua sekä poliittisen vapauden ja osallistumisen asteita (ks. Tulevaisuusvalio-
kunnan mietintö 1/1997; Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 91).
Talouskasvu nähdään yhä ”hyvinvoinnin edellytyksenä” tässä keskustelussa
(ks. Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi 1997, 90). Talousrationaalisen
tulkintakehyksen näkökulmia kuitenkin haastetaan siirtämällä keskustelun
painopistettä talouskasvun ja hyvinvoinnin välisen yhteyden pohdintaan. Ta-
louskasvun tavoite alkaa tässä saada rinnalleen muita näkökulmia. Oakeshottin
käsitteistön näkökulmasta työn asenteen ylivoiman voi tulkita vähentyvän.

2000-luvun puolivälin jälkeen talouskeskeisten näkökulmien kritiikki
voimistuu, ja se kohdistuu selkeästi globaalin talouskilpailun tulkintakehyk-
seen. Myös mittareita koskeva keskustelu jatkuu. Tuolloin taloudellinen kilpai-
lukyky koko yhteiskunnan toimintaa raamittavana ja mittaavana käsitteenä
kokee ennakoitihankkeiden puheessa inflaation. Erityisesti Sitra ja filosofi Hi-
manen nostavat raporteissaan keskusteluun talouskeskeistä ajattelutapaa kri-
tisoivia puhetapoja.

Yhteiskunnallinen keskustelu on Suomessa perinteisesti painottunut talouden ja
julkisen sektorin ympärille. Näitä kahta yhteiskunnan osa-aluetta onkin kehitetty
pitkäjänteisesti ja menestyksekkäästi kansalaisten hyvinvoinnin parantamiseksi.
Niiden ympärille on muodostunut omat asiantuntija- ja intressiryhmänsä, jotka
painottavat talouden tehokkuuden ja kilpailukykyyn kehittämistä sekä hyvinvoin-
tivaltion turvaamista globalisaation paineissa. Ajan myötä hyvinvoinnin *instru-
menteista* on alkanut julkisessa keskustelussa muodostua *itseisarvoisia päämääriä*.
Kansalaisten arkielämän muutokset ja heidän kokemansa hyvinvointi ovat jää-
neet taka-alalle asiantuntijoiden määritellesä talouden ja hyvinvoinnin reunaeh-
toja. Samalla on jäänyt huomaamatta arjen hyvinvoinnin hiljainen murros.

Suomen tulevaisuutta ei voi rakentaa vain kehittämällä perinteisiä politiikkain-
strumentteja. Historiallisen murroksen aikana on pysähdyttävä myös arvioimaan
toiminnan lopullista päämäärää – kansalaisten hyvinvointia. (Hämäläinen 2006,
13; korostukset alkuperäisen tekstin)

2000-luvun alussa Suomen taloudellinen kilpailukyky oli ennakkoinnissa keskeinen kehittämiskohde ja globaalien talouskilpailun tulkintakehitys jäseni suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden tarkastelua. 2000-luvun puolenvälin jälkeen useissa ennakoitihankkeissa otetaan oheisen esimerkin tapaan kriittistä etäisyyttä talouskeskeiseen puhe- ja ajattelutapaan. Kriittisissä huomioissa nostetaan esiin talouden ja hyvinvoinnin välinen yhteys ja painotetaan talouden ensisijaisuuden sijaan sen välineellistä roolia hyvinvoinnin tuottamisessa. Kansalaisten hyvinvointi nostetaan esiin ensisijaisena päämääränä, jota talouskasvulla tavoitellaan. Tässä esimerkissä ei kritisoida eksplisiittisesti aikaisempaa ennakoitityötä vaan liitetään ongelmallinen talouskeskeinen puhutapa julkiseen keskusteluun. Puhutapa näin ikään kuin etäännytetään ennakoitityön ulkopuolelle. Nämä talouskeskeistä ajattelutapaa kritisoivat huomiot voidaan tulkita aikaisemman globaalien talouskilpailun tulkintakehityksen haastamisena ja kyseenalaistamisena.

Viime vuosina kilpailukykypuhe on voimistunut. Sen taustalla voidaan nähdä erityinen ajattelutapa, **kilpailumalli**, jonka mukaan tarvitsemme kilpailukykyä kansantuotteen kasvattamiseksi. Talouskasvun puolestaan ajatellaan olevan se sampo, josta voidaan sitten ammentaa hyvinvointia. Talouskasvun moottorina toimii osaamiseen ja innovaatioihin perustuva tuottavuuden kasvu. Kilpailumallin mukaan Suomen on menestyäkseen suunnattava entistä enemmän resursseja tuottavuuden kasvattamiseen. Kilpailumallin ylikorostaminen on omiaan johtamaan voimavarojen keskittämiseen. Äärimmillään vietyinä kilpailumalli synnyttää **kovan ytimen**, jonka ulkopuolelle **periferiaan** jäävät lapset, perheet, vanhukset, sairaat, syrjäseudut, pienet kaupungit, taitelijat jne. Nämä suljetaan pois kasvun piiristä (ekskluusio) ja mielletään ”kulueriksi”, joita joudutaan rahoittamaan tuottavan toiminnan tuloksilla.

Kilpailukykypuhe ei ole arvoneutraalia. Kukaan ei vastusta vaurastumista sinänsä. Kilpailukyky turvaa työpaikat ja talouskasvu antaa lisää resursseja palvelujen tuottamiseen. Näinä finanssikriisin aikoina tällaiset asiat vielä korostuvat. Ongelmana on tapa, jolla kilpailukykyä rakennetaan. Kilpailumallin taustalla näyttää olevan tietynlainen välineellinen ihmiskuva, jonka mukaan vain tuottava ihminen on arvokas. Väestön valtaosa taas näyttää kannattavan aivan toisenlaista ihmiskuvaa, jossa jokainen ihminen on itsessään arvokas. (Hautamäki 2008, 40; korostukset alkuperäisen tekstin)

Talouskeskeisten näkökulmien kritiikki kohdistetaan kilpailumallin ja kilpailukykypuheen sisältämään ihmiskuvaan ja ulossulkemisen mekanismeihin. 2000-luvun puolivälissä kansallista kilpailukykyä käsittelevää puhetta käsiteltiin niin mediassa (Aaltonen 2005; Karismo 2005; Kauhanen 2004) kuin useissa yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissakin (ks. esim. Heiskala 2006; Kantola 2006, Kettunen 2008) kriittiseen sävyyn, ja niissä nostettiin esiin näitä mainittuja kilpailukykyyn puhe- ja hallintatavalle ominaisia negatiivisia piirteitä. Kriittiset havainnot kilpailukykyä käsittelevästä puheesta ovat todennäköisesti vaikuttaneet siihen, että kilpailukykyyn käsitteeseen ryhdyttiin suhtautumaan ennakoitihankkeissa epäilevämmiin. Ennakoitihankkeiden kriittisten huomioiden voi tulkita vastaavan tutkimuksissa ja julkisessa keskustelussa esitettyyn kritiikkiin painottamalla talouden ensisijaisuuden sijaan kansalaisten hyvinvoinnin ja onnellisuuden näkökohtia. Oakeshottin käsitteistön näkökulmasta tämän painopisteen muutoksen voi tulkita työn ja leikin uudenaikaisena asemoitumisena en-

nakointihankkeiden jäsentämässä tulkintakehyksessä yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Leikki nostetaan työlle alisteisesta asemasta omaan itsenäiseen arvoonsa.

Yhteiskunnallisessa ja yksilön elämän kokonaisuudessa talous on kuitenkin päässyt ylikorostuneeseen asemaan, joka sille ei kuulu. Talous on vain väline. Sen sijaan siitä on alettu puhua kuin itseisarvosta. [...]

Talous on palautettava sille kuuluvaan välineelliseen asemaan talousasioiden hoitamisena: se ei ole lopullinen itseisarvo. Sanottu sisältää myös sen, että valtion on otettava markkinoiden suhteen aktiivisempi rooli. [...] Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että valtion kuuluisi puuttua markkinoihin pääsääntöisesti vaan ainoastaan silloin, kun siihen on erityisen vahva arvopohjainen syy. Lisäksi markkinat voivat olla erittäin tehokkaita edellä mainittujenkin haasteiden ratkaisijoita, kunhan valtiot kohdistavat insentiivit ohjaamaan yrittäjyyden luovuus niihin vastaamiseksi.

Mutta valtion ja markkinoiden välisen suhteen pohdinta ei ota huomioon tärkeintä kysymystä, joka on valtion, markkinoiden ja ihmisen välinen tasapaino. Ja tässä valtion, markkinoiden ja ihmisen välisessä tasapainossa huomio on kohdistettava ihmiseen. (Himanen 2010, 64–65)

Globaalin talouskilpailun kritiikissä puhetapoja yhdistää se, että yhteiskunnan hyvän tulevaisuuden luomisessa tarkastelun keskiöön halutaan nostaa suomalaiset ihmiset ja heidän hyvinvointinsa. Hankkeissa käsitelläänkin ihmisten hyvinvointia, onnellisuutta, vuorovaikutusta ja hyvää elämää. Tulkitsem näitä näkökulmia Oakeshottin leikin (play) piiriin kuuluviksi elämänalueiksi ja toimintoiksi. Niissä toiminta on vapaata hyödyn tavoittelusta ja arvokasta itsessään. Osaa näistä teemoista käsitellään myös globaalin kilpailutalouden kehityksessä. Siinä leikki jäsennetään kuitenkin työlle alisteisena toimintana. 2000-luvun lopulla ennakoitihankkeiden talouskriittisissä puhetavoissa lähdetään kuitenkin tarkastelemaan Suomen tulevaisuutta siitä näkökulmasta, että tulevaisuuden hyvän yhteiskunnan rakentamistyössä tärkein huomion kohde ovat ihmiset, heidän hyvinvointinsa ja onnellisuutensa. Tätä käännettä voi tulkita niin, että vanha globaalin talouskilpailun tulkintakehys hylätään ja tilalle muodostetaan uusi talouskriittinen kehys. Siirtymää voi tulkita myös muutoksena leikin ja työn välisessä asemoitumisessa siten, että leikki haastaa työn näkökulmat ja se nostetaan hyvän yhteiskunnan rakentamisessa työtä tärkeämmäksi näkökulmaksi. Yhteiskunnan keskeiseksi tehtäväksi uudessa tulkintakehyksessä näyttäisi näin ollen muodostuvan ihmisten hyvinvoinnin ja onnellisuuden vaaliminen eli leikin mahdollisuuksien turvaaminen.

Arvokas elämä ja talous eivät ole toistensa vastakohtia. Arvokas elämä edellyttää luonnollisesti konkreettista taloudellista perustaa, ja tulevaisuudessa on valtava potentiaali uudelleenlaiselle vihreämmälle informaatio- ja palvelutalouden kasvun kukoistukselle. Itse asiassa arvonannon kulttuurissa, kuten myöhemmin esitän, saavutetaan myös taloudellisesti korkeimmat tasot. (Himanen 2010, 64)

Useimmille talouskriittisille puhetavoille on ominaista se, että huolimatta niiden esittämästä talouskeskeisyyden kritiikistä ne eivät hylkää talouskasvun tavoitetta, vaan ainoastaan siirtävät talouden ja hyvinvoinnin välisen suhteen

tarkastelun painopistettä talouden ensisijaisuudesta tai itseisarvoisuudesta kansalaisten hyvinvoinnin ensisijaisuuden suuntaan. Oakeshottin käsitteistön näkökulmasta tätä kehitystä voi tulkita työn ja leikin välisen suhteen muutoksena siten, että leikki nostetaan nyt ihmisten ensisijaiseksi tarkoitukseksi ja tehtäväksi. Työstä tulee leikkiä palvelevaa toimintaa tai tärkeysjärjestyksessä toinen.

[...] tämän raportin viesti on tässä suhteessa voimakas: 2010-luvun tulevaisuus ratkaistaan pitkälti vuoden kuluessa. Suomen tilanne on aidosti kriittinen. Jos "Suomi-potilas" ei toteuta strategisen käsikirjoituksen lisäksi tässä raportissa kuvattua henkisemmän kulttuurin "hoito-ohjelmaa", taloudellisen kasvun näkymät jäävät heikoiksi. (Himanen 2010, 233)

Himanen kytkee esittämänsä ajatuksen arvokkaasta elämästä yhteiskunnan kehittämisen päämääränä taloudelliseen kasvuun. Arvonannon kulttuurin edistäminen muodostuu paitsi itseisarvoiseksi tavoitteeksi myös taloudellisen kasvun taustatekijäksi. Tämän voi tulkita viittaavan Oakeshottin (2004) leikin käsitteeseen, jolle on ominaista tyydyttää ihmisten tarpeet ja toiveet pysyvällä tavalla. Aito onnellisuus on mahdollista saavuttaa kestäväällä tavalla niin, että tyydytetty toive ei synnytä aina uutta toivetta ja johda loputtomaan turhautumisen kierteeseen.

Globaalit näkökulmat – työn ja leikin uudet kontekstit

Taloustrationaalisessa tulkintakehyksessä argumentoitiin jo 1990-luvulla kestävä kehityksen näkökulmia vastaan. Kestävä kehityksen näkökulmista ja laajemmin ajateltuna globaalin kehityksen näkökulmista muodostuukin ennakoitihankkeiden tulkinnoissa haaste talouskeskeisille ja kansallisille näkökulmille. Globaalin kehityksen tulkintakehyksissä pohditaan muun muassa ympäristön tilaa, ilmastonmuutosta, väestökehitystä ja maailman maiden välisiä elintaseroja. Niissä käsitellään myös erilaisia globaaleja uhkia kuten "miljardityöttömyyttä globaaleilla työmarkkinoilla" (ks. Kaskinen et al 2009, 7) tai maapallon muuttumista "elinkelvottomaksi" (ks. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1994). Suomen tulevaisuuden tarkastelun lähtökohdaksi muodostuu näissä näkökulmissa taloutta ja kansallista näkökulmaa laajempi kehys. Suomelle ja suomalaisille ei kehitetä pelkästään polkuja taloudelliseen menestykseen vaan pyritään kehittämään globaalista näkökulmasta oikeudenmukaisia ja luonnon kannalta kestäviä tapoja menestyä tulevaisuudessa.

Globaalin kehityksen tulkintakehyksiä löytyy kaksi. Niitä yhdistää kansallisten näkökulmien laajentaminen ja Suomen tarkasteleminen yhtenä toimijana koko maapallon tulevaisuuden mittakaavassa. Erottavaksi tekijäksi muodostuu suhtautuminen talouskasvun tavoitteeseen.

Suomen tulevaisuuden perusta on kestävä kehityksen periaate: jätämme seuraavalle sukupolvelle maailman vähintään yhtä hyvässä kunnossa kuin sen itse saimme. Suomea kehitetään hyvinvointivaltiona kestävä kehityksen suuntaan. Kehittämällä kestävä kehityksen osaamista vahvistamme teollisuuttamme ja kansainvälistä kilpailukykyä samalla kun osallistumme tehokkaasti ihmiskunnan suurten ongelmien ratkaisemiseen. (Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot 1993, 73)

Tässä esimerkissä kestävä kehityksen periaatteet ja *ihmiskunnan suurten ongelmien ratkaiseminen* konstruoidaan yhteensopiviksi talouskasvun tavoitteen kanssa. Tähän näkemykseen perustuu ensimmäinen globaalinen kehityksen tulkintakehys. Siinä globaalinen oikeudenmukaisuuden ja vastuun näkökulmat sulautetaan talouskeskeisiin tulkintakehyksiin oheisen esimerkin tapaan. Tämä tulkintakehys ei haasta ennakoinnin talouskeskeisiä tulkintakehyksiä talouskasvun osalta, vaan ennemminkin laajentaa näkökulmia taloudesta kestäväan kehitykseen ja kansallisesta globaaliin näkökulmaan. Oakeshottin käsitteistön näkökulmasta tämä ensimmäinen globaalinen kehityksen tulkintakehys nojaa työn asenteeseen. Globaalinen kehityksen tulkintoja sulautetaan molempiin talouskeskeisiin tulkintakehyksiin, niin talousrationaaliseen kuin globaalinen talouskilpailun tulkintakehykseenkin.

[...] meidän on avauduttava enemmän maahanmuutolle, jonka tiedetään olevan köyhemmille maille tärkeimpiä kehityksen edistäjiä - sekä koska maahanmuuttajat lähettävät kotimaihinsa tukea että ennen kaikkea koska he palatessaan vievät kotimaahansa kipeästi tarvittavaa uusinta osaamista. Meidän on päästävä eroon asenteesta, jota kutsun nimellä portsarin sydän. Suomen ei pidä olla kuin kapakan ovella seisova portsari, joka pyrkii siihen, ettei kukaan pääse sisään.

Tässä kohtaa voidaan samalla myös kääntää näkökulmaa uuteen suuntaan pois perinteisestä ajatuksesta, jossa maahanmuutto nähdään vain toisten auttamisena ja jonain, joka on meiltä itseltämme pois. Asia voidaan nähdä itse asiassa yhtä paljon sekä globaalina vastuunkantona kuin oman taloutemme, hyvinvointimme ja henkisen kulttuurimme kukoistukseen panostamisena. Jo pelkästään oma etumme ikääntymisen synnyttämässä työvoimapulan ja hoitosuhteen haasteessa puoltaa työperäisen maahanmuuton avaamista 20 000 ihmiselle lisää vuodessa, sekä kärkiosajille että muiden töiden tekijöille. (Himanen 2010, 56)

Tässä globaalinen vastuun näkökulmia perustellaan *omalla edullamme*. Tällainen argumentointi muistuttaa talousrationaalisen tulkintakehyksen puhetta, ja Himasen voikin tulkita tässä yhdistävän globaalinen kehityksen näkökulmia talousrationaaliseen tulkintakehykseen. Globaalinen vastuun kantaminen konstruoidaan järkeväksi ja rationaaliseksi valinnaksi, koska se palvelee myös *omaa talouttamme, hyvinvointiamme ja henkistä kulttuuriamme* sekä *omaa etuamme*. Globaalinen talouskilpailun yhteydessä globaalinen kehityksen näkökulmia perustellaan eri tavalla.

Suomella on kaikki edellytykset nousta ilmastosuojelun edelläkävijäksi. Suomi on kansainvälisesti vertailtuna vauras, korkean osaamisen maa. Meillä on mittavat uusiutuvat luonnonvarat ja huippuosaamista kestävässä teknologiassa. Suomessa sekä kansalaismielipide että poliittinen johto tukevat ilmastosuojelua voimakkaasti.

Edelläkävijyys parantaa Suomen kansainvälistä asemaa ja tuo etuja vähäpäästöisen teknologian kasvavilla markkinoilla. Lopulta kyseessä on kuitenkin ylisukupolvinen ja maailmanlaajuinen moraalinen valinta. (Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 10)

Kun globaalinen kehityksen näkökulmia sulautetaan globaalinen talouskilpailun kehukseen oheisen esimerkin tapaan, globaalien ongelmien ratkaisemiseen osallistuminen kehystetään etuna ja menestymisen mahdollisuutena globaalissa

talouskilpailussa. Oheisessa esimerkissä ilmastonmuutosta ja Suomen toimia ilmastonsuojelussa tarkastellaan tästä näkökulmasta. Tällöin esimerkissä mainitun moraalisen valinnan ohella painottuvat saavutettavissa olevat *edut kasvavilla markkinoilla*. Tämän tulkintakehyksen näkökulmissa esimerkiksi ”ympäristötekniikka olisi pienelle, syrjäiselle maalle luonteva tietoon ja erikoistumiseen nojaava uusi ala (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1994)”. Kun globaalien talouskilpailun ja globaalien kehityksen tulkintakehykset yhdistyvät, lopputuloksena on puhetta muun muassa siitä, miten Suomi voi menestyä globaalissa talouskilpailussa kehittämällä ympäristöä suojaavaa tekniikkaa.

Suomen tulee profiloitua kansainvälisesti puhtaan ympäristö- ja energiateknologian edelläkävijämaana. Nopeiten tähän kaikille väistämättömään siirtymään reagoivat saavat edelläkävijäedun. He pystyvät luomaan uutta vihreää taloudellista kasvua ja vihreitä työpaikkoja. (Himanen 2010, 222–223)

Tämän ensimmäisen globaalien vastuun puhettavan voi tulkita haastavan kansalliseen viitekehykseen keskittyviä Suomen tulevaisuuden pohdintoja. Tämä puhetapa operoi talouskasvutavoitteen sisällä. Talousrationaalinen tulkintakehykset ohjaa ymmärtämään globaalien ongelmien ratkaisemiseen osallistumisen Suomen omaksi eduksi ja hyödyksi niin talouden kuin hyvinvoinninkin kannalta. Globaalien talouskilpailun tulkintakehyksen yhteydessä globaalien kehityksen kysymykset konstruoidaan Suomen mahdollisuuksiksi menestyä globaaleilla markkinoilla vihreiden tuotantotapojen kehittäjänä.

Oakeshottin käsitteistön näkökulmasta tässä ensimmäisessä globaalien kehityksen tulkintakehyksessä keskeisimmällä sijalla on työn asenne, sillä talouskasvun tavoittelu määrittyy keskeisimmäksi kehystä jäsentäväksi maailmaan orientoitumisen tavaksi. Globaalien kehityksen, oikeudenmukaisuuden ja vastuun näkökulmat voisi tulkita leikin näkökulmiksi siinä mielessä, että ne eivät orientoitu maailmaan siitä hyötymisen näkökulmasta. Kun globaalien kehityksen haaste sulautetaan talouskeskeisiin tulkintakehyksiin, leikin olemus ja merkitys vääristyy, sillä talouskilpailun kehityksessä leikistä tulee työn väline, instrumentti, jolla tavoitellaan kilpailuetua markkinoilla.

Leikki

Toinen globaalien kehityksen tulkintakehyksistä irrottautuu talouskasvun tavoitteen edistämisestä ja poikkeaa näin selkeästi ensimmäisestä globaalien kehityksen tulkintakehyksestä. Tällaista puhetta tämän tutkimuksen aineistossa tuottaa vain ajatushautomo Demos Helsinki *Onnellisuuspoliittinen manifesti* (Alanen et al 2010) julkaisussa.

Aineellisen hyvinvoinnin kasvu ei ole vuosikymmeniä tehnyt minkään länsimaan asukkaista onnellisempia. Silti politiikassa keskitytään yhä tulotasomme kasvattamiseen. Meitä vaivaa kollektiivinen ”vielä vähän ja sitten kun” -syndrooma, vaikka vaurastumisen ja onnellisuuden suhde on nykyään illuusio. Onnellisuus on paitsi ainoa itseisarvoinen päämäärä, myös se mitä aidosti haluamme. Suurin osa arvostaa onnellisuutta enemmän kuin vaurautta. (Alanen et al 2010, 4)

Oheisen esimerkin tapaan tässä tulkintakehyksessä haastetaan selvästi ennakoitihankkeiden talouskeskeiset tulkintakehykset. Raportissa todetaan, että ylikulutukseen perustuva elämäntapa ei ole kestävällä pohjalla eikä se voi jatkua enää pitkään (ibid.). Demos Helsinki ehdottaa, että ympäristön kannalta kestävä ja ihmisten kannalta onnellisen elämän tavoittelu otettaisiin politiikan keskeiseksi tavoitteeksi. Kirjoittajat huomauttavat, että ihmisten ja luonnon hyvinvointi ovat riippuvaisia toisistaan. Ihmiset tulevat yleensä onnellisiksi asioista, jotka ovat usein parempia myös ympäristön kannalta. (Alanen et al 2010)

Sykähdyttävää kasvua tuottavuudessa on totuttu käyttämään palkkojen nostamiseen työajan lyhentämisen sijaan. Taustalla on kaunis ajatus siitä, että varallisuus tekee meistä onnellisia. Oletus on totta vain osittain.

Poikittaistutkimukset osoittavat, että varallisuuden nousu länsimaissa lakkaa lisäämästä onnellisuutta jo selvästi ennen keskimääräistä tulotasoa. Ajan puute koetaan vaikeammaksi purtavaksi kuin rahan puute [...] Tulojen kasvuun pyrkivä politiikka on paitsi onnellisuuden rajoittaja, myös luonnonresurssien kannalta kestäväntöntä.

Työ- ja tulokeskeisessä maailmassa kuluttamisen kilpavarustelu ei lopu. Onnellisuuden tavoittelu kulutusvoimaa nostamalla on kuin laskisi housuunsa pakkasella: se lämmittää vain hetken. (Alanen et al 2010, 6)

Taloukasvuun ja kulutuksen lisäämiseen perustuvan politiikan kritisoinnin voi tulkita tässä Oakeshottin (2004) työn (work) asenteen kritiikiksi. Kuluttamisen kilpavarustelu ja näkemys siitä, että onnellisuuden tavoittelu kulutusvoimaa nostamalla tuottaa vain hetkellistä tyydytystä kuvaavat hyvin Oakeshottin työn käsitettä. Taloukasvun kritiikkiä voi tulkita tässä kehyksessä työn kritiikiksi. Työn tilalle tulkintakehyksessä nostetaan näkökulmia, joita voi tulkita Oakeshottin käsittein leikiksi (play).

Ajatus leppoisammasta elämänrytmistä houkuttaa yhä useampia. Osa-aika-eläkkeet, vuorotteluvapaat, uravaihdot, kansainvälinen slow-liike, syntyvyyden kasvu rikkaissa maissa, vapaa-ajan merkityksen kasvu ja työn mielekkyyden laskeminen ovat osa kulttuurista megatrendiä. Ne kertovat ajankohtaistuvasta halustamme etsiä onnellisuutta toisenlaisen elämänrytmin avulla. Lupaus elämästä muun kuin työelämän ehdoilla viehättää.

Onnellisuuspolitiikka haastaa aikakäsityksemme. Työn arvostus ja työnteon tukeminen muuttuu julkisen toiminnan arvostukseksi. Oikeus ja velvollisuus kodin ulkopuoliseen maailmaan suuntautuvaan toimeliaisuuteen tulee yhtä tärkeäksi kuin perinteinen oikeus ja velvollisuus työhön. (Alanen et al 2010, 6-7)

Toisessa globaalin kehityksen tulkintakehyksessä edistetään onnellisuuspolitiikkaa ja siinä keskeiseksi sisällöksi vaikuttaisivat muodostuvan sellaiset elämän osa-alueet ja toiminta, jotka voidaan ymmärtää leikiksi eli sellaiseksi maailmaa ymmärtämään pyrkiväksi toiminnaksi, jossa ei tähdätä mihinkään päämäärään vaan nautitaan toiminnasta ja materiaalisesta ympäristöstä sellaisena kuin se on. Oakeshottin (2004, 310) mukaan leikin asennoituminen tuottaa pysyvää tyydytystä työn asenteen tarjoaman turhautumisen sijaan. Tällainen py-

syvä tyydytys kuuluu *Homo Ludens*-käsitteistöön. Tällainen asennoitumisen tapa on mahdollista löytää Demos Helsingin tulkinnoista.

Myös muutamat muut ennakointitoimijat (ks. esim. Hämäläinen 2006, 13) havaitsivat onnellisuuden ja talouskasvun välistä suhdetta kritisoiden näkökulman, mutta muut kuin Demos Helsinki eivät kyseenalaista talouskasvun tavoitetta.

Tutkimusten mukaan BKT:n kasvu ei läntisissä teollisuusmaissa enää lisää ihmisten kokemaa hyvinvointia. Määrällisen kasvun ohella huomiota on kiinnitettävä entistä enemmän kestävyteen, sekä laadullisiin tekijöihin ja subjektiiviseen hyvinvointiin. (Nurmio & Turkki 2010, 78–79)

Muut ennakointitoimijat, esimerkiksi tässä Sitran *Elinvoiman lähteet*-hanke, eivät haasta talouskeskeisiä tulkintakehyksiä vaan kehittävät taloudellisen viitekehyksen sisällä taloutta laaja-alaisempia yhteiskunnallisen kehityksen mittareita ja näkökulmia. Globaalin vastuun näkökulmat tuovat ennakointihankkeiden puheeseen laajempia Suomen tulevaisuuden tarkastelun näkökulmia, vaikka ne eivät kovin usein haastakaan taloudellisen kasvun tavoitetta yhteiskunnallisen kehityksen keskeisenä tavoitteena.

Kun erilaiset talouskriittiset näkökulmat voimistuvat, puhe talouskilpailusta ja kilpailukyvyistä ennakointihankkeissa vaimenee 2000-luvun loppupuolella. Edelläkävijyydestä vaikuttaisi muodostuvan vähitellen uusi kilpailukyvyyn käsitteen korvaava sateenvarjokäsite, jonka alla voidaan edistää mitä moninaisimpia asioita ja tuottaa visioita tulevaisuuden Suomesta. Käsitettä hyödynnetään esimerkiksi tulevaisuusvaliokunnan taustamuistiossa.

Tällä edelläkävijyysspolitiikalla Suomi saavutti EU:n asettamat energia- ja ilmastopoliittiset tavoitteet etuajassa ja toimi samalla kestävä kehityksen living labina muulle maailmalle. Rohkeat ja päättäväiset toimenpiteet loivat samalla kestävä työllistävää kasvua sekä teollisuudessa että myös palvelualoilla.

Kansainväliseen edelläkävijyyteen ei riittänyt pelkästään EU:n tavoitteiden saavuttaminen vaan haasteet piti myös ennakkoluulottomasti ylittää. Siksi Suomi profiloitui vuosina 2010 – 2050 kaikilla kansainvälisillä foorumeilla uskalluksen politiikkaohjelmaan. (Kuusi et al 2011, 38)

Käsitteestä edelläkävijä tulee ennakointihankkeiden vakiosanastoa. Suomesta visioidaan edelläkävijää muun muassa ilmastonsuojelussa (Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 8), tutkimus- ja innovaatiotoiminnan vaikuttavuusalueiden indikaattoreiden kehittämisessä (Nurmio & Turkki 2010, 78), hyvinvointia luovien systeemien muutosten hyödyntämisessä (ibid. 3), johtamis- ja työkuulttuurin kehittämisessä (Himanen 2010, 39), ikääntymisen haasteen ratkaisussa (Himanen 2010, 42–43), tietotekniikan ja –liikenteen kehittämisessä (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 74), tietoyhteiskunnan turvaamisessa (Suomi 2015 2002b, 12), osaamisen ja sosiaalisten innovaatioiden kehittämisessä (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 81) ja hyvinvoinnissa (Hämäläinen 2006, 38). Nyky-yhteiskunnan hyviin piirteisiin tai onnistuneeseen politiikkaan voidaan myös viitata tällä samalla termillä. Suomi nimetään jo nyt ennakointihankkeiden puheessa esimerkiksi internetin edellä-

kävijäksi (Kauhanen & Lyytinen 2003, 77), edelläkävijäksi ympäristöasioissa (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 79) ja verkostoitumisessa (Ruokanen 2004, 27).

Vaikka talouskeskeinen puhe ennakointihankkeissa vaimenee 2000-luvun lopulle tultaessa, kansainvälisen kilpailun viitekehys säilyy ennakointihankkeiden keskeisenä tulevaisuuden luomisen kehyksenä. Ennakointihankkeissa luodaan visioita yhteiskunnasta, joka menestyy kansainvälisessä talouskilpailussa ja vetää puoleensa kansainvälisiä yrityksiä ja osaavaa työvoimaa.

Suomi on hyvinvoinnin edelläkävijämaa. Suomessa asuu hyvinvoivia ja elämänsä tyytyväisiä ihmisiä, joiden materiaallinen toimeentulo on riittävä, elämä turvallista ja korkeammat henkiset tarpeet tyydytty. Arkielämän hyvinvoinnin laaja-alainen kehittäminen on nostettu yhteiskunnallisen päätöksenteon tärkeimmäksi päämääräksi. Kansainvälisesti kilpailukykyinen ja erikoistunut elinkeinoelämä sekä toimintamallejaan ja rakenteitaan uudistanut hyvinvointivaltio ovat keskeisiä instrumentteja tämän päämäärän saavuttamiseksi. [...]

Korkeatasoinen hyvinvointi ja innovatiiviset toimintapuitteet houkuttelevat Suomeen ulkomaisia osaajia ja kansainvälisiä yrityksiä. (Hämäläinen 2006, 38)

Kansalaisten hyvinvointi ja onnellisuus on tässä menestymisen osatekijä, sillä se lisää Suomen houkuttelevuutta ulkomaisten osaajien ja kansainvälisten yritysten silmissä. Yllä oleva esimerkki on peräisin Sitran raportista, jossa kritisoidaan talouskeskeistä kansallisen kilpailukykyyn ympärille rakentuvaa tarkastelu- ja puhetapaa. Kritiikistä huolimatta tämä talouskeskeinen viitekehys jää tulevaisuusvision perustaksi, vaikka huomiota kiinnitetään enemmän kansalaisten hyvinvointiin. Myös siitä tulee talouskilpailussa menestymisen tärkeä taustatekijä. Silloinkin, kun ennakointihankkeissa nostetaan tarkastelun keskiöön talouden sijaan ihmisten onnellisuus, hyvinvointi tai kulttuuri, puheessa nousee esiin erottautuminen muista yhteisöistä, yhteiskunnista tai kansakunnista ja maailman parhaan maan asemaan pyrkimisen tavoite.

Kokoan havaintojani nyt hieman. Löysin taloutta ja hyvinvointia käsittelevästä puheesta kaikkiaan viisi erilaista tulkintakehystä: 1) talousrationaalisen, 2) globaalin talouskilpailun, 3) ihmisen, hyvinvoinnin ja arvokkaan elämän, 4) globaalien näkökulmien ja 5) leikin tulkintakehykset. Havaitsin, että talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta käsittelevää keskustelua jäsentää vahvasti talouskeskeisyys, minkä voi tulkita Oakeshottin käsittein työn (work) asenteen vahvaksi vaikuttavuudeksi. Ainoastaan leikin tulkintakehyksessä talouskasvun asema yhteiskunnallisena tavoitteena kyseenalaistetaan. Muutoin tulkintakehysten välisissä siirroissa operoidaan talouskasvutavoitteen sisällä, siihen uusia painopisteitä ja näkökulmia integroiden.

Ennakointihankkeiden talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta käsitteleviä tulkintakehyksiä yhdistää epäpoliittisuus siinä mielessä, että niissä kaikissa pyritään etsimään yhtä yhteistä toimintaperiaatetta, tavoitetta tai linjaa, jonka mukaan kaikki suomalaiset voisivat suunnistaa ja jonka pohjalle hyvä yhteiskunta voitaisiin rakentaa. Oakeshottin politiikkakäsitysten näkökulmasta tällainen ajattelutapa viittaa rationalistiseen politiikkaan ja myös *universitas*-valtioon. Arvokas ja hieno piirre on kuitenkin se, että erilaisia uusia tulkintake-

hyksiä syntyy ja vanhoja kehyksiä haastetaan, vaikka vaihtoehdoksi asetetaan-kin jälleen yksi yhtenäinen päämäärä, jota kohti kaikkien tulee mennä. Koska politiikkaa kansalaisten yhteiskunnan politiikan (politics) tai kohtuullisen politiikan merkityksessä ei tämän teeman kohdalla esiintynyt, tutkin politiikkaa käsittelevää puhetta vielä erikseen seuraavaksi.

6.4 Poliitiikan tulkinnat

Tutkin seuraavaksi tarkemmin sitä, missä määrin ennakointihankkeiden yhteiskuntakäsityksiin ja tulevaisuusvisioihin niistä sisältyy poliittisen toiminnan ulottuvuuksia. **Tarkastelen, onko politiikka ennakointihankkeiden nykyistä ja tulevaisuuden yhteiskuntaa käsittelevässä puheessa yritysytteenliittymän ja *universitas*-valtion policya eli yhteisestä toimintalinjasta päättämistä vai onko se kansalaisten yhteenliittymän ja *societas*-valtion politiikkaa (politics), jossa kansalaiset pohtivat yhteisiä sääntöjä ja lakeja ja muuttavat niitä tarvittaessa.** Hyödynnän tarkastelussani myös rationalistisen politiikan käsitettä. Kun tarkastelen politiikkaa tästä näkökulmasta, **kiinnitän huomiota siihen, ketkä konstruoidaan toimijoiksi politiikassa.** Kansalaisten yhteenliittymässä politiikka muodostuu kansalaisten toiminnassa kun taas *universitas*-valtiossa politiikka on policyä eli yhteenliittymän johdon epäyksilöiden toteutettavaksi määrittelemä toimintalinja, jossa määritellään keinot yhteisen päämäärän tavoitteluun. Olen tutkinut ennakointihankkeiden puhetta politiikasta tekemilläni sanahauilla, joista kerroin tarkemmin luvun alussa.

Koska talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta käsittelevissä tulkinnoissa tapahtuu muutos talouskeskeisyydestä ihmiskeskeisyyteen, halusin tarkastella, tapahtuuko yhteiskuntakäsityksissä poliittisen toiminnan ulottuvuuksien alueella samanlainen muutos. Tahdoin tutkia, onko ennakointihankkeiden yhteiskuntakäsityksiin sisältyvissä poliittisen toiminnan ulottuvuuksissa aktiivisen toiminnan mahdollisuuksia kansalaisille myös siksi, että suomalaisten arvomaailmaa käsittelevää puhetta luonnehti epäpoliittisuus ja kansalaisten konstruointi passiiviseen rooliin kasvatuksen kohteeksi. Halusin nähdä, tuottaako ennakointihankkeiden puhe politiikasta samanlaisia vai erilaisia tulkintoja suhteessa näihin muiden teemojen yhteydessä tehtyihin havaintoihin.

Ennakointihankkeiden puhetta politiikasta ja sen toimijoista jäsentää kaksi toisilleen vastakkaista tulkintakehystä, policyn ja politiikan kehykset. Lisäksi puhetta jäsentää kolmaskin kehys, jossa politiikka ymmärretään eri tavalla kuin edellisissä kehyksissä. Sanahakujen pohjalta tulkintakehykset jäsentyvät siten, että politiikkasanon hauista suurin osa vastaa policyn tulkintakehystä. Demokratia ja kansalaisyhteiskunta sanojen haut tuottavat pääosin kahden muun tulkintakehyksen näkökulmia.

Policyn tulkintakehys – tehokas, kokonaisuuden edun politiikka

Ennakointihankkeiden puheessa yhdessä tulkintakehyksessä puhutaan politiikasta tavalla, joka muistuttaa Oakeshottin yritysytteenliittymän ja *universitas*-valtion policya eli toimintalinjan määrittelyä ja siitä päättämistä. Hyvään politiikkaan liitetään tässä tulkintakehyksessä tehokkuus.

Suomalaiseen hyvään poliittis-hallinnolliseen kulttuuriin kuuluu, että kun ongelmat on havaittu, ne asianmukaisesti ja rationaalisesti ilman turhaa metelöintiä ratkotaan. Väestöpolitiikassa on ilmeinen vaara, että ikääntymisen ongelmista puhutaan liian pitkään synkin luvuin ja tehdään karhunpalvelus. Ruokitaan epäuskoa, nostatetaan toivottomuutta, syyllistetään ihmisiä ja saadaan eri sukupolvet toisiaan vastaan. (Menossa mukana 2005, 35)

Tässä tulkintakehyksessä suunnataan huomio politiikkaan päätöksentekona, ja sitä arvioidaan tehokkuuden ja tehostumuuden sekä nopeuden ja hitauden kriteereillä. Tulkintakehys jäsentää käsityksen hyvästä politiikasta tehokkaana ja rationaalisenä päätöksentekona, johon ei kuulu liiallinen julkinen keskustelu. Demokratiaan olennaisesti kuuluvaan julkiseen keskusteluun ja erilaisten vaihtoehtojen puntarointiin ja politiikan muodostumiseen tällaisen julkisen keskustelun ja vaihtoehtojen tarkastelun pohjalta suhtaudutaan epäilevästi. Pitkällisen keskustelun katsotaan voivan haitata tehokasta politiikkaa. Tässä tulkintakehyksessä arvostetaan ”avointa, tehokasta ja kyvykästä” päätöksentekoa ja todetaan, että ”Jahkailulle ei ole sijaa, vaikka demokratiassa täytyykin keskustella (Suomi 2015 2002a, 12).” Hyvään politiikkaan liitetään myös päättäväisyys (ks. Ruokanen 2004, 104) ja kokonaisvaltaisuus.

Kestävän työllistävän edelläkävijyyden tavoitteita ei saavuteta sektori- tai aluepolitiikalla, vaan kokonaisuuden edun ymmärtävällä Suomi-politiikalla. [...] Uskalluksen Suomi-politiikka on visionääristä muutosjohtamista, jolla hallitaan globalisaatiosta johtuvaa ja jatkuvasti nopeutuvaa muutosta ja kestävä kehitystä. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2010, 6)

Policyn tulkintakehyksessä politiikka rinnastuu liikkeenjohdolliseen toimintaan, jossa kokonaisuutta ohjataan yhteistä tavoitetta kohti. Tällainen politiikkakäsitys viittaa Oakeshottin yritysytteenliittymän ja *universitas*-valtion policyyn, jossa yhteenliittymän johto tai hallinto määrittelee ylhäältä alas keinot, joilla yhteistä päämäärää tavoitellaan. Kyse on siis kokonaisuuden johtamisesta yhteisessä hankkeessa. Näissä yhteenliittymissä toimijat valitsevat liittymisen yhteisen päämäärän tavoittelemiseksi ja luopuvat valinnoista, jotka koskevat päämäärän tavoittelun keinoja. Ne määritellään ylhäältä kuten yllä olevassa esimerkissäkin. Tässä esimerkissä politiikasta tulee ”visionääristä muutosjohtamista” eli politiikka muuntuu joksikin muuksi kuin politiikaksi.

Samantyyppistä puhetta politiikasta ovat havainneet myös Kuusela ja Ylönen (2013, 45–51) tutkiessaan konsulttien käyttöä valtionhallinnossa. He jäljittävät konsernijohtamisen idean rantautumisen suomalaisen politiikkaan erityisesti valtioneuvoston poliittisen ohjauksen kehittämiseen (ibid.). Oakeshott kritisoi rationalistisen politiikan käsitteensä avulla toimintaa, jossa politiikka vääristyy esimerkiksi asiantuntijatoiminnaksi, liikkeenjohdoksi tai insinööritie-

teeksi, jossa ongelmia ratkotaan teknisen tiedon avulla. Policyn tulkintakehyksessä politiikan voi tulkita vääristyvän tällä Oakeshottin kritisoimalla tavalla. Siitä tulee muutosjohtamista.

Tässä kehyksessä toimijaksi konstruoidaan jokin kansalaisten yläpuolella oleva taho kuten valtio, tai sitten politiikka esitetään itsenäiseksi toimijaksi. Tällöin esimerkiksi politiikan ”on löydettävä uusi oma roolinsa muuttuvassa maailmassa (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 5)”.

Ihanearvojen lähtökohdista koko poliittinen järjestelmä perustuu luottamukselle - kansalaisten uskalle siihen, että tavoitellaan oikeita asioita ja toimitaan oikein. Koska politiikan odotetaan pystyvän vastaamaan lupauksiinsa, sen on asetettava³⁶ tehtävänsä oikein. Luottamukselta putoaa pohja, jos odotukset ja lupaukset ja edes paras mahdollinen toiminta eivät kohtaa toisiaan. Tästä syystä politiikan ja sen tärkeimmän toimijan eli valtion tehtävien, roolin ja voimavarojen on oltava keskenään sopusoinnussa. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 5)

Oakeshott liittyy politiikan ainoastaan kansalaisten yhteenliittymään ja erottelee sen policysta, joka on *universitas*-valtion tai yritysyhteenliittymän toimintalinjasta päättämistä. Poliitiikka on Oakeshottilla toimintaa, johon kaikki kansalaisten yhteenliittymän kansalaiset ovat kykeneviä. *Universitas*-valtiossa ja yritysyhteenliittymässä policy toimintalinjana on yhteenliittymän johdon tai hallinnon käsissä. Oheisessa esimerkissä valtio on politiikan tärkein toimija, mikä viittaisi jälkimmäisiin Oakeshottin yhteenliittymiin. Poliitiikka ei ole tässä kansalaisten harjoittamaa harkintaa ja toimintaa vaan jotakin jota valtio tuottaa kansalaisille.

Nyt onkin hyödynnettävä globalisaation myönteiset mahdollisuudet ennen kuin sen kielteiset piirteet saavat meistä yliotteen. Suomi on niiden harvojen maiden joukossa, jossa vielä luotetaan kansallisiin poliittisiin laitoksiin. Luottamus tosin heikkenee sitä enemmän, mitä nuoremmista kansalaisista on kyse. [...].

Suomessa kansalaisille voidaan vielä luoda yhteisiä poliittisia, sosiaalisia ja taloudellisia visioita, jotka ovat uskottavia. Keskinäisen nokittelun ja pikkupoliittikoinnin sijasta on kyettävä näkemään, että jälleen on kyse isänmaan kohtalosta. (Ruokanen 2004, 34)

Policyn tulkintakehyksessä jokin kansalaisten yläpuolella oleva toimija tuottaa politiikkaa kansalaisille. Se voi olla valtio kuten edellisessä esimerkissä tai ”kansalliset poliittiset laitokset” kuten ehkä esimerkissä yllä. Olennaista on, että kansalaiset eivät ole politiikan muodostamisessa aktiivisia toimijoita vaan ylhäältä käsin muodostetun linjan tai ohjelman vastaanottajia. Suomalaiselle poliitikalle on Palosen (2003a, 481) mukaan ollut tavallista tällainen sitoutuminen selkeään linjaa tai policyyn, joka on ymmärretty jollakin tavalla politiikan yläpuolelta määrittäväksi sen sijaan, että linjan olisi nähty muodostuvan valinnan ja vaihtoehtojen harkinnan pohjalta. Kun ennakoitihankkeissa käsitellään odotuksia ja vaatimuksia, puheessa rinnastetaan usein politiikka ja julkinen sektori tai julkinen valta. Hankkeissa todetaan esimerkiksi, että ”Loputtomien valintojen yhteiskunta asettaa poliitikalle ja julkiselle sektorille uusia haasteita

³⁶ Sana asettava korjattu asetettava- sanaksi.

(Hautamäki 2006, 36)” ja että ”vastuullisuuden ja edelleen vahvan työn kunnioituksen takia politiikalta ja julkiselta vallalta odotetaan ratkaisuja paitsi työtömyyden myös työn hyödyttömyyden ongelmaan. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 14)”.

Tässä tulkintakehyksessä Suomi ja suomalaiset konstruoidaan myös hyvin yhtenäiseksi joukoksi, jolle on siis vielä mahdollista luoda yhteisiä visioita ja poliittista linjaa ylhäältä alas.

Suomalaisten on tähän asti ollut helppo käsitellä niin väestöpolitiikkaa kuin muitakin politiikan herkkiä asioita, koska olemme harvinaisen yhtenäinen ja jakamaton kansakunta. Olemme jakaneet suhteellisen yhteisen perimän ja kielten lisäksi tietoisuuden kansakunnasta sen muotoutumisesta asti. Siihen kuuluu sama uskonto- ja arvopohja. Myös valtiollis-oikeudellinen järjestyksemme on säilynyt perustoiltaan horjumatta Ruotsin vallan alta läpi Venäjän vallan ja lähes 100-vuotisen itsenäisen demokratian kauden 2000-luvulle saakka. (Menossa mukana 2005, 1)

Esimerkissä yllä tuotetaan käsitystä yhtenäisestä ja jakamattomasta kansakunnasta, vaikka 1900-luvun Suomen historiasta löytyy lukuisia konflikteja ja ristiriitoja (ks. Keränen 1998, 159–164; myös Alapuro 1995). Tässä tuotetaan käsitystä kansallisesta yhtenäisyydestä ja yksimielisyydestä ja sitä projisoidaan menneisyyteen. (ibid.) Policyn tulkintakehyksessä politiikka on yhtenäiselle valtioyksikölle ja sen yhtenäisellä tavalla ajatteleville jäsenille tuotettua poliittista toimintalinjaa, jolla tavoitellaan kaikkien jakamia yhteisiä päämääriä. Policyn tulkintakehys suuntaa huomion yhteiseen toimintaan kokonaisuuden hyväksi. Tässä tulkintakehyksessä politiikkaan eivät sisälly ristiriidat ja kamppailut. Kyse on kiistojen ja erilaisten näkökulmien välillä käydyn arvioinnin ja keskustelun sijaan jatkuvasti yhtenäisten visioiden luomisesta, päättäväisyydestä ja tehokkuudesta, jossa erilaiset näkökulmat vain haittaavat kokonaisuuden etua ja tehokasta päätöksentekoa. Poliitiikka kaventuu tässä tulkintakehyksessä policyksi ja muutosjohtamiseksi. Toimijuus politiikassa tässä kehyksessä jäsenyytyy valtion, hallinnon tai julkisen sektorin tahoille. Kansalaiset eivät toimi tässä kehyksessä aktiivisesti.

Yhtenäinen suomalaisten joukko asemoidaan kuitenkin muutoksen kynnykselle. Yhtenäisyys kuvataan tilanteena, joka on vallinnut tähän asti. Tulevaisuus on avoin, minkä voisi tulkita myös poliittisen toiminnan mahdollisuuksia avaavana tilanteena. Tällaisesta mahdollisuudesta ei tässä tulkintakehyksessä kuitenkaan keskustella. Sen sijaan se esitetään uhkana.

Politiikasta tässä tulkintakehyksessä puhuvat kaikkein eniten valtioneuvosto ja tulevaisuusvaliokunta mutta jonkin verran myös muut toimijat. Tämmäntyyppistä puhetta esiintyy erityisesti silloin, kun valtioneuvosto linjaa politiikkaa (ks. esim. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta 2009, 7). Poliitiikkaa ei ymmärretä tässä kehyksessä kansalaisten toiminnaksi vaan jonkin elämänalueen toimintalinjaksi, jota valtioneuvosto ohjaa. Näkökulma politiikkaan on siten tällaisen toimintalinjan ohjaajan näkökulma. Policyn tulkintakehyksessä kansalaiset politiikan toimijoina jäävät vastaanottajan rooliin.

Politiikan tulkintakehys

Politiikan tulkintakehyksessä politiikkakäsitys muistuttaa Oakeshottin kansalaisten yhteenliittymän ja *societas*-valtion politiikkaa (politics), jossa kansalaiset määrättyjen menettelytapojen puitteissa harkitsevat yhteenliittymän lakien ja sääntöjen tuottamien olosuhteiden suotuisuutta ja muuttavat tarvittaessa lakeja, mikäli katsovat, etteivät niiden tuottamat olosuhteet vastaa kansalaisten näkemystä hyvistä olosuhteista. Politiikan tulkintakehys jäsentää ennakoitihankkeiden puhetta politiikasta erityisesti silloin kun hankkeissa käsitellään poliittisen järjestelmän ongelmia tai puhutaan demokratiasta. Politiikan tulkintakehyksessä käsitellään jonkin verran esimerkiksi poliittisen päätöksentekojärjestelmän toimivuutta kansalaisten näkökulmasta ja pohditaan päätöksenteon kehittämistä siten, että kansalaisten näkemykset välittyisivät päätöksentekoon aiempaa paremmin (esim. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 9).

Vaikka vaikeudet ovat politiikassa suuret, demokratiamme toimii. Uusia puolueita syntyy ja vanhat pyrkivät uudistumaan, vaikka vielä 1995 vaalien edellä valitsi epävarmuus niiden tulevaisuudesta. Kansalaiset keskustelevat politiikasta ja vaikuttavat siihen usein, yllättävin tavoin, kuten kansanäänestyksissä on nähty. Monet ovat arvelleet kansanäänestysten, jopa ns. suoran demokratian, lisääntyvän EU:n myötä. (Ruokanen ja Nurmio 1995, 67–68)

Politiikan tulkintakehyksessä keskeisintä on, että suhteessa aiemmin käsitellyyn *policyn* tulkintakehykseen kansalaiset kuvataan passiivisten politiikan vastaanottajien sijaan aktiivisiksi toimijoiksi politiikassa. Tulkintakehys on vastakkainen *policyn* kehykselle. Tässä esimerkissä demokratian katsotaan toimivan hyvin, koska kansalaiset toimivat politiikassa aktiivisesti ja myös puoluekentällä tapahtuu uudistumista ja muutoksia. 1990-luvun puolivälin kontekstissa puolueet jäsentyvät keskeisiksi poliittisiksi toimijoiksi ja kansalaisten poliittisten kantojen välittäjiksi poliittiseen järjestelmään. Tuolloin keskustelussa luottamuksesta politiikkaan kohdistetaan uudistusvaatimuksia erityisesti puolueisiin ja poliittisiin päättäjiin (ks. Niiniluoto 1994, 41–42) Ennakoitihankkeiden politiikkaa koskevassa keskustelussa kansalaisten luottamus politiikkaan on keskeinen tema. 1990-luvulta lähtien käydään keskustelua siitä, miten kansalaisten luottamus politiikkaan on laskenut. 1990-luvun lopulla valtioneuvosto ja tulevaisuusvaliokunta ryhtyvät keskustelemaan suorien osallistumismuotojen lisäämisestä.

Gloabalistumisen heijastukset demokraattiseen järjestelmään edellyttävät uudenlaisten, suorien osallistumismuotojen kehittämistä. Edustuksellista, ns. suurta demokratiaa täydentävät suoran osallistumisen muodot, eräänlaiset osademokratiat eli ns. pieni demokratia, mitä kautta kansalaisten vaikutusmahdollisuudet kasvavat. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1997)

Voidaanko ajatella yhteiskunnan ihmisen elämän kannalta rakentuvan kolmen toimintaympäristön varaan, joissa kaikissa tulisi 2000-luvulla olla uusia kansanvallan ja demokratian osioita? Olemme ja toimimme kansalaisina. Valtio ja kunnat ovat tärkeitä organisaatioita. Teemme ja teetätämme työtä. Yritykset ja markkinat ovat toimijoita. Harrastamme, vaihdamme mielipiteitä maailmanmenosta ja osallistumme asioihin hoitoon, jotka eivät kuulu kumpaakaan edellä mainittuihin

ympäristöihin ja rooleihimme niissä. Yhdistykset ja järjestöt ovat toimijoita. Muroksista huolimatta kestävätkä ratkaisut ankkuroituvat yhteisöihin, joissa kansalaisuus syntyy ja kansalaisyhteiskuntaan, jossa se toteutuu. Ratkaisuja kansanvallan järjestämiseksi uudessa verkostotaloudessa ja mahdollisessa verkostovaltiossa etsitään. Jos Suomi aikoo olla aidosti EU:n tietoyhteiskunnan koelaboratorio, on sen oltava aktiivinen myös demokratian uudistamisessa. (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 73)

Demokratian ja suorien osallistumismuotojen kehittäminen ei ennakkointihankkeiden puheessa lähde liikkeelle kansalaisten esittämistä vaatimuksista vaan Suomen ulkopuolelta. Globalisaation vaikutusten ja Suomen tavoitteen olla EU:n tietoyhteiskunnan koelaboratorio katsotaan edellyttävän demokratian kehittämistä. Kyse on myös kilpailusta, sillä tulevaisuusvaliokunta pohtii, miten ”Suomi on 1900-luvun alussa ollut kansanvallan lisäämisessä muita maita edellä” ja harmittelee sitä, että ”Yhdellä alalla olemme kuitenkin selvästi jääneet paikoillemme. 2000-luvulle on tarkoitus mennä vanhoilla poliittisen järjestelmän ja demokratian toimintatavoilla” (Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998, 71). Demokratian kehittämisen taustaksi jäsenyyttä kilpailu, jossa Suomen pitää olla edellä muita maita kansanvallan kehittämisessä. Pyrkimys kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen on myönteinen asia ja sen voi tulkita liittyvän kansalaisten yhteenliittymän politiikkaan. Toisaalta se, että vaikutusmahdollisuuksien lisäämisen lähtökohta jäsenyyttä kansalaisten ulkopuolelta tulevana vaatimuksena, viittaa puolestaan yritysyhteenliittymän ja *universitas*-valtion policyyn. Tällöin lähtökohtana on toimintalinjan määrittely kansalaisten yläpuolelta. Demokratian kehittämistä koskevassa keskustelussa kansalaisten yhteenliittymän politiikkaa kehitetään yritysyhteenliittymän policyn keinoin ja nämä kaksi erilaista politiikan muotoa sekoittuvat ennakkointihankkeiden puheessa.

Suurin osa politiikan sanahakujen tuloksista kuvaa politiikkaa tavalla, joka vastaa policyn tulkintakehystä. Tällöin politiikkaan liittyvät odottamattomat kehityskulut ja sattumanvaraisuus häivytetään pois. Alla olevassa esimerkissä politiikkaa kuvataan kuitenkin toisin.

On luotettava kaiken ikäisten ja kaikkialla Suomessa asuvien innovatiivisuuteen. Innovaatioihin rakentuva tulevaisuuspolitiikka merkitsee rohkeita poliittisia valintoja ja uskallusta kokeilla sellaistaikin, joka ei lähitulevaisuudessa ehkä näyttäisi tuottavan välittömiä tuloksia ja joka ei näyttäisi sopivan tapaamme ajatella ja toimia. (Menossa mukana 2005, 14)

Tässä politiikka ei ole odottamattoman hallintaa ja kesyttämistä vaan kykyä toimia luovasti myös uusilla ja epäsovinnaisilla tavoilla. Tässä politiikka saattaisi myös rakentua kansalaisten toiminnan varaan, heidän kykyihinsä toimia innovatiivisesti. Tällaista politiikan tulkintakehysten jäsentämää käsitystä politiikasta on ennakkointihankkeiden puheessa huomattavan vähän.

Arkipäiväisen politiikan kehys

2000-luvun puolivälin jälkeen ennakkointihankkeiden politiikkaa ja demokratiaa käsittelevässä keskustelussa tapahtuu painopisteen muutos, jonka tulkitsen uuden tulkintakehysten muodostumiseksi. Tuolloin Sitra ja Demos Helsinki ryh-

tyvät käsittelemään kansalaisten kiinnostuneisuutta ja luottamusta politiikkaan uudesta näkökulmasta.

Perinteinen politiikka ja edustuksellinen demokratia eivät enää parin viime vuosikymmenen aikana ole kiinnostaneet ihmisiä yhtä paljon kuin poliittisesti aktiivisilla 1960- ja -70-luvuilla. Puolueet ovat menettäneet jäseniään ja erityisesti nuorten ikäluokkien äänestysaktiivisuus on heikentynyt. Kypsan hyvinvointivaltion edelleen kehittäminen ei enää tarjoa samanlaista, kansalaisia motivoivaa haastetta ja hyvinvointietuja kuin aiempina vuosikymmeninä. Kun kansalaisten perustarpeet on tyydytetty, ei perinteisellä hyvinvointivaltiolla ole kovin paljon tarjottavaa kansalaisten hyvinvoinnin kehittämisessä. Korkeamman tason tarpeiden tyydyttämisessä ovat keskeisellä sijalla työ- ja vapaa-ajan yhteisöt. Poliitiikka tarjoaa enää harvoille mielekkään väylän arvostuksen hankkimiseen ja itsensä toteuttamiseen.

Sen sijaan suomalaiset osallistuvat mielellään harrastustoimintaan, jossa pääsee tekemään ja vaikuttamaan omien erityisintressien kannalta keskeisiin asioihin. Kansalaistoiminta tarjoaa paljon mahdollisuuksia tarvehierarkian ylimpien tarpeiden tyydyttämiseen. Kansalaistoiminnan organisointi on helpottunut uusien kommunikaatioteknologioiden myötä. (Hämäläinen 2006, 17)

2000-luvun loppupuolen kontekstissa suomalaisten kokema epäluottamus ja vähäinen kiinnostus politiikkaan otetaan ikään kuin annettuna tosiasiana, johon ei voida vaikuttaa. Poliitiikka konstruoidaan toiminnaksi, joka sijoittuu ihmisten tarvehierarkiassa alimmille tasoille ja se kehystetään vain harvoille mielekkääksi toiminnaksi. Poliittisen toiminnan sijaan korkealle ihmisten tarvehierarkiassa konstruoidaan kansalaistoiminta. Kansalaisten katsotaan haluavan olla aktiivisia muilla elämänalueilla kuin politiikassa, esimerkiksi harrastustoiminnassa, ja näitä kansalaisten aktiivisuuden ja osallistumisen muotoja ennakointihankkeissa halutaan edistää poliittisen osallistumisen ja edustuksellisen demokratian keinoin vaikuttamisen sijaan.

Tulkitsen tätä muutosta niin, että politiikan tulkintakehyksessä jäsentynyt käsitys politiikasta hylätään, ja se korvataan uudella tulkinnalla. Tässä uudessa tulkintakehyksessä kansalaiset konstruoidaan yhä aktiiviseen rooliin mutta heidän aktiivisuuttaan ei konstruoida poliittiseen toimintaan suuntautuvaksi perinteisessä edustuksellisen demokratian kontekstissa.

Osallistumisen ja onnellisuuden välillä on suora yhteys. Demokratiat ovat onnellisia maita. Nykyihminen vaatii äänestämistä syvempää osallistumista käyttämällä tilojen ja käytäntöjen muovaamiseen ollakseen onnellinen. (Alanen et al 2010, 13)

Kun aikaisemmin valtioneuvoston ja tulevaisuusvaliokunnan keskusteluissa suoran osallistumisen muotoja haluttiin kehittää globalisaation ja Euroopan unionin kehityksen vuoksi, tässä syvemmän osallistumisen vaatimus konstruoidaan kansalaisista lähteväksi vaatimukseksi. Tässä ei kuitenkaan haluta parantaa suoran demokratian muotoja vaan puhutaan kansalaisten osallistumisesta esimerkiksi tilojen muotoiluun. Tässä on yhtymäkohtia talouden ja hyvinvoinnin välisen suhteen käsittelyyn ennakointihankkeissa. Kun ihmiset ja heidän hyvinvointinsa konstruoidaan ennakointihankkeissa suomalaisen yhteiskunnan keskiöön, myös demokratian ja osallistumisen teemojen kohdalla kansalaiset nostetaan keskeisempään asemaan. Taloutta ja hyvinvointia käsittele-

vän keskustelun teemat siirtyvät myös näiden teemojen yhteyteen siten, että ”äänestämistä syvempi osallistuminen” aletaan ymmärtää onnellisuuden lähteeksi. Ennakointihankkeiden 2000-luvun jälkipuolen kontekstissa kansalaisista, kansalaistoiminnasta ja kansalaisyhteiskunnasta konstruoidaan kuitenkin poliittisen toimijan ja demokratiassa keskeisen julkisen keskusteluareenan sijaan ennen kaikkea hallinnon ja instituutioiden kumppani.

Kansalaisten tarpeiden eriytyminen on varteenotettava haaste hyvinvointivaltion perinteiselle toimintamallille, joka perustuu asiantuntijatietoon ja hierarkkiseen, universaaliin massatuotantomalliin. Jatkossa kansalaiset tarvitsevat enemmän vaihtoehtoja sekä mahdollisuuden osallistua aktiivisesti heille tarjottujen palveluiden kehittämiseen. Käyttäjälähtöinen palveluiden kehittäminen avaa aivan uusia mahdollisuuksia julkisen sektorin toimintamallien uudistamisessa. Aktiivisten kansalaisten ottaminen mukaan palveluiden kehittämiseen voi samanlaisesti sekä parantaa palveluiden laatua että vähentää niiden tuotantokustannuksia. (Hämäläinen 2006, 30–31)

Juuri eriytymisen vuoksi palvelutyössä tulee lisätä vertaistuotantoa ja ottaa huomioon asiakkaiden näkemykset, jotta monimuotoisiin tarpeisiin voidaan vastata. (Jutila et al 2009)

Kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan kumppanuus on esimerkiksi yhteistyötä palveluiden tuottamisessa ja kehittämisessä oheisten esimerkkien tapaan. Keskusteluun nousee myös uusi käsite *vertaistuotanto*, jossa kansalaiset konstruoidaan massatuotannolle vastakkaisten yksilöllisten ja räätälöityjen palveluiden tuottajiksi toisilleen. Kansalaisista tulee hallinnon ja poliittisen koneiston kumppaneita myös asiantuntijaroolissa.

Kansalaiset ovatkin kääntyneet uudessa tilanteessa kohti vertaisiaan. Luottamustutkimuksissa on havaittavissa selkeä trendi: samalla kun luottamus instituutioihin horjuu, usko vertaisiin – ihmisiin, kuten ’me’ – kasvaa. Vertaiset nostavat päätään virkamiesten ja ammattitoimittajien rinnalla avun, tiedon ja neuvojen lähteinä. Edustukselliseen demokratiaan kohdistuva pettymys ei näin tarkoitakaan politiikan hylkäämistä. Päinvastoin. Kun politiikan tekemisessä korostuvat ympärillämme olevat ihmiset, haluamme enemmän politiikkaa elämäämme. (Seitsemän kertaa demokratia 2010, 2)

Edustuksellisen demokratian uudistamisen rinnalla tarvitaan uudistavaa ajattelua yksilön ja yhteiskunnan suhteesta. Tarvitaan politiikkaa, jossa kansalaisten kulutus ja yhteistoiminnan tavat heijastuvat nopeammin politiikan suuntaan. Poliittinen koneisto tarvitsee parempia tapoja kerätä tietoa ja kääntyä kansalaisten asiantuntemuksen puoleen. Havainnot siitä, missä ja miten ihmiset haluavat vaikuttaa, vaativat meitä tekemään politiikasta arkipäiväisempää. (Seitsemän kertaa demokratia 2010, 2)

Kun 2000-luvun ennakointihankkeissa kansalaisten vähäinen kiinnostus politiikkaan ja edustuksellisen demokratian keinoin vaikuttamiseen konstruoidaan tosiasiaksi, politiikkaa lähdetään määrittelemään toisin kuin aikaisemmin ja se sijoitetaan toisenlaiseen kontekstiin. Oheisessa esimerkissä Demos Helsingin tulkinnassa politiikka muuntuu arkipäiväiseksi vertaistoiminnaksi ja paikallisvaikuttamiseksi. Kansalaisista ja kansalaisyhteiskunnasta tulee tällaisessa näkemyksessä hallinnon ja poliittisten instituutioiden kumppani sen sijaan, että se olisi poliittisen keskustelun aktiivinen toimija. Ainoastaan Sitran *Tulevaisuuden*

tekijät -kurssin yhteydessä muutama vuosi aikaisemmin tuodaan esiin kansalaisyhteiskunnan rooli jälkimmäisessä merkityksessä.

Kansalaisaktivismi ei ole pois politiikasta, eikä äänestysprosentti ole osallistumisen mittari. Aktiivinen kansalaisyhteiskunta on tärkeä osa virkeää demokratiaa. Keskustelu kansalaisten osallistumisesta ei saa jämähtää vain siitä huolehtimiseen, ettei politiikka kiinnosta ihmisiä. Silti pitää pohtia sitäkin, miksei politiikka kiinnosta. Miten tehdä politiikasta vetävää ilman skandaaleja ja populismia? (Kauhanen & Lyytinen 2003, 61)

Joitakin liikkeitä on pidetty uudenlaisen ja ärhäkän toimintakulttuurinsa vuoksi hankalina kansalaisjärjestöinä. Ruhoja heiluttavat maanviljelijät, kettutyöt ja -pojat tai mustat blokit kuuluvat kuitenkin moniääniseen yhteiskuntaan – soraäänistä huolimatta. Entistä aktiivisemmassa kansalaisyhteiskunnassa on pidettävä erityisen tarkasti huolta sananvapaudesta. (Kauhanen & Lyytinen 2003, 61)

Vain tässä hankkeessa puhutaan aktiivisesta kansalaisyhteiskunnasta, jonka pitääkin olla moniääninen ja tuottaa myös eriäviä mielipiteitä julkiseen keskusteluun. Esimerkissä todettu tarve pohtia sitä, miksei politiikka kiinnosta ihmisiä, jää ennakoitihankkeiden puheessa vähälle huomiolle.

Pyrkimys lisätä kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia heitä lähellä olevissa asioissa on myönteinen asia. Kansalaisten vaikuttaminen itseään kiinnostaviin lähialueen asioihin on ilman muuta sekin poliittista toimintaa. Ennakointihankkeiden puheessa ei kuitenkaan avata sitä, millaisella mandaatilla ja millä tavalla kansallisen ja EU- tason poliittinen päätöksenteko tulevaisuudessa toimisi, jos kansalaiset jatkossa toimisivat aktiivisesti vain paikallisilla tasoilla lähiympäristöissään tai vain yksittäisissä heitä kiinnostavissa poliittisissa kysymyksissä. Jos vain *”omat arkipäiväiset elämäntapavalinnat ovat politiikkaa: mitä ja miten kulutan, syönkö lihaa, ostanko luomua, juonko ranskalaista punkkua, hankinko huonekaluni kirpputorilta vai Ikeasta* (Kauhanen & Lyytinen 2003, 89)”, kansallisen tason poliittiset kysymykset jäävät kansalaisten poliittisen vaikuttamisen ulkopuolelle. Kuka päätöksiä silloin tekisi ja mihin päätöksentekovalta perustuisi, jos se ei tulisikaan kansalaisilta edustuksellisen demokratian säädelyjen menettelytapojen kautta, vaaleissa äänestämällä, kansalaisaloitteiden kautta ja julkisen keskustelun antamien syötteiden kautta? Jos kansalaiset osallistuisivat poliittisen toimintaan vain harrastamalla ja kuluttamalla, edustuksellinen järjestelmä ajautuisi vaikeuksiin. Arkipäiväisen politiikan kehityksessä käsitys politiikasta ja poliittisesta toiminnasta kaventuu huomattavasti. Siinä kansalaiset erotetaan isommista kansallisen tason poliittisista kysymyksistä, ja heille konstruoidaan oma arkipäiväisen politiikan alue, jossa poliittinen osallistuminen on kansalaistoimintaa, harrastamista ja hallinnon kumppanuutta.

Arkipäiväisen politiikan tulkintakehyksessä aikaisemmat politiikan ja policyn tulkintakehykset haastetaan, kun poliittinen toiminta kehystetään epäkiinnostavaksi elämänalueeksi. Tulkintakehyksessä hylätään *”vanha epäkiinnostava politiikka”* ja korvataan se uudella arkipäiväisellä politiikalla, joka kiinnostaa ihmisiä ja tekee heidät onnellisiksi. Tulkintakehyksessä kehitetään uusia kansalaisosallistumisen muotoja ja hallinnon kumppanuutta sen sijaan, että tarkasteltaisiin kansalaisten vähäisen politiikkaan kohdistuvan kiinnostu-

neisuuden syitä syvällisesti ja ryhdyttäisiin kehittämään löydettyjen syiden pohjalta ratkaisuja, jotka voisivat lisätä kansalaisten poliittista aktiivisuutta.

Oakeshottin käsitteistön näkökulmasta arkipäiväisen politiikan kehyyksen käsityksen politiikasta voi tulkita kansalaisten yhteenliittymän tai *societas*-valtion politiikan ja yritysytteenliittymän tai *universitas*-valtion policyn hybridi-muodoksi, sillä tällä tavoin kehystetyssä politiikassa on elementtejä molemmista, mutta se ei vastaa puhtaasti kumpaakaan. Kansalaisten yhteenliittymän ja *societas*-valtion käsitystä politiikasta vastaa tämän kehyyksen tapa konstruoida kansalaiset aktiivisiksi toimijoiksi. Kansalaisten yhteenliittymässä ja *societas*-valtiossa politiikka (politics) tarkoittaa kuitenkin toimintaa, jossa kansalaiset pohtivat yhteisiä sääntöjä ja lakeja ja muuttavat niitä tarvittaessa. Toiminta kohdistuu yhteenliittymän perustaan. Arkipäiväisen politiikan tulkintakehyyksen tapa konstruoida kansalaisten aktiivisuus muille elämänalueille kuin politiikkaan on siis tässä suhteessa ristiriidassa Oakeshottin kansalaisten yhteenliittymän politiikan kanssa. Arkipäiväisen politiikan kehyyksessä kansalaiset erotetaan poliittisesta toiminnasta ja heidän aktiivisuutensa suunnataan hyvinvointipalvelujen tuotantoon ja hallinnon asiantuntijuuteen. Se ei vastaa kansalaisten yhteenliittymän politiikkaa toimintana, jossa käsitellään yhteenliittymän perustan muodostavia lakeja ja sääntöjä.

Kun kansalaisille määritellään aktiivisen osallistumisen alue, mutta siinä ei ole kysymys poliittisesta vaikuttamisesta suuremmissa kysymyksissä, kuten vaikkapa suomalaisen yhteiskunnan suunnan määrittelyssä, vaan ennemminkin ennalta valitun policyn toteuttamiseen avatuista vaikuttamismahdollisuuksista, voidaan osallistuminen tulkita policy-osallistumiseksi. Siinä kansalaisille avataan vaikuttamismahdollisuuksia kumppaneina yhteisessä hankkeessa. Tämän käsityksen kansalaisten roolista ja politiikasta voi tulkita viittaavan Oakeshottin käsitteistössä yritysytteenliittymän tai *universitas*-valtion policyyn, jossa päätetään yhteisestä toimintalinjasta.

Arkipäiväisen politiikan tulkintakehyyttä voi kritisoida rationalistisen politiikan käsitteen avulla siitä, että se hylkää ”vanhan” edustuksellisen demokrati-an ja poliittisen toiminnan epäkiinnostavina ilmiöinä ja kehittää tilalle kokonaan uuden politiikan. Oakeshottin (1991b, 26–28, 37–38) kohtuullinen politiikka on korjaamisen politiikkaa ja siinä rakennetaan uutta olemassa olevien rakenteiden varaan. Kohtuullinen politiikka rakentaa näin jatkuvuutta menneen ja nykyisen välille sekä hyödyntää pitkän ajan kuluessa kertynyttä kokemuksellista tietoa yhteiskunnan ja poliittisen elämän toiminnasta. (ibid.) Kohtuullisen politiikan näkökulmasta voisi ajatella, että myös vanhaa järjestelmää ja perinteistä poliittista toimintaa olisi tässä hyödyllistä kehittää vähintäänkin uuden arkipäiväisen politiikan rinnalla sen sijaan, että se sivuutetaan.

Arkipäiväisen politiikan tulkintakehyyksessä on mahdollista nähdä yhtymäkohtia myös kehittyneeseen liberaaliin hallintaan. Sille on ollut ominaista keskitettyjen hyvinvointivaltiojärjestelmien purkaminen ja useiden aikaisemmin poliittisen järjestelmän sisällä toteutettujen tehtävien hajauttaminen muun muassa kansalaisjärjestöjen ja organisaatioiden hoidettaviksi (Miller & Rose 2008, 212–213). Arkipäiväisen politiikan tulkintakehyyksen voi tulkita tuottavan

näkemyistä tällaisesta hallinnasta, koska tulkintakehyksessä kansalaisia ja kansalaisyhteiskuntaa aktivoidaan nimenomaan hallinnon kumppaneiksi tuottamaan palveluita ja asiantuntijuutta tehtäviin, joista valtio ei enää hyvinvointivaltiojärjestelmien purkamisen myötä vastaa. Esimerkiksi puhe *vertaistuotannosta* vastaa hyvin käsitystä tällaisesta uudeltaisesta hallinnasta ja uudeltaisesta roolista, jota kansalaisyhteiskunnan toimijoille tarjotaan.

Ennakointihankkeiden arkipäiväisen politiikan tulkintakehyksen tapa tulkita poliittinen toiminta epäkiinnostavaksi ja sivuuttaa edustuksellisen demokratian kehittäminen voi tulkita myös viittaavan uudeltaiseen hallinnan tapaan. Millerin ja Rosen (2008, 213) mukaan kehittyneen liberaalin hallinnan pyrkimys hajauttamiseen on johtanut muutoksiin myös edustuksellisen demokratian tasolla, jossa edustuksellisen demokratian mekanismeja ja kontrollin muotoja on purettu ja korvattu kumppanuuksilla ja lautakunnilla sekä uusilla verkostoilla. Arkipäiväisen politiikan kehityksen voi tulkita toimivan tällä tavoin sen edistäessä kansalaistoimintaa paikallistasolla ja yksittäisissä asioissa sen sijaan, että se paneutuisi poliittisen toiminnan mielekkyyden kehittämiseen edustuksellisen demokratian kontekstissa ja keinoilla. Olipa kyse sitten kehittyneestä liberaalista hallinnasta tai kansalaisten yhteenliittymän politiikan ja yritysytteenliittymän policyn välisestä hybridi-muodosta, lopputuloksena on epäpoliittisempaa puhetta poliittisesta toiminnasta.

6.5 Talous tulevaisuuskeskustelun ytimessä ja politiikka uuden määrittelyn kohteena

Löysin talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta analysoidessani kaikkiaan viisi erilaista tulkintakehystä. Olen koonnut kehukset ja niiden keskeiset piirteet taulukkoon 2 (s.158).

Taulukosta voidaan havaita, että 1990-luvulta 2000-luvun puoliväliin saakka talous on talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta käsittelevässä keskustelussa hegemonisessa asemassa kaikkien ennakointitoimijoiden puheessa. Oakeshottin käsittein sitä voidaan tulkita työn asenteen hegemoniana, jossa leikki on työlle alisteista toimintaa tai sitten sen olemassaoloa ei tunnusteta lainkaan. 2000-luvun puolivälin jälkeen leikin asennoitumisen tapa nousee työn ohitse keskeiseksi yhteiskunnalliseksi päämääräksi Sitran, filosofi Himasen ja Demos Helsingin tuottamissa uusissa tulkintakehyksissä. Tämä näkyy hankkeissa ihmisten, heidän hyvinvointinsa ja onnellisuutensa nostamisessa tulevaisuuden keskeiseksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi. Samalla talouskeskeistä ajattelua kohtaan esitetään kritiikkiä. Vaikka leikin asenne nousee tulkintakehysten keskiöön, talouskasvun tavoitetta ei kokonaan hylätä. Vain Demos Helsinki irrottautuu kokonaan talouskasvun tavoitteesta leikin tulkintakehyksessä kirjoittamassaan Onnellisuuspoliittisessa manifestissa vuonna 2010. Valtioneuvoston ja tulevaisuusvaliokunnan tulkinnoissa talous on keskeisessä asemassa koko tutkimuksen aikajänteen ajan.

TAULUKKO 2 Talouden ja hyvinvoinnin tulkintakehykset työn ja leikin välisenä jännitteenä

TULKINTAKEHYYS	TOIMIJA	MILLOIN ESIINTYY	ASENNOITUMISEN TAPA	KESKEISIN TAVOITE	POLITIikka
Taloustratonaalinen	Valtioneuvosto, tulevaisuusvaliokunta	1993–2010	Työ (work)	Taloustratonaalinen kasvu, joka tuottaa hyvinvointia	Rationalistinen
Globaali talouskilpailu	Valtioneuvosto, tulevaisuusvaliokunta, Sitra, EVA	1997–2004	Työ (work), leikki (play) alisteista työn asenteelle	Menestymisen globaalissa talouskilpailussa	Rationalistinen
Ihminen, hyvinvointi ja arvokas elämä	Sitra, Himanen	2006–2010 ³⁷	Leikki (play), työ leikkiä palvelevaa toimintaa	Ihmisten hyvinvointi ja arvokas elämä	Rationalistinen
Globaalit näkökulmat	Valtioneuvosto, tulevaisuusvaliokunta, Demos Helsinki, Himanen	1993–2010	Työ (play), leikki voi olla työn väline.	Kestävä kasvu, taloudellisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta	Rationalistinen
Leikki	Demos Helsinki	2010	Leikki (play)	Ympäristön kannalta kestävä ja ihmisten kannalta onnellinen elämä.	Rationalistinen

Taloustratonaalisen tavoite osoittautuu ennakoitihankkeiden puheessa vahvaksi kehykseksi, sillä vaikka tulkintakehyksissä tapahtuu muutoksia tutkimuksen aikajänteellä ja keskustelussa tuodaan esille myös globaaleja näkökulmia, ne eivät tavallisesti johda taloustratonaalisen tavoitteen kyseenalaistamiseen. Ne kuitenkin haastavat kansallisia näkökulmia ja tuovat uusia painopisteitä talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta käsittelevään keskusteluun. Talous on ennakoitihankkeiden tarkasteluissa korostuneessa asemassa usein silloinkin, kun vah-

³⁷ 1990-luvun lopulla valtioneuvosto ja tulevaisuusvaliokunta kritisoivat bruttokansantuotteen käyttöä hyvinvoinnin mittaamisessa. Talouden ja hyvinvoinnin mittaamista koskeva keskustelu jatkuu 2000-luvulla.

vaa talouspuhetta kritisoidaan ja esitetään *kilpailumallille "vaihtoehtoja"*. Vaikka talouskeskeinen puhe ennakointihankkeissa vaimenee 2000-luvun lopulle tultessa, kansainvälisen kilpailun viitekehys säilyy ennakointihankkeiden keskeisenä tulevaisuuden tarkastelun kehyksenä. Ennakointihankkeissa luodaan visiota yhteiskunnasta, joka menestyy kansainvälisessä talouskilpailussa ja vetää puoleensa kansainvälisiä yrityksiä ja osaavaa työvoimaa. Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta luotaava työ näyttäytyy keskeisesti taloudellisen toimeliaisuuden kehittämisenä. Oakeshottin työn ja leikin käsitteistön näkökulmasta työn (work) asenne muodostuu keskeiseksi asennoitumisen tavaksi, jonka pohjalta suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta jäsennetään.

Talouden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta käsittelevässä puheessa politiikka on usein Oakeshottin käsittein rationalistista siinä mielessä, että keskustelussa etsitään korostetusti vain yhtä poliittista linjaa tai suuntaa, jonka pohjalta tulevaisuutta kohti voitaisiin suunnistaa. Poliitiikka tämän teeman yhteydessä vastaa siis parhaiten Oakeshottin yritysytteenliittymän tai *universitas*-valtion policyä ylhäältä alas määriteltynä toimintalinjana. Poliitiikkaa käsittelevässä puheessa tämä tilanne ei juuri muutu, sillä poliitiikkaa käsittelevä puhe ennakointihankkeissa tuottaa myös käsitystä poliitiikasta ohjelmana, jota toteutetaan ylhäältä alas kansalaisille, jotka ovat passiivisia poliittisen linjan vastaanottajia.

Olen koonnut poliitiikkaa käsittelevästä puheesta löytämäni tulkintakehykset taulukkoon 3.

TAULUKKO 3 Poliitiikan tulkintakehykset ennakointihankkeissa vuosina 1993–2010

TULKINTAKEHYS	TOIMIJA	MILLOIN ESIINTYY	POLITIikka
POLICYN	valtioneuvosto, tulevaisuusvaliokunta, Sitra, EVA	1993–2010	policya – kansalaiset politiikan vastaanottajia
POLITIIKAN	tulevaisuusvaliokunta, Sitra, Niiniluoto 1994	1994–2005	politiikkaa (politics) – kansalaiset aktiivisia toimijoita
ARKIPÄIVÄISEN POLITIIKAN	Sitra, Demos Helsinki	2006–2010	hybridi, politiikan (politics) ja policyn sekoitus

Kun tutkin ennakointihankkeiden puhetta poliitiikasta Oakeshottin käsitteistön näkökulmasta, löysin kolme erilaista tulkintakehystä: 1) policyn, 2) politiikan ja 3) arkipäiväisen politiikan kehykset. Poliitiikan teeman käsittelyn kohdalla suurin osa poliitiikkasanahakujeni tuloksista vastasi Oakeshottin yritysytteenliittymän ja *universitas*-valtion policya eli policyn tulkintakehystä. Siinä poliitiikkaa

käsitellään toimintalinjana, jota toteutetaan ylhäältä alaspäin. Kansalaiset eivät ole politiikassa aktiivisia toimijoita vaan ennemminkin ylhäältä alas tuotetun poliittisen toimintalinjan vastaanottajia. Tällaista puhetta politiikasta tuottavat etenkin valtioneuvosto ja tulevaisuusvaliokunta koko tutkimuksen aikajänteen ajan, mutta myös Sitran ja EVA:n hankkeista oli löydettävissä tällaista puhetta. Tässä kehyksessä ihanteena on tehokas politiikka ja kokonaisuuden etu.

Kansalaisten yhteenliittymän ja *societas*-valtion politiikkaa vastaavaa käsitystä eli politiikan tulkintakehystä vastaavaa puhetta löytyi ennakointihankkeista huomattavan vähän. Poliitiikan tulkintakehyksessä kansalaiset jäsennetään aktiivisiksi toimijoiksi politiikassa. Poliitiikan tulkintakehyksen jäsentämää puhetta löytyi ensimmäiseen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan sanahakujen kohdalta. Tällöin keskustelussa käsitellään kansalaisten luottamusta politiikkaan ja demokratian ongelmia. Tutkimuksessani havaitsin kiinnostavan muutoksen ennakointihankkeiden tavassa käsitellä kansalaisten vähäistä kiinnostusta politiikkaan tai luottamusta politiikkaan. 1990-luvulla tätä keskustelua käydään politiikan tulkintakehyksessä, jolloin käsitellään kansalaisten toimintaa edustuksellisen demokratian kontekstissa ja muutosvaatimuksia kohdistetaan demokraattisen järjestelmän toimijoihin kuten puolueisiin. 1990-luvulla kansalaiset myös konstruoidaan aktiiviseen rooliin politiikassa. 2000-luvun puolivälin jälkeen tätä näkemystä haastetaan, kun poliittinen toiminta kehystetään epäkiinnostavaksi elämänalueeksi löytämässäni kolmannessa arkipäiväisen politiikan tulkintakehyksessä.

Kolmas löytämäni tulkintakehys esiintyy tutkimusaineistossa 2000-luvun puolivälin jälkeen. Se ei vastaa täysin kumpaakaan Oakeshottin käsitteistön pohjalta jäsentämäni tulkintakehystä. Tulkitsinkin tämän kehyksen Oakeshottin käsitteistön näkökulmasta kansalaisten yhteenliittymän tai *societas*-valtion politiikan ja yritysyhteenliittymän tai *universitas*-valtion policyn hybridimuodoksi. Siinä kehystetyssä politiikassa on elementtejä molemmista Oakeshottin politiikan käsitteistä, mutta se ei vastaa puhtaasti kumpaakaan. Siinä kyse ei ole puhtaasti ylhäältä alas muodostetusta politiikan linjasta eli policysta, koska kehyksessä jäsennetään politiikka kansalaisista lähteväksi toiminnaksi. Kehys ei kuitenkaan vastaa täysin myöskään politiikan tulkintakehystä, koska kyse ei ole kansalaisten toiminnasta poliittisen järjestelmän säätelämien menettelytapojen puitteissa omia intressejään edistäen. Kansalaiset konstruoidaan kuitenkin aktiivisiksi toimijoiksi, mikä muistuttaa politiikan tulkintakehystä. Kyseessä on siis jonkinlainen näiden kahden politiikkakäsityksen välimuoto tai sekoitus.

Arkipäiväisen politiikan kehyksessä politiikka konstruoidaan toiminnaksi, joka sijoittuu ihmisten tarvehierarkiassa alimmille tasoille ja se kehystetään vain harvoille mielekkääksi toiminnaksi. Poliittisen toiminnan sijaan korkealle ihmisten tarvehierarkiassa konstruoidaan kansalaistoiminta. Koska ihmisten katsotaan haluavan osallistua vain paikallistason toimintaan ja vaikuttamiseen yksittäisissä heitä kiinnostavissa asioissa, politiikkaa aletaan määritellä uudelleen niin, että se vastaa näitä ihmisten oletettuja kiinnostuksen kohteita. Poliitiikka aletaan ymmärtää harrastustoiminnaksi, hallinnon kumppanuudeksi ja

asiantuntijuudeksi sekä paikallistasolla vaikuttamiseksi. Arkipäiväisen politiikan tulkintakehyksessä kansalaisten poliittinen vaikuttaminen suunnataan kansallisen tason politiikkaan vaikuttamisen sijaan pienempiin arkipäivisiin kysymyksiin kuten tilojen muotoiluun, harrastuksiin ja kuluttamiseen. Arkipäiväisen politiikan kehys tuottaakin epäpolitisovaa puhetta kansalaisten poliittisesta toiminnasta.

Ennakointihankkeiden puhetta politiikasta jäsentävät näin kolme keskenään hyvin erilaista tulkintakehystä. Puhe politiikasta on siten varsin kirjavaa tutkimukseni aikajänteellä. Kiinnostavaa on, että esimerkiksi Sitra on hyödyntänyt kaikkia näitä kehyksiä omista julkaisuistaan. Toinen kiinnostava piirre on se, että 2000-luvun lopulla nämä kehykset esiintyvät samaan aikaan ennakointihankkeiden puheessa. Niitä kuitenkin hyödyntävät osin eri toimijat. Toisinaan kansalaiset jäsennetään siis aktiivisiksi toimijoiksi politiikassa, toisinaan he ovat passiivisia politiikan vastaanottajia ja toisinaan heidät erotetaan kokonaan kansallisen politiikan kysymyksistä ja ohjataan vaikuttamaan harrastustoiminnassa, kuluttamalla ja hallinnon kumppaneina. Vaikuttaa siltä, että tulkinnoissa politiikasta tapahtuu heilahtelua eri kehysten välillä riippuen siitä, kuka puhuu, mutta myös riippuen siitä, mistä puhutaan. Valtioneuvosto ja tulevaisuusvaliokunta eivät tämän tutkimuksen aikajänteellä kyseenalaista policyn ja politiikan kehyksiä. Heidän puheensa vaihtelee näiden kahden välillä keskusteluaiheen mukaan. Policyn tulkintakehys on vahvempi mutta demokratian ja poliittisen järjestelmän ongelmien kohdalla politiikan tulkintakehys jäsentää heidän puhettaan.

Tulkitsen Sitran ja Demos Helsingin konstruoiman uuden arkipäiväisen politiikan tulkintakehyksen heijastavan laajempia hallinnan ja vallankäytön muutoksia, joita hallinnan analytiikan tutkijat ovat jäsentäneet kehittyneen liberaalin hallintatavan muodostumiseksi. Arkipäiväisen politiikan tulkintakehyksen voi tulkita vastaavan tähän hallinnallisuuden tavan muutokseen eli siihen, että hyvinvointivaltiojärjestelmiä on purettu ja siihen liittyviä tehtäviä on hajautettu monille erilaisille itsenäisille toimijoille ja toimijaverkostoille. Myös edustuksellisen demokratian menettelytapoja ja kontrollin muotoja on purettu. Sitran ja Demos Helsingin kehyksessä innovoidaan ikään kuin uutta poliittisen osallistumisen tapaa ja sen sisältöjä tällaisessa tilanteessa, jossa kansalaisten kiinnostus politiikkaan on laskenut ja aikaisempia hallinnallisia järjestelmiä on purettu. Arkipäiväisen politiikan kehys lähtee ratkaisemaan näitä ongelmia konstruomalla politiikan kansalaisten arkiasioihin vaikuttamisena ja konstruomalla heidät asiantuntijoiksi ja kumppaneiksi uudenlaisten hyvinvointipalvelujen tuottamisessa. Samalla poliittinen toiminta kuitenkin epäpolitisoidaan.

Tulkittaessa tätä epäpolitisovaa puhetta osana kehittyneen liberaalin hallinnan ilmenemismuotoja, voidaan ajatella, että tällaista puhetta ja tällaisia uusia poliittisen toiminnan muotojen kehittelyjä nähdään jatkossa ehkä lisääkin. Tällaista politiikkaa epäpolitisovaa puhetta on havaittu myös muissa yhteyksissä, esimerkiksi politiikan tutkija Marja Keränen (2008) suomalaisen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman teksteissä ja politiikan tutkija Katja Mäkinen (2012) Euroopan unionin kansalaisuutta ja kulttuuria käsittelevissä asiakir-

joissa. Tämän tutkimuksen havainnot poliittisen toiminnan epäpolitisoitumisesta voidaankin nähdä osana laajempaa ilmiötä. Hallinnan analyttisestä näkökulmasta tällaista puhetta demokratian ja politiikan kehittämistä voi tulkita myös politiikan hallinnallistumiseksi. Edustuksellinen demokratia, politiikka ja/tai poliittinen osallistuminen konstruoidaan hallinnon toimesta hallintaa ja kehittämistä tarvitseväksi kohteeksi ja sitä ryhdytään parantamaan erilaisin keinoin.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Suomen tulevaisuutta luotaavissa hankkeissa tulevaisuus nostetaan yhteiskunnallisen keskustelun, ajattelun ja toiminnan kohteeksi. Tällaisena huomion kohteena tulevaisuus ei kuitenkaan politisoidu ennakoitihankkeiden puheessa ja käytännössä, vaan ennemminkin se epäpolitisoituu. Epäpolitisoitumiseen vaikuttaa keskeisesti ennakoitihankkeissa jäsenyvä melko yhtenäinen ajattelutapa, jota näyttää luonnehtivan epäluottamus tavallisten ihmisten näkemyksiin ja kykyihin toimia yhteiskunnassa ja politiikassa.

Ennakointi konstruoidaan tämän tutkimuksen aineistossa vahvasti yhteiskunnallisen eliitin eli päätöksentekijöiden, asiantuntijoiden ja yhteiskunnan eri alueilla korkeassa asemassa olevien henkilöiden toimintakentäksi ja päätöksentekoaareenaksi. Hallinnan analytiikan tutkijoiden mukaan hallinnalle on tyypillistä, että hallinnan kohteita pyritään määrittelemään asiantuntijatiedon avulla ja asiantuntijoiden toimesta. Myös tulevaisuuden poliittinen hallinta määrittyy keskeisesti tällä tavalla tarkastelemisani ennakoitihankkeissa. Ennakoinnin asiantuntija- ja päätöksentekijäkeskeisyyttä ilmentävät hankkeiden kokoonpanot, tavat kuvata ennakoititoiminnan työskentelytapoja ja osallistujia sekä tavat organisoida kansalaisten osallistumismahdollisuuksia. Näissä kaikissa keskeisiksi toimijoiksi tulevaisuustyössä määrittyvät asiantuntevat, kyvykkäät ja johtavassa asemassa olevat henkilöt. Sanavalinnoilla ja tulevaisuudentutkimuksen käsitteistöllä tulevaisuustyö erotellaan muusta tavanomaisemmasta yhteiskunnallisesta kehittämisestä ja korostetaan sen erityisyyttä. Tulevaisuutta ennakoivista toimijoista muodostetaan käsitys tavallisia kansalaisia näkemyksellisempinä ja vaikutusvaltaisempina henkilöinä. Eliittikeskeisyydestä kertoo myös tapa kuvata ihmisiä ylhäältä ja ulkopuolelta, heidän kehittämisensä näkökulmasta.

Kun asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden kykyjä ja näkemyksellisyyttä korostetaan ja heidän ominaisuuksistaan puhutaan positiivisin sanakäantein, tavallisia suomalaisia ihmisiä kuvataan päinvastaisella tavalla. Vaikuttaakin siltä, että tulevaisuuden poliittista hallintaa ohjaa ajattelutapa tai hallinnallinen eetos, jota luonnehtii epäluottamus kansalaisten näkemyksiin ja kykyihin toimia yhteiskunnassa ja poliittisessa elämässä. Tällainen ajattelutapa näyttäisi

jäsentävän keskeisellä tavalla ennakointihankkeissa käytävää keskustelua Suomen nykyisistä ongelmista ja tulevaisuudesta, politiikasta ja yhteiskunnasta. Se vaikuttaisi myös ohjaavan tapaa, jolla kansalaisille on luotu mahdollisuuksia osallistua ennakointihankkeisiin.

Kansalaisten ajattelun ja poliittisen toiminnan kykyihin epäluottamusta ilmentävä ajattelutapa näyttäisi olevan ennakointihankkeiden käytännön työn organisoinnin taustalla, mutta se luonnehtii ennakointihankkeita laajemminkin. Samanlainen ajattelutapa ilmenee myös ennakointihankkeiden puheessa kansalaisten arvomaailmasta ja asenteista. Tätä keskustelua jäsentää näkemys siitä, että suomalaisten arvot ja asenteet ovat jokseenkin yhtenäisiä ja että ne ovat nykyisen muuttuvan maailman olosuhteisiin sopimattomia - siis vääränlaisia ja vanhanaikaisia. Suomalaisia kuvataan passiivisiksi, menneisyyteen takertuviksi, turvallisuushakuisiksi ja aloitekyvyttömiksi ihmisiksi, jotka tarvitsevat tukea tullakseen kyvykkäiksi ja toimeliaiksi yhteiskunnan jäseniksi. Tätä näkemystä kohtaan esitetään hankkeissa myös kritiikkiä, ja toisinaan suomalaisia tarkastellaan myönteisemmästä näkökulmasta. Kriittiset tulkinnat jäävät kuitenkin hajanaisiksi eivätkä onnistu syrjäyttämään tätä pessimististä tulkintaa suomalaisista. Negatiivinen näkemys kansalaisista johtaa ennakointihankkeet tarkastelemaan suomalaista yhteiskuntaa ensisijaisesti kansalaisten tukemiseen, heidän asenteidensa parantamiseen ja heidän henkiseen valmentamiseensa keskittyvänä yhteisönä. Poliittisen toiminnan näkökulmasta suomalaisten arvoja ja asenteita käsittelevässä keskustelussa tulevaisuus epäpolitisoidaan, kun siitä konstruoidaan yhteiskunnallisen ja poliittisen kysymyksen sijaan yksilöllinen asennekysymys. Suomalaiset ihmiset asemoidaan kyvyttömiksi poliittiseen toimintaan ja Suomen tulevaisuudesta käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tämä tulkinta johtaa kansalaisten syrjäyttämiseen Suomen tulevaisuutta koskevasta keskustelusta ja tulevaisuuden suunnan valitsemisesta.

Epäluottamus kansalaisten kykyjä ja näkemyksiä kohtaan ilmenee myös politiikkaa käsittelevässä keskustelussa. Siinä käsitellään paljon kansalaisten vähäistä kiinnostusta politiikkaan. Keskustelussa ennakointitoimijat tuottavat myös toisistaan poikkeavia tulkintoja politiikasta. Kaikkiaan löysin kolme erilaista tulkintaa. Kansalaiset asemoidaan kuitenkin aktiivisiksi poliittisiksi toimijoiksi verrattain harvoin, vain yhdessä tulkintatavassa. Tätä tulkintaa esiintyi vähiten tutkimusaineistossa. Useimmiten kansalaiset tulkitaan joko heidän yläpuolellaan olevan toimijan, kuten valtion, tuottaman politiikan vastaanottajiksi. Tätä tulkintaa tuottaa esimerkiksi valtioneuvosto. Toisessa muita näkökulmia haastavassa tulkinnassa kansalaisten vähäinen kiinnostus politiikkaan otetaan annettuna tosiasiana, johon ei ole mahdollista vaikuttaa. Tällaista tulkintaa politiikasta keskusteluun tuovat Sitra ja ajatushautomo Demos Helsinki 2000-luvun loppupuolella. Poliitiikkaa ryhdytään tällöin jäsentämään kansalaisten kannalta epäkiinnostavaksi alueeksi kun taas heitä kiinnostavaksi alueeksi määritellään harrastustoiminta, kansalaisvaikuttaminen kansalaisia lähellä olevissa asioissa sekä hallinnon kumppanina toimiminen.

Ennakointihankkeiden tulkinnoissa politiikasta on siten vaihtelua, ja uusien näkemysten voi tulkita haastavan vakiintuneita näkemyksiä. Tässä keskuste-

lussa politiikka ei kuitenkaan politisoidu vaan hankkeiden tulkinnat politiikasta ovat enimmäkseen politiikkaa epäpolitisovia. Vähiten esiintyväksi tulkinnaksi jää sellainen ymmärrys politiikasta, jossa kansalaiset ymmärretään aktiivisiksi poliittisiksi toimijoiksi. Sen sijaan että hankkeissa pohdittaisiin syvällisesti kansalaisten vähäisen kiinnostuneisuuden syitä ja kehitettäisiin löydettyjen syiden pohjalta ratkaisuja, jotka voisivat lisätä kansalaisten poliittista aktiivisuutta nykyisessä edustuksellisen demokratian järjestelmässä, hankkeissa ryhdytään 2000-luvun lopulla Sitran ja Demos Helsingin tulkinnoissa suuntaamaan kansalaisten aktiivisuutta muille elämänalueille kuin politiikkaan. Tämä valinta erottaa kansalaiset isommista kansallisen tason poliittisista kysymyksistä ja konstruoi heille arkipäiväisen politiikan alueen, jossa poliittinen osallistuminen operoi niiden kysymysten parissa, joiden ajatellaan kiinnostavan kansalaisia. Seurauksena on epäpolitisovaa puhetta poliittisesta toiminnasta.

Tutkimukseni aikajänteellä tulevaisuuden ennakkoinneissa on siirrytty kokonaan laajemmalla yleisöltä suljetuista ennakkoinneista kansalaisia osallistaviin ennakoiteihin. Viimeisimmät tutkimani ennakointihankkeet avaavat joitakin osia ennakkoinnin työskentelyprosesseista kansalaisille. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella kansalaiset asemoidaan kuitenkin heille suunnatuissa tilaisuuksissa ennakkoinnin asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden virallisten puheiden ja paneelien kuulijoiksi eikä niinkään itse aktiivisiksi toimijoiksi tulevaisuutta koskevien näkemysten tuottamisessa ja tulevaisuuskeskustelussa. Kansalaisille avataan osallistumismahdollisuuksia vain vahvasti asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden käsitteellistämässä viitekehyksessä, ja heidän odotetaan tuottavan jotakin näihin ennalta valittuihin tulevaisuuden kehyksiin. Keskustelua tulevaisuudesta käydään kansalaisille suunnatuissa tilaisuuksissa vahvasti asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden valitsemista näkökulmista ja aiheista. Asiantuntijat myös rajoittavat keskustelua muista kuin ennalta valituista teemoista.

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että kansalaisten osallistamisella ennakointihankkeisiin ei pyritä aidosti siihen, että kansalaisten näkemyksiä saataisiin kanavoitumaan ennakointien sisältöihin. Sen sijaan näyttää siltä, että kansalaisten osallistamisella ennakointihankkeissa täytetään jonkinlaista muodollista vaatimusta siitä, että kansalaisten näkemyksiä pitää tällaisessa keskustelussa kuulla. Kansalaisten mukaan ottamisessa ennakointiin vaikuttaisi olevan ennemminkin kyse asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden valitun linjan legitimoimisesta kuin aidosta vaikuttamisesta ja poliittisesta osallistumisesta linjan muotoiluun ja valintaan. Mielestäni myös tämä viittaa epäluottamukseen kansalaisten näkemyksiä ja kykyjä kohtaan. Kansalaisia ei nähdä ennakkoinnissa voimavarana vaan ennemminkin ikään kuin uhkana, jonka mahdollisuuksia tulevaisuuskeskustelun käymiseen täytyy kontrolloida. Tällaisten säänneltyjen osallistumismahdollisuuksien avaaminen kansalaisille ei tämän tutkimuksen valossa vastaa hankkeissa esitettyjä tavoitteita yhteiskunnallisen keskustelun herättämisestä tai kansalaisten näkemysten mukaan ottamisesta Suomen tulevaisuudesta käytävään keskusteluun.

Kansalaisten näkemyksiä ja kykyjä pessimistisesti jäsentävä ajattelutapa vaikuttaa olevan ennakointihankkeissa käytävää keskustelua tulevaisuudesta ja ennakointihankkeiden käytännön työskentelyä ohjaava piirre, ja se johtaa ennakointihankkeiden tulkinnoissa kansalaisten syrjäyttämiseen politiikasta ja Suomen tulevaisuuden muotoilusta. Tulevaisuuden epäpolitisoituminen ilmenee ennakointihankkeissa kuitenkin myös muilla tavoin. Tulevaisuuden epäpolitisoituminen johtuu myös ennakointihankkeiden esitystapojen vaihtoehtomuudesta ja tavoista käsitellä tulevaisuutta poliittisen toiminnan kannalta usein suljettuna toimintatilana.

Esimerkiksi suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuutta talouden ja hyvinvoinnin näkökulmista käsittelevässä keskustelussa talouskasvun asema kyseenalaistamattomana taloudellista ja henkistä hyvinvointia tuottavana päämääränä on hyvin vahva. Poliitiikan mahdollisuus talouskasvun tavoitteen kohdalla kiistetään esittämällä talouskasvun tavoite ainoana mahdollisena tavoitteena, jolloin tähän tavoitteeseen sisältyvää poliittista valintaa ei avata. Silloin kun talouskasvun tavoitetta kyseenalaistetaan, tilalle nostetaan yleensä jokin muu yksi yksittäinen päämäärä. Ennakointihankkeissa esitetään keskustelun pohjaksi tai päätettäväksi yhtä poliittista päämäärää kerrallaan. Hankkeille näyttää olevan vieras ajatus tulevaisuudesta ilman yhtä ohjenuoraa ja tavoitetta, jonka mukaisesti tulevaisuutta rakennetaan. Poliittisen toiminnan, demokratian ja yhteiskunnallisen keskustelun kannalta hedelmällisempi lähtökohta olisi kuitenkin useampien vaihtoehtojen tuominen keskusteluun ja näistä valitseminen huolellisen harkinnan jälkeen.

Tulevaisuuden epäpolitisoituminen ilmenee myös ennakointihankkeiden tulevaisuutta aikaulottuvuutena jäsentävässä puheessa. Siinä tulevaisuus konstruoidaan useille erilaisille toimijoille avoimeksi poliittisen toiminnan tilaksi vain taloudellisten laskusuhdanteiden konteksteissa 1990-luvun alussa ja jälleen 2000-luvun lopussa. Poliittisen toiminnan mahdollisuuksien näkökulmasta tulevaisuus on useammin suljettu kuin avoin toiminnalle ja tulkinnoille. Kiinnostavaa on, että tulevaisuuden suhteen toimimisen mahdollisuuksia rajataan selvästi taloudellisen kasvun konteksteissa, vaikka tällöin tulevaisuuden "tekemiseen" voisi ajatella olevan enemmän resursseja kuin taloudellisen laskusuhdanteen yhteydessä. Tulkitsen tätä tulosta niin, että taloudellisissa laskusuhdanteissa ennakointitoimijat tarvitsevat ideoita tulevaisuuden suunnan etsimiseen oman asiantuntijapiirinsä ulkopuolelta, ja tämä näkyy tulevaisuutta käsittelevässä puheessa poliittisen toimintatilan avautumisena. Se on näkynyt myös valtioneuvoston tavassa tilata ulkopuolisia tutkijapuheenvuoroja näissä konteksteissa. Taloudellisen laskusuhdanteen olosuhteissa ennakointihankkeissa konstruoidaan monia eri toimijoita avoimen tulevaisuuden kynnykselle tekemään, valitsemaan ja keskustelemaan tulevaisuudesta, kun taas taloudellisen kasvun olosuhteissa tulevaisuus jäsenetään menneen kehityksen ennalta tiedettynä jatkumona tai asiantuntijatiedon pohjalta väistämättä jonkinlaisena tunnettuna ja tiedettynä aikaulottuvuutena. Tällöin ikään kuin tiedetään ennalta, mitä itse kunkin täytyy tehdä, jotta hyvä tulevaisuus saavutetaan.

Tutkimukseni osoitti, että tulevaisuus epäpolitisoituu monilla tasoilla Suomen tulevaisuutta luotaavissa hankkeissa. Ennakointitoiminnassa on Suomen tulevaisuudesta käytävän avoimen poliittisen keskustelun sijaan paremmin kyse tulevaisuuden vaihtoehtojen määrittelystä, keskustelun rajaamisesta sekä keskustelu- ja päätöksentekoaareen luomisesta asiantuntijoille ja päätöksentekijöille. Ennakointihankkeiden keskustelua Suomen tulevaisuudesta ja hankkeiden käytäntöjä voi tulkita myös tulevaisuuden ja politiikan hallinnallistumiseksi eli toiminnaksi, jossa tulevaisuutta määritellään ja muotoillaan hallintaa ja kontrollia tarvitseväksi elämäntilanteeksi. Tällöin Suomen tulevaisuuden suunnan, siihen liittyvien vaihtoehtojen valinnan ja koko keskustelun poliittisuus häivytetään. Tulevaisuutta ryhdytään määrittelemään asiantuntijoiden epäpoliittisena areenana heidän tuottamansa asiantuntijatiedon kehystämien tosiasioiden varassa.

Asiantuntijoilla ja heidän näkemyksillään on arvonsa ja paikkansa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Suomen tulevaisuuden suunnan valinta ja keskustelu siitä, millainen on hyvä tulevaisuuden yhteiskunta ja kansalaisen rooli toimijana tällaisessa yhteiskunnassa, on kuitenkin luonteeltaan poliittinen kysymys, joka koskettaa kaikkia suomalaisia. Kyse on arvovalinnoista, joita jokainen on kykenevä tekemään, eikä suinkaan teknisistä ja rationaalisista asiantuntijoiden strategioista. Suomen tulevaisuudesta käytävän keskustelun ja hyvän tulevaisuuden valitsemisen tulisi olla kaikille suomalaisille avointa, ja siihen pitäisi olla nykyistä laajemmat mahdollisuudet osallistua.

Ennakointihankkeissa jäsenyvä käsitys suomalaisista ihmisistä, yhteiskunnan luonteesta, politiikan vaihtoehtoista ja hyvästä tulevaisuuskeskustelusta on huolestuttava. Ymmärtääkseni suomalaiset ovat kansainvälisesti vertailen korkeasti koulutettuja ja sivistyneitä ihmisiä. On vaikeaa ymmärtää, mihin perustuvat ennakointihankkeissa esitetyt näkemykset suomalaisista passiivisina, aloitekyvyttöminä ja vanhanaikaisesti ajattelevana joukkona. Ennakointihankkeiden suomalaisten arvomaailmaa käsittelevä puhe yleistää ja aliarvioi suomalaisten ihmisten ajattelu- ja toimintakykyä. Kun ennakointihankkeissa jäsennetään tällaisen näkemyksen pohjalta Suomen tulevaisuutta ja poliittisen toiminnan mahdollisuuksia kansalaisille, ei ole mikään ihme, jos politiikka ei enää kiinnosta kansalaisia. Miksi kukaan kiinnostuisi toiminnasta, jonka lähtökohdissa hänet määritellään tyhmäksi ja aloitekyvyttömäksi? Esitänkin, että Suomen tulevaisuutta luotaavassa työssä hylätään tällainen tulkinta kansalaisista ja ryhdytään kehittämään ennakointitoiminnan käytäntöjä ja sisältöjä uudelta pohjalta. Näkisin, että kansalaiset eivät tarvitse asennekasvatusta ja henkistä valmennusta vaan mahdollisuuksia kanavoida ajatuksiaan tulevaisuuskeskusteluun ilman nykyisenkaltaista asiantuntijoiden kontrollia ja ohjausta.

Suomen tulevaisuudesta käytävää keskustelua sekä ennakointihankkeiden käytäntöjä ja sisältöjä voitaisiin parantaa merkittävästi ottamalla työskentelyn ja keskustelun lähtökohdaksi näkemys kansalaisista poliittisina kansalaisina, jotka ovat yhteiskunnallisen keskustelun aktiivisia osapuolia. Ennakointia voitaisiin tästä lähtökohdasta ryhtyä kehittämään demokraattisemmaksi päätöksentekoa ja keskusteluareenaksi, jossa kansalaiset voisivat aidosti osallistua keskusteluun

Suomen tulevaisuudesta ja määritellä tulevaisuudesta käytävän keskustelun kehyksiä ja kysymyksenasetteluja. Asiantuntijat ja yhteiskunnallinen eliitti voisivat myös tuoda tähän keskusteluun omia näkemyksiään. Keskustelua voitaisiin kehittää niin, että pohdittavaksi ja julkiseen keskusteluun tuotaisiin useiden eri toimijoiden esityksiä useammista erilaisista vaihtoehdoista ja unohdettaisiin esitykset siitä, että valittavana on vain joko hyvä tai huono tulevaisuus. Yhteiskunnallinen todellisuus on aina tätä monimutkaisempi, ja poliittiseen toimintaan kykenevät kansalaiset myös ymmärtävät tämän.

Tulevaisuuden ennakoinnissa on kyse merkittävästä toiminnasta, sillä hankkeisiin on osallistunut vaikutusvaltaisia ihmisiä jo parin vuosikymmenen ajan ja ne vaikuttavat Suomen tulevaisuutta linjaavaan politiikkaan. Käytännössä hankkeissa on luotu yhteiskunnalliselle eliitille uudenlainen päätöksentekojen keskusteluareena, jonka voi tulkita Suomen tulevaisuutta linjaavaksi politiikan vapaamuotoiseksi valmisteluelimeksi. Tällä foorumilla politiikan linjoista ja vaihtoehdoista keskustellaan ja mahdollisia vaihtoehtoja rajataan. Kun tällaisessa toiminnassa kansalaiset sivuutetaan, on kyse merkittävästä ilmiöstä.

Tulevaisuuden ennakoinnin ilmiön ja merkityksen voi tulkita tämän tutkimuksen tulosten valossa osaksi laajempaa kehittyneen liberaalin hallinnan ilmiötä ja politiikan hallinnallistumista. Siinä edustuksellisen demokratian kontrollissa olevia monenlaisia poliittisen päätöksenteon valmistelun ja toteutetun politiikan arvioinnin käytäntöjä ja tehtäviä on hajautettu erilaisten yksityisten ja julkisten toimijoiden sekä erilaisten toimijaverkostojen toteutettaviksi. Myös tulevaisuuden ennakoinnin käytäntöjen ja hankkeiden voi tulkita heijastavan tätä ilmiötä. Suomen tulevaisuutta linjaavan politiikan valmistelun parissa toimii uudenlainen foorumi, joka ei ole julkinen ja joka on vain osittain demokraattisen järjestelmän kontrollissa, koska osa toimijoista edustaa parlamentaarisen ennakoinnin toimijoita. Tällaisen foorumin kohdalla poliittiseen päätöksentekoon liittyvät vallan ja vastuun suhteet hämärtyvät. Poliitiikka hallinnallistuu ja valuu demokraattisen järjestelmän kontrollista. Ennakoinnin kontekstissa asiantuntijoista tulee kansalaisten sijaan politiikan keskeisiä toimijoita. Koska toiminnassa vaikuttaisi olevan kyse merkittävästä poliittisesta toiminnasta, olisi ennakoinnin käytäntöjä muutettava kansalaislähtöisemmiksi ja demokraattisemmiksi.

LÄHTEET

- Aalto-Lassila, Arja Tuulikki. 2008. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan synty. Kansalaisaloitteesta vakinaiseksi valiokunnaksi. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Yleinen valtio-oppi.
- Abolafia, Mitchell Y. 2004. Framing Moves: Interpretive Politics at the Federal Reserve. *Journal of Public Administration Research and Theory* 14:3, 349-370.
- Adam, Barbara. 1995. *Timewatch. The Social Analysis of Time*. Cambridge & Oxford: Polity Press.
- Adam, Barbara. 2004. *Time*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Adam, Barbara & Groves, Chris. 2007. *Future Matters: Action, Knowledge, Ethics. Supplements to the study of time. Vol 3*. Leiden & Boston: Brill.
- Alapuro, Risto. 1995. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Toinen painos. Helsinki: Hanki ja jää.
- Alasuutari, Pertti. 2006. Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Teoksessa Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio (toim.) *Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 43–64.
- Andersson, Jenny. 2008. The future landscape. Stockholm, Swedish Institute for Futures Studies. <http://www.iffs.se/eng/publikation/working-paper-2008-no-5/> 1.2.2013.
- Andersson, Jenny. 2012. The Great Future Debate and the Struggle for the World. *American Historical Review* 117:5, 1411-1430.
- Aradau, Claudia & van Munster, Rens. 2013. *Politics of Catastrophe. Genealogies of the unknown*. PRIO New security studies. London & New York: Routledge.
- Bauer, Anja & Pregernik, Michael. 2013. Whose look into the future? Participation in technology assessment and foresight. *Critical Policy Studies* 7:1, 18-36.
- Benford, Robert D. & Snow, David, A. 2000. Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology* 26, 611-639.
- Bergman, Timo. 2011. "Tapahtumien kulkua on mahdotonta ennustaa". Mahdollisuudet, haasteet ja uhat ministeriöiden tulevaisuusnäkemyksissä koskien väestön ikärakenteen kehitystä Suomessa. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Billig, Michael. 1991. *Ideology and opinions: Studies in rhetorical psychology*. London: Sage.
- Brown, Nik. 2003. Hope Against Hype – Accountability in Biopasts, Presents and Futures. *Science Studies* 16:2, 3-21.
- Brown, Nik; Rappert, Brian & Webster, Andrew. 2000. *Introducing Contested Futures: From Looking into the Future to Looking at the Future* Teoksessa Nik Brown, Brian Rappert & Andrew Webster (toim.) *Contested Futures*.

- A sociology of prospective techno-science. Aldershot, Burlington USA, Singapore & Sydney: Ashgate Publishing, 3-20.
- Calof, Jonathan & Smith, Jack E. 2012. Foresight impacts from around the world: a special issue. *Foresight* 14:1, 5-14.
- Colson, Aurélien & Corm, Mounir. 2006. Futures studies in the European Union's new member states. *Foresight* 8:3, 55-64.
- Cuhls, Kerstin; Beyer-Kutzner, Amina; Ganz, Walter & Warnke, Philine. 2009. The methodology combination of a national foresight process in Germany. *Technological Forecasting & Social Change* 76:9, 1187-1197.
- Dean, Mitchell. 1999. *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- Eerola, Annele & Miles, Ian. 2011. Methods and tools contributing to FTA: A knowledge-based perspective. *Futures* 43:3, 265-278.
- Eerola, Annele & Väyrynen, Erja. 2002. Teknologian ennakointi- ja arviointikäytäntöjen kehittäminen eurooppalaisen kokemuksen pohjalta. VTT. Teknologian tutkimus. Espoo. VTT tiedotteita 2174.
<http://www.vtt.fi/30.1.2013>.
- Elias, Norbert. 1992. *Time: An Essay*. Oxford UK & Cambridge USA: Basil Blackwell.
- Fischer, Frank & Forester, John. 1993. Editors' Introduction. Teoksessa Frank Fischer & John Forester (toim.) *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. Durham: Duke University Press, 1-17.
- Fisher, Kimberly. 1997. Locating Frames in the Discursive Universe. *Sociological Research Online* 2:3.
<http://www.socresonline.org.uk/2/3/4.html> 31.3.2014.
- Foucault, Michel. 2009. *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France 1977-1978*. Kääntänyt Graham Burchell. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Galston, William. A. 2012. Oakeshott's political theory: recapitulation and criticisms. Teoksessa Efraim Podoksik (toim.) *The Cambridge Companion to Oakeshott*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 222-244.
- Georghiou, Luke & Keenan, Michael. 2006. Evaluation of national foresight activities: Assessing rationale, process and impact. *Technological forecasting & Social Change* 73:7, 761-777.
- Gerencser, Steven Anthony. 2000. *The Skeptic's Oakeshott*. New York: St. Martin's Press.
- Goffman, Erving. 1986. *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Habegger, Beat. 2010. Strategic foresight in public policy: Reviewing the experiences of the UK, Singapore, and the Netherlands. *Futures* 42:1, 49-58.
- Heikkinen, Vesa. 2000. Tekstuaalinen pirunnyrkki. Teoksessa Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus, 63-115.

- Hérault, Bruno. 2006. Public futures studies: themes and variations. *Foresight* 8:6, 71-77.
- Heiskala, Risto. 2006. Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio (toim.) *Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 14-42.
- Helén, Ilpo. 2010. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 27-48.
- Hietanen, Olli; Heinonen, Sirkka; Kahilainen, Juha; Kiiskilä, Kati; Tapio, Petri & Wilenius, Markku. 2002. Tulevaisuusajattelun haasteita: Tietoyhteiskunta ja kestävä kehitys. Teoksessa Matti Kamppinen, Osmo Kuusi & Sari Söderlund (toim.) *Tulevaisuudentutkimus. Perusteet ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 407-459.
- Hindess, Barry. 1997. Politics and governmentality. *Economy and Society* 26:2, 257-272.
- Hjelt, Mari, Luoma, Päivi, van der Linde, Erik, Ligtvoet, Andreas, Vader, Janneke & Kahan, James. 2001. Kokemuksia kansallisista teknologiaennakoinneista. Experiences with national technology foresight studies. *Sitran raportteja 4*. Helsinki: Sitra.
- Huxley, Aldous. 1983 (1958). *Brave New World Revisited*. London: Triad Panther Books.
- Huxley, Aldous. 2012. *Uljas uusi maailma*. Suomentanut I. H. Orras. 12. painos. Helsinki: Tammi. (Alkuteos *Brave New World* vuodelta 1932)
- Hänninen, Sakari. 2010. Politiikka hallinnan analytiikassa. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 71-94.
- Jasanoff, Sheila. 2004. The idiom of co-production. Teoksessa Sheila Jasanoff (toim.) *States of Knowledge. The co-production of science and social order*. London: Routledge, 1-12.
- Julkunen, Raija. 2007. Työ - talouden ja minän välissä. Teoksessa Anneli Eteläpelto, Kaija Collin & Jaana Saarinen (toim.) *Työ, identiteetti ja oppiminen*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Kaivo-oja, Jari & Marttinen, Jouni. 2008. Foresight Systems and Core Activities at National and Regional Levels in Finland 1990-2008. Developing Foresight Systems for a Better Life in Finland and Europe. Finland Futures Research Centre, Turku School of Economics. FFRC eBooks 6/2008. http://ffrc.utu.fi/julkaisut/e-julkaisuja/eTutu_2008-6.pdf 14.9.2012.
- Kaivo-oja, Jari, Marttinen, Jouni & Varelius Jukka. 2002. Basic conceptions and visions of the regional foresight system in Finland. *Foresight* 4:6, 34-45.
- Kantola, Anu. 2002. Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Loki-Kirjat.

- Kantola, Anu. 2006. Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, 156-178.
- Keenan, Michael & Popper, Rafael. 2008. Comparing foresight "style" in six world regions. *Foresight* 10:6, 16-38.
- Keränen, Marja. 1998. Suomi tutkimuksen luontona. Metodologisia huomioita. Teoksessa Marja Keränen (toim.) Kansallisvaltion kielioppi. Jyväskylän yliopisto: Sopi, 152-168.
- Keränen, Marja. 2008. Poliittisen osallistumisen epäpolitisoituminen. Teoksessa Paul-Erik Korvela & Kia Lindroos (toim.) Avauksia poliittiseen ajatteluun. Minerva, Jyväskylä, 35-59.
- Kettunen, Anu. 2008. Kilpailukyky-yhteiskunta ja yksilö. Sitran tulevaisuusstrategia Michael Oakeshottin käsitteistön näkökulmasta. *Politiikka* 50:4, 238-249.
- Koselleck, Reinhart. 2002. *Futures past. On the Semantics of Historical Time.* Translated by Keith Tribe. New York: Columbia University Press.
- Kulovaara, Kari. 2012. Euroopan ammatillinen yhteisjärjestö EAY ja strategiset valinnat. Indentiteetit, ideologiat ja diskurssit. Jyväskylä *Studies in Education, Psychology and Social Research* 440. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Kuosa, Tuomo. 2011. *Practising Strategic Foresight in Government. The Cases of Finland, Singapore and the European Union.* Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies. Nanyang Technological University. <http://www.rsis.edu.sg/publications/monographs/Monograph19.pdf> 7.9.2012.
- Kurunmäki, Jussi. 2001. Käsitehistoria. Näkökulma historian poliittisuuteen ja poliittisen kielen historiallisuuteen. *Politiikka* 43:2, 142-155.
- Kuula, Arja. 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys.* Tampere: Vastapaino.
- Kuusela, Hanna & Ylönen, Matti. 2013. *Konsulttidemokratia. Miten valtiosta tehdään tyhmä ja tehoton.* Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Kuusi, Osmo. 2002. Delfoi-menetelmä. Teoksessa Matti Kamppinen, Osmo Kuusi ja Sari Söderlund (toim.) *Tulevaisuudentutkimus: Perusteet ja sovelluksia.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 204-225.
- Leigh, Andrew. 2003. Thinking ahead: strategic foresight and government. *Australian Journal of Public Administration* 62:2, 3-10.
- Li, Tania, Murray. 2007. Practices of assemblage and community forest management. *Economy and Society* 36:2, 263-293.
- Lindroos, Kia. 2000. Nykyisyyden politiikkaa. Walter Benjaminin ja Paul Virilion aika. Teoksessa Kia Lindroos & Kari Palonen (toim.) *Politiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia.* Tampere: Vastapaino, 59-80.

- Lindroos, Kia & Palonen, Kari. 2000. Aika politiikan kohteena. Teoksessa Kia Lindroos & Kari Palonen (toim.) *Politiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia*. Tampere: Vastapaino, 7-24.
- Luhtakallio, Eeva. 2010. *Local Politicizations. A Comparison of Finns and French Practicing Democracy*. University of Helsinki, Department of Social Research, Sociology Research Reports no. 265.
- Malaska, Pentti. 2013. *Tulevaisuustietoisuudesta ja tulevaisuudesta tietämisestä: Tulevaisuus mielenkiinnon kohteena*. Teoksessa Osmo Kuusi, Timo Bergman & Hazel Salminen (toim.) *Miten tutkimme tulevaisuuksia? 3. uudistettu painos*. Helsinki: Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry.
- Mareuge, Celine. 2006. *Futures studies and public advisory work in Ireland*. *Foresight* 8:4, 55-61.
- Martin, Ben R. 2010. *The origins of the concept of 'foresight' in science and technology: An insider's perspective*. *Technological Forecasting & Social Change* 77:9, 1438-1447.
- Masini, Eleonora. 2006. *Rethinking futures studies*. *Futures* 38:10, 1158-1168.
- Masini, Elenora Barbieri. 2010. *The past and the possible futures of Futures Studies: Some thoughts on Ziauddin Sardar's 'the namesake'*. *Futures* 42:3, 185-189.
- May, Graham H. 2009. *Foresight and futures in Europe: An overview*. *Foresight* 11:5, 57-67.
- Meissner, Dirk. 2012. *Results and impact of national Foresight-studies*. *Futures* 44:10, 905-913.
- Michael, Mike. 2000. *Futures of the Present: From Performativity to Prehension*. Teoksessa Nik Brown, Brian Rappert & Andrew Webster (toim.) *Contested Futures. A sociology of prospective techno-science*. Aldershot, Burlington USA, Singapore & Sydney: Ashgate Publishing, 21-39.
- Miles, Ian. 2010. *The development of technology foresight: A review*. *Technological Forecasting & Social Change* 77:9, 1448-1456.
- Miles, Ian, Cassingena Harper, Jennifer, Gerghiou, Luke, Keenan Michael & Popper, Rafael. 2008. *The Many Faces of Foresight*. Teoksessa Luke Gerghiou, Jennifer Cassingena Harper, Michael Keenan, Ian Miles & Rafael Popper (toim.) *The Handbook of Technology Foresight: Concepts and Practice*. Northampton & Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 3-23.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas. 2008. *Governing the Present. Administering Economic, Social and Personal Life*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Myllylä, Yrjö; Marttinen, Jouni & Kaivo-oja, Jari. 2012. *Ennakointi demokratian vahvistajana. Esimerkkinä EU:n palkitsema TKTT-konsepti ja muut kansainvälisessä arvioinnissa esille nostetut suomalaiset ennakointikäytännöt*. *Futura* 4/2012, 38-48.
- Mäkinen, Katariina. 2012. *Becoming Valuable Selves. Self-Promotion, Gender and Individuality in Late Capitalism*. Academic Dissertation. University of Tampere. School of Social Sciences and Humanities. Tampere: Tampere University Press.

- Mäkinen, Katja. 2012. Ohjelmoidut eurooppalaiset. Kansalaisuus ja kulttuuri EU-asiakirjoissa. Akateeminen väitöskirja: Jyväskylän yliopisto, valtioppi. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja. Numero 111. Jyväskylän yliopisto.
- Nousiainen, Marko. 2012. Hallinta, osallistuminen ja toimijuus - tulkintoja suomalaisen Leader-toiminnan poliittisuuksista. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto. Ruralia instituutti.
- Oakeshott, Michael. 1990 (1975). *On Human Conduct*. Oxford: Clarendon Press.
- Oakeshott, Michael. 1991 (1950). *Rational conduct*. Teoksessa Michael Oakeshott. 1991. *Rationalism in politics and other essays*. New and expanded edition. Indianapolis: Liberty Fund, 99-131.
- Oakeshott, Michael. 1991a (1961). *The Masses in Representative Democracy*. Teoksessa Michael Oakeshott. 1991. *Rationalism in politics and other essays*. New and expanded edition. Indianapolis: Liberty Fund, 363-383.
- Oakeshott, Michael. 1991b (1947). *Rationalism in Politics*. Teoksessa Michael Oakeshott. 1991. *Rationalism in politics and other essays*. New and expanded edition. Indianapolis: Liberty Fund, 5-42.
- Oakeshott, Michael. 1991c (1975). *Talking Politics*. Teoksessa Michael Oakeshott. 1991. *Rationalism in politics and other essays*. New and expanded edition. Indianapolis: Liberty Fund, 438-461.
- Oakeshott, Michael. 2004 (1995). *Work and Play*. Teoksessa Michael Oakeshott. 2004. *What is History? and other essays*. Luke O'Sullivan (toim.). Exeter & Charlottesville: Imprint Academic, 303-314.
- Ojakangas, Mika. 2012. Michel Foucault and the enigmatic origins of bio-politics and governmentality. *History of the Human Sciences* 25:1, 1-14.
- O'Malley, Pat, Weir, Lorna, Shearing, Clifford. 1997. Governmentality, criticism, politics. *Economy and Society* 26:4, 501-517.
- Osborne, Peter. 1995. *The Politics of Time. Modernity and Avant-Garde*. London & New York: Verso.
- Paillard, Sandrine. 2006. Futures studies and public decision in Sweden. *Futures* 38:1, 67-73.
- Palonen, Kari. 1993. Politikointi politisointi politiikka. Tulkinta politiikan ajatusmuodon pelikielikaikaloista. Jyväskylän yliopisto, valtio-opin laitos. *Opetusmoniste n:o 1*.
- Palonen, Kari. 2003. Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking, and Politicization. *Alternatives* 28:2, 171-186.
- Palonen, Kari. 2003a. *Politiikka*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 467-518.
- Palonen, Kari. 2008. *The Politics of Limited Times. The Rhetoric of Temporal Judgment in Parliamentary Democracies*. Baden-Baden: Nomos.
- Patomäki, Heikki. 2007. *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki: WSOY.

- Rappert, Brian. 1999. Rationalising the future? Foresight in science and technology policy co-ordination. *Futures* 31:6, 527-545.
- Rein, Martin & Schön, Donald A. 1993. Reframing policy discourse. Teoksessa Frank Fischer & John Forester (toim.) *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. Durham: Duke University Press, 145-166.
- Rein, Martin & Schön, Donald. 1996. Frame-Critical Policy Analysis and Frame-Reflective Policy Practice. *Knowledge and Policy* 9:1, 85-104.
- Rimmon-Kenan, Shlomith. 1991. Kertomuksen poetiikka. Suomentanut Auli Viikari. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. (Alkuteos *Narrative Fiction: Contemporary Poetics* vuodelta 1983)
- Rose, Nikolas. 1999. *Powers of Freedom. Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salo, Ahti. 2001. Arvio teknologian ennakkoinnin kehittämistarpeista. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 2/2001.
- Salo, Ahti, Brummer, Ville, Könnölä, Totti. 2009. Axes of balance in foresight - reflections from FinnSight 2015. *Technology Analysis and Strategic Management* 21:8, 987-1001.
- Schoen, Antoine; Könnölä, Totti; Warnke, Philine; Barré, Rémi & Kuhlman, Stefan. 2011. Tailoring foresight to field specificities. *Futures* 43:3, 232-242.
- Scholten, Peter. 2011. Constructing Dutch Immigrant Policy: Research-Policy Relations and Immigrant Integration Policy-Making in the Netherlands. *The British Journal of Politics and International Relations* 13:1, 75-92.
- Schultz, Wendy L. 2006. The cultural contradictions of managing change: using horizon scanning in an evidence-based policy context. *Foresight* 8:4, 3-12.
- Snow, David A., Rochford, E. Burke Jr., Worden, Steven K. & Benford, Robert D. 1986. Frame Alignment Processes, Micromobilization and Movement Participation. *American Sociological Review* 51:4, 464 - 481.
- Soininen, Suvi. 2004. Michael Oakeshott ja politiikan taito. *Politiikka* 46:2, 143-147.
- Soininen, Suvi. 2005. From a 'Necessary Evil' to the Art of Contingency. Michael Oakeshott's Conception of Political Activity. Charlottesville & Exeter: Imprint Academic.
- Soininen, Suvi. 2008. Vapaus, valtio ja politiikka. *Niin & Näin* 3/2008, 51-58.
- Stone, Deborah. 2002. *Policy Paradox. The Art of Political Decision Making*. Revised Edition. New York & London: W W Norton & Company.
- Söderlund, Sari & Kuusi, Osmo. 2002. Tulevaisuudentutkimuksen historia, nykytila ja tulevaisuus. Teoksessa Matti Kamppinen, Osmo Kuusi ja Sari Söderlund (toim.) *Tulevaisuudentutkimus: Perusteet ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 249-347.
- Valovirta, Ville & Hjelt, Mari. 2005. Onnistumista punniten, tulevaa luodaten. Arviointi ja ennakkointi strategisen päätöksenteon tukena innovaatio- ja teknologiapolitiikan esimerkkien valossa. *Hallinnon tutkimus* 24:3, 95-111.
- van Hulst, Merlijn & Yanow, Dvora. 2014. From Policy Frames to "Framing": Theorizing a More Dynamic, Political Approach. *The American Review of*

- Public Administration, 1-21. Julkaistu verkossa 30. toukokuuta 2014. DOI: 10.1177/0275074014533142 12.12.2014
- van Lente, Harro. 2000. Forceful Futures: From Promise to Requirement. Teoksessa Nik Brown, Brian Rappert & Andrew Webster (toim.) *Contested Futures. A sociology of prospective techno-science*. Aldershot, Burlington USA, Singapore & Sydney: Ashgate Publishing, 43-63.
- van Lente, Harro. 2012. Navigating foresight in a sea of expectations: lessons from the sociology of expectations. *Technology Analysis & Strategic Management* 24:8, 769-782.
- Wallace, Derek. 2007. From future states to images of identity. *Foresight* 9:1, 26-36.
- Wallace, Derek. 2011. *Governing the Future*. Champaign, Illinois: Common Ground.
- Walters, William. 2012. *Governmentality. Critical encounters*. London & New York: Routledge.
- Wilenius, Markku. 2005. Yhteiskunnallisen ennakkoinnin rooli tulevaisuuden haasteiden tunnistamisessa. *Tutu-julkaisuja* 1/2005. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun kauppakorkeakoulu.
- Wilenius, Markku. 2006. Yhteiskunta, tulevaisuus ja ennakointi. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 218- 237.
- Wilkie, Alex & Michael, Mike. 2009. Expectation and Mobilisation: Enacting Future Users. *Science, Technology & Human Values* 34:4, 502-522.
- Yanow, Dvora. 2000. *Conducting Interpretive Policy Analysis. Qualitative Research Methods Series 47*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage.

PRIMAARIAINEISTO

- Alanen, Olli, Kaskinen, Tuuli, Laitio, Tommi, Mokka, Roope, Neuvonen, Aleks, Onnela, Satu, Silfverberg, Outi ja Vassinen, Simo. 2010. *Onnellisuuspoliittinen manifesti - Kohti yhden maapallon tulevaisuuksia*. Helsinki: WWF Suomi. www.demos.fi 17.6.2013.
- Himanen, Pekka. 2010. *Kukoistuksen käsikirjoitus*. Helsinki: WSOY.
- Hautamäki, Antti. (toim.) 2008. *Muutoksen Suomi. Ihmiset muutoksen tekijöinä, instituutiot ihmisten tukijoina*. Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto. www.sitra.fi 11.4.2013.
- Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. 2004. *Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 27/2004*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. www.vnk.fi 6.3.2012
- Hämäläinen, Timo. 2006. *Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukykyistä yhteiskuntaa. Kansallisen ennakointiverkoston näkemyksiä Suomen tulevaisuudesta*. Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto. www.sitra.fi 11.4.2013

- Jutila, Karina, Laitio, Tommi, Mokka, Roope, Neuvonen, Alekski & Riala, Maria. 2009. Samoilla lauteilla -Gore -Tex -rajojen aika on ohi. Helsinki: Demos Helsinki ja Ajatuspaja E2. www.demos.fi 17.6.2013.
- Kaskinen, Tuuli, Laitio, Tommi, Mokka, Roope & Neuvonen, Alekski. 2009. 2050: Luotatko rahaan vai ystävään? Esitelmä Helsingin Energian 100v-juhlaseminaarissa 13.10.2009 Finlandia-talolla. Helsinki: Demos Helsinki. www.demos.fi 17.6.2013.
- Kauhanen, Anna-Liina & Lyytinen, Jaakko. 2003. Parasta ennen 01012015. Tulevaisuuden tekijät -Suomi 2015. Helsinki: Sitra.
- Kuusi, Osmo; Hietanen, Olli & Tiihonen, Paula (toim.) 2011. Uskalluksen politiikka- paljon työtä, vähän päästöjä. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö valtioneuvoston energia- ja ilmastopoliittisesta tulevaisuusselonteosta ja sen taustamuistio. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 1/2011. Helsinki: Eduskunta. www.eduskunta.fi 25.5.2014
- Menossa mukana. 2005. Tulevaisuusvaliokunnan taustamuistio väestöselontekomietintöön. Helsinki: Eduskunta. www.eduskunta.fi 11.4.2013
- Niiniluoto, Ilkka. 1994. Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Paavo Löppönen (toim.) Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY, 13-46.
- Niiniluoto, Ilkka. 2008. Työryhmän esipuhe. Teoksessa Antti Hautamäki (toim.) Muutoksen Suomi. Ihmiset muutoksen tekijöinä, instituutiot ihmisten tukijoina. Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto, 6. www.sitra.fi 11.4.2013.
- Niiniluoto, Ilkka & Löppönen, Paavo. (toim.) 1994. Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY.
- Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi. 1997. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle osa II. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1997/2. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Ruokanen, Tapani. 2004. Suomen menestyksen eväät. Tiekartta tulevaisuuteen. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.
- Ruokanen, Tapani & Nurmio, Aarne. 1995. Entä jos... Suomi ja mahdolliset maailmat. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Seitsemän kertaa demokratia - Samoilla lauteilla 2010. Suomalaisen kansanvallan tuotekehitystä. 2010. Helsinki: Demos Helsinki ja Ajatuspaja E2. www.demos.fi 17.6.2013.
- Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot. 1993. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1993/1. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Suomi 2015. 2000. Suomen tulevaisuuden menestystekijät ja haasteet 1. Helsinki: Sitra.
- Suomi 2015. 2001a. Suomen tulevaisuuden menestystekijät ja haasteet 2. Helsinki: Sitra.
- Suomi 2015. 2001b. Suomen tulevaisuuden menestystekijät ja haasteet 3. Helsinki: Sitra.

- Suomi 2015. 2002a. Suomen tulevaisuuden menestystekijät ja haasteet 4. Helsinki: Sitra.
- Suomi 2015. 2002b. Suomen tulevaisuuden menestystekijät ja haasteet. 5. Helsinki: Sitra.
- Suomi 2015. 2003. Suomen tulevaisuuden menestystekijät ja haasteet 6. Helsinki: Sitra.
- Suomi ja Euroopan tulevaisuus. 1996. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle osa I. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1996/2. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Tasapainoisen kehityksen Suomi 2015. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle. Helsinki: valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2001/7. www.vnk.fi 12.8.2013
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1994 vp. Helsinki: Eduskunta. www.eduskunta.fi 17.6.2013.
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1997 vp. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan mietintö valtioneuvoston selonteosta osa I "Suomi ja Euroopan tulevaisuus". Helsinki: Eduskunta. www.eduskunta.fi 22.8.2012
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998 vp. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö. Reilu ja rohkea vastuun ja osaamisen Suomi. Helsinki: Eduskunta. www.eduskunta.fi 11.4.2013
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2002 vp. Valtioneuvoston selonteko Tasapainoisen kehityksen Suomi 2015. Helsinki: Eduskunta. www.eduskunta.fi 28.2.2008
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2005 vp. Valtioneuvoston selonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta – Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. Helsinki: Eduskunta. www.eduskunta.fi 5.3.2008
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2010 vp. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta: kohti vähäpäästöistä Suomea. Helsinki: Eduskunta. www.eduskunta.fi 8.10.2012
- Turkki, Teppo & Nurmio, Aarne (toim.) 2010. Elinvoimainen Suomi. Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto. www.sitra.fi 11.4.2013
- Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta: kohti vähäpäästöistä Suomea. 2009. Helsinki: valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 28/2009. www.vnk.fi 22.2.2010.
- Vartia, Pentti. 2004. Esipuhe. Teoksessa Ruokanen, Tapani. 2004. Suomen menestyksen eväät. Tiekartta tulevaisuuteen. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.

MUU AINEISTO

- Aaltonen, Jarmo. 2005. Elinkeinoelämän uusi uljas Suomi. Helsingin Sanomat 9.1.2005, Talous & Työ, 1.
- Demos Helsinki. Demos Helsinki. <http://www.demoshelsinki.fi/demoskuvaus/21.7.2014>.
- Demos Helsinki. Projektit. <http://www.demoshelsinki.fi/projektit/21.7.2014>.
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. Elinkeinoelämän valtuuskunta. www.eva.fi 21.7.2014.
- European Foresight Platform. What is Foresight? www.foresight-platform.eu/community/forlearn/what-is-foresight/ 27.7.2014.
- EVA:n globaalit skenaariot. Tulevaisuuden pelikentät. 2009. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta & Capful. www.eva.fi 8.8.2014
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. EVA:n säännöt 2004. www.eva.fi/eva/yhdistys/ 21.7.2014
- FinnSight 2015. 2006. Tieteen, teknologian ja yhteiskunnan näkymät. Helsinki: Tekes & Suomen Akatemia.
- Framtidskommissionen. www.framtidskommissionen.se 8.10.2012.
- Government United Kingdom. Foresight projects. <https://www.gov.uk/government/collections/foresight-projects#policy-futures-reports> 27.7.2014
- Himanen, Pekka. 2004. Välittävä, kannustava ja luova Suomi. Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin. Tulevaisuusvaliokunta. Teknologian arviointeja 18. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004. Helsinki: Eduskunta.
- Himanen, Pekka. 2007. Suomalainen unelma - innovaatioreportti. Helsinki: Teknologiateollisuuden 100-vuotissäätiö. <http://www.teknologiainfo.net> 5.6.2014
- Karismo, Anna. 2005. Suomi täyttyi kilpailukyvyn liirumlaarumista. Helsingin Sanomat 2.1.2005, Talous & Työ, 1.
- Kansallinen ennakointiverkosto. www.foresight.fi/kansallinen-ennakointiverkosto/ 12.6.2014.
- Kauhanen, Anna-Liina. 2004. Aivoilla on vientiä. Helsingin Sanomat 14.11.2004, Talous & Työ, 1.
- Lipponen, Paavo. 2003. Pääministerin tervehdys. Teoksessa Marja Mesimäki (toim.) Tulevaisuusfoorumit 2002. Tulevaisuus luodaan yhteistyössä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2003/3. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 9.
- Mesimäki, Marja. 2003. Tulevaisuusfoorumit 2002. Tulevaisuus luodaan yhteistyössä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2003/3. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Pauliina Peltonen (toim.) 1999. Tulevaisuusfoorumit 1998-raportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1999/2. Helsinki: valtioneuvoston kanslia.
- Saari, Rauno. 1999. Miksi tulevaisuusfoorumit - Miten eteenpäin? Teoksessa Pauliina Peltonen (toim.) Tulevaisuusfoorumit 1998-raportti. Valtio-

- neuvoston kanslian julkaisusarja 1999/2. Helsinki: valtioneuvoston kanslia, 10-12.
- Sitra. Sitra. www.sitra.fi/sitra 20.7.2014.
- Sitra. Elinvoima-foorumi. <https://www.facebook.com/> 12.6.2014.
- Sitra. Suomen elinvoiman lähteet. www.elinvoimanlahteet.fi 12.6.2014.
- Thinking, debating and shaping the future: Foresight for Europe. Final report prepared by a High Level Expert Group for the European Commission. European Commission. Directorate General for Research. September 2002. www.researchgate.net 27.7.2014
- Tulevaisuus 2030. Tulevaisuus 2030. www.2030.fi 21.3.2013
- Tulevaisuus 2030b. Tulevaisuus 2030. Yhteisö. <https://www.facebook.com/Tulevaisuus2030> 12.6.2014.
- Tulevaisuus 2030c. Miten mukaan? www.2030.fi/miten-mukaan 5.10.2012.
- Tulevaisuus 2030d. Tilaisuudet. www.2030.fi/ennakointivaihe/tilaisuudet 12.6.2014.
- Tulevaisuus 2030e. Vaasa. www.2030.fi/paatoimittajat/tilaisuudet/vaasa-09-10-2012 12.6.2014.
- Tulevaisuus 2030f. Jyväskylä, ryhmätyöt. www.2030.fi/ryhmatyot/jyvaskyla 12.6.2014.
- Tulevaisuusselonteon Tampereen aluetilaisuus 22.10.2012. Suora lähetys verkkosivuilla www.2030.fi. 22.10.2012
- Toikka, Anu. 2012. Keskustelu tulevaisuudesta jatkuu. Vastaanottaja Anu Kettunen. Yksityinen sähköpostiviesti. 3.12.2013.
- Työvoima- ja koulutustarpeiden ennakkoinnin yhteistyöryhmän loppuraportti. TEM raportteja 15/2011. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. www.tem.fi 18.7.2014
- Valtioneuvoston kanslia. Ennakkoinnin verkkoraportti. <http://tulevaisuus.2030.fi/millaista-suomea-tavoittelemme/miten-ennakointi-syntyi/?txt> 12.6.2014

LIITTEET

Liite 1 Tutkimuksen primaariaineistoon sisältyvät julkaisut ja asiakirjat

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteot (julkaisuvuosi)

Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot (1993)

Suomi ja Euroopan tulevaisuus (1996)

Reilu ja rohkea - vastuun ja osaamisen Suomi (1997)

Tasapainoisen kehityksen Suomi 2015 (2001)

Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille (2004)

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta: kohti vähäpäästöistä Suomea (2009)

Tulevaisuusvaliokunnan mietinnöt

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1994 vp.

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1997 vp. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan mietintö selonteosta osa I ”Suomi ja Euroopan tulevaisuus”

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/1998 vp. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö. Reilu ja rohkea vastuun ja osaamisen Suomi.

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2002 vp. Valtioneuvoston selonteko Tasapainoisen kehityksen Suomi 2015.

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2005 vp. Valtioneuvoston selonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta – Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille

Menossa mukana. Tulevaisuusvaliokunnan taustamuistio väestöselontekomietintöön. 2005. Tulevaisuusvaliokunta/sihteeristö, Paula Tiihonen & Osmo Kuusi.

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2010 vp. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta: kohti vähäpäästöistä Suomea

Uskalluksen politiikka- paljon työtä, vähän päästöjä. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö valtioneuvoston energia- ja ilmastopoliittisesta tulevaisuusselonteosta ja sen taustamuistio. 2011. Osmo Kuusi, Olli Hietanen & Paula Tiihonen (toim.)

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra

Entä jos... Suomi ja mahdolliset maailmat. (1995)/ Tapani Ruokanen & Aarne Nurmio

Suomen tulevaisuuden menestystekijät ja haasteet, osat 1-6 (2000–2003)

Parasta ennen 01012015. Tulevaisuuden tekijät - Suomi 2015 (2003)/ Anna-Liina Kauhanen & Jaakko Lyytinen

Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukykyistä yhteiskuntaa (2006)/ Timo Hämäläinen

Muutoksen Suomi. Ihmiset muutoksen tekijöinä, instituutiot ihmisten tukijoina (2008)/ Antti Hautamäki

Elinvoimainen Suomi (2010)/ Teppo Turkki & Aarne Nurmio

Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA

Suomen menestyksen eväät. Tiekartta tulevaisuuteen. (2004)/ Tapani Ruokanen

Demos Helsinki

Samoilla lauteilla - Gore- tex -rajojen aika on ohi. (2009)/ Jutila ym./ Demos Helsinki & Ajatuspaja E2

2050: Luotatko rahaan vai ystävään? Esitelmä Helsingin Energian 100-vuotisjuhlaseminaarissa (2009)/Kaskinen ym.

Onnellisuuspoliittinen manifesti - kohti yhden maapallon tulevaisuuksia. (2010)/ Alanen ym./ Demos Helsinki

Seitsemän kertaa demokratia - Samoilla lauteilla 2010. Suomalaisen kansanvaltan tuotekehitystä. (2010)/ Demos Helsinki & Ajatuspaja E2

Valtioneuvoston tilaamat tutkijapuheenvuorot

Suomen henkinen tila ja tulevaisuus (kansalaispuheenvuoro Säätytalossa 1.12.1993/Julkaisuvuosi 1994)/ Ilkka Niiniluoto

Kukoistuksen käsikirjoitus (2010)/ Pekka Himanen